

A HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDÉS MAGYAR HADVISELÉS SZOLGÁLATÁBAN.

I. A honfoglalás és a vezérek kora.

Arról, hogy milyen volt őseink középkori hírszerző- és kémisztólátata, voltaképpen vajmi keveset tudunk s még ez a kevés is nagyobbára az általánosságok körében mozog, a nélkül, hogy a valóban fontos és érdekes részletekkel is megismertetne. Mint mindennek, úgy ennek is megvan a maga kézzelfogható oka, mégpedig ebben az esetben a források szűkszavú voltában.

A középkori magyar hadtörténelem kútfői, éppen a szorosán vett katonai kérdésekre nem adnak kielégítő választ, úgy hogy igen sok sorsdöntő hadjárat és csata történetének még olyan rövid vázolásában is a többé-kevésbé valószínű feltevések egész láncolatához kénytelen folyamodni az, aki ezeknek az eseményeknek kibogozására vállalkozik.

S ha már a háború vagy hadjárat előkészítése s a legnagyobb jelentőségű csaták leírása terén is ennyire mostoha elbánást tapasztalunk, nem szabad csodálkoznunk rajta, hogy az egymással nálunk is sokszorosan egybefolyó felderítő- és kémisztólátatról se találunk szakszerű feljegyzéseket. Ilyeneket már csak azért is hiába keresnénk, mert kútfőíróink nagyobbbrészt nem lehetnek igazi katonák s a hadművészetben járatlan szerzetesek vagy világi papok lehettek azok is, akiknek korábbi időkből származó feljegyzéseit használták.

Pedig kétségtelen, — mert az események lezajlásából következik — hogy már a honfoglaló magyarságnak is megvolt a maga jól megszervezett felderítő- és kémisztólátata, ha nem is olyan alakban, ahogyan azt egyik-másik újabbkori hadtörténetírónk képzei, XX. századbeli mintát véve alapul, sok századdal korábbi hadiesemények keretében.

Az említett okoknál fogva az itt következő rövid összefoglalás sem tart hat számot teljességre. Mozaikszerű összetétele csupán a mindenféle szétszórt töredékes adatoknak, az illető korrall egybe nem vágó feltevések és következtetések nélkül.

A nomád vagy félnomád pusztai életnek elmaradhatatlan kísérője a szomszédokkal minduntalan kitört, gazdasági okokból eredő torzsalkodás.

Mindenik félnek életbevágó érdeke volt tehát, hogy lehetőleg sokat tudjon meg a szomszédok erejéről, jó vagy rossz szándékáról. Már pedig ez csak megbízható hírszerzés és kémkedés útján volt lehetséges. Még szükségesebbé vált ez a fontos szolgálati ág akkor, amidőn a népvándorlás hullámai szinte ellenállhatatlan erővel sodorták magukkal Belső-Ázsia köpűjéből az egyensúly helyzetéből kilökött népeket és néptörzseket; ezek viszont Kelet-Európa

Árpád fejedelem szobra az ezredévi emléken.
(Zala György szoborműve.)

lakosságát verték fel és gyakran századokra nyúló vándorlásra, új haza keresésére kényszerítették, amint azt — hogy csak a legjobban ismert példákra hivatkozzunk — a húnok, az avarok s a nyomukban járó magyarok esetében is láthatjuk.

Mindaz, amit ennek a három népnek IV—X. századbéli történetéről tudunk, azt bizonyítja, hogy harcmódjuk s így valószínűleg a hadviseléssel összefüggő minden más eljárásuk is, ha nem is azonos, de legalább hasonló volt. Különösen állíthatjuk ezt a korban egymásután következő avarokról

és magyarokról, mert — amint az újabb kutatások igazolták — Bölcs (VI.) Leo bizánci császárnak a IX. századbeli magyarok haditaktikájáról szóló műve tulajdonképpen Herakleios császárnak az avar taktikáról írott művén alapul. Már pedig egy ilyen átdolgozás csak az avar-magyar harcmodor hasonlósága esetén volt lehetséges.

Mivel a korábbi lakóhelyükről felbolygatott népek nem üres területen mozogtak, hanem minduntalan más meg más népbe ütköztek, nem bolyonghattak vaktában össze-vissza, hanem mindenütt a várható legkisebb ellenállás irányában kellett haladniok. Ezt az irányt pedig nagyon alaposan ki kellett puhatolniok, nehogy valami kellemetlen meglepetés érje őket.

Így kellett eljárnia a Kama vidékéről előbb dél, majd később nyugat felé tartó magyarságnak is.

Valószínű, hogy a magyarok, már a mai Oroszországon át történt hosszas vándorlásuk és ismételt honfoglalásuk közben, elsősorban a hozzájuk csatlakozott törzseket alkalmazták hírszerzésre már csak azért is, mert ezek már ismerhették azt a területet, amelyre a vándorló magyarság még csak akkor készült átcsapni. Az ilyen hírszerzés és felderítés rendszerint nem folyt le békés úton s így ezek az előreküldött meghódolt törzsek találkoztak először az ellenséggel. Konstantinos Porphyrogenetos bizánci császár, aki 949 és 952 között, Phalitzis (Falicus?) magyar fejedelem korában írta «De administrando imperio» című művét, határozottan állítja, hogy a magyarokhoz csatlakozott kabarok, mint legvitézebbek, a törzsek előtt járnak a háborúban.

Megtörténhetett ugyan itt is, hogy a kémek és felderítők készakarva hamis híreket hoztak, de az ilyen áruló, ha rajtakapták, feltétlenül halállal lakolt. Hurokrakerülésük esetén ugyanilyen elbánásban részesültek az egy-szerre két úrnak szolgáló kémek is. A kémkedés akkor is nagyon veszedelmes mesterség volt s aki rászánta magát, minden pillanatban az életével játszott. Már Priscos Rhetor mint szemtanú jegyezte fel, hogy Attila karóba húzatott egy kémet, akit éppen akkor fogtak el, amikor keletrómai területről hún földre szökött át.

Se a magyarok honfoglalása, se a reákövetkezett külföldi hadjáratok nem folyhattak le alapos kémkedés és hírszerzés nélkül. Az a leírás, amelyet a Névtelen jegyző művében a honszerzésről olvashatunk, bőséges és megbízható tájékozódás nyomán a legnagyobb következetességgel végrehajtott hadjáratok sorozatát tárja elénk. Soha el nem halványuló érdeme Árpád vezérnek, hogy nem ment — mint mondani szokás — fejjel a falnak, hanem minden lépését jól megfontolva sohasem kockáztatta valami könnyelmű kalanddal az addig kivívott eredményt.

Érdekes, hogy a Névtelen jegyző már meg is nevez egy állítólag honfoglaláskori magyar kémet. Tudni véli ugyanis, hogy Töhötöm vezér, mielőtt Erdélybe hatolt volna, előreküldött «egy ravasz férfiút», Apafarkas apjának, Agmándnak személyében, hogy «loppal járva» kémlelje ki a várható hadszínteret. Agmánd sikeresen oldotta meg ezt a bizonyára nem könnyű feladatot,

mert «rókamódra körüljárva» meggyőződött a föld termékenységéről és lakosait is szemügyre vette. Teljesen mellékes, hogy ezt a magyart csakugyan Agmándnak, avagy másnak hívták s a leírt esemény ott és akkor történt-e? A fődolog az, hogy a kémkedésnek ezt az érdekes példáját akár a szájhagyomány, akár valamely korábbi feljegyzés, átszarmasztatta a Névtelen jegyző korára.

Tág tere nyílhatott a kémkedésnek akkoriban a Nagy-Alföldön is, amely a középkorban korántsem volt valami fátlan, száraz pusztaság, ahol nagyon messzire lehetett látni s ilyenformán csapdától, meglepetéstől nem kellett félni. A Nagy-Alföldet nemcsak a honfoglalás idején, hanem még századokkal későbbben is, ma már meg nem levő folyóvizek barázdálták, terjedelmes erdőségek, rónavizek, mocsarak és lápok tarkázták. Lakatlan se volt; így tehát a térszín beható kikémlelése nélkül odavetődő lovassereg könnyen kelepcébe juthatott és póruljárhatott volna a lovasharcra merőben alkalmatlan területen.

Az a gyorsaság, amellyel a későbbi kisebb külföldi becsapások lezajlottak, szintén igen gondos előzetes felderítést feltételez, mert minden ilyen vállalatnak megvolt a maga kijelölt célja, amelyet — bármilyen fejlett volt is a szabadban élő pusztai népek tájékozóképessége — nem lehetett volna csak úgy vaktában elérni.

A nagyobb külföldi hadjáratokat meg éppen nagyon gondosan készítették elő a IX. és X. század magyar hadvezérei. Külföldi kútfőíró — Liutprand — örökítette meg, hogy a magyarok, egy évvel 899-i itáliai nagy hadjáratuk előtt, kisebb csapatokkal betörték s a Brenta partján táborot ütve kikémlelték a tervezett hadjárat színhelyét s nem csupán a természeti viszonyokat vették fontolóra, hanem a lakosság számát s a várható ellenállás nagyságát is részletesen kikémlelték.

Amennyire a helyzetből s a gyér adatokból megállapítható, a 899-ben Lombardiából a Brentáig végrehajtott stratégiai visszavonulás az előző évi kémszemle alapján tervszerűen történt azzal a céllal, hogy Berengár seregét a magyar lovastaktikának kedvező s már ismert területre csalják maguk után. Csakis így érthető meg, hogy a hátráló s máris megvertnek hitt magyarok, hirtelen megfordulva, győzőkké váltak.

De, különösen később, amikor a siker már könnyelműekké tette őket, elégszer megtörtént, hogy a kémkedés és a felderítés mellőzésével rontva idegen földre, alkalmatlan helyen váratlanul ütődtek az ellenségbe. Így például 911-ben, nem sokkal az Augsburgnál június 10-én nyert nagy diadaluk után annyira biztonságban hitték már magukat, hogy a bajorok Abach közelében könnyűszerrel rajtaüthettek az egyik hazatérő csoporton és szét is ugrasztották.

Ilyesmi történt, de sokkal veszedelmesebb formában két évvel utóbb, amidőn Felső-Burgundiából visszatérve nemcsak a felderítő, hanem még a biztosító szolgálatot is teljesen elhanyagolták. Ennek az lett a szomorú követ-

kezménye, hogy Arnulf bajor herceg és szövetségesei az Inn mellett, Alt-Öttingennél, meglepték a dús zsákmánnyal hazatérő magyar sereget s annyira megverték, hogy — állítólag — hírmondó is alig maradt belőle.

Ezekből a nem éppen sorsdöntő balsikerekből az tűnik ki, hogy őseinket elvakította az addigi diadaloknak szinte szakadatlan sorozata s túlértékelt fölényük tudata vigyázatlanokká tette őket. A magyar embernek ez a gyakran megnyilvánult tulajdonsága a későbbi századokban is nem egyszer érezte káros hatását.

A 933-ban lezajlott szászországi hadjárat is jórésben a hiányos kém-szolgálaton bukott meg. A mieink vagy nem tudtak semmit Henrik német királynak a kilencévi béke alatt végrehajtott hadügyi reformjairól, vagy pedig semmibe se vették azokat. Korábbi jó szokásuktól eltérően, kémek és felderítők előreküldése nélkül rontottak Szászországra. Vagy egyáltalán nem, vagy már csak későn hallották meg, hogy Henrik 15 ezer főnyi sereget vont össze ellenük. A helyett, hogy ők is együtt tartották volna minden erejüket, két csoportra oszolva nyomultak az ellenség földjére s ráadásul még ez a két csoport is kisebb portyázó különítményekre szakadozott, amelyeket alig lehetett a kellő pillanatban összevonni.

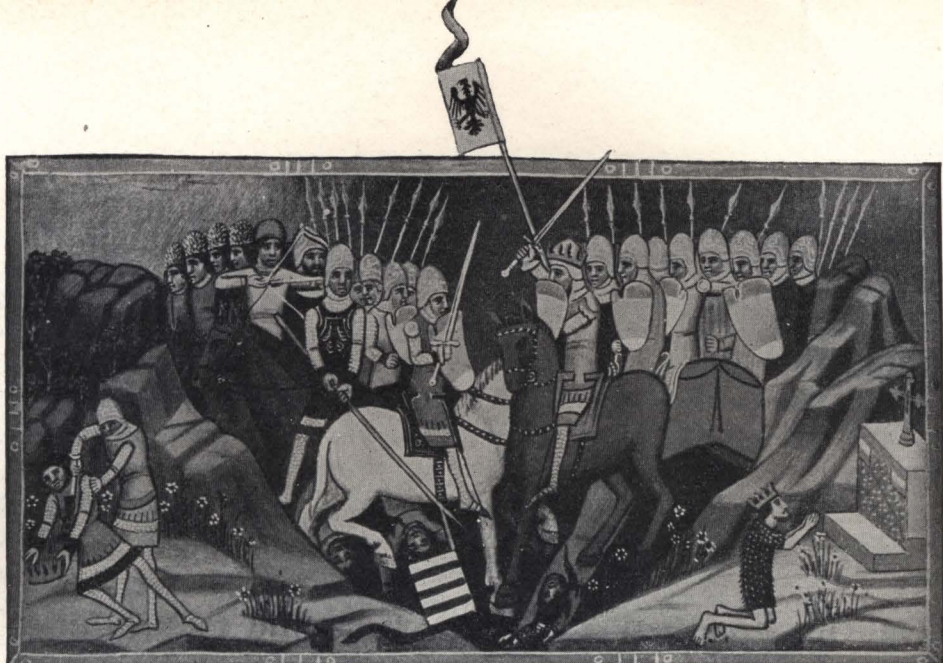
A rossz kezdetnek még gonoszabb folytatása lett, mert az egyik vigyázatlanul szertekalandozó csapatot a szász és a thüringiai hadak verték szét, a derékhad pedig március 15-én váratlanul került szembe Henrik egyesített seregével. Ez volt az Oebles és Schlechtewitz táján vívott, régente merseburginak, újabban riadeinek mondott csata, amely a magyarok teljes kudarcával végződött.

Arra is tudunk esetet, hogy a felderítés nélkül működő magyar csapatok eltévedtek az idegen országban s kénytelenek voltak bennszülött vezetőt fogadni, aki a helyes útra terelje őket. Az ilyen vezető azonban akárhányszor az ellenség kémje volt s kelepchébe csalta a magyarokat. Például 938-ban, amidőn a Németországban portyázó magyarok egyik kisebb csapatát, a mai Brandenburgban, a Braunschweigtól északkeletre eső Drömmelingnek még ma is mocsaras vidékére csalta egy áruló szláv vezető. A magyar lovascapat természetesen nem tudott az ingoványban mozogni és harcolni, úgy hogy a minden oldalról előtörő szászok könnyűszerrel megsemmisíthették.

2. Az Árpádházi királyok kora.

Az állandó letelepülés megtörténte s a végek gyepürendszerének kialakulása után az ott elhelyezett határőrök szolgálata nem szorítkozott csupán a helyi védelemre vagy a «Gyepüelve» szemmeltartására, hanem kiterjedt a szomszédállamok határterületére, sőt mélyebbre is, hogy az országot ne érhesse váratlanul az ellenség támadása.

Árpádházi királyaink alatt már jól szervezett kémszolgálatnak kellett

A ménfői csata. (A képes krónikából.)

lennie, amelyre a «maior speculatorum» és a «capitaneus speculatorum» tisztségekből is lehet következtetnünk.

A Péter és Aba Sámuel királyok között folyt áldatlan küzdelemben már nemcsak a kémkedésnek, hanem a kémelhárításnak is akadunk példájára (1041).

Tudjuk, hogy III. Henrik német császár mindenképpen azon igyekezett, hogy pártfogoltját, az elűzött Pétert, visszaültesse trónjára s ezen az úton hűbéri viszonyba kényszerítse Magyarországot. A háború bizonyosnak látszott, bárha — ahogyan manapság mondanók — a diplomáciai viszony még nem szakadt meg a két ellenfél között. Aba tehát, télvíz idején, nagy sereget gyűjtött össze az ország nyugati határának közelében, hogy — ha kenyértörésre kerül a dolog — a császárt megelőzve német földre törhessen. Nagyon fontos volt tehát, hogy Henrik ne tudja meg a mozgósítást. Ezért Aba, nagyon helyesen, a rendesnél fokozottabban lezáratta a határt s a hírtovábbításnak akkor is sűrűn alkalmazott közegeit, az utasokat és a kereskedőket nem bocsátotta ki az országból, sőt visszatartotta magánál a császár követeit is. A titoktartás sikerült, mert a döntő pillanatig semmi sem tudódott ki Aba tervéből.

Ellenben Aba 1044-ben kellő időre megtudta az ellene újból fegyverkező német császár szándékát. Ezúttal Henrik ellenségeinek bosszúállása világosította őt fel a császár terveiről. A dolog úgy történt, hogy Nitker freisingi püspök testvérei, Bernulf és Machtin, megharagudtak Henrikre, mert nem teljesítette valami kérésüket. Aba a maga céljaira ügyesen kihasználta a két ember bosszúvágyát. Az ő közvetítésükkal idejekorán megtudta az ellene készülő meglepetést. Annak, hogy a hadjárat mégis Aba bukásával végző-

dött, nem a tájékozatlanság, hanem a ménfői csatában történt árulás volt az oka.

Aba tragédiája után, Péter másodszeri királysága idején, az elégtelen főurak összeesküvést szítottak Péter ellen. De kémek is furakodtak közéjük Buda és Devecser személyében. Ezek még idejekorán elárulták a készülő veszedelmet uruknak, mire Péter részben kivégeztette, részben pedig megvakíttatta az összeesküvőket.

III. Henrik császárt az Aba vesztét okozó ménfői csata (1044. július 5.) juttatta hatalma tetőpontjára, de az akkor kivívott nagy sikert nagyobbára lerontotta a Magyarország ellen indított negyedik hadjárata, 1051-ben.

Mialatt a fősereg temérdek bajjal és veszteséggel Stájerország felől jövet Székesfehérvárra tartott, Gebhardt püspök a Dunán vezette lefelé a német hajóhadat. A püspök utasítást kért a császártól a hajóhad számára, ámde ezt a levelét I. András királyunk ügyes kémei elfogták és urukhoz juttatták. András ekkor, a császár nevében, választ hamisított, amelyben Henrik azt parancsolta Gebhardtnak, hogy szedje fel a horgonyt és forduljon vissza a hajókkal, mert a Németországban időközben kitört súlyos zavarok miatt a fősereg is kénytelen visszavonulni. A püspök, nem kételkedve a parancs hiteles voltában, rögtön hazafelé indult.

1068-ból már névszerint is ismertünk egy szemfüles magyar kémeket, Fancsikát, aki a Géza és László herceggel együtt a kunok ellen indult Salamon királynak tett kitűnő szolgálatot.

Ugyanis a királyi sereg, a hiányos felderítés következtében, Doboka táján állapotodott meg abban a téves hitben, hogy ott majd elállhatja az Erdélyből nagy szákmánnyal kivonuló kunok útját. De az ellenség megtudta a király szándékát s a Nagy-Szamos völgyéből a Sajó völgyébe csapva át, már-már kisiklott a magyarok körme közül. Azonban Fancsika ügyesen kikémlelte és hírül hozta az ellenség váratlan irányváltoztatását, úgyhogy a királyi sereg gyorsított menettel még utólréhte és Kerlés (Cserhalom) táján meg is verhetette a kunokat. A magyarok sikerét az a körülmény is előmozdította, hogy Osul, a kunok vezére, biztonságban hitte magát, az utolsó napokban teljesen elhanyagolta a hírszerzést s így mit sem tudott a királyi sereg közeledéséről.

Arra is volt eset, hogy fogságba jutott magyarok juttattak híreket honfitársaikhoz. Ilyen híradó lehetett az a Belgrádban raboskodó, ismeretlen nevű magyar leány is, aki 1071-ben, az ostrom harmadik havában, azzal idézte elő a magyarok javára a döntést, hogy — valószínűleg az ostromlók-tól kapott utasításra — felgyújtott egy házat, melyről a nagy szélvész továbbhordta a tüzet, úgyhogy Belgrád nagy része elhamvadt. A magyarok, az ebből támadt zúrzavart felhasználva, elfoglalták a várost s megadásra kényszerítették a várba húzódott Niketas görög vezért is.

A Salamon király és Géza herceg között kitört s 1074-ben polgárháborúval végződött szakadás alatt az olasz származású szekszárdi apát — Vilmos —

teljesített Géza pártján kémszolgálatot. Kihallgatta Salamon király és Vid ispán bizalmas beszélgetését, amidőn elhatározták, hogy bármi úton-módon elteszik Gézát láb alól. Vilmos apát rögtön lórapakott és élőszóval értesítette a herceget az őt fenyegető halálos veszedeleimről

Kálmán királyunk 1099-i hadjáratában olyan vereség érte a magyarokat Przemysl közelében, egy náluknál jóval gyöngébb kun sereg részéről, aminőre az augsburgi veszedelem óta nem volt példa. Tárgyunk természeténél fogva ebből a szerencsétlenségből csupán az érdekelhet minket, hogy őseink biztosító- és kémszolgálata ezúttal is csődöt mondott. Csakis így volt lehetséges,

A kroissenbrunni csata. (A képes krónikából.)

hogy Bonjak kun vezér a csata előtti éjjelen egészen a magyar tábor közelébe lopódzkodott. Ott elkezdett farkas módjára üvölni, mire a távolból sok farkas felelt. A magyar táborban pedig senkinek se jutott eszébe, hogy meggyőződjék róla, vajjon csakugyan farkas, avagy valami kém jár-e a közelben?

Ellenben annál jobban működtek Kálmán király kémei a közötté és Álmos herceg között kitört áldatlan viszálykodásban, amikor a herceg legbizalmasabb környezetébe is befurakodtak (1108).

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a magyar ember, hacsak nem valami polgárháborúról volt szó, nehezen hajlott reá, hogy a maga fajtájának megrottására törjön. De helyel-közzel ilyen áruló is akadt, mint például az a

Solt nevű magyar, akit gaztettei miatt száműztek az országból. Az eset úgy történt, hogy II. István királyunk 1116-ban meghívta találkozóra I. Wladislaw cseh herceget, hogy megújítsa vele a korábbi szövetséget. Mindkét uralkodó nagy sereggel, de békés szándékkal jelent meg az Olsava-folyónál, Ungarisch-Brod táján. Azonban a békés egyezkedés meghiúsult, mert Solt, mindenféle koholt hírral, támadásra bujtotta fel a cseh herceget. Az ennek következtében május 13-án vívott csata a készületlen magyarok súlyos vereségével végződött. Az áruló Solt ép bőrrel menekült a viadalból.

Kálmán király egy alkalommal hűtlenségen kapta s ezért el is űzte magától második feleségét, az orosz Euphemiát. Nem is ismerte el a magáénak ettől az asszonytól született Boris (Borics) nevű fiát. Ez a Boris sokáig szerepelt állandó trónkövetelőként, s bár célját nem érthette el, éppen elegendő galibát okozott. Így például 1146-ban is, amidőn II. Konrád német császártól és Jasomirgott Henrik bajor hercegtől kapott segítséggel tört Magyarországra. Ezúttal német kémek is voltak II. Géza király szolgálatában. Egyiküket Gunzelnek hívták. Ezek a németek a maguk földjén feltűnés nélkül mozoghattak, nagyon megbízható híreket hoztak s többek között ők fürkésztek ki azt is, hogy a német hadak még nincsenek együtt s így itt a kedvező alkalom az őket megelőző támadásra. Tudjuk, hogy ennek a hadjáratnak csattanója a mieink királyhidai győzelme volt 1146. szeptember 11-én.

A nyughatatlan Boris 1147-ben VII. Lajos francia királyhoz csatlakozott, aki akkor nagy keresztshadat vezetett Magyarországon keresztül. Boris azt képzelte, hogyha bejut az országba, mindenki tüstént hozzá csatlakozik. Valószínűleg okozott is volna zűrzavart, ha egy Györke nevű magyar kém nem értesíti II. Géza királyt Boris hollétéről és szándékáról. A francia király, bár Géza minden sürgetésére se adta ki pártfogoltját, nem engedte, hogy az izgága ember valami felfordulást csinálhasson.

Belgrád 1165-i ostromakor akadtak a várórségben árulók, akik Manuel görög császárt nyílrá tűzött cédulákon értesítették a vár és a védőcsapat helyzetéről.

Ugyancsak a Manuel ellen vívott háborúk során, az úgynevezett «nyelv-fogás»-nak igen régi módszerére is találunk példát, 1167-ből. Tudniillik Andronikos görög fővezér, Zimony megszállása után, egy elfogott magyar harcost vallasott ki s állítólag pontosan megtudta tőle, hogy mekkora a magyar sereg s kik a vezérei.

Az Imre király és testvéröccse, András herceg között dúló testvérharcban, Boleszló váci püspök volt a herceg egyik-kémje. Ő közvetítette a levelezést András és párthívei között s a lázadás céljaira összegyűjtött pénzt a váci székesegyház sekrestyéjében tartogatta, míg csak 1199 március 10-én ki nem pattant a dolog. De még egy félévnek kellett eltelnie, amíg a király megtudta, hogy a herceg legfőbb támasza és egyúttal hírhordója maga a nádor volt, akire addig senki se gyanakodott.

A felderítés hiányának s a megbízhatatlan vezető árulásának újabb

jellemző példájával találkozunk II. András királyunknak 1217-i keresztes-hadjáratában. December végén történt ugyanis az a vakmerő kísérlet, hogy egy 500 főnyi magyar csapat a Libanon és az Antilibanon között, a Jordán forrásvidékéig tört előre. De az ottani vad hegyilakók kémeik útján jól értesültek a vigyázatlan magyar csapat közeledéséről. Ennélfogva alkalmas helyen rajtaütöttek és szét is ugrasztották. Az ismeretlen vidéken tévelygő menekülők szorultságukban bennszülött vezetőt fogadtak; de ez, a helyett hogy helyes útra terelte volna, egy félreeső völgyben valóságos csapdába vitte őket, ahol — állítólag három ember kivételével — elhullottak a mindenfelől előrontó hegyilakók nyílzáporában.

Nagy Lajos. (A képes krónikából.)

Az ilyen meggondolatlan próbálkozással szemben a mongolok 1241-i borzalmas támadása valóságos iskolapéldája a legügyesebb kémkedésen és felderítésen alapuló középkori hadviselésnek.

Mivel a mongoloknak térképeik nem voltak, de nem is lehettek, Magyarországnak több irányból egyszerre történt megtámadása csakis a helyszínnek és az ország állapotának megbízható kikémlelése alapján volt lehetséges. Bármilyen kiváló volt is a mongolok tájékozóképessége, magábanvéve még nem lett volna elegendő a kitűnően kigondolt hadműveleti terv sikeres végrehajtására.

Azt, hogy miként kémlelték ki jóelőre az országot, természetesen nem tudjuk. Bizonyára olyan kémeik voltak, akiknek nálunk tartózkodása és ide-odajárkálása nem keltett feltűnést. Dolgukat mindenesetre az is meg-

könnyítette, hogy a mongol támadás lehetőségében az ország legnagyobb része nem hitt.

A magyarok később, amikor már körmükre égett a veszedelem, a kunokra gyanakodtak, azt állítván, hogy ők a mongolok kémei. A Kuthennel beköltözöttek azonban aligha lehettek, mert az ő befogadásuk idején már régen készen kellett lennie az egész hadműveleti tervnek. Az ország kikémlelésének tehát korábban kellett történnie.

A magyar történelemből jól ismert Julián, Domonkos-rendi barát, 1236-ban eljutott az őshazába, Nagymagyarországba; riasztó, de mint a következmények igazolták, teljesen megbízható híreket hozott a Kelet- és Közép-Európát fenyegető mongol veszedelemről. De az volt a nagy baj, hogy közléseit legtöbbször rémlátásnak mondták, mert nem akartak hinni a mongol támadás lehetőségében. Ezért azután senkinek se jutott eszébe, hogy jó volna kémeket küldeni Oroszországba, akik az ellenség jövetelét idejekorán hírül adhatták volna. Azok a menekülők, akiknek szavát végre elhitték, úgyszólván a hátukon hozták a mongolokat. Felkészülésre akkor már nem volt idő. Tudunk ugyan róla, hogy a Pok-nembeli II. Móric a mongolok ügyes kikémlelésével nagy szolgálatot tett a királynak, de ezzel már nem lehetett jóvátenni mindazt, amit addig elmulasztottak.

A magyar részről megnyilvánult gondatlanságnak csattanós bizonyítéka az a körülmény is, hogy bár egy, a muhi csata előestéjén átszökött orosz fogoly elárulta Batu khán küszöbön álló támadását, annak elhárításáról mégse gondoskodtak úgy, ahogyan a válságos helyzet követelte volna.

1263 őszén megint kezdettek mozgolódni a mongolok. Kémeik újból itt jártak nálunk s követeik szövetségre akarták bírni IV. Béla királyt. Ezúttal azonban nem támadt semmi nagyobb baj.

A mongoljárás után visszafogadott kunok már az 1260. július 12-én vívott kroissenbrunni csatában is jó szolgálatot tettek mint kémek és felderítők s azután is nagyon ügyeseknek mutatkoztak ezen a téren. Óvatosságukra mutat az a szokásuk is, hogy mihelyt megkapták az első hírt az ellenség hollétéről, máris csatarendbe állították csapataikat.

1265-ben megint polgárháború volt Magyarországon. Ezúttal IV. Béla állott szembe fiával, István kiskirályal. Kémeik most is szép számmal voltak mindkét párton. A krónika feljegyezte, hogy a Csák-nembeli II. Máté az öreg király kémeit elfogta. A kiskirály egyik kéme a Nádasd-nembeli Imre volt, aki «vakmerő bátorsággal» közvetítette a híreket István és fogságban levő felesége, Erzsébet között.

Az 1278. augusztus 26-i dürnkruti csatában ismét fontos szerep jutott a kunoknak. Ők kémelelték ki a leendő csatateret és helyesen állapították meg, hogy az — a nádasok is — mindenütt járható s a Weidenbach se számottevő akadály. Ugyancsak a dürnkruti csata előtt, a Soóvári Soós-család őse, Baksa-nembeli I. György, sikerült kémelelő portyázást hajtott végre s ez alkalommal három csehet el is fogott.

3. A vegyesházbeli királyok kora.

A lovagi harcmód egyre nagyobb elterjedése a XIV. század folyamán a kémkedést is szűkebb korlátok közé szorította. Nem volt többé «lovagias» dolog az ellenség meglepése, megkerülése, törbecsalása, vagy bárminő hadicsel alkalmazása. Mivel az összecsapás igen gyakran előre megállapított helyen és időben történt, a harcot megelőző kémkedésnek nem volt már sok értelme. Nagyobb baj ebből csak akkor támadhatott, ha csupán az egyik fél alkalmazkodott a lovagi felfogáshoz, a másik azonban nem, hanem e helyett szőszegéshez és áruláshoz folyamodott, amint I. Károly királyunk 1330-i siralmasvégű havasalföldi hadjáratában láthatjuk.

A királyi sereg eljutott a Fogarasi-havasok legmagasabb csúcsának, a Negojnak déli lejtőjén eredő Arges vizéig. Bassaraba, a sarokbaszorított oláh vajda, békét ajánlott. A király elfogadta, sőt — elég meggondolatlanul — a vajdában is nyugati szabású lovagot látva, hozzájárult ahhoz a javaslatához is, hogy a magyar sereg ne azon az úton térjen haza, amelyen jött, hanem Erdélyen át. Bassaraba vezetőket adott a király mellé, állítólag azzal az utasítással, hogy a legrövidebb úton Erdélybe vezessék a magyar sereget. A király annyira bízott a vajda szavában, hogy a maga részéről semmiféle felderítésről vagy biztosításról nem gondoskodott. Ennek az lett a végzetes következése, hogy az oláh vezetők egy szűk völgybe, valami zsákutcába vitték a magyarokat, ahol az oláhok november 9-én minden oldalról körülfogták s háromnapis véres harcban csaknem teljesen megsemmisítették őket. A király is csak Szécsi Dénes bán fiának — Dezsőnek — önfeláldozása árán menekült meg.

Különös jelenség, hogy Nagy Lajos királyunk 58 hadjáratának történetében nem találunk a kémkedésről pontosabb adatokat. Már pedig, egy kivétellel, valamennyi hadjárat külföldön zajlott le s így el sem lehet képzelnünk, hogy a király ne alkalmazott volna minden esetben és jóelőre kellőszámu megbízható kémeket és felderítőket. Sajnos, Nagy Lajos legtöbb hadjáratának igen sok részlete ma is ismeretlen s a kémkedésről szóló feljegyzések hiánya is ezeknek a homályos részleteknek számát szaporítja.

Annyit azonban mégis tudunk, hogy 1347-ben a király, mielőtt maga is útrakelt volna Itália felé, bőjt közepe táján előreküldötte Nápolyba Garai János veszprémi püspököt és Kont Miklóst, lelkükre kötve, hogy alaposan puhatolják ki az ottaniak hűségét és megbízhatóságát, azonkívül pedig iparkodjanak minél több új hívet toborozni.

Zsigmond király uralkodása alatt, valamivel enyhébb formában, megismétlődött az 1330-i katasztrófa. Ugyanis a Kisnikápolyból visszatérő Zsigmond hada, 1395. július elején, minden előzetes kikémlés nélkül hatolt a töröcsvári szorosba, ahol az oláhok körülfogták, úgy hogy maga a király is életveszélyben forgott s a magyarok csak kemény küzdelem és súlyos véráldozat árán tudtak áttörni.

Bárha ez a kudarc már magábanvéve is jó intőjel lehetett volna, nem bírta óvatosságra se a magyarokat, se szövetségeseiket az 1396-i nikápolyi hadjáratban. Kémrendszerük sem egységes, sem megbízható nem volt. Zsigmond király csak szeptember 27-én küldötte a helyzet felderítésére Maróti János macsói bánt, akkor, amikor Bajazid szultán már csak egy napimetre volt a szövetségeseik nikápolyi táborától. Másnap a törökök úgyszólván a visszatérő Maróti sarkában voltak már, holott addig senki se tudott közel-létükről.

Annál jobb volt a törökök kémszolgálata. Bajazid ugyanis sok és busásan fizetett kémeket tartott mindenfelé a keresztény udvarokban s így minden őt érdeklő dolgról kellő időben értesült. A Nikápoly alá vonult francia segítőhad erejét maga Milano ura — II. Galeazzo Visconti — árulta el neki. A szultán ezenkívül elfogatta a görög császárnak Zsigmondhoz igyekvő követét s ettől is sok fontos részletet tudott meg.

Az 1437-ben lefolyt, úgynevezett szendrői hadjáratban, végre újból találunk példát a magyar részről ügyesen végrehajtott kémkedésre. Ekkor ugyanis Brankovics György rác fejedelem kért és kapott segítséget a Szendrő várát ostromló törökök ellen. Zsigmond, a vár felmentése után, azt parancsolta Szentmiklósi Pongrác magyar fővezérnek, hogy pusztítsa el Krusevác várát és hamvassa el a Moraván álló török hajóhadat, amely már annyi bajt okozott az Aldunán. Szentmiklósi Pongrác Marcali Jánosra bízta ezt a feladatot.

Marcali csapatai június 22-én észrevétlenül érkeztek a török hajók sikeresen kikémlt gyűlőhelyéhez és fel is gyújtották őket. Innen hazatérőben, a Morava mentén egészen a Dunáig, «mint ez ilyenkor szokás», kémeket állítottak fel, hogy mindenféle meglepetés ellen biztosítva legyenek. Az óvatosság nagyon hasznosnak bizonyult, mert amikor Maróti csapatainak nagyobb részével átkelt már a Dunán, ezek a kémek jelentették, hogy Ali bég hirtelen összeszedett hadával közeleg a hátuk mögött. A magyaroknak még volt annyi idejük, hogy felkészülhessenek s meg is szalasztották a törököket.

Az utóbbiak ismételt betörései okolták meg azt, hogy a magyarok már 1433-tól kezdve szervezett határőröket és megfigyelőket tartottak Erdély déli végein. Ezek azután kémeket küldöttek Havasalföldre, sőt távolabbi tájakra is, hogy az ellenség netaláni készülődéseiről kellő időben hírt adjanak. De ez az intézmény 1442-ben nem vált be, úgy, hogy Hunyadi már csak Mezd bég megtörtént betöréséről értesült. Elegendő hadat nem lehetett már összehoznia s ezért a március 18-án vívott marosszentimrei ütközet Hunyadi vereségével végződött.

Az 1443-i «hosszú hadjárat» sikertelenségét, — azonkívül, hogy a királyi sereg ilyen nagy feladatra elégtelen volt, a lassú készülődés, a kémszolgálat hiánya s a távolságok dolgában mutatkozott teljes tájékozatlanság okozta. Ellenben Murad szultán, bár Ázsiában volt elfoglalva, pontosan értesült a magyarok szándékáról. Viszont a mieink meg voltak győződve róla, hogy a

A havasalföldi hadjárat (1000).
(A képes krónikából.)

szultán nem érheti el a magyar seregnél hamarabb az Isker és a Marica közötti vízválasztó hágóit.

A Balkánon akkor már csak a kis ragusai köztársaság ragaszkodott, ha nem is éppen önzetlenül, a magyar koronához. Nagy kereskedelmi összeköttetései révén bepillantathatót a török birodalom belsejébe, ismerte az ottani viszonyokat, értesült a hadrakészülésről s mindezt közölte a magyarokkal is.

De ezeknek a híreknek megbízhatóságához szó fért. Így például 1443 elején egy Drinápolyból jött kém azt jelentette Hunyadinak, hogy a szultán háromszoros kudarcot vallott Keleten, sőt el is esett, az európai Törökország pedig teljesen védetlen. A készülő magyar támadás annyira megijesztette az európai törököket, hogy Hunyadi 30 ezer emberrel akár a Márvány-tengerig szoríthatja őket. Nagyfokú hiszékenységre vall, hogy ennek a híradásnak hitelességét magyar részről nem is próbálták ellenőrizni.

Már Rácországban járt a magyar sereg, amikor újabb s ezúttal is vakon hitt kémjelentés érkezett, amely szerint a vitéz Arnith többszörös győzelmet aratott a törökökön s a bizánci császár öccse — Dragas — hadat szervez a szultán ellen Moreában. Csak azt nem tudta, vagy nem akarta hinni senki, hogy a szultán kellő időben elállhatja a magyarok útját, még mielőtt leszállhattak volna a Marica völgyébe. Pedig ez volt a sivár valóság.

I. Ulászló király november végén még Pirothban volt, amikor megtudta a szultán jövetelét; de arra még akkor sem gondolt senki, hogy sietni is kellene s mielőtt kenyértörésre kerül a dolog, szemügyre kellene vétetnie az átkelésnél számbajövő hágókat. Nem tudta senki, hogy Murad már mindháromat megszállatta s így a magyar sereg december 12-én merőben tájékozatlanul ment neki a zlaticai hágónak, teljesen a hűségében gyakran ingadozó Brankovics rác despota vezetésére bízva magát. Természetes, hogy az áttörés nem sikerülhetett s Hunyadi kénytelen volt még akkor éjjel megkezdeni a visszavonulást.

Sajnos, nem mondhatjuk, hogy a mieink okultak volna az 1443-ban szerzett tapasztaláson, mert abban, hogy az 1444-i várnai hadjárat nem egyszerű balsikerrel, hanem katasztrófászerű vereséggel végződött, nagy része volt az akkor is elhanyagolt felderítő- és kém-szolgálatnak. Mint tudjuk, a magyar sereg ezúttal nem a rövidebb sofia—philippopolisi, hanem a hosszabb nikápoly—várnai vonalon akart lejutni Gallipoli tájára, hogy az ott vélt keresztény hajóhaddal találkozzék. Arról, hogy a Kis-Ázsiában levő Murad szultán lóhalálában sietett vissza Európába, most sem kaptak hírt a mieink.

A Nikápolyból Várna felé haladó királyi sereg oldalmenetben, vagyis elég kellemetlen helyzetben volt az ellenség támadásának várható iránya következtében. Okvetlenül szükséges lett volna tehát, hogy kémek menjenek a mindent leplező hatalmas színfal, a Balkán-hegység mögé s idejekorán hírt adjanak Hunyadinak, még mielőtt elvághatnák a háta mögött az utat. Pedig ez történt, mert Murad nem állott, a tengerparton haladva, a magyar sereg

elé, hanem Drinápolyból a legrövidebb irányban — a Nadir-Debent-hágón át — a háta mögé került.

A magyarok ezt csak Provadiában tudták meg, amikor a törökök tábor-tüzei már mögöttük lán-goltak. De azért tovább mentek, sőt az előcsapa-tok már Várnán túl, a Kamcsik-folyóig jutot-tak, amikor a szultán utólérte a magyar sere-get. Ebből a szerencsét-len helyzetből adódott november 10-én a várnai csata, a rosszul előkészít-tett hadjárat tragikus zárójelenete.

Szinte érthetetlen, hogy a most vázolt hiba négy évvel később, a rigómezei hadjáratban is megismétlődhetett. A ma-gyarok ugyanis arra a hamis feltevésre támasz-kodtak, hogy az albániai Kroja várát ostromló török had nem tudja meg idején Hunyadi indulását s a magyar sereg ellenál-lás nélkül juthat le Al-bánia közelébe, hogy ott Skander bég hadával egyesüljön.

Azonban Murad szul-tán, a magyarokénál jó-val tökéletesebb kémszol-gálat útján, mindenről tájékozva volt s csupán egy különítményt hagyott Kroja előtt, derékhadával pedig Sofiába sietett. Majd, miután meggyőződött róla, hogy Hunyadi nem jön sem az 1443-i, sem az 1444-i hadműveleti vonalon, a Morava völgyén a magyar sereg után sietett, amely Pristinán alul akarta

Hunyadi János szobra a budai Halászbástyán.
(Tóth István szoborműve.)

bevárni Skander bég csatlakozását. Ámde az annyira várt szövetséges helyett az jött, akire egyáltalán nem számítottak: a szultán, még pedig — akár csak 1444-ben — ezúttal is hátulról.

Az 1454-i hadjáratban Hunyadinak már sikerült támadó szándékát titokban tartania, úgy, hogy szeptember 29-én észrevétlenül kelhetett át a Dunán s a rác despotát kivéve senki se tudta, merre indul tovább. Itt tehát vagy a török kémek nem működtek megbízhatóan, vagy a magyarok voltak résen és meggátolták az ellenség hírszerzését.

Hunyadi életének utolsó éveiből van rá adatunk, hogy a mieink kémek útján tartották szemmel a cseheket. Így például 1455. június 6-án Rozgonyi Sebestyén, a Felvidék főkapitánya, írja a bártfaiaknak, hogy küldjenek kémeket Lengyelországba, ahol Giskra időzik és igyekezzenek kifürkészni terveit. 1456. február 9-én pedig Szokolyi Miklós jelenti Várdai Miklósnak, hogy a csehek már Bodrogkeresztúron vannak, de egyelőre még nem lehet tudni, mi a szándékuk.

A kémkedésnek Mátyás király seregében betöltött szerepéről nagyon keveset tudunk. Pedig az ő háborúi is legnagyobbreszt külföldön folytak, ennél fogva különösen fontos volt nem csupán az ellenség hadrakelt erejének felderítése, hanem — ezt megelőzően — a lakosság hangulatának s várható meghódolásának vagy ellenállásának kifürkészése. Mátyás hadjáratainak igen sok részletét ma sem ismerjük pontosan s ez magyarázza meg a hírszerzésről és kémkedésről szóló adatok gyér voltát is. Nem hihető, hogy a nagy király a hadviselésnek éppen ezt az eszközét ne alkalmazta volna léptenyomon Csehországban és Ausztriában, hiszen legfényesebb hadművelete, a «boroszlói táborozás» (1474), nem is sikerülhetett volna, az ellenség minden mozdulatát idejekorán közlő kémek és felderítők segítségével nélkül.

Bár csak mende-monda, de — mert Mátyásról szól — mégis közöljük azt a feljegyzést, amely szerint a király, tót parasztnak öltözve surrant be az ellenség egyik várába. Ott mindent alaposan szemügyre vett, azután pedig felugrott a kapu közelében veszteglő szekérre, a lovak közé csapott és — se szó, se beszéd — kihajtott a várból, még mielőtt a meglepett őrség észbekapott volna.

Ehhez hasonló hagyományunk van Bécs 1485-i ostromáról is. Ekkor Mátyás szintén tót parasztnak öltözötten besurrant Bécsbe és mindent alaposan kikémlelvén, betért egy kocsmába, ahol italt fogyasztott és megevett hat keménytojást. Mielőtt eltávozott volna a kocsmából, tányérja alá ezt írta: «Hic fuit Mathias rex, et dedidit ova sex!» Azonban ez alkalommal szinte vesztére szolgált a nagy orra, mert amíg a városban ide-oda járkált és szemléldött, valaki, nagy orránál fogva, ráismert és jelentést tett a vár parancsnokának. Ez legott parancsot adott a város kapuinál álló öröknek, hogy vigyázzanak és ki ne bocsássák a királyt. Mátyás azonban nesztét vette a készülő veszedelemnek és úgy óhajtott segíteni magán, hogy egy tót paraszt szekérének kerekét hatalmába ejtette és ezt maga előtt hajtva, indult kifelé

a vár egyik kapuján át. A kapuőr látva, hogy siet a tót a futó kerék után, nem állhatta meg, hogy rá ne kiáltson nevetve: «Te szotyák! Akkora orrod van, mint Mátyás királynak» — s ezzel botjával jót húzott a király hátára! A király túrta a tréfát s csak akkor nevetett ő is, amikor már a kapun kívül biztonságban volt.

Mátyás királyról a krónikások még két és tárgyunkhoz tartozó esetet jegyeztek fel.

Amikor egyszer Mátyás szembenállott a török szultán seregével, a király török ruhába öltözött és másodmagával azok közé a kereskedők közé vegyült, akik a törökök táborába eleséget és más holmit vittek eladásra. Mátyás árpát vitt magával, amellyel a szultán sátorának közelében telepedett le. Itt mindent alaposan megfigyelt, még azt is, hogy hány tál ételt vittek a szultán sátorába. És amikor Mátyás visszatért a török táborból, levelet írt a szultánnak, mondván: «Agg ebül őrsesz táborodban, mert tegnap mind ott ültem sátorod előtt és árpát árultam, és mind megkémlettem táborodat. Hogy pedig ne kételkedjél ebben, ennyi számú tál étkeket vittenek fel tenéked ebédre!» A szultán állítólag annyira megijedt Mátyás levelének tartalmán, hogy másnapra virradóra kiosont táborából és elmenekült.

Az 1474—76-i török háborúban Mátyás elhatározta, hogy maga fogja vezetni a törökök elleni hadjáratot. A király figyelme Sabác várára irányult, amely a törököknek Magyarországra való betöréseikhez kitűnő támaszpontot alkotott. Mátyás 1475 december végén ért Sabác alá. Közel hat hétig tartott a vár ostroma és a vár Mátyás ügyes és nagy gonddal vezetett támadásának végre is engedni volt kénytelen és 1476 február 15-én kapitulált. Ez alatt az ostrom alatt Mátyás egy alkalommal éjjel csupán egyik inásával és egy hajóssal egy csónakba szállt és maga szemrevételezte a vár bástyáit és falait. A török örök észrevették a csónakot és ezt menten ágyúval löni kezdték. Az egyik golyó ellőtte az inast a király mellől, de a király nem törődött ezzel, hanem tovább folytatta kémlelődését és csak akkor tért vissza övéihez, amikor befejezte szemlélését és ezzel meg is volt elégedve.

Ellenben megbízható adatunk van róla, hogy az 1459 április 7-én vívott körmendi ütközet előtt, az előhadat vezető Nagy Simon macsói bán teljesen elmulasztotta a közeledő ellenség helyzetének és erejének, valamint a vidéknek kifürkészését. Ennek folytán a királyi sereg nagyon kedvezőtlen körülmények között volt kénytelen elfogadni a csatát és kudarcot is vallott III. Frigyes német császár ellenében.

1476-ban nagyon pontos híreket hozott Mátyásnak a törökökről egy belgrádi kereskedő; de ugyanakkor 20 napig tartózkodott észrevétlenül Budán egy török kém és közölte Szender béggel a magyarok hadrakészülését.

Helyzetüknél fogva nagyon jól kémkedtek a moldvai és a havasalföldi vajdák is; csak az volt a bökkenő, hogy megbízhatóságuk nagyon gyöngelábon állott, mert egyszerre kétfelé, vagy annak javára kémkedtek, aki pillanatnyilag erősebbnek látszott, akitől tehát többet remélhettek.

Ugyancsak 1476-ban, december 6-án írja Péterváradról Gábor egri püspök a velencei követnek, hogy Mátyás király kikötött a hajóhaddal Rácországban s ez alkalommal egynéhány magyar harcos, egy vár kikémlése végett kelleténél közelebb férközvéen a falakhoz, életét vesztette.

A Balkán-félszigeten ebben az időben is sok ragusai kereskedő kémkedett, részben hazája, de részben Magyarország javára is. Onofrio Imre belgrádi kapitánynak is volt egy ilyen ügyes kémje, aki érdekes és fontos híreket hozott neki a törökök háborús készülődéseiről.

Jaksics Jánosról is tudjuk, hogy felderítő- és kémvizsgálatot végzett Kinizsi Pál oldalán. 1481-ben őt küldötte előre egy kis csapattal Rácországba Kinizsi, hogy ott egyes vidékeket kikémljen. A már többször említett ragusaiak II. Ulászló királynak is jeles vizsgálatot tettek a kémkedés terén s 1494-ben ők fürkésztek ki a törökök háborús terveit.

1521-ben súlyos csapás érte Magyarországot, legfontosabb déli végvárának, Nándorfehérvárnak elvesztésével. Ennek a gyászos eseménynek keretében sötét foltként szerepel egy magyar embernek árulása. Morgai Jánosnak hívták. Augusztus 24-én kiszökött a várból, átment a török táborba s ott apróra elmondotta a védőcsapat percről-percre válságosabbra forduló helyzetét.

Az utolsó hadiesemény, amelyről ebben a fejezetben még szólanunk kell, a mohácsi vésszel zárult 1526-i hadjárat.

Senki sem állíthatja, hogy ez a szörnyű csapás meglepetésszerűen érte Magyarországot s így nem is volt ideje, hogy a veszedelem elhárítására vagy legalább mérséklésére, megtegye a kellő intézkedéseket. Már 1525 őszétől fogva egyre szállingóztak a szultán hadrakészüléséről szóló hírek. Azonban a legrészletesebb tudósítást Bakics Pál rác vajda hozta 1526 elején. Bakics maga is ott volt azon a tanácskozáson, amelyen Szulejman szultán kijelentette, hogy a legközelebbi háború célja Buda megvívása lesz. Ennek a hírnél hitelességét a Konstantinápolyból hazatérő lengyel követ, továbbá Tomory kémei is igazolták.

De magyar részről mégsem nem történt semmi, sem a további hírszerzés, sem a védelem előkészítése terén. Ellenben a törökök hírszolgálatja annál tevékenyebb volt. A fősereg előtt járó Báli bég lovashadosztályának kémei teljesen megbízható híreket vittek Ibrahim nagyvezirnek Magyarország készületlenségéről. Július 8-án, Szalánkeménél kapta Ibrahim Bálitól azt a fontos jelentést, hogy Tomory, az alsó végek akkori kapitánya, mindössze 2000 lovassal áll Pétervárad közelében, de a király még el sem indult Budáról. Pétervárad bevétele után már jól tudta a török hadvezetőség, hogy II. Lajos július 20-án indult el székvárosából, még pedig igen csekély haddal.

A török sereg nagyságáról csak néhány nappal a mohácsi katasztrófa előtt kapott helyes kémjelentést Tomory, az akarata ellen megválasztott egyik fővezér. E szerint a szultánnak 70—80 ezer fegyverfogható embere volt. Ez körülbelül meg is felelt a valóságnak, ha beszámítjuk a török sereghez csatlakozott irreguláris csapatokat is. A törökök számát ugyanis, mint rende-

sen, ezúttal is csak a rémület sugalmazta kósza hírek szaporították 200 vagy 300 ezer főre.

Az ellenség hollétéről még a csata reggelén sem tudtak semmi bizonyosat a magyar fővezérek, mert a törökök mozdulatait ügyesen leplezte a már napok óta előttük portyázó irreguláris lovasság, amelyen a magyar kémek és felderítők — ha ugyan voltak — nem egykönnyen hatolhattak át. A látás határa, a csatateret délről és nyugatról 5—6 km távolságban határoló terraszig terjedt. Ami azon túl volt, abból a mieink semmit se láttak s fogalmuk sem volt róla, hogy mi történik a terrasz pereme mögött.

Arról jött ugyan hír, hogy a szultán a hajnali órákban elindult Baranyavárról, de azt, hogy délután 2 órára már az egész török sereg felvonult a terraszon, a magyar táborban senki sem tudta. Tomory is csak annyit hallott, hogy a török sereg egy része már közel van. Azt képzelte, hogy a szultán hadának zöme még nem bontakozott ki a hosszúra nyúlt meteoszlopból s augusztus 29-én már nem is juthat harcba. Azt remélte tehát, hogy csak az élen járó ruméliai hadtesttel akad dolga, a nélkül, hogy akár az anatóliai hadtest, akár a szultán zsoldoscsapatai beleszólhatnának a küzdelembe. Azt is csak az utolsó pillanatban vették észre a magyarok, hogy Báli és Khoszrev bég, egy-egy lovashadosztállyal, jobb szárnyuk meghosszabbításába jutott.

A magyar híradószolgálat tehát ismét teljesen csődöt mondott s jórészen ennek tudható be, hogy a vezérek merőben tájékozatlanul, csak úgy vaktában vitték a sereget a csatába és a pusztulásba.

4. A török hódoltság kora.

1. A katonai kémkedés és hírszerzés.

A Buda várának 1541 augusztus 29-én történt elfoglalásával kezdődő és 158 éven át tartó török hódoltság korszakában a kémkedés Magyarország

Mátyás király arcképe.

területén hihetetlenül nagy arányokat öltött. Nem nagyítunk, ha azt állítjuk, hogy hozzá hasonlót a hadtörténelemben nem találunk. A roppant nagy arányokat az okozta, hogy Magyarországon akkor szakadatlanul folyt a harc, akárcsak a világháború négyéves állásharcainak folyamán. A nagyobb hadjáratok közötti időszakokban, a béke éveiben is, állandóan folytak a portyázások, száguldások, felferések, körülzárások, létrás és közösleges ostromok, rajtaütések, lesvetések stb. annak a megerősített vonalnak mentén, amelyet a végvárak alkottak. Ezeknek a hadi vállalkozásoknak sikere vagy elhárítása pedig jóformán csak egy dolgon múltott: az ellenség alapos kiélemlésén és a jó hírszerzésen.

Hogy megérthessük a török hódoltság korabeli kémkedés nagy arányait, szükséges vázolni azokat a hadi eseményeket, amelyek 1541-től 1683-ig, a felszabadító háborúk kezdetéig lejajlottak. Ez a hosszú korszak részekre bontható, és pedig: a végbeli élet virágkorszakára (1541-től 1606-ig) és a végvárak hanyatlásának időszakára (1606-tól 1683-ig). A végbeli élet virágkorszaka ugyancsak élesen elhatárolható időszakokat mutat, és pedig:

amikor Ferdinánd és Miksa királyok uralkodása alatt (1541—1570) az ország felszabadítására és egyesítésére még valóban törekedtek,

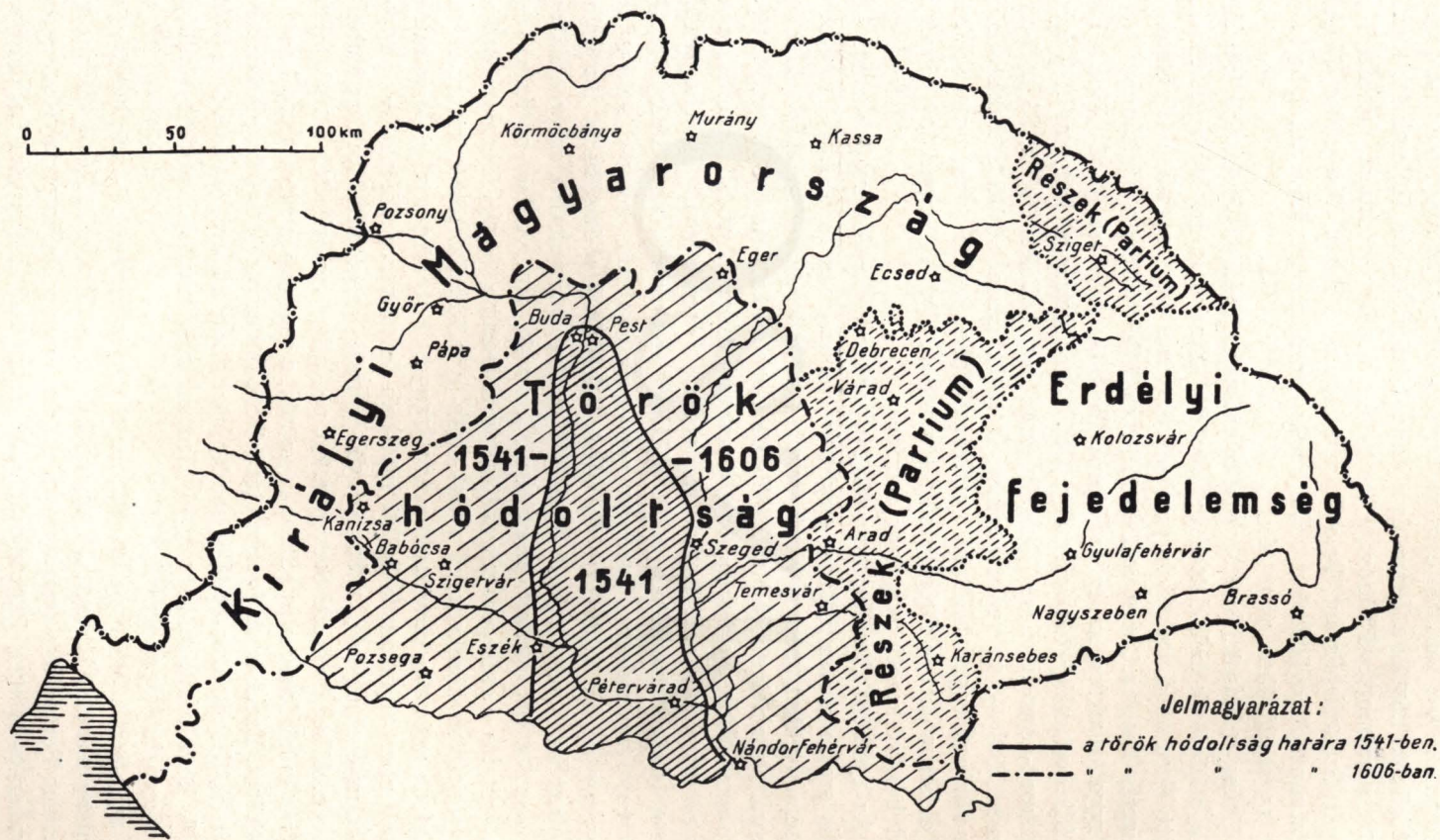
amikor Miksa és Rudolf uralkodásuk első felében feladják az ország felszabadításának eszméjét (1570—1593),

a «hosszú háború» időszakára (1593—1604), és végül

Bocskay István felkelésére (1604—1606).

Ez alatt a 65 évre terjedő időszak alatt állandóan dúlt a harc Magyarország területén, a magyarok részéről azért, hogy a törököket kiverjék, a törökök részéről a végből, hogy megtartsák Budát és hogy ennek, valamint a hozzá vezető utaknak biztosítása végett minél jobban kiszélesítsék, tehát meg is szilárdítsák azt a hadműveleti alapterületet, amely a Szávára és a Dunára támaszkodott. De a dolog mélyén mindenesetre politikai okok is szerepeltek, amelyek között a «divide et impera» jelszó volt döntő fontosságú attól az időtől kezdve, amikor a királyi Magyarország és Erdély egyesítésére való törekvés azt a veszedelmet rejtette magában a törökökre nézve, hogy ha a magyarok kezét fognak, külföldi segítséggel megdönthetik a török félhold magyarországi uralmát. A kölcsönös törekvés meg-megújuló hadjáratokat és elkeseredett harcokat szült, amelyek bizonyos tekintetben hasonlítanak az 1914—1918-i világháború állásharcaival kapcsolatos hadi vállalkozásokhoz, amikor is hol az egyik, hol a másik fél, az időszakonként megalkotott haditerv szerint, vagy a pusztá védelemre szorítkozott, vagy igyekezett az ellenfél megerősített vonalát áttörni, felgöngyöltetni és visszaszorítani a győzelem érdekében.

Amiként a mellékelt vázlaton is látható, a török hódoltság kezdetén, 1541-ben, a Duna-Tisza közének még csak keskeny behódoltatott területe a törökök támadásai folytán 1606-ig észak, nyugat és kelet felé tetemesen kibővült. Például Szulejmán hatodik hadjáratában Horvátországban, a

Magyarország a török hódoltság kezdetén és a bécsi béke korában, 1606-ban.

Dunántúlon és a Budától északra terjedő körben 18 magyar várat foglaltak el a törökök, köztük a Dráva és a Száva közötti Atinát, Belostinát, Rahócot, azután a számottévő Siklóst, Pécset, Pécsváradot, Szászvárt, Ozorát, Simon-tornyát, Székesfehérvárt, Palotát, Esztergomot, Tatát, Visegrádot, Nógrádot és Hatvant. A foglalásokat teljes török berendezkedés követte, a budai vilájetet 15 szandsákra osztották.

Utána rablások, fosztogatások, erőszakoskodások és kisebb küzdelmek révén a törökök behódoltatták a várak környékét is. Ilyen körülmények között Ferdinánd, mivel fegyveres ereje nem volt, 1547-ben kénytelen volt adófizetés kötelezettsége mellett öt évre békét kötni a szultánnal.

1552 derekára az egész Maros-Tisza-Duna köze Jenő-Lippa, Lugos-Mehádia vonaláig (hét vármegye) török hódoltsággá lett, majd Veszprém és a hont-nógrádi várak (Drégely, Szécsény, Hollókő, Buják, Ság, Balassagyarmat, Salgó), valamint Szolnok is török kézre kerültek. Ezeket követte Eger várának 1552-i hiábavaló ostroma. Ebben az időszakban esett el Temesvár, ekkor zajlott le Drégely hősies védelme, Eger és Szigetvár első ostroma, majd bekövetkezett Szigetvár bukása.

Az 1568-tól, illetőleg 1570-től 1593-ig terjedő időszakot a «hosszú béké»-nek is szokás nevezni. Ez a meghatározás azonban merőben ellentétben áll az eseményekkel, mert például Horvátországban olyan összetűzések és ostromok voltak, amelyekben Erdődy Tamás horvát bán, Zrinyi György, Batthyány Boldizsár, Nádasdy Ferenc stb. parancsnoksága alatt álló színtiszta vagy elegendő magyar-horvát hadak tűntek ki nemcsak nyílt összecsapásokban, hanem várak ostromában is. A szűkebb értelemben vett királyi területen évről-évre fokozódott a harc, aminek egyik oka volt, hogy a harcias Szinán nagyvezír pasáit rablásokra és várak elfoglalására ösztökölte. Az aránylag kisebb erőkkel végrehajtott betörések rosszabbak voltak a nagy hadjáratoknál, mert a betöréseket pusztítások kísérték, amelyekben a török vezetők nem annyira dicsőségért küzdöttek, mint inkább anyagi hasznot hozó zsákmány ejtésére törekedtek. 1575–1582-ig például a török határsértések és betörések száma a következő volt: 1575-ben 76 várkastélyt foglaltak el és 3200 embert ejtettek rabul; 1576-ban hatvanszor törtek be; 1570-ben 100 falut égettek fel; 1580-tól 1582-ig pedig megismétlődtek az előbbi események. A hat év alatti becsapásokat pedig így minősítették: 14 körülzárás, 8 létrás és közönséges ostrom, 9 rajtaütés, 2 rendszeres ostrom, 45 összecsapás és ütközet. Ezekben az években a törökök kifosztották és felpredálták: Nagykanizsát, Kiskomáromot, Körmentet, Dobsinát, a Muraközt és a Sajó völgyét.

A kémelhárításnak és a jó hírszerzésnek kiválóbb példáit mutatják a következő hadi események.

1581-ben a budai pasát, amikor a Vértes-hegységből zsákmánnyal megarakottan hazafelé tartott, Zsámbéknél Czobor Márton és Révay Lőrinc győri, valamint Fernando Samaria de Specie Casa veszprémi kapitányok megverték. Ugyanez esett meg Párkánynál, ahol Rác Pál érsekújvári hadnagy vitéz-

kedett csapatával. Nagy kárt vallott Nádudvar táján Sasvár szolnoki pasa, akinek 200 főre rúgó lovas csapatát Geszty Ferenc diósgyőri várnagy, Rácz István és Borbély Endre egri hadnagyok vágták el és verték széjjel. A Koppányi bég csapatát Balaton-Hidvég alatt Istvánffy István veszprémi és Ormándy Péter palotai várnagyok szórták szét; a bég és számos előkelő török a magyarok fogságába esett.

1586-ban Szőny alatt vereség érte Izsák fehérvári pasát, amikor a Duna jobbpartján készített palánkot le akarta romboltatni. Pálffy Miklós komáromi kapitány ugyanis éppen ezen a napon akart saját hadával, továbbá a győri és pápai kapitányok csapataival Fehérvár felé portyázni. Csapatai éjjel még átkelőben voltak, amikor felderítő lovasai jelentették, hogy a szőnyi palánkot a török bontogatja. Az átkeltek egy része ugyan a törökökre rontott, de a két fél főcsapata között a harc csak hajnalhasadtával ment végbe; a harcban Pálffy, az időközben odaért Nádasdy Ferenc és Fernando Specie Casa segítségével a pasa felett fényes diadalt aratott. A pasa vesztesége, két agán kívül, több volt 300 embernél; ezenkívül 9 zászló és két ágyú is a győzők kezére került.

A hírszerzés hiányosságára vall Koppány elfoglalása 1586-ban. Koppány jól megerősített török végház volt, amelyben sok gazdag kereskedő lakott és így a tárházak száma is tekintélyes volt. A török őrsereg 500 lovasból és 500 janicsárból állott. A fürgeteges téli időben a bég mit sem sejtett a magyarok támadásáról. A magyar hadat kipróbált vitézek vezették: Nádasdy Ferenc, Batthány Boldizsár, Huszár Péter, Derzssy Ferenc és Vajda Kristóf. A támadó sereg észrevétlenül ért a vár alá, ahol a kapukat részben felrobbantotta, részben pedig betörte; minthogy pedig a miéink a belső hidat is szerencsésen lerántották, bejutottak a belső várba is. Közben pedig, mivel néhány török segítségért száguldott, előbb a pécsi és a simontornyai, később pedig a fehérvári bég is segítségül jött. Mivel azonban a fehérvári bég lovasait a pécsiek és a simontornyaiak magyaroknak nézték, elszaladtak. Erre a fehérvári bég is megfordult és hazavágtatott. A miéink tehát kardcsapás nélkül megmenekültek a török segélyhadak elől. Ezalatt a várban heves harc dúlt. Legvitézebbül Ali bég küzdött, aki, bár megsebesült, kilenc katonánkat lőtte le nyíllal. Még elfogatásakor is levágott egy magyart. Nádasdyt, aki lóháton küzdött, három török rohanta meg. Fel is bukott lovával, de hamarosan talpra állt. Mivel pedig a miéink a várost azonnal felgyújtották, sok török a házakban fulladt. Az ellenséges lovasok nagy része azonban a nyitott kapukon át valahogy kijutott a szabadba és a szélrózsa minden irányában szétfutott. A miéinknek kevés kocsijuk volt, tehát a zsákmányt a nyerges lovakra rakták, a huszárok pedig a kemény télben gyalog mentek vissza Pápára. A zsákmány annyi volt, hogy 200 szekér is megtelt volna vele. Amit el nem vihettek, azt felégették. A foglyok száma 200 főre rúgott, az elhajtott állatok száma pedig a következő volt: 200 ló, 100 bivaly és 800 birka.

Az 1593--1604-ig terjedő «hosszú háború» folyamán a hadat viselő felek,

akárcsak az 1914—1918-i világháborúban, a váraik és erődítményeik alkotta megerősített vonalak hosszában nemcsak a puszta védelemre szorítkoztak, tehát modern katonai nyelven szólva, állásharcot vívtak, hanem két világrészből összehordott hadaikkal évenként megismétlődő támadásokba is fogtak és át akarták törni egymás várvonalat. Egyik fél sem engedett; egymást örlötték, hogy a döntést kicsikarhassák. Ebben a makacsul folyó küzdelemben a magyar katona nemcsak a végvárak bástyáin és palánkjain ontotta véré, hanem már igen megfogyott számban a császári hadsereg kötelékében, nyílt csatákban is.

Ki kell emelnünk azt, hogy mind ebben az időszakban, mind az ezt megelőzőben is, a császáriak hírszerzése és kémkedése néha igen gyenge volt és sokszor megesett, hogy a török erők túl nagy számáról beérkezett hamis jelentések riadalmat okoztak vezéreik soraiban, akik néha nagy sietve visszavonultak és abbahagyták a hadjáratokat.

Tudjuk, hogy Bocskay felkelésének célja az volt, hogy a magyar nemzetet kibékítse királyával, helyreállítsa a törvényes állapotot, biztosítsa a nemzet önállóságát, alkotmányát és szabadságát és végül, hogy határt szabjon az 1593 óta céltalanul folyó török háborúnak. A felkelés eredménye az lett, hogy a zsitvatoroki béke végét vetette a hosszú háborúnak és egyelőre biztosította Magyarország nyugalmát nagyobb török támadások ellen, de a kisebb hadi vállalkozások és velük természetesen a kémkedéssel és hírszerzéssel kapcsolatos csetepaték, kisebb harcok és összecsapások sohasem szüntek meg.

Ebből az időből maradt reánk a felderítés, hírszerzés és kémelhárítás hiányának egyik igen jellegzetes példája, és pedig az 1604-i álmosdi ütközet előzménye és utójátéka. Belgiojoso János gróf, kassai császári főkapitány ugyanis Bocskay ártalmatlanná tétele végett 1604. október elején megindult Tokajból, miután magához rendelte a lippai, erdélyi és kassai őrségek egy részét is. Bocskay úgy állapodott meg a hajdukkal, hogy majd csak akkor támadják meg a császáriakat, amikor ezek Bocskay Kereki nevű vára ellen vonulnak. Ekkorára megállapodtak abban is, hogy a császári hadban szolgáló hajduk elszakadnak Belgiojosótól, Bocskay hajduival összefognak és tönkrevetik a németeket. Október 15-én, amikor a kassai német csapat még nem csatlakozott a császári sereghöz, a hajduk Álmosd alatt a magában menetelő kassai császári erőt mindennünnen megrohanták, és bár Belgiojoso segítségül küldött 450 sziléziai lovas, az ellenség ágyúinak kerekeit összetörték, lovaságát, gyalogságát lekaszabolták és szétverték, poggyászát pedig zsákmányul ejtették. A vezető Pecz ezredes a hajduk fogságába esett. A hat zászlóalj német muskétásból alig 30, a sziléziai lovasokból 40, a kassai lóvérszekből pedig csak két ember maradt meg, Pecz ezredének és a sziléziai lovasoknak tisztjei mind elestek. Az ütközetnek igen nagy jelentősége volt, mert nemcsak az egész hajduság, de lassankint a felsőmagyarországi nemesség is Bocskay mellé állott.

Belgiojoso további hadműveletei is a tökéletes tájékozatlanság példáját mutatják. Ugyanis Nagyváradon álló seregével, amelyben számos magyar, székely és rác katona is volt, nem mert sem Nagyváradon maradni, sem ahhoz nem volt bátorsága, hogy Bocskayt megtámadja. Ezért tehát Kassának vett irányt. A hajduk azonban nyomon követték, körülrajzolták, csipkedték és állandóan fogyasztották seregét, amikor pedig október 24-én átkelt a Tiszán és rác katonái Rakamaznál éjjeleztek, ezeket is megrohanták és felkoncolták a hajduk. Kassa, amely Bocskayhoz pártolt, nem eresztette be

Magyar huszárok és gyalogosok török hadifoglyokat kísérek.
(A háttérben Tata vára.)

falai közé Belgiojosót, így hát a császári sereg maradványai Eperjesen át Szepesváraljára húzódtak vissza, ahol a seregből már alig 50 főnyi kíséret volt Belgiojoso mellett, a többi útközben vagy elpártolt tőle, vagy szétfutott.

Bethlen Gábor és a két Rákóczy György korszakának hírszerzésére és kémkedésére nézve később a következő fejezetünk fog felvilágosítást nyújtani.

Zrinyi Miklós a hadvezér és költő korszakában sem szűnt meg természetesen az ellenfelek ama törekvése, hogy egymás előkészületei és erőviszonyai felől biztos híreket igyekezzenek szerezni. A kémekre nézve ide iktatjuk Zrinyinek igen érdekes és tantételszerű következő véleményét. Azt írja aforizmáinak «Explorator» című szakaszában, hogy a múlt eseményeiből azt a

tanulást meríthetjük, hogy «jó kémeket tartsunk és azon igyekezzünk, hogy az ellenség dolgait megtudhassuk. Nincsen költség, nincsen adomány hasznosabb, mint a kémekre való; ez rúdja a vitézség szekerének, ez nélkül botlik, akad és nem jár egyiránt; bár te kincset költs rájuk, de uzsorakamat-tal megfizetik neked, és ha csak egyszer megverheted az ellenséget: megfizettek immár teneked. Az ki hadvezérlő vagy, költs bőven erre, ne menjen ki az te aranyad az erszényedből sóhajtva, hanem ugrálva; jusson eszedbe: valamennyi vitéz cselekedet volt ez világon, mind jobbára kémek által ment végbe.»

A miéink azt tartották általában, hogy a «csapatnak a lelke a jó nyelv, a hírmondó, gyámja a kémség s szerencséje a kalauzság». Mindenki tudta, hogy kémek, kalauzok, nyomjárók és fogott nyelvek (hadifogyok) nélkül hadba indulni nem lehet!

Nemcsak azt kellett megtudni a végvárok hosszában dúló harcok folyamán, hogy valamely ellenséges vár őrhada mennyiségileg és minőségileg milyen erőkből áll, hogy milyen a vár állapota stb., hanem azt is, hogy mi a szándéka az ellenségnek. Az előbbinek kifürkészése nem volt nehéz, az utóbbit azonban a török parancsnokok a legnagyobb titokban igyekeztek tartani. Nálunk, sajnos, e szokásnak éppen az ellenkezője dívott, amit okulásként különösen hangsúlyoznunk kell! Amit ugyanis a hadnagyok és a vajdák együtt megbeszéltek és megterveztek, azt még aznap az utolsó tizedes is tudta. Így történt azután, hogy még meg sem indultak a mi hadaink, a török kémjeitől máris tudta, hogy mit akarunk.

A török hódoltság hírszerzésének a mai fogalmak szerinti alapos megszerzéséről és egységes vezetéséről nem lehet szó, aminek, úgy látszik, egyedüli akadály a mindenkori pénzhiány volt. A várak parancsnokainak tehát, önmaguk jól felfogott érdekében is, maguknak kellett gondoskodniuk a kémkedés eszközeiről. És ezeket, dícséretükre legyen mondva, tőlük telhetőleg legjobban elő is teremtették.

A rendszer megismerésére a következő példákat említjük fel.

Híreket és adatokat gyűjtöttek a várak alá és egyebütt is a hódoltság területén ide-oda járók és a «szárguldók» és az álruhába öltözött magyar és török vitézek is.

1565-ben Kerechényi László olyan kémek jelentéseit küldötte Bécsbe, akik Konstantinápolyt, Drinápolyt, Szófiát, Nándorfehérvárt, Temesvárt és a hazai végházak egész vonalát megjárták. Figyelmeztette ekkor Kerechényi a bécsieket, hogy a törökök már Pankotát ostromolják, majd Gyula ellen készülnek, amely ellen már most is kastélyokat építtetnek; jó lesz tehát idejében hadiszerekről gondoskodni.

A fehérvári Hamza bégnek még Bécsben is voltak kémjei. Ezek egy-kéről ezt mondotta: «Énnekem hat esztendeje, hogy Bécsben lakik egy kémem, kinek felesége, gyermekei vannak, ki, ha akarja, misét mond, ha akarja, deák, ha akarja, német, ha akarja, magyar, ha akarja, jó kapás, ha

akarja, jó katona, ha akarja, sántál, ha akarja, ép lábon jár és minden nyelven jól tud».

A palotai kapitányt, a Nagy Thúry Györgyöt, a fehérvári magyar polgárok is ellátták hírekkel, azután a szomszéd község bírái, kik be-bejárogattak Fehérvárra. És amint megtudott valamit Thúry, azonnal jelentette előljáróinak, a nádorispánnak, az országos főkapitánynak és a szomszédos várak kapitányainak. Ugyancsak Thúry volt az, aki állandóan azon mesterkedett, hogy miképpen tudná bevenni Fehérvárt. Kémeit állandóan beküldötte, hogy pontosan megismerje a törökök erejét; leveleket is küldött be a város bírójához, Fehér Lőrinchez, aki bizalmasa volt.

1551-ben a komáromi naszádos kapitány igazgatta a Budán, Esztergomban és Fehérvárott lévő kémeket és ő továbbította ezek jelentéseit is. Salm Miklós főkapitány 1546-ban a budai basa titkárát és tolmácsát, továbbá a budai és a pécsi bírókat nyerte meg kémekül a maga számára. 1551-ben Ferdinánd király a budai basa mellett három kiváló kémét fizetett, akik megbízható és pontos jelentéseket küldözgettek. Ezek közül az egyik Adorján diák, a basa íródeákja, a másik ennek veje, Magassy János, a harmadik pedig Pocastilia Vince nevű egyén volt. 1552-ben Ördög Rézmán főkapitány Léváról két jeles kémét küldött Konstantinápolyba. Érdekes, hogy a törököknek még a birodalmi gyűlés székhelyén is voltak igen jól működő kémjeik. Czeczey Lénárd kassai kapitányról jegyzik fel, hogy jeles kémdeákokat és cirkálókat tartott, akik a németek minden mozdulatáról értesítették őt. S ha jó híreket kapott, ő maga kereste fel az ellenséget «viadalra termett jó népével».

És ha a várak körüli kóborlás, leselkedés és kémek kiküldése nem járt eredménnyel, akkor a miéink, ravasz fondorlattal, követséget küldöttek a basákhoz azzal a feladattal, hogy kémleljék ki a török csapatok erejét és a parancsnokok szándékát. Ha pedig valahol várakat, erősségeket, figyelőházakat vagy egyéb erődítményeket létesítettek, mind a két fél kémei ott settenkedtek a munkások körül és a legravaszabb módon értesítették kiküldőiket az eseményekről.

Sok volt akkor az éhező, rongyos és fedélnélkül ember, akik mindenre vállalkoztak. Így a hírszerzésre, kémkedésre jelentkezők felekezete is igen nagy volt.

A legügyesebb kémek a délszlávok voltak. Ebbéli minőségüket azonban nem igen árulták el, hanem majd magyarnak, majd töröknek adták ki magukat, a szerint, amint a magyarnak vagy a töröknek szolgáltak. A hitüket is gyakran változtatták. Azután rendesen annak szolgáltak, aki többet fizetett. És nemcsak a janicsárok, szolákok, csauszok és étekfogók voltak a mi kémjeink Konstantinápolyban, hanem az alvó szultán mellett örökösök közül is egynehány. A török császár udvari tolmácsai között is akadtak kémek. A szultán udvarában alkalmazott zsidó orvosok is könnyen megvásárolhatók voltak.

A hivatásos kémeknek sok nyelvet, sok szokást kellett ismerniök. Állan-

dóan veszélyben forogtak, s ezért acélideg, kőszív kellett ahhoz, hogy a legrettentőbb kínokkal bátran szembeszálljanak. Itt nyílnak, ott képmutatónak kellett lenni, egyszer színészi tehetségével, máskor meg ravaszságával kellett az embereket rászednie; ismernie kellett a török élet minden csinját-binját, a végbeli élet minden részletét stb.; mesterileg értették alakjuk, hangjuk ruházatuk elváltoztatását; szemfényvesztők és ezermesterek voltak, akik igen sokszor még a legélesebb szemű embert is megtévesztették.

Elsőrendű jó kémek voltak a kereskedők és tőzsérek, akik áruikkal egyik táborból a másikba jártak-keltek. Ezek az emberek nemcsak Bécsben, Budán és más magyar várakban, hanem a törökök által megszállott területeken, sőt még Konstantinápolyban is megfordultak és megszámlálták az ágyúkat, a szekerek számát, a csapatokat, beszélgettek a katonákkal, belőlük mindent kitudni törekedtek stb. Voltak köztük olyanok, akik Perzsiában is megfordultak. 1633-ban a nádorispán például azt jelentette, hogy a hódoltsági kereskedők a legnagyobb arányú kémkedést folytatják. Hiába tiltották ki őket a várakból, a várkapitányok néhány forintnyi bérért megtűrték őket. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a török a legpontosabban ismerte erősségeinket.

A török hitre tért magyarok közül is igen sokan tettek szolgálatot a magyarságnak. Így Mehemet bég, aki azelőtt zágrábi kanonok volt s 1577-ben már a szultán udvarában szolgált, segítségére volt a császári oratornak. Barnabás pap és oltármester Konstantinápolyból hasznos jelentéseket írt Bécsbe. Egy Fráter András nevű ferencrendi barát, mint török futár szolgált. Ez is jó szolgálatokat tett a miéinknek. De már nem volt ilyen az az ágostonrendű szerzetes, aki 1543-ban a szultán főkémeje volt, s nemcsak hazánkat, hanem az örökös tartományokat is kikémlelte.

A törökök magyarszármazású asszonyai is hírekkel szolgáltak és igen sokszor figyelmeztették a miéinket a közelgő veszedelemre.

A csaszok is kémkedtek.

A magyarországi basák és bégek magyar íródeákjai sem idegenkedtek a kémkedéstől. Ezért ezeket «kémdeákok»-nak is nevezték. A kormányiszékek a XVII. században Budán, Nándorfehérvárott, Szófiában és Konstantinápolyban külön titkos levelezői állásokat szerveztek. Budán keresztények és törökök voltak a titkos levelezők. Egyik a másikáról mit sem tudott. A keresztény levelezők Komáromba és Győrbe küldték a tudósításokat; a törökök pedig az óbudai magyar bíróval továbbították a leveleket.

Kémek, de egyben rendszerint árulók is voltak a pribékek, akik azonban megbízhatatlanok voltak. Veszedelem idején ugyanis a falakról lebecsátkoztak és az ostromlóknak mindent elárultak. Így mentették meg életüket, mert az elfoglalt várban talált pribékeket mind a magyar, mind a török, karóba vonatta. Zrínyi Miklós a hadvezér és költő, ezeket a jellegzetes sorokat írja róluk:

«Az a textus pribékekről szól. Azon igyekezzél, ha lehet, hogy az ellen-

ség hadnagyi közül valami híres ember hozzád jöjjön, mert az olyan az te ellenségednek tanácsát, állapotját megmutatja, és az ellenség jobban fog félni tőled, mikor látja, hogy tudod a dolgát. Mindazáltal te, ha jól nem viselsz gondot, bizony meg is csalatkozhatol. Bízzál, de nézd meg, kiben. Sok gonosz történt a pribékektől, és félni kell attól igen, mert ha az ő nemzetét, hitit el meri árulni, miképpen gondolhatod te, hogy néked hű léssen. És nem elég azt mondani : hogy nem félek tőle, mert szépen szól, esküszik, és az ellenségnél nagy vétket tett, avagy embert ölt, avagy mást valamit cselekedett ; ez mind cselekedés lehet az te fejedre, és a tieid veszélyére. De ha ugyan nem volna is, nem mehet-e ő vissza az ellenséghez, ha az te károddal és talán szintén a te véreddel lemossa az elébbeni vétkét? Azt mondja az olasz : jó hinni, de nem hinni, még

Híreket közvetítő török kereskedő. (A háttérben Köpcsény vára.)

jobb! Kötve hidd komádat, azt mondja a magyar. Azért igen jó, hogy te az ellenségtől elpártolásra bírd valamelyik híres hadnagyát, de mikor nálad léssen, ne bízd úgy magad reá, hogy a térdén aludjál, mikor beretva van kezében ; vigyázz az ő dolgára, magadban félj tőle, de előtte bizalmat és bátorságot mutass, hogy ne vegye észre tettetésedet, ravaszságodat.»

Thurzó Elek jelentette 1539-ben, hogy a törököknek öt zsidó kémjük van, akik kitűnően beszélnek magyarul, csehül, németül és olaszul. Kettő közülök a király udvara körül ólálkodott.

Természetes, hogy a kétkulacsosság is virágzott a török hódoltság korában.

Tudatosan alakított kémszervezet volt a XVII. században a Bécsben megalakult Keleti Kompánia, amelynek eredeti igazi hivatása a keleti kereskedelem lebonyolítása volt. A társaság tisztviselői törökül jól tudó és a konstantinápolyi residens mellett kitanult osztrák ifiak voltak, akik nagyon jó kém-

szolgálatot teljesítettek mind a két félnek! 1670-ben eltiltották őket a törökökkel való beszélgetéstől is, nehogy kémkedhessenek. Mivel pedig ezek az osztrák származású levelezők és tolmácsok a portán a magyaroknak ellenségei voltak, természetes, hogy a magyar politikai mozgalmakról megtudott híreket is továbbították Bécsbe.

A török hódoltság lakosságának kémkedésére nézve a következő adataink vannak.

Bármely háború kitörésekor a bécsi haditanács azonnal elrendelte, hogy a hódoltsági községeket elpusztítsák, mert különben a lakosság a törököket támogatja. Vagy például, amikor a fehérvári törökök nagyon félték a magyarok támadásától, a városi népet még éjjel is kiverték a városból, nehogy árulók lehessenek; és akik bementek a városba, azoknak ruháját átkutatták, hogy titkos leveleket be ne csempézhessenek a várba.

A török seregek táborába tóduló keresztény lakók, iparosok és kereskedők legtöbbször is kémszolgálatot teljesített. Baranya vármegye jelentette 1543-ban, hogy a parasztok mindent elárulnak a törököknek s így katonáink semmit sem tehetnek, hogy a török meg ne tudja. Ormányi Józsa 1561-ben Nádasdy nádorispánnak többek között így ír: «Az hódolt nép annyira a törökhöz adta magát, hogy az új maga vérét, az keresztényt az tereknek beárulja s minden kémséggel tartja». A falvaknak a várakba bejáró bírái is értékes híryanaggal szolgáltak mind a két félnek, rendszerint annak jobban, aki többet fizetett. Megesett, hogy a portyázásra induló magyar csapat láttára a lakosság félreverte a harangokat és így adta tudomására a törököknek a magyarok közeledését. Ezen sem lehet csodálkozni, mert a törökök keményen büntették a hódoltságiakat, ha nem adtak hírt nekik. Például 1589-ben a magyar végbéliek Nádasdy Ferenc vezetése alatt Fehérvár alá száguldottak és nagy kárt tettek a törökökben. Mivel a faluk nem jelentették a magyarok közeledését, a fehérvári bég három falusi bírót nyársba vonatott.

«Nyelvet fogni» annyit jelentett a török hódoltság korában, mint később: hadifoglyot ejteni. A várak kapitányai állandóan arra törekedtek, hogy «nyelvet» fogjanak. A «száguldók» addig nyargalásztak szanaszét, amíg nyelvet fogtak. A nyelv lehetett ellenséges katona, vagy hódoltsági lakó. A nyelvet azután arra kényszerítették, hogy «nyelvet mondjon», azaz hírekkel szolgáljon. Ha az ilyen nyelv jószántából nem vallott, akkor kínra vetették. «Erős vallatás»-ról is megemlékeznek a régi írások! Így az egriek egy ízben elfogták Veli bég lantosát és «ugyancsak neki láttak, hogy szólásra bírják!»

A kémek jelentéseinek tartalmára nézve a következőket mondhatjuk el.

Az a tudósítás, hogy a török lovakat patkolják, tavasszal minden bizonynyal annyit jelentett, hogy közeledik a harcok kezdete, ütközetbe, táborba száll az ellenséges sereg. A szekerek összegyűjtése is ugyanazt jelentette, vagy azt, hogy valahol vármunkálatokra van kilátás.

1562-ben a Fehérvárba beküldött egyik rab jelentette, hogy a várban 300 beslia (török fegyvernem) van, hogy ki jött be a kivonuló haderők helyébe

a várba, hogy Veszprémben hány lovas van, hogy Szolnok alá kik fognak szállani és hogy a délmagyarországi török haderők hová készülnek vonulni.

Thury György egyik 1562-ben kelt levelében ezeket írja :

«Most egy rabom jött Esztergomból, ki főember és meg kell beszédének hinni. Ennekem biztonnal beszéli, hogy az János király fia követe az csauszokkal egyetemben most jött fel császártul Budára és azt parancsolta császár az basának, hogy minden erejével János király fia mellé menjen segítségül és ha az ő népével az had elég nem volna, a temesvári és az több körül való várbeli népet mind mellé vegye . . . Más emberem is jött Budáról, ki azt mondja, hogy Pesten táborba való tarackokat és hadhoz való minden szükséges szerszámokat fekészijtettek. Az környül való falvakban még mostan is meg vagyon parancsolva erősen, hogy az kocsik hóránként legyenek készen».

1566-ban már hónapokkal a háború kitörése előtt mindenki tudta, hogy a török Szigetvárt és Gyulát fogja megszállani. A gyulaiak Pertaf basának azt a levelét is ismerték, amelyet a temesvári basához intézett Gyula ostroma ügyében. Később a kémek az ostromló seregekről is pontos jelentéseket küldöttek gazdáiknak. Valamennyi kém egybehangzóan írta, hogy a Szigetet ostromló török sereg nincs több 40,000-nél. A törökök 3000 paraszttal lövették a várat. S ha a parasztok nem serénykedtek eléggé, ütötték, verték őket. A kémek közül többen látták a szultánt is, aki nagy, hosszú ősz szakállát patyolatban hordta, fejét, a vénség miatt, a vállára hajtja ; lovon nem jár, hanem kocsin vitték. Az egyik kém a nagyvezérrel is beszélgetett. Amikor a szultán meghallotta, hogy a német király haddal jön ellene, vissza akart fordulni, a nagyvezér azonban lebeszélte róla.

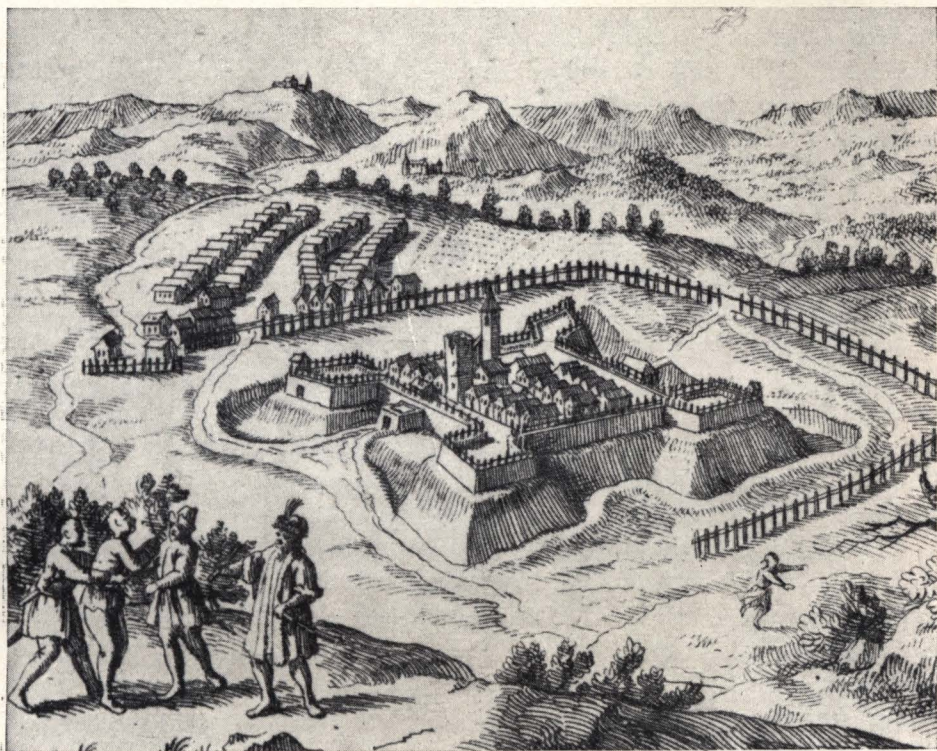
A törökök még a magyar katonaság hangulatát is kikémlelték és jelentették a török portára. Így Prainer konstantinápolyi residens 1582-ben azt jelenti, hogy a budai basa végigjáratta a magyar végházakat és tapasztalatait Konstantinápolyba jelentette. E jelentés szerint «a magyarság mód nélkül meggyöngült s hozzá még a viszálykodás is dúl közöttük. Minden magyar szájában most a lengyel király, Báthory István neve forog. Őt óhajtja, őt várja mindenki s kétségkívül meg is választják őt királynak. A császár ellen nagy az elkeseredés, mert a magyar végbelieknek még zsoldot sem adat ; bűdös borral és rothadt posztóval fizeti őket!»

1683-május 3-án írták Bécsbe, hogy a belgrádi mezőségben Mahomet zászlóját hordozzák a táborban ; megírták a csapatok nemét és létszámát is ; május 28-án pedig, hogy a nagyvezér ezer embert küldött az esztergomi híd őrzésére és ezeret Érsekújvárra. A török várakban minden tele van gabonával, borral és hadiszerekkel. Budán még a templomokat is effélékkel rakták meg. A török seregben nagy a félelem, mert az a hír járja, hogy három nagy német sereg vár fogadtatásukra. Ezeket a belgrádi tudósításokat a magyar végházakból is megerősítették. Például Babócsay Ferenc kapitány azt írta, hogy a törökök a hadvonulás útjában két-háromezer kutat ásatnak, a szegénységgel fát,

füvet és mindenféle eleséget hordatnak. Ilyen alkalmakkor nagy szerepük volt azoknak a kereskedőknek, akik a török hadakhoz mentek portékáik értékesítésére és hírek szerzése végett.

Igen jó szolgálatokat végeztek a következő és gyakrabban említett kémek. Ramnochodanovich zenggi kereskedő, aki II. Lajos királynak is kémje volt ; 1529-től kezdve működött ismét nálunk. Szapolyai Jánosnak egy Mátyás nevű kémdiákja volt Bécsben. Viszont Szapolyai mellett a magyar tanács is tartott kémeket, aki pesti polgár volt. A boszniai basának Haszon Agilovics volt a kémje 1539-ben. Amikor elfogták és nem akart vallani, tűzre vetették. Erre bevallotta, hogy Szlavónia kikémlelésével bízták meg és hogy első útjára 40 aranyat kapott. 1542-ben élt Tetey Lőrinc pestmegyei diák, aki előbb a törököket szolgálta, most pedig nekünk küldözgetett jelentéseket a törökök mozgalmairól. 1543-ban egy ágostonrendi szerzetes jelent meg Csurgón mint a törökök kémje, aki kikémlelte egész Magyarországot. Fráter György főkémje 1543-ban Vas István volt, aki a bécsi udvar körül is sokat sürgött-forgott. 1551-ben a fehérvári szandzsák bég, Velicsán, nagy sereggel lopva Stiriába rablásra indult. A miéink azonban kémeik útján megtudták szándékát és a pápai magyar őrsereg a Bakony szélén lest vetett. Velicsán ráment a lesre és bár vitézül harcolt, serege teljesen megsemmisült, ő maga is csak nagynehezen menekülhetett meg. Dühében Fehérvárott kivégeztette a legelőkelőbb polgárokat, mivel azt hitte, hogy ők voltak az árulók. 1555-ben nálunk egy Joan Pons de Granada nevű barcelonai előkelő spanyol urat fogtak el, aki a budai basának volt a kémje. Kitűnően beszélt magyarul, latinul, spanyolul és olaszul ; fényes ruhában, jól öltözött szolgálkkal utazgatott mindenfelé. Takaró Mihály tihanyi kapitánynak 1555-ben Nyzán budai csasz volt a kémje. Kémjelentés alapján foglalta el Hamza bég 1556-ban Tatát, amikor hírül adták neki, hogy Tata őrseregének egyrésze Komáromba távozott lovainak patkoltatására, a másik része pedig dorbézolásba fogván, leittasodott. Ez a leittasodás igen gyakran okozta a magyarok vesztét. 1562-ben Mehemet Cselebi, a budai basa tolmácsa és magyar íródeákja szolgált pontos hírekkel a törökök hadmozdulatairól. Ez a Mehemet évekig raboskodott Eger várában, ahol Zolthay kapitány igen emberségesen bánt vele. Ennek az lett az eredménye, hogy Zolthay és Mehemet között őszinte barátság fejlődött ki, amely akkor sem veszített erejéből, amikor Mehemet visszanyerte szabadságát. Az 1566-ik évben szereplő kémek közül sokat emlegetik a ráckevi Demeter nevű rácot, aki előbb a török császárnak kémkedett. Azt írják róla, hogy alighanem kétkulacsosságot űzött. Nagyon dicsérik a miéink Magas Pált, aki az 1556. év tavaszán álruhában Váradig ment és a török mozgolódása felől igen jó híreket hozott. Huszár Péter pápai kapitánynak Konstantinápolyban is volt egy Gergely nevű kémdiákja, aki főként a rabbá esett magyarok sorsán segített számottevően. 1571-ben például egy Horváth Mátyás nevű ember volt kémünk a portán, akinek az volt a feladata, hogy a törökök vizierejét kikémlelje. Rueber kassai generálisnak egy Sebestyén nevű kémdiákja volt. Kielmann András

komáromi főkapitánynak budai kémje Schedelmair János nevű budai janicsár volt. 1572-ben hírhedt, de egyben kétkulacsos kém volt a horvát származású Kenderessy István. Ez megírta azt is, hogy kik a török császár kémjei a bécsi udvarnál: Jankovics Ferenc, fekete szakállú ember, aki tökéletesen beszél magyarul, németül, olaszul, horvátul és csehül; a másik Péter nevű és dalmata származású, Sebenikőből való, Verancsics érsek szolgája volt, Konstantinápolyban is megfordult, olasz ruhában jár és a magyar végeken lóvásárlás

Magyar vitézek megmótoznak egy török hadifoglyot.
(A háttérben Verebely vára.)

címén sokat jár-kelel. Híres volt az ugyancsak rác származású Földessy István, aki kereskedéssel is foglalkozott. 1605-ben például Ságody János és Kún István nevű kereskedők kémkedtek a komáromi kapitány számára. 1612-ben Zrínyi György kémje Szabó Balázs volt, aki Kanizsa ostrománál hordta ki és be a leveleket. 1615 körül Gazdag Gáspár debreceni bíró is kémkedéssel foglalkozott. Az 1661—64-i háború folyamán bizonyos Dankó János nevű székely gyalogvajda tüntette ki magát a kémszolgálatban. Ez a vakmerő ember mindenkor mindenre vállalkozott. 1667-ben a király ezer tallér jutalmat is adott neki, amely összeg abban az időben roppant nagy

volt. Tudott dolog, hogy a bécsi udvar Budán, Nándorfehérvárott és egyebütt is titkos levelezőket tartott. Ezek a levelezők jobbára hitvány pribékek voltak, akik jó pénzért eladták a lelküket s Bécsbe mindent megírtak, ami a török várakban történt. Ilyen levelező volt Budán Gabriel Schebin, másképpen Kara Hisar, aki Buda ostroma előtt és alatt küldözgette jelentéseit Bécsbe.

Magyarországnak a török iga alóli felszabadítása végett 1683-ban megkezdett tizenötéves háború folyamán egy Sándor Gáspár nevű magyar kém teljesített kiváló szolgálatokat a császári hadsereg számára. Az illető jobbára Nándorfehérvárban rejtőzködött, ahol pompás adatokat gyűjtött össze a török hadseregről és a törökök dunai hajóhadáról. 1697-ből például olyan kimutatás maradt hátra, amelyből kitűnik, hogy a szultánnak Nándorfehérvár körül központosított hadseregében kik voltak az alparancsnokok, hogy ezek kardja alatt mennyi és milyen minőségű csapatok állottak és hogy az erősségek őrserege, külön számítván a támadó mezei hadjáratra kiszemelt csapatokat, mekkora volt, vagyis, hogy a török főszereg állománya 1697. augusztus 10-én 58,950 főre rúgott. Egyik későbbi jelentésében pedig a török császár által személyesen vezetett haderő létszámát 100,000 főre, az összes török tábori haderőket pedig, beleértve Thököly segítő csapatait is, 135,000 főre becsülte. Az események folyamán beigazolódott, hogy az adatok helyesek voltak. Ugyanezen alkalommal a határvidékek keresztény lakossága volt az, amely Sándornak nemcsak híryanaggal szolgált, hanem az általa összegyűjtött értékes adatokat néha a legnagyobb veszedelemben is szerencsésen eljuttatta a császári hadsereg főhadiszállására.

A kémek fizetésére nézve nem sok adatunk van. Ferdinánd királyi herceg 1521-ben 1800 forintot, 1525-ben pedig 1200 aranyart adott Kolonichnak kémek fizetésére. Nagy fizetést kapott 1576-ban Forgách Simon egyik kémje, és pedig 400 tallért. Később, a XVII. században, már alig jutalmazták a kémeket, aminek folytán számuk igen megcsappant. Amikor pedig a végházak kapitányainak kezéhez kémek fogadására már egyáltalában nem adtak pénzt, magyar hírszolgálatról már beszélni sem lehet.

Az erdélyi fejedelemség kémiszolgálatára nézve, röviden összefoglalva, a következők érdemelnek említést.

Mivel a fejedelemség egy évszázadon át Báthory István, Bocskay István, Bethlen Gábor és a Rákóczyak uralkodása idejében majdnem szintén szakadatlanul háborút viselt a szélrózsa minden irányában, Erdélynek is megvolt a maga kém- és hírszolgálat. A magasabbrendű kém- és hírszolgálatot, a diplomácia történetét a következő külön fejezetben fogjuk megismertetni.

Báthory Istvánról feljegyzik, hogy igen ügyes kémjei voltak Konstantinápolyban. Ezek közül az egyik még a Boszporuson is átkelt, bebarangolta Ázsiának egy részét és Magnesiában Szelim szultán fiának a palotáját is ki-kémelte. Ugyanezek a kémek megírták, hogy a török hajóraj hány és milyen hajókból áll.

Magyar vitézek karóba vonnak kémeket, pribékeket és latrokat. (A háttérben Pápa vára.)

Bethlen Gábor korából sok érdekes kémjelentéssel szolgálnak enyingi Török István főkapirány levelei. A dunántúli végházak neki küldték a híreiket és így ő adhatott legmegbízhatóbb jelentést azon vidékek politikai és hadi mozgalmairól. A Ferdinánd elleni első támadás idejében, amikor a Rákóczi György által vezetett haderő Kassa felé megindult, Rákóczi «nyargalók»-at bocsátott előre az ellenség kikémlése végett; a nyargalók aztán a kassai várat védelmező Dóczy kapitánynak hasonló célból kiküldött népével «összelövődöztek». Amikor pedig a Lengyelországba kiszorított Homonnay György kozákokat toborzott Lengyelországban, hogy ezekkel betörjön Magyarországra, Bethlen, aki ezt nem hitte el, elrendelte, hogy Rákóczy «meghitt embereket» bocsásson Ilyvóba és Krakkóba s járják keresztül-kasul Lengyelországot, hiszen a hadakat «zsebben nem rejthetik!»

A hírszerzés hiányosságát mutatja a sok közül például az 1619-i sztropkói ütközet, amelyben Homonnay György lest vetett Rákóczy Györgynek, hadát szétugrasztotta és a Felvidéket egészen Újhelyig felprédálta. Ennek a vereségnek oka Rákóczy György volt, aki nem volt eléggé óvatos, lekicsinyelte a Homonnayra vonatkozó híreket és nem gondoskodott megbízható értesülésekről. Erre nézve Bethlen ezt írta Rákóczynak: «Kegyelmednek igaz híveinek kellett volna lennie, kik nem őt, hat órával az harc előtt jövetelít az ellenségnek, hanem egynehány nappal az harc előtt meghozták volna bizonyosan és ha az harcban valami szoros hely találtatott volna, ott kellett volna erős sáncot adni az erősségből.»

Amikor I. Rákóczy György 1644-ben megindította Ferdinánd ellen hadjáratát s fejedelmi helytartó gyanánt fiát, II. Rákóczy Györgyöt hagyta Erdélyben, utasításában meghagyta, hogy «becsülje meg tanácsurait s udvari népét, vigyázzon mindenfelé, legyenek jó kémei a két Oláhországban, a török birodalomban s Lengyelországban . . .» Általában véve az öreg Rákóczy Györgynek igen megbízható ügynökei voltak, akik pontosan értesítették urukat, hogy mi történt Csehországban, Ausztriában, a pozsonyi országgyűléseken és hogy milyenek voltak a nyugatmagyarországi magyar urak véleményei és hangulatai. A jól átgondolt és ügyesen megszervezett politikai kémkedés természetesen katonai célokat is szolgált.

II. Rákóczy György mindenben atyja nyomdokaiban haladt. 1656 március 14-én Balázsfalváról például azt írja Mikesnek, Oláhországban táborozó hadai parancsnokának, hogy «kémeiket tartasson az vajda, tudhassuk, mi állapottal vannak oda». Nagyot tévedett azonban az 1657-i lengyelországi hadjáratában, ami szinte iskolapéldája a kellőképpen végre nem hajtott földrajzi és politikai felderítésnek. A hadjáratot ugyanis politikailag nem készítette elő eléggé, mert nem ismerte fel sem a szövetséges ország, sem az ellenség igazi erejét. A Kárpátokon való átkelés minőségének megítélésében is hiba történt, mert Földváry Ferenc, aki előre megvizsgálta a havasokat és az utat, eléggé kedvező véleményt adott: a felmenetel nem nehéz, csak a leereszkedésnél lesz baj! Amikor azután a hadsereg már bent

járt a Kárpátok hegyeiben, kitűnt, hogy Földváry jelentése nem felelt meg a valóságnak!

A hadifoglyok vallomásának felhasználására érdekes epizód maradt reánk Szucsava 1653-i ostromának idejéből. Ebben az évben II. Rákóczy György haderejének egyik része Lupul oláh vajdát Szucsavába szorította és ostrom alá fogta, amely alkalommal Lupul veje, Chmielniczki kozák hetman fia, Timus is elesett. Ez akként történt, hogy az ostromlottak egyik kitörése alkalmával a Timus kíséretéhez tartozó kozákok közül egy a miéink fog-ságába esett és elárulta, hogy Timus a maga kozákjaival az alsó sáncban tartózkodik s a sátrak között a legalacsonyabb az övé. Erre a mi tüzéreink ezt a sátrat vették célba s szerencsésen el is találták; egy kartácsgolyó éppen azt a széket rombolta szét, amelyen a cimboráival mulatozó Timus ült s annak egy szilánkjá oly szerencsétlenül fúródott Timus lábába, hogy pár nap múlva meghalt.

A kuruc-labanc világ kezdetével a kémkedés régi módja kapott ismét lábra. Thököly nagyrészt annak köszönhette sikereit, hogy sok és ügyes hír-hozója és kémje volt. Török feljegyzések szerint Thököly rendkívül ügyes volt az ellenségről és szándékairól való hírek megszerzésében. Ugyanebben az időben Leslie tábornok, kassai főkapitány pedig arról panaszkodott, hogy ebben az országban lehetetlen a hadviselés, mert nem kaphatnak megbízható híreket, csak akkor tudják meg az ellenség szándékát, amikor azt már régen végre is hajtotta.

Érdekes esetet jegyeztek fel 1677-ből, amikor a labancok egy kuruc kémet fogtak el. A labancok hiába vallatták és kínozták szegényt, semmit sem árult el. Később azonban kardjával megölte magát, állítólag attól való félelmében, hogy kínzása közben mégis csak elárulhat valamit.

A szabotázsoknak is igen gyakran voltak sikeres esetei ebben az időszakban.

Bemutatjuk a kémelhárításnak egyik sikerét ugyanezen időből, az 1684-i felszabadító hadjáratból, amikor Schultz János császári tábornok két ízben is meglepte Thököly haderejét és tökéletesen szétverte. Az első eset szeptember 16-án Eperjesnél történt, amikor Schultz az ellenséges hírvivők félrevezetése végett eleinte a Bártfa felé vezető úton haladt, de csakhamar visszafordult, félreeső utakon Thököly hátában termett és ennek seregét szétugrasztotta. Thököly még az ágyban volt, mikor a támadás kezdődött; sok drága ruháját, ezüstneműit, sátorát, kancelláriáját, ágyúit, szekereit és zászlóit a császáriak zsákmányul ejtették. A második eset pedig — hasonló körülmények között — december 14-én esett meg, amikor Igló alatt a császáriak megint hatalmukba kerítették Thököly poggyászát, levelezését és rejtjelkulcsát.

A felszabadító háborúk folyamán a császáriaknál álatlában állandóan a pribékek és a rácok szolgáltak hírhozókul és kémekül. Még Brankovics György is kémkedéssel és híradással foglalkozott. Ő maga dicsekszik 1692-ben, hogy a magyar rebellesek minden szándékát elárulta; 1683-ban pedig a török terveit és készülődéseit írta meg idejében a császáriaknak.

2. A magyar diplomácia fénykora.

Nem a titkon működő kémek és ügynökök, hanem a nyilvánosan fellépő, a mai értelemben vett diplomáciai személyek útján való hírszerzésnek magyar fénykora is a török hódoltság korszakára esik. És ebben nem a királyi Magyarország játszotta a vezető szerepet, hanem Erdély. Az a körülmény ugyanis, hogy Erdély önálló állami életet élt, tehát függetlenítette magát minden gyámkodástól, magával hozta és szükségessé tette nemcsak a közvetlenül szomszédos, hanem esetenként a távolabb fekvő országokkal és hatalmaságokkal való érintkezést és tárgyalásokat. Ez az érintkezés az idők folyamán,

Kémkedő pásztor. (A háttérben Devecser vára.)

a külpolitikai események szaporodása, mondhatni torlódása folytán, mind sűrűbbé vált és így létrejött egy valóságos diplomáciai testület, vagyis egész sora olyan férfiaknak, akik a legnehezebb külpolitikai ügyekben is feltalálták magukat, ügyesen védték Erdélyt és fejedelmét és mint szemfüles emberek, az akkori idők követelményeinek megfelelően, a katonai és politikai hírszerzésnek is elsőrendű tényezőivé váltak.

A királyi Magyarországra vonatkozólag megjegyezzük, hogy a magyar király első internunciusa, vagyis állandó követe a szultánnál Adurno volt, aki 1544-ben ment ki Konstantinápolyba. Az «oratorok», az ünnepélyesen kiküldött követek, rendkívüli alkalmakkor utaztak Konstantinápolyba és rendszerint adókat, ajándékokat vittek, békekötéseket hosszabbítottak meg

stb. De a budai basákhhoz is jártak királyi követek, rendszerint a végházak mentén megesett csetepaték és sérelmek miatt. Ezek is ajándékokkal törekedtek kiengesztelni a basákat, de széjjel is néztek, amerre jártak és gyűjtötték a katonai vonatkozású adatokat.

Szinán budai basa volt az első, aki a királyi Magyarországgal szemben a magyar nyelvet tette diplomáciai nyelvvé, mert 1587-ben ünnepélyesen kijelentette, hogy a bécsi kormánytól és udvartól csakis magyar nyelven írott leveleket fogad el. És nemcsak a haditanács, hanem az udvar is meghajolt a basa kívánsága előtt. Szelepcsényi és Greifenklau követsége alkalmával Szelepcsényi nemcsak a budai basa és udvara előtt szónokolt magyarul, hanem Konstantinápolyban a szultán előtt is magyar beszédet mondott, amelyet egy dragomán fordított törökre.

A királyi követek, bár konstantinápolyi lakásukban szinte foglyok voltak, mégis módját tudták ejteni annak, hogy híreket szerezzenek. Minden tekintetben a legnagyobb óvatossággal kellett eljárniok, mert a szultán nem ismert kegyelmet a követekkel szemben sem, akiket igazában kémeknek tartott. A szultánok akkor még nem ismerték el a «területenkívüliség» elvét, hanem zsarnokok, korlátlan urak voltak birodalmuk területén. Megesett, hogy a konstantinápolyi császári oratort elfogták, tisztviselőit megvasaltan gályákra hurcolták és magának a követnek fejét is akarták venni. Vagy például 1657-ben Erdély követeit letartóztatták és a Héttoronyba zárták.

A követek jelentéseiknek igen nagy részét rejtjelzéssel írták és ha igen fontos dolgokról volt szó, akkor titkon küldötték haza. A követek általában igen nehéz helyzetben voltak és ha a szultán háborút indított Magyarország ellen, akkor a követet foglyul magával hozta magyar területre és csak itt bocsátotta szabadon. Hogy útközben a követnek élete és ellátása nem volt valami jó és fényes, az természetes volt, mert hisz a követ a szultánnal nyílt ellenséges viszonyban lévő ország állampolgárai közé tartozott.

A királyi Magyarország számára Komárom volt a török és a magyar királyi követségek legfontosabb gyülekezőhelye, minthogy a követségek rendszerint a Dunán, az akkori idők legtermészetesebb, legjobb és legbiztonságosabb közlekedési vonalán utaztak ide vagy oda. Komáromba jöttek a Bécsbe, vagy Budára, vagy Konstantinápolyba küldött követségek, ahonnan megfelelő katonai kísérettel utaztak tovább. Ez adja magyarázatát annak, hogy minő nagy szerepük volt a magyar és a török naszádosoknak, akik több nyelvet beszéltek és ismerték a törökökkel, illetőleg a magyarokkal való érintkezés módjának minden csinját-binját. Ez a körülmény adja értelmét annak is, hogy miért szerepelt a hódoltság korában oly sok komáromi ember a királyi diplomácia terén. Nemcsak levélmutatók, futárok, követkísérők, tolmácsok, de valóságos portai fő- és egyéb követek is kerültek ki a komáromi magyar naszádosok soraiból. Így tudjuk, hogy Zay Ferenc, Nagy István, Palina Pál, Izdenczy András és mások nem egyszer jártak Budán és Konstantinápolyban legfelsőbb megbízatás alapján.

A Konstantinápolyban állandóan tartózkodó «orator»-ok és «rezidens»-ek az úgynevezett magyar házban laktak. Az oratorok és rezidensek magukat ugyan a császár követének tartották, de a török diplomácia csak a «magyar király» követeinek nézte őket. Ezért ezeknek Konstantinápolyban állandóan magyar ruhában is kellett járniok, másféle ruhában a szultán nem is fogadta őket. Az oratorokon és rezidenseken kívül majdnem minden esztendőben rendkívüli követ is ment a portára. Azután az úgynevezett levélmutatók, levélvivők, avagy kurírok is jártak fel és alá. Levélmutatóknak azokat hívták, akik nemcsak a király levelét vitték, hanem szóval is tárgyaltak a basákkal és tárgyalásaikról írásbeli jelentést is küldtek Bécsbe. Ezek természetesen katonai vonatkozású hírek és adatok gyűjtésével is foglalkoztak, nyíltan és titkon. A titkos hírszerzés mindenesetre a gyakoribb volt.

A szereplő királyi magyar diplomaták, vagy diplomáciai tisztviselők közül megemlítjük a következőket :

Horváth Péter komáromi naszádos vajdát, aki harminckétszer járt Konstantinápolyban ; 1576-ban lóháton tette meg az utat Konstantinápolyból Regensburgig! Gyakran járt követségben Pozsgay Zsigmond naszádos kapitány is ; 1544-ben Jeromos egri préposttal Budára és Konstantinápolyba ment ; 1549-ben is a portán járt ; ezúttal Kisásziába, Karamániába is eljutott. 1553-ban királyi tabellárius volt Molnár Mihály, aki Budán járt. Ő is komáromi vajda volt. 1557-ben Nagy Iván vajda ment küldetésbe Budára. 1557-ben Zay Ferenc és Verancsics Antal püspök vezettek főkövetséget Konstantinápolyba. A kíséretet magyar naszádosok és huszárok alkották. Ennek a követségnek tagjai voltak még : Suhó Jakab, Szentgorthárdy Márton, Orlenovics Balázs, aki magyarul, törökül, horvátul, olaszul és latinul beszélt. 1566-ban Hosszútóthy György vezetett követséget Konstantinápolyba. A Komáromból származó utolsó magyar követ 1640-ben Izdenczy András volt.

Később a bécsi udvar mindjobban mellőzni kezdte a magyarságot a diplomáciában. I. Lipót uralkodása alatt már szóba sem jött, hogy magyar embert küldjenek Budára vagy Konstantinápolyba. A régi időknek csak egy emléke maradt tovább is érvényben : a császári követségeknek ezentúl is magyar ruhát kellett viselniök.

Rátérve már most Erdély diplomáciai életére, a Zápolyák idejében az első állandó konstantinápolyi követet, kapitihát, János Zsigmond küldötte ki 1560-ban. Ez Gyulay Mihály volt.

A Báthoryak alatt kapitihák voltak Konstantinápolyban : Sepsiszentgyörgyi Daczó János, Grújó Péter, Nagy Máté, Rácz Péter, Sennyei Sennyey Pongrác, Csicsószentkeresztúri Torma Kristóf, Csegödy Mihály, Óvári István, Bódog János, Ravazdy György és Aszalay Mátyás. Ezek mellett azonban fő- és rendkívüli és postakövetek is jártak a portán, még pedig, amint dr. Bíró Vencel «Erdély követei a portán» című műve nyomán megállapítható : 1571-től 1603-ig összesen huszonegy esetben.

Báthory István 1572-ben Rómába küldött követet, hogy a pápa támo-

gátását megnyerje Miksa császár és király ellen. Jelszó volt már ekkor is : megismerni az illető ország ama politikai tényezőit, amelyek az ország sorsára döntő befolyással voltak és megismerkedni azokkal, akik népszerűségüknél, tapasztalataiknál és tehetségüknél fogva a közvéleményre befolyással lehettek.

Báthory Zsigmond idejében igen élénk diplomáciai tárgyalások folytak, főként amikor a törökök elleni keresztény szövetség megteremtéséről volt szó.

Bethlen Gábor maga is működött a diplomáciai pályán, mert 1608-ban és 1610-ben mint követ Konstantinápolyban járt. Amint feljegyzik róla, küldetését jól végezte el. Fejedelemsége igen nehéz körülmények között kezdődött, mert bel- és külpolitikailag nagy zavarok voltak. A belső rend helyreállítása után két irányból mutatkozó külső veszedelmes törekvést kellett megghiúsítania. Elsőbben a törökök ama szándékát, hogy meghódítsák Erdélyt, azután pedig II. Mátyás császár-királynak azt a törekvését, hogy elűzze a fejedelmi székből. Ebben a két malomkő közötti harcban alkalmazták Bethlen ellen a propagandát is, ami a császáriak részéről gyalázkodó röpiratok terjesztésében nyilvánult meg. A török veszedelmet Bethlen eszes és előzékeny magaviseletével hártotta el országáról, ami diplomáciai ügyességének egyik legnagyobb sikere volt.

Bethlen diplomáciai kiválósága és hírszerzésének kitűnősége a legjobban a II. Ferdinánd ellen viselt háborúban tűnt ki. Ezeket a küzdelmeket rövidre fogottan a következőkben ismertetjük.

1619—1626-ig Bethlen II. Ferdinánd ellen Felsőmagyarországon át háromszor intézett támadást a 30 éves háború keretében, és pedig : 1619-1621-ben, azután 1623-ban és végül 1624-1626-ban.

Az első hadjáratban a csehekkel és a hozzá csatlakozott felső-magyarországi rendekkel karöltve óhajtott megverni a császár-király haderejét. Bethlen csapatai el is foglalták Felső-Magyarországot Pozsonnyal együtt. Ezután serege, szövetségeseivel együtt, Béccsel szemben a Dunához eljutott, ahol éppen akkor került sor a harcra, amikor a császáriak át akartak kelni a Dunán. Előbb csak ágyúharc dúlt, de később már hevesen összecsaptak az ellenfelek. Október 26-án megérkezett maga Bethlen is, aki azt írja erről a harcról, hogy három napon át éjjel-nappal szakadatlanul tartott, még pedig nemcsak a nyílt mezőn, hanem a hídfő birtokáért a sáncokon is, amelyeket a miénk nagy vitézséggel bevettek ; a császáriak, miután lőporuk is felrobbant, nagy rémülettel, tolongva, úgy menekültek át a Dunán, hogy több száz katonájukat a folyóba szorították. Ezzel a hadjárat első felvonása véget ért ; a császári haderő zöme a szövetséges magyar-cseh-morva hadsereg összeműködésének hiányában kicsúszott ellenfeleinek gyűrűjéből.

A hadjárat ezután következő második fejezetében Bethlen szövetségeseivel a Duna jobb partján Bécsre akarta bevenni. De mivel nem voltak ostromágyúik, kiéhezhetéssel kívánták megadásra kényszeríteni a várost. Ennek a tervnek azonban az vetett véget, hogy Felső-Magyarországon, hiányos hírszerzés következtében is, nagy baj támadt, mert a Lengyelországba űzött

Homonnay kozák hadakkal visszatért és Sztropkó alatt megverte a Bethlen visszavonulási vonalainak fedezésére visszahagyott Rákóczy Györgyöt. Ennek következtében Bethlen háromnapos megszállás után seregét visszavonta Bécs alól, behódoltatta Sopront, majd pedig Homonnay ellen 12,000 emberét küldötte Rákóczy György megsegítésére.

A hadviselő felek kimerülése okozta, hogy 1620 február 4-én szeptember 29-ig tartó fegyverszünetet kötöttek az ellenfelek. Azonban ezalatt sem jött létre a béke és így 1620 őszén Bethlen hadai a Dunántúl nagy részét behódoltatták, Bethlen maga pedig Hainburgot vette ostrom alá. Az ostrom kudarcá részben a felderítés hiányának tudható be, mert a várfalak megmászásához alkalmazott létrák rövidek voltak.

A hírszerzés jó példáját látjuk a pozsonyi, október 9-i; éjjeli rajtaütés elhárításánál is. Dampierre, a császári sereg vezére ugyanis hatalmába akarta keríteni Pozsonyt. Hogy a pozsonyi hidat szétrombolja, gyűjtő- és kővel terhelt hajókat bocsátott alá a Dunán. De Bethlen őrségei és portyázói éberek és szemfülesek voltak és Dévény táján a hajókat elfogták, legénységüket felkoncolták, a hajókat pedig elsüllyesztették és felégették. Erre Dampierre elhatározta, hogy éjjel rajtaütéssel foglalja el Pozsonyt. Csapatait a Dunán hajókon és a Duna jobb- és balpartján útnak is indította. De éppen ebben az időben érkezett be Felső-Magyarországról Rákóczy György mintegy 3000 főnyi csapattal. Dampierre támadását október 9-én nem hajnalban, meglepőleg, hanem csak délelőtt kezdte meg, amikor már kinappalodott. És így sem ő maga, sem a Duna jobbpartján előretörő csapatai nem tudtak benyomulni a várba. A harc hevében Dampierre, aki a császári hadseregnek kétségen kívül egyik legvakmerőbb tábornoka volt, megsebesült, majd el is esett a magyar hajduk kardcsapásai alatt. Ezután Rákóczy György a balparton álló császári csapatokat megrohanta, akiknek soraiból sok főhadnagy és zászlótartó elesett, a többiek pedig futva elmenekültek. A rajtaütés tehát nemcsak a hiányos hírszerzésnek, hanem a háborúban oly gyakran végzetes eseményeket előidéző surlódásoknak példáit is mutatja.

Azoknak a portyázásoknak, amelyeket Bethlen csapatai hajtottak végre a morvamenti laktáborozás folyamán, nemcsak a császáriak nyugtalanítása és zsákmányolás volt a célja, hanem a hírszerzés is, az ellenséges állások és ezek erejének felderítése. Ezen a téren kétségen kívül a császáriak maradtak alul.

Az 1621. évben folytatott és váltakozó szerencsével folyó küzdelem számos eseményében sok példájára akadunk a jó hírszerzésnek és a kémkedésnek.

Amint tudjuk, a háborúnak az 1621 december 31-én kötött nikolsburgi béke vetett véget.

A nikolsburgi békében foglalt feltételek végrehajtása körül azonban igen hamar olyan nehézségek merültek fel, hogy Bethlen csakis újabb fegyveres közbelépéssel látta elintézhetőnek a bonyodalmakat.

A háború 1623-ban meg is indult. Bethlen szövetségre lépett az előzőtt cseh királlyal és Konstantinápolyban kieszközölte, hogy fegyveres segítséget kap.

Bethlen csapatai augusztus 24-én indultak el Erdélyből, és mivel hamarosan elfoglalták Felső-Magyarországot, október 14-én már Nagyszombatban volt a fejedelem, és a város védelmére rendelt császári gyalogságot és lovaságot elfogta.

Nemcsak a tehetetlenség, a harci eszközök hiánya, hanem az elégtelen hírszerzés is oka volt annak, hogy Bethlen támadása meglepte és készületlenül találta a császáriakat. A császári seregnek az volt a feladata, hogy

Kémkedő török kereskedők pihenője. (A háttérben Koppány vára.)

Pozsonyba vonuljon és megakadályozza Bethlen előretörését Bécs felé. Bethlen azonban megelőzte a császáriakat és október 20-án Szakolcánál megtámadta és észak felé szorította őket. A császáriak újabb előretörése sem sikerült és csapataik beszorultak Gödingbe. A fejedelem, aki csak kevés gyalogsággal rendelkezett, a természettől is erős Gödinggel nem boldogult, aminek oka abban is rejlett, hogy a török segítő haderő zöme Holicnál maradt. Így hát a kiéheztetéssel kapcsolatos körülzárás maradt meg egyedüli eszköznek; de ez sem vezetett sikerre, mert a császáriak keményen tartották magukat. Amikor pedig Bethlen az egész török sereget át akarta parancsolni a Morva balpartjára az ostromhoz, a törökök megtagadták az engedelmességet; arra hivatkoztak, hogy október 26-ika (Szt. Demeter napja) után nem szoktak már táborozni! A magyar csapatokkal is baj volt, mert békétlenkedni kezdtek. Így hát Bethlen még egy utolsó kísérletet kockáztatott

meg: november 17-én lövetni kezdte a várost, majd támadásra akarta vinni a magyar csapatokat és a török lovasságot is. Amikor azonban azt kívánta, hogy a törökök gyalog menjenek rohamra, azt válaszolták neki, hogy «ilyesmit maga a szultán sem parancsolhat nekik!»

A hadjáratnak az 1624. május 8-án megkötött bécsi béke vetett véget.

A bécsi béke pontozatainak végrehajtása körül azonban megint oly nehézségek merültek fel, hogy Bethlen ismét kénytelen volt kardot rántani érdekeinek megvédése végett. Szövetségre lépett tehát azokkal az államokkal, amelyek II. Ferdinánd iránt ellenséges indulattal viseltettek. Az északi és a nyugati államok, valamint Törökország hintapolitikája miatt két éven át tartottak azok a tárgyalások, amelyeknek végső eredménye az lett, hogy szász és dán, valamint török segítséggel Bethlen 1626-ban végre megkezdhette II. Ferdinánd elleni harmadik hadjáratát.

A hadjárat valóságos iskolapéldája a módszeres hadviselésnek. A döntő csatát mind a két fél kikerülte, különféle okokból. A harcnak a pozsonyi béke vetett véget.

A Bethlen által vezetett mind a három hadjárat nemcsak hadi, hanem diplomáciai eseményekben is felette gazdag volt. A hadi sikereket elsősorban a lehető legalaposabban megszervezett hírszerzőszolgálat támasztotta alá. A diplomáciai működés pedig teli volt váratlan fordulatokkal. Bethlen nemcsak kitartással küzdött, hanem a diplomácia minden fogását felhasználta, hogy ő kerüljön ki győztesen a küzdelemből. Közben azonban nem egyszer bölcs mérsékletet tanúsított. Bámulatosan sokoldalúlag működött akkor, mikor Kelet- és Nyugat minden erejét mozgósítani akarta a Habsburgok ellen.

Ki kell emelnünk, hogy a törökökkel szemben, amikor például Jenő vára átadását követelték, diplomáciai ügyessége kimeríthetetlen volt az okok és ürügyek szakadatlan felsorakoztatásában és kitalálásában. Ügyes volt Bethlen abban is, hogy a császáriakkal szemben Konstantinápolyban mindig az ellenkezőjét hirdette annak, amit Bécsben ki akart vinni. Szerencséje volt abban is, hogy kapitiháját a konstantinápolyi, németalföldi és angol rezidensek támogatták törekvéseiben.

Bethlen hátramaradt írásai azt is bizonyítják, hogy minden iránt érdeklődött. Konstantinápolyi kapitihájához, Borsos Tamáshoz intézett utasítása például előírja, hogy a világbíró hatalmas török császár portájáról és ennek birodalmáról, valamint a többi országról is, bármiféle híreket meg kellett neki írni. «Azért akármely szegletiről e világnak vagy jó, vagy rossz hírek, mi változások mind földön, tengeren, valamelyeket hallhat, érthet, felírván, jegyezvén minekünk bő beszéddel, amint ott hallja, írja meg» — szolt Bethlen utasítása.

Gyalakutai Gáspár János nevű kapitihájához 1618. április 11-én küldött utasításának egyik része pedig így szól:

«Az ott ben való követségünkben Kegyelmetek két kiváltképpen való célra nézzen. Elsőbben szegény megromlott hazánknak, nemzetségünknek

javát, hasznát valami illeti, arra mindenekben Kegyelmeteknek szörgalmatos gondviselése lévén, azt kövesse, arra vigyázzon, és teljes tehetsége szerint annak előmeneteliben hasznosan fáradozván, kedves választ igyekezzék szerezni. Második magunk személyének méltósága, becsületi forogjon Kegyelmeteknek szeme előtt; ha honnan mi ártalmas practicalást aemulatiot eszében vehetett és vehetne, azokat meghamisítván (= meghiúsítván), az egész fényes portát igaz, tökéletes hűségünk szerint jó akarókná tegye . . .»

I. Rákóczy György, akit a bécsiek ugyancsak ki akartak forgatni feje-

Egy kém karóbahúzása. (A háttérben Gesztes vára.)

delmi székéből, állandóan résen volt és «külső szolgáitól értesült, hogy kezdeni akarnak ellene valamit!» Ő maga a megtestesült óvatosság volt, teli körültekintéssel és aggodalommal; soha semmit sem kockáztatott és szerette magát «a biztosítékok bátyájával körülvenni». Mesterfogása volt, hogy egyszerre alkudozott a császárral és ennek ellenségével, a portával. Állandóan arra törekedett, hogy felvegyék a protestáns hatalmak szövetségébe és hogy részese legyen a Habsburg-ház ellen indított hadjáratoknak. Így vélte biztosítani családjá jövőjét és Magyarország vallási és politikai szabadságát. E kettős cél elérésében nagyszerű munkatársai voltak a szélrózsa minden irányába kiküldött követei és uradalmainak tisztviselői. Így például Reéz

András, rovnai megbízottja, nemcsak az itteni uradalom ügyeiben intézkedett, az építkezéseket, a bécsi és pozsonyi vásárlásokat és a legkülönbözőbb természetű megbízásokat végezte, hanem közvetítette az ügyeket a nádornál, a magyar tanácsnál, a kancelláriánál s a Bécsbe küldött ügynökökkel, mondjuk kémekkel is ő tartotta fenn az összeköttetést. Politikai fontosság tekintetében felért ezekkel, hogy a bécsi, morva és cseh eseményekről, a harmincéves háború mozzanatairól jelentéseket küldött, még pedig majdnem hetenkint, vagy naponkint, ha erre szükség volt. A fejedelem sárospataki udvarának alkalmazottjai is régi, meghitt és begyakorlott emberek voltak, akikre a kényesebb politikai kérdésekben szükséges küldetéseket bízta. Lengyelországgal is olyan emberek révén tartotta fenn az összeköttetést, akik Lengyelország szomszédságában laktak s így nemcsak az ottani viszonyokkal voltak ismerősek, hanem egyes lengyel urakkal is baráti összeköttetésben állottak.

Nagyszerűen értett Rákóczy ahhoz, hogy az udvarában megfordult külföldi követek igazi küldetése felől a bécsi kormányt megtéveesse, mert azt híresztelte róluk, hogy ezek csak mérnökök és mesteremberek, akikre neki szüksége van. 1633-ban a lengyel királyhoz küldött követeinek például meghagyta, hogy annak viszonyairól és a kozákok és a tatárok erejéről is biztos híreket hozzanak. 1646-ban követei jártak: Münsterben, Párizsban, Stockholmban, ő nála pedig egy női diplomata is megfordult, Guebriant Renée, Guebriant János Baptiste Budes gróf, francia marsall felesége. Meghitt emberei voltak Rákóczynak a magyarországi protestánsok is, akik a megyék hangulatáról, a főurak magatartásáról pontosan értesítették. Semmi sem történt a Felvidéken, amit ő biztosan meg ne tudott volna. Megszerezte és össze is állította azokat az adatokat, amelyek révén kiszámította, hogy minő sikerrel intézheti hadműveleteit Felső-Magyarországon. Tudta, hogy ki fog mellette fegyvert ragadni és ki fogja lanyhán viselni magát. Katonai dolgokban tehát tökéletesen tájékozott volt. A hadjáratok alatt is állandóan folytak a béketárgyalások, amelyek folyamán nagyszerű huzavona ment végbe, amely alatt a szemfüles megbízottak még katonai vonatkozású adatokat és híreket is iparkodtak gyűjteni. A tárgyalások alatti tanácskozások és viták igen gyakran tüzzel és nagy hévvel folytak s kemény próbára tették a résztvevőket. Ezek a tárgyalások kitűnő diplomáciai iskolák voltak, amelyekben a magyar résztvevők elsőrangú diplomatákká váltak.

Meg kell említenünk, hogy a XVI. és XVII. században szokás volt papokat és tudós embereket is felhasználni diplomáciai küldetésekre.

Ilyen volt I. Rákóczy György híres gyulafehérvári tudós tanára, Bisterfeld János, akinek 1637-től 1648-ig Rákóczy diplomáciai alkudozásaiban tanácsal, tollal, követi missziók végrehajtásában nagy szerepe volt. Kétszer járt Nyugateurópában: először 1637-ben, másodszer 1638-ban; 1638-ban Párizsban volt és tárgyalt XIII. Lajos francia királlyal és Richelieuvvel; 1639-ben újra útnak indították Párizsba és ismét megjelent XIII. Lajos előtt.

II. Rákóczy György is óvatos diplomata volt. Alatta udvarában egymást követték a különböző követségek, így a portáról, a lengyel királytól, a tatár khántól, a kozák hetmantól, a két oláh vajdától, a kurlandi hercegtől, a lengyel főuraktól és a magyarországi határszéli basáktól. Nemcsak megtartotta az atyja által szervezett hírszerzőszolgálatot, hanem fejleszteni is törekedett. A lengyelországi dolgokról magyarországi jószágigazgatójának kellett elsősorban is híreket szereznie. A makovicei uradalom tisztviselői, akik «valóságos diplomáciai testületet alkottak», értékes szolgálatokat végeztek. Hasonlóképpen jól szolgáltak a boroszlói, varsói és danzigi kereskedők is. Arról, hogy mi történt a magyarországi hódoltságban, Budán, Temesvárott, Egerben stb., a végek kapitányai, tisztartói tartoztak a fejedelmet értesíteni; míg tatár, vagy kozák hírekkel a moldvai vajda szolgált, vagy a konstantinápolyi kapitáni, aki kerülő úton, a Fekete-tengeren át kapta ezirányú híreit. A ruméliai basa dolgairól rendszerint a havasalföldi vajda küldött értesítéseket, vizontszolgálat fejében. A fejedelem fivérének, Zsigmondnak személye Felső-Magyarországon középpontja volt a hírszerzésnek. Ő és az említett tisztviselők gondoskodtak arról, hogy a levelek gyorsan a címzettek kezébe jussanak. S ez annyival fontosabb volt, mert nemcsak Lengyel-, Kozák- és Oroszországba, hanem a Nyugat-Európába menő követek is rendszeren Felső-Magyarországon át vették útjukat. A litvániai, kurlandi és danzigi levelek is ezen az úton jutottak el rendeltetési helyükre.

Érdekes például, hogy II. Rákóczy György minő utasítást adott Nyugat-Európába küldött követének, Vargyasi Dániel Jánosnak. Mindent körvonalozott a fejedelem, majd így írt:

«Az ide alá elhíresedett galliai tumultusoknak, angliai veszekedéseknek, hollandusok és hispanusok között való békességnek, gallusok és svécusok közt való confoederationak renováltatásának, velencéseknek valamely felől való segítéseknek, lengyelek és svécusok közt való frigynek, az lengyel republicának brandenburgustól, dánustól vagy római császártól ő feliségétől való megsegítéseknek és minden egyéb dolgoknak és állapotoknak is igyekezzék szorgalmatosan, s igen igazán is végére menni, és az honnat, s amikor alkalmatosság adatik reá, bennünket tudósítani el is ne mülassa.»

Nagy próbát állott ki a fejedelem diplomáciája 1656-ban, mikor forrongott az egész Kelet. Ekkor ismét Lutzot küldték követségbe kozákországba azzal, hogy tegyen ajánlatot közös védő- és támadószövetség megkötésére, de egyúttal nézzen szét, hogy a kozákok, muszkák és tatárok minő előkészületeket tesznek.

Thököly Imre, a «színlelés csodálatos mestere», ugyancsak élénk diplomáciai érintkezésben volt a portával, a budai basával, a bécsi kormánnyal, az oláh vajdával, Lengyel- és Franciaországgal stb. A propaganda példáját látjuk az 1686-i kiáltvány terjesztésében is, amellyel Thököly új életre kívánta hívni a felkelést. Külföldi híreinek megszerzésében nagy szerepet játszott többek között Lángh Márton eperjesi kereskedő, akinek tudó-

sításait nagyrabecsülte. A lengyelekkel és a franciákkal való összeköttetéseknek fő vezetője titkára, Absolon Dániel volt, aki világlátott és nyelvismeretekkel bíró, szegény sorsból felemelkedett, könnyűvérű, elmés és élelmes ember volt, aki munkásságáért nemcsak előljárójától húzott fizetést, hanem olykor a franciáktól is. Járt Lengyel- és Franciaországban (Versailles, Fontainebleau, Párizs), valamint Oroszországban; reánk maradt terjedelmes és értékes jelentéseinek száma igen nagy. Lengyelországban kilencszer fordult meg, s Danzigból, Lublinból, Varsóból, Sztrijből, Javorovból, Natasóvból, Szinovuszkóból és Lembergől írta meg jelentéseit.

A török hódoltság korabeli erdélyi magyar diplomácia működése a török portával való érintkezés folyamán fejlődött ki leghatalmasabban és érvényesült is valóban kimagasló módon. Oka az a sűrű érintkezés volt, amelyet Erdély függő viszonya hozott létre, továbbá azok az események, amelyek akkor egész Európában egymással szorosán összekapcsolódtan követték egymást. Mert nemcsak a fejedelem halálát és az új fejedelem megválasztását kellett bejelenteni a magas portánál, hanem bármely külügyi vagy hadi vállalkozáshoz is a szultán engedélyét kellett kikérni; az adózás, az ajándékok felajánlása, a szomszédos államok megsegítése stb. mind olyan dolgok voltak, amiket előre be kellett jelenteni. A fejedelmek és a követek ügyességének volt köszönhető, hogy Erdély külügyi tekintetben bizonyos fokú önállóságra tett szert és szerencsés földrajzi helyzete révén az általános európai külügyi életbe is belekerült és igen fontos szerephez jutott. Az erdélyiek számára alapelvül szolgált, hogy a török érdekekkel soha összeütközésbe ne jussanak. Nagyon ügyes hintapolitikát űztek, amelynek folyamán ez a kis ország Magyarországból részeket szerzett, nagyarányú diplomáciai tárgyalásokat folytatott idegen hatalmasságokkal, sőt ravasz fondorlatokkal saját akarátának is érvényt szerzett a törökkel szemben, és, amint már említettük, egy-egy várának átadását évtizedeken át folytatott halogatásával megakadályozta stb.

Ilyen körülmények között természetesen kiváló diplomatái nevelődtek fel, akik a legnehezebb ügyekben is feltalálták magukat és nagyobb országok érdekeit is kielégítőn meg tudták volna védeni. A követek nevelése tisztán gyakorlati alapon ment végbe, mert arravalóságuk valószínűsége esetén a jelölt valamely követséggel elment Konstantinápolyba, hogy megismerje az ottani viszonyokat, az idegen követekkel való érintkezés módozatait stb. Körmönfont, nagyon ügyes embereknek kellett lenniök, hogy meg tudjanak birkózni a besugásokkal és rágalmaszásokkal, amelyek bizony napirenden voltak. Életük állandóan veszélyben forgott, mert a porta jól tudta, hogy a követek titkon kémkedéssel is foglalkoznak. A magyar követek és követjelöltek dicséretes önképzésének legszebb eredménye abban is megnyilvánult, hogy az idegen követek elismeréssel adóztak működésüknek.

A követségekre Erdély legkiválóbb családjainak tagjai ajánlkoztak. Dr. Biró Vencel már említett művének kimutatása szerint számuk több százra

Absolon Dániel, Thököly Imre titkárja.
(Eredetije a Szépművészeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnokában.)

rúg. Követek voltak például : Szalánczy János, Kemény János, Gyulay Mihály, Szarvaskendi Kendy Sándor, Nagy Máté, Torma Kristóf, Borsos Tamás, Toldalaghy Mihály, Sennyei Sennyei Pongrác, Mikó Ferenc, Ravazdy György, Kőrössy István, Sebesi Boldizsár, Réthy István, Nagybaconi Baló László és Mátyás, Alpestesi Balogh László, Bethleni Bethlen Farkas, Récsei Boér Zsigmond, Sepsiszentgyörgyi Daczó György és János, Hallerkői Haller János, Nagyváradai Inczedy Mihály és Péter, Klobusiczky András, Tinkovai Macskássy Boldizsár, Vizaknai Nagy István, Székelyhídi Páskó Kristóf, Bolgárfalvi Sebessy Ferenc, Borosjenői Székely László, Somogyomi Thordai Ferenc és még sokan mások.

A főköveteket mindenkor a fejedelem nevezte ki. A főkövet neve után nevezték el a követséget és ő beszélt a fejedelem nevében ; a melléje besoztott társköveteknek nem sok szerepük volt. Ezeken kívül voltak : adót, ajándékot vivő rendkívüli követek, internunciusok és postakövetek.

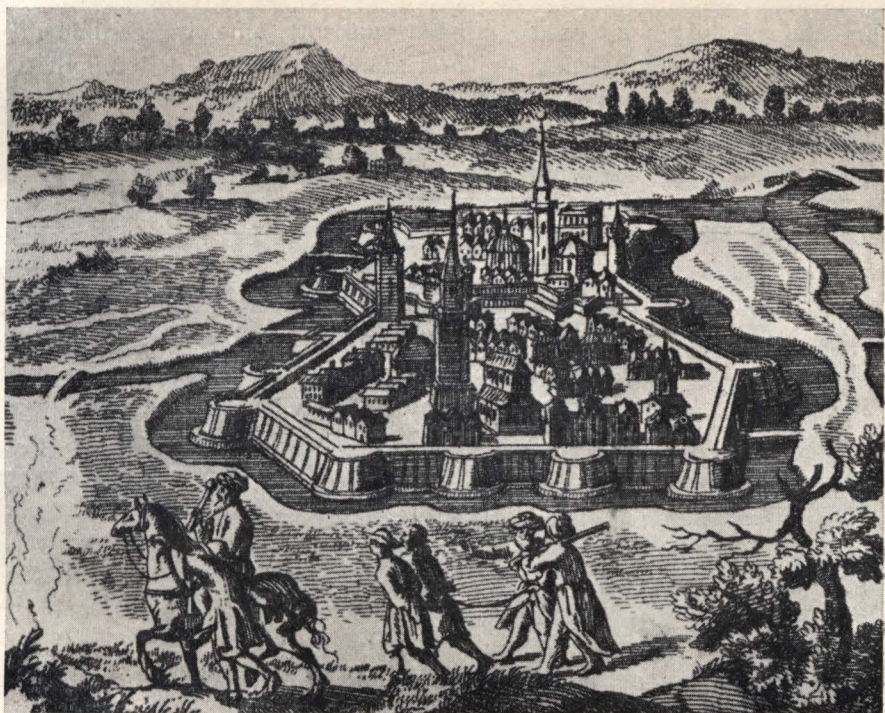
A főkövetek rendszerint Brassóból indultak ki. Az ünnepélyes követtség számos emberből, lovakból és kocsikból állott. A lovak száma néha meghaladta a százat. Kocsikon mentek : a főkövet és követtársa, a pénzes ládák, az ajándékok és egyéb tárgyak. A sólymok etetésére és szállítására minden pár mellé külön madarász került. A követekkel természetesen szolgák is mentek. A pénz őrzésére drabantokat vagy székelyeket rendeltek. Az egyik útvonal Brassón, Bukaresten, Ruszcsukon és a Kis-Balkán hegyláncolatán át vezetett Konstantinápolyba. A másik, távolabbi útvonal pedig Nándorfehérvárból indult ki és Nisen, Szófián és Drinápolyon át vezetett a török fővárosba.

Erdély konstantinápolyi állandó követét «kapitihá»-nak nevezték.

Ha a szultán táborba szállott, akkor a követnek is utána kellett mennie. A követek táborbaszállásának okai lehettek : eleségszállítások és politikai körülmények. Ilyen okok miatt követek jártak a szultán vagy a török hadsereg táborában : a tizenötéves háború folyamán és 1663—1664-ben Magyarországon ; 1683-ban Bécs és Nándorfehérvár alatt ; 1667—1669-ben Szalonikiben és Kréta-szigetén ; 1657-ben Sebessy Ferenc a Márvány-tenger mindkét partját bejárta, látta Rodostót és Tenedos-szigetét ; Mikes Kelemen 1669-ben eljutott Larisszáig.

A török császárság területén kívül még a következő országokban fordultak meg Erdély követei : Angliában, Lengyel-, Francia-, Porosz-, Svéd-, Német- és Oroszországban, a tatár khánnál, a kozákoknál, a két Oláhországban és Frankfurtban. A tatároknál jártak : Székely István, Alpestesi Balogh Máté és Tövisi Rác György ; a kozákoknál : Göcs Pál kétszer, Bolgárfalvi Sebessy Ferenc, Ujlaky László, Henter Ferenc, Horváth István, Lutz (Lucs) István, Tövisi Rác György és Máriássy István ; Franciaországban : Bethleni Bethlen Miklós ; a Németalföldön : Marosnémeti Gyulay Ferenc és Mednyánszky György ; Svédországban, Dániában, Hollandiában és Angliában : Schaum Konstantin ; Svédországban : Jakabfalvy Miklós és Bolgárfalvi Se-

bessy Ferenc ; Poroszországban : Kolosvári István ; Frankfurtban : Kővér Gábor, Mednyánszky István ; Oroszországban : Zabolai Mikes Mihály, Tövissi Rác György és Tövissi Dániel. Schaum küldetésének célja például az volt, hogy ha az európai protestáns államok között szövetség jönne létre, abban Rákóczy Györgynek is helyet biztosítson. A követet mindenütt melegen fogadták ; X. Károly svéd király kitüntetéssel fogadta, kihallgatást adott neki és módját ejtette annak, hogy Schaum többször értekezhetett a svéd kormány kiváló tagjaival. Stockholmból a dán királyhoz utazott hajón ; el-

Török vitézek magyar hadifoglyokat kísérnek.
(A háttérben Hatvan vára.)

ment Brandschaw hamburgi angol rezidenshez is ; innen Hollandiába utazott, majd átment Angliába, ahol ugyancsak szívesen fogadták és Cromwellel is tárgyalt.

A követek közül a legfontosabb szerepet a konstantinápolyi «kapitán» töltötte be. Egy személyben politikai és katonai megbízott volt, tehát a mai értelemben vett katonai attasé szerepét is betöltötte. Mint állandó követnek, feladata volt a «haza közjávára és megmaradására szorgalmasan vigyázni» ; utána kellett járnia a portai viszonyoknak ; ki kellett ismernie a vezető embereket ; be kellett látnia a politikai élet minden körülményébe ; mindezek alapján pedig jó tanácsokat kellett adnia az otthoniaknak. A hír-

szerzés éberséget kívánt; vádaskodások esetén a kapitihának magától és rögtön helyes felvilágosításokat kellett adnia; ha mulasztások történtek odahaza, ezeket szívtgetnie kellett; ha pedig megharagudtak valamiért Erdélyre, a felgerjedt indulatokat csillapítania kellett. Harsányi Jakab török diákról írják például, hogy igen szemfüles ember volt, utcán, piacon a divánülő vezérek házai előtt, mindenütt lehetett látni. Jártas lévén a török nyelvben, kereste a basák megbízott embereinek, cselédeinek, bejáróinak társaságát, hogy valamit kicsalhasson belőlök, s ha pletykát is felszedett, de élénk képét adta mindenkor az akkori süllyedt portai életnek, amelyben semmi sem volt bizonyos, mindig minden változott, amelyet azonban mégis ismerni kellett az erdélyi férfiaknak, mert számításaikból ki nem hagyhatták.

A kapitihá levelezésében gyakori volt a rejtjelezés. A jelentések kiterjedtek például: a basák beosztásában bekövetkezett változásokra, a basák egymásközötti civakodásaira, a magyar végvidékekre kinevezett basák egyéniségének jellemzésére, a török birodalom távolabbi részeiben, például Babilóniában előfordult eseményekre, az idegen követek beérkezésére és elindulására, idegen követekkel titkon való találkozásokra és ezek eredményeire, a velencei és a török hajóhadak mozdulataira, az erősségek minőségére, a tatárok és kozákok mozgolódására, a magyar királyságbeli végvárak mentén előfordult eseményekre stb-re, és mindenkor megjelölték azt is, hogy mit láttak és tapasztaltak személyesen és mit hallottak másoktól.

Íme néhány katonai vonatkozású példa a kapitihák jelentéseiből:

«A tatárok állapotjáról azt mondják Kegyelmes Uram, hogy Lengyelországban vadnak az kozákokkal együtt. Olyan hirt is beszélnek Kegyelmes Uram, hogy az pomerániai avagy prusciai hercezet hozták volna az lengyel királyságra, itt nem adnak hitelt annak, hogy így volna, Ngsd Klmes uram bizonyosban érti, mivel oda közelb Lengyelország . . .»

Fogadkoznak a kapitihák például, hogy amit értenek, hallanak, igaz hűséggel meg fogják írni. «Vagyon ilyen dolog — írják továbbá — holmi tatárok jöttek Keféből Krim felől hajókkal, azok azt beszélnek itt, hogy az hánnak minden hadai, dobrogáni, kucsuk binle, nohaj, budsaki, krimi hadai készen vagynak Erdélyre, minden szándékok, mind muszka, mind kozák derék erőt ad az tatárnak Erdély ellen, az hán eddig is csak azok után várakozott, mert megindult volna. Egy emberséges görög is beszél tegnap, hogy muszkák, kozákok közül jött kalmárok is hirdették volna, hogy az muszka kozák tatárral Erdély ellen egy ligában volna . . .»

Gyárfás Ferenc kapitihá jelentette 1649 március 6-ról:

«Az hadra ez jövő holnapban indulnak innen az velenczések ellen mind a vizen s mind a szárazon, az hire az, kegyelmes uram, hogy az gályákkal az kapitán pasa megyen el, az szárazon való hadakkal az fővezér s jancsár aga megyen. Bizonyosan beszélnek azt is kegyelmes uram, hogy az indiai császár nagy hadakkal megyen az Kazul pasára . . .»

Jósika Farkas kapitihá jelentette 1650. január 4-ről:

«Egyéb hírek felől, kegyelmes uram, így tudósíthatom Nsgdat, hogy az gályák Kandiábúl az kik megmaradtak, elérkezének, de elég ha az fele jött, az többi mind oda veszett huszonötezer emberrel együtt. Hogy az várat elvegyék az olaszoktól nincs reménység, ki azt mondja, hogy az vezér maga megyen ez tavaszon oda, ki azt mondja nem lehet, mert az várost nem hagyatják pusztán, hogy az idegen nemzetség felverje. Ez elmúlt napokban is tumultus volt az császár udvarában az bosztandziok között és az császár nyolczig valót vágatott ; hallottam azt is, hogy ha az vezér oda ment volna, ötet is megölték volna, noha klmes uram, nem késő, mert azt mint mondják, sem napját, sem óráját nem tudják hogy nem sokára megölik . . .»

Portyázó török lovas és hírszerző török kereskedő.
(A háttérben Simontornya vára.)

Földvárj kapitliha jelentése 1651 június, július és szeptember havában ezekről a dolgokról számol be :

«A janicsárok lázonganak ; a szpáhik sem akartak engedelmeskedni és elmenni Kandiába. Írja, hogy a velencések ellen a hajók elindultak ; volt a hajók között formára csinált öreg hajó 54, azután öreg mohona ; az ágyúk száma ezeken a hajókon : egyiken-egyiken 80—80 ágyú a frenk formára csinált hajókon, kin negyven, kin 30, húsznál alább nem igen volt, sokban magam is jártam . . . azt mondják soha ilyen készüllettel nem mentenek, három kapitán basát csináltak, mindeniket megkaftánozta az császár olyan formán, ha egyik elvész, mindjárt a másik álljon elé, ha ez is elvész, mindjárt az harmadik . . . ; az olaszok is vadnak 40 öreg hajóval, kikben mond-

ják, vagy másfél száz, s kiben 200 ágyú vagyon . . . » A júliusi jelentésben a konstantinápolyi janicsárok és szpáhik zavargásáról és a kandiai háború veszteségeiről ír, majd szeptember 6-án a szultán ellen elkövetett merényletet írja le elég bőbeszédűen és érdekesen.

Balogh Máté és Harsányi Jakab 1656 május 17-i jelentésükben írják, hogy indiai követ érkezett a portára «sok szép drága marhákból álló ajándékokkal, de hogy követsége mi légyen, még nem tudhatták meg, csak sejtik, hogy a perzsák ellen kérnek támogatást.»

Harsányi Jakab 1656 június 27-én azt írta, hogy kalmárok hozták hírül, hogy mind a muszka, mind a kozák megbékültek egymással és a lengyelekkel és ezekkel együtt akarnak a svédek ellen menni. «Az elmúlt szombaton — írja — mely 16-a volt, az classis (hajóhad) az velencések ellen megindult, de azt hirdetik, hogy három vagy négy az hadi hajókban a császári serailja mellett elromlott. Valóban nagy felfuvalkodással mene ellenek Kinán kapitán, mint Góliáth . . . Az anglusok bizonyos, hogy összevesznek az belgákkal újabban, mert alattomban az belgák segítséget adtak az spanyolnak . . . » — Azt is írja, hogy mostanság «igen tapogattva kell hinni, mert ritka madár a tökéletes hűség!»

A kapitihá maga is kémekeket fogadott és jó pénzen török befentes tisztviselőktől is adatokat szerzett. Általában igen elfoglalt ember volt, akinek sok baja akadt a hozzá beosztott személyzettel, a fejedelmi ház számára való vásárlásokkal stb-vel.

Nagy szerepet játszott a követek és a kapitihá mellett a tolmács, aki nélkül a kapitihák, vagy a követek meg sem mozdulhattak volna. Később a magas porta tolmácsi hivatalt szervezett.

A tolmácsokra nézve érdekes tudnunk, hogy esküre és reverzális adására kötelezték őket, amelyben a tolmács megesküdött, hogy az útban és benn Konstantinápolyban a fejedelmi személyeket el nem árulja, a reá bízandó dolgokban igazán tolmácsol, másoknak semmit azokból el nem mond; amit hall, azt azonnal megjelenti, semmit másra nem magyaráz. Egy Juda nevű zsidó tolmácsról írja Dr. Biró Vencel már idézett könyvében, hogy «az élő Istenre esküdött, aki a mennyet, földet s az azokban lévő minden állatokat teremtett, hogy a fejedelem és az ország tökéletes s vigyázó szolgálja lesz. A fejedelem jóakaróinak, barátainak jóakarója, ellenségeinek ellensége lesz, titkon, nyíltan, intéssel, üzenettel senkivel egyet nem ért. A rosszat sem titkolja, hanem azt megjelenti. Amit a fejedelem, az ország, a követ szájába ad, azt semmi részében, cikkelyében meg nem változtatja, tehetsége szerint szóról-szóra tolmácsolja, semmit belőle el nem vesz, hozzá nem tesz; semmit ki nem beszél. Mindezekben, — mondotta Juda — ha valami csalárdságot, hamisságot, vagy az ártalmas dolgoknak megjelentésében személyválogatást néznék s valamit ezekben meg nem állanék, a föld engemet elnyeljen, a bélpoklosság reám szálljon, a guta megüssön, a vérfolyás reám szálljon, hirtelen halállal haljak meg és mind testestül, lelkestül elveszek

és Ábrahám kebelébe soha se jussak, a sinai hegyen kiadott Mózes törvénye eltöröljön és minden írás, mely Mózes öt könyvében megíratott, összerontson és ha igaz nem leszek, töröljön engem az Adónáj és az ő Istenségének nagy hatalma!»

Marosvásárhelyi Kovács Péter portai postás címere.

Igen nevezetes és évtizedeken át szereplő konstantinápolyi tolmács volt Zülfikár (Zulfikár), pécsi származású török. A követekkel és a kapitihákkal jó és rossz sorsban osztozott, azokkal együtt sokszor őt is szidták. A fejedelemtől évenként 200 tallér fizetést kapott, továbbá egy nyestprémű mentét, 10 róf selyem posztót, egy salavárinak való atlaszt stb. Ennek fejében

mindenütt ott sürgölődött, ahol Erdély ügyeit intézték. A követtel együtt járt, leveleit lefordította, a fővezértől az erdélyi házba, innét a fővezérhez üzeneteket hordott, pénzkölcsön felhajtásában és vásárlásokban is segédkezett, fogadások alkalmával pedig tolmácsolt.

Idők folyamán még egy személy vergődött igen nagy jelentőségre a kapitihák mellett a közvetítés és a hírszerzés terén. Ez a külön tolmács, a csausz-tolmács volt. Már a török tolmácsok idejében is szokás volt, hogy a kapitihák külön törököt, csauszt fogadott, akit az érintkezésben felhasznált. A hivatalos tolmács másnak is tett szolgálatot, rangosabb ember is volt, nem lakott az erdélyi házban, nem lehetett bármire, bármely órában járásra-kezésre, vásárlásra alkalmazni. A csausz mindig kéznél volt és a kapitihák hol csausznak, hol meg tolmácsnak alkalmazták. Évi fizetést húzott és esküt is tett.

Hogy pedig a tolmácsolásra állandóan legyen ember, aki akár otthon, Erdélyben, a fejedelmi udvarban iratokat tudjon fordítani, másrészt a köve-tek és kapitihák mellett még a török császár előtt is tolmácsolni tudjanak, a fejedelmek időnkint «török diákokat» képeztettek ki. Így nevezték azokat az ifjakat, akiket a fejedelmek Konstantinápolyba küldtek, hogy törökül tanuljanak és megismerjék a konstantinápolyi sajtáságos viszonyokat. A török diákság életpálya lett, és ilyenek voltak például: Bethlen alatt Majtini András, I. Rákóczy György alatt Harasztosi Balázs, II. Rákóczy György alatt Romosz János, Harsányi Jakab, Apaffi alatt Rosnyai Dávid és Brankovics György. Nevük mellett ott díszelgett a «diák» szó; rendesen csak így nevezték őket: András diák, Dávid diák, György diák. A török diák a kapitihák jobbkeze lett; ha kellett, bevásárolt, ha kellett, hírek után járt helyette és vagy a kapitihával, vagy nélküle, a török főembereket is látogatta; sokszor csak «imitt-amott tekeregvén» szedett fel híreket.

A külügyi személyzethez tartoztak még a portai postások, akiknek nemcsak a levelek ide-oda hordása volt a feladatuk, hanem az is, hogy mindent halljanak és lássanak útjuk közben és hogy segítsenek a kapitiháknak. A portai postaság rendes foglalkozás, életpálya volt. Sokszor szóbeli üzeneteket is bíztak reá, mert nem merték papirosra vetni a kényesebb természetű ügyeket. A postást a fővezér is fogadta és általa üzenetet is közvetített. Törökül is tudnia kellett, mert különben könnyen fennakadhatott. Esküre kötelezett ember volt, aki megesküdt, hogy az országnak igaz, tökéletes szolgálja és tolmácsa lesz, és az ország kárára senkivel semmikor szövetkezni nem fog. Az Erdélyből Konstantinápolyba való utat lóháton tette meg mintegy két hét lefolyása alatt. Utiköltsége 16—20 tallér volt. A leveleket csomóba kötve vitte, amelyet atlasz védőbe burkoltak, vagy zacskóba kötöttek. A fontosabb iratokat azonban ruhájába rejtette. Mivel a postaság nehéz hivatal volt és mivel a postás ügyességétől, lelkiismeretességétől és gyorsaságától függött igen sokszor az ország sorsa, a fejedelmek illőképpen meg is jutalmazták őket. A postás nemességét, birtokot és elismerést kapott. Nemességét kapott például

1631-ben Marosvásárhelyi Kovács Péter, akinek címere ilyen : veres posztóval leterített kék (kékesszürke) lovon ül a postás skárlátszín ruhában, oldalán szablya, lábán sárga csizma, fején zöld sapka, kezében Erdély zászlaja (kék, piros, aranysárga), Erdély címeréből ott ragyog a Nap, ott világít a Hold, találó kifejezője annak, hogy éjjel-nappal tartó útjában állandó kísérője a Nap, amely egyre melegebb sugarával délre csalja, visszajövet pedig egyre ismerősebb, kedvesebb égbolt alá vonzza ; kísérője a Hold, amely éjjeli útjában a sötétséget eloszlatja.

A postás útja veszedelmes volt és így sokszor érte szerencsétlenség, sőt nem egyszer élete is kockán forgott. Megesett, hogy a postást elfogták, leveleit elszedték, őt magát pedig a Dunába vetették. Ezek a körülmények voltak azután okai annak, hogy erre a veszedelmes szolgálatra nem igen voltak jelentkezők.

Végül néhány szót a törökök hírszerzéséről. A magas porta küldöttjei rendszerint a «kapudsik» és a «csauszok» voltak. Mivel azonban ezek rosszul működtek a hírszerzés terén, nem voltak elégségesek a szultánok számára. A szultánok tehát az erdélyi fejedelmekkel és más uralkodókkal kötött szövetségeikben, egyes városokra mért kötelezettségekben nagy súlyt vetettek arra, hogy ezek tudósítsák őket mindenről, amit a keresztény fejedelmek felől megtudtak. Már Zápolyát is ilyenre kötelezték. Konstantinápolyban pedig, amely a legszövevényesebb diplomáciai mesterkedések színhelye volt, és ahol az orosz, kozák, tatár, német, angol, francia, svéd, holland stb. követek tartózkodtak, inkább az egymás ellen fondorkodó és acsarkodó követek előadásából tájékozódott a magas porta, mert az ellenfelek, ősi szokás szerint, kifecsegték egymás titkait, gyengéit és szándékait.

5. A kuruc-labanc világ kémei.

A titkos hírszerzés, kémkedés alkalmazásában és eljárásaiban II. Rákóczi Ferenc felkelése alatt nem igen találunk az elmúlt évszázadhoz viszonyítva haladást. Ebben a korszakban is még mindig csak alkalmi kémek, legtöbbször önként jelentkező ügyes, furfangos és vakmerő emberek végeztek ilyen szolgálatokat. Az akkori háború természetéből következett, hogy abban az időben még egyik állam, kormány vagy hadvezetőség sem gondolt arra, hogy titkos hírszolgálatát központilag szervezze és irányítsa. Természetes, hogy minden hadvezér igyekezett megtudni ellenfelének titkos szándékait, harcra bontakozó csapatainak felvonulását, erejét, de ennél többre nem volt kíváncsi. Az akkori hadakozási mód mellett egyébre nem is volt szüksége. Ha egy ügyes kém meg tudta állapítani azt, hogy az ellenfél hol, milyen helyzetben van, csapatai milyen erősek, lehet-e őket éjjeli táborozás közben

váratlanul meglepni, menetek közben törbe csalni, — akkor hadvezérének nyert ügye volt. Ilyen feladatokra pedig nem kellett külön kiképzett és begyakorlott személyzet, elég volt, ha egy-két ügyes ember álsruhában vagy a környékbeli lakosok közé vegyülve figyelte és kísérte az ellenséget, s feladata abban a percben véget ért, amikor az összeütközés megkezdődött.

II. Rákóczi Ferenc felkelésében ezért nem ismerünk olyan nagyobb-szabású kémkedési esetet, amely az akkori idők gyakorlatától eltérően érdekes volna. Szélesebbkörű diplomáciai, külföldi kémszervezetre a fejedelemnek már csak azért sem volt nagy szüksége, mert ellenfelének, a bécsi udvarnak szándékaival és terveivel kezdettől fogva tisztában lehetett. Azonfelül pedig összeköttetése Béccsel a felkelés alatt sem szűnt meg teljesen, hiszen sok jóérzésű magyar maradt a király hűségén, aki érintkezést tartott a Rákóczi fennhatósága alá került területeken lévő birtokáival és hozzátartozóival. 1704 óta pedig állandóan folytak béketárgyalások, amelyek alatt a zöld vagy a fehér asztalnál folytatott beszélgetések közben Rákóczi környezete mind a bécsi megbízottak, mind a semleges nagyhatalmak közvetítői révén sok mindent megtudhatott. A rabkicszerelő bizottságok szintén megszakítás nélkül működtek. Pontosán meghatározott szabályok szerint történt a kicszerelés: tiszteket egyenrangúak ellenében cseréltek ki, vagy egy-egy tisztért megfelelő számú legénységi személyt bocsátottak szabadon (1 kuruc ezredesért például 50 császári közembert adtak át a rabkicszerelő bizottságnak). A fogságból hazatért tiszt és legénység sokszor igen kitűnő adatokat tudott szolgáltatni a császári sereg helyzetéről, hiszen nagy területeket kellett beutazniok, amíg fogságuk helyéről haza érkeztek és őreiktől, vagy saját megfigyelésük alapján sokat láttak, hallottak.

A felvonulások, ütközetek előtti kémkedést Rákóczi serege számára rendszeren a környékbeli lakosság végezte. A háború nyolc évig tartott és télen-nyáron szünet nélkül folyt. Abban tehát nem volt semmi feltűnő, hogy a menetelő vagy pihenő császári tábor közelében földművesek dolgoztak, parasztemberek fuvaroztak, akik azután tájékoztatták a legközelebbi kuruc csapatokat megfigyelésükről. Nagyobb kiterjedésű sáncmunkáknál a császári parancsnokok a falusi lakosságot hajtották össze munkára. Ezekről nem volt nehéz a kurucoknak megtudni az újonnan kiásott sáncok állapotát, helyét, erősségét. Sőt előfordult az is, hogy arra a hírre, hogy a közelben táborozó császári parancsnokság sáncmunkásokat toboroz, kuruc katonák, parasztnak öltözve, oda szöktek s munkába álltak. Ezek aztán hazatérve részletesen beszámolhattak mindenről.

Nehezebb volt a kémkedés a várakban és a nagyobb erősségekben. A várharc abban a korszakban még igen fontos szerepet játszott, mert egy-egy erősebb vár eleste, egyúttal nagy terület sorsát is eldöntötte. De Rákóczinak ebben a vonatkozásban is kedvezőbb volt a helyzete a császári főparancsnokokénál. Az ellenség birtokában lévő várakból kihajtott magyarok, vagy a várban maradt s ott nélkülözhetetlen magyar lakosok, élelmiszerfuvarozás

II. Rákóczi Ferenc arcképe.

(Metszet 1711-ből.)

közben s más alkalmakkor is igyekeztek kapcsolatot keresni, a legközelebb fekvő kuruc csapatokkal. A császári várórség rendszeren két részből állott. Az egyik a reguláris fegyelmezett katonaság volt, míg a várbeli szolgálat könnyebb részét a pénzzel vagy erőszakkal összetoborzott felkelő milícia tagjai látták el. Ezek várva-várták és titokban elő is készítették Rákóczi kurucainak bejövetelét. A felkelés alatt igen sok magyar vár és erődítmény birtokáért folyt harc s alig tudunk olyan eredményes kuruc várívásról, amelyben ne működtek volna közre a körülzárt várba szorult lakosok, vagy ott szolgálatot teljesítő katonák. A felkelés kezdetén sok vár ilyen segítséggel jutott Rákóczi kezébe, a felkelés vége felé pedig a legtöbb vár olyan időpontban adta meg magát a császáriaknak, amikor a megadást a kuruc várparancsnoknak titkos császári közvetítőkkel való kapcsolata és megállapodása előzte meg (Nyitra 1708, Lőcse 1710).

Hogy miképpen készíthette elő a körülzárt vár őrsége az ostromló kurucok támadását és behatolását titkos megbízottak segítségével, arra a legjellemzőbb példa Érsekújvár várának 1704. november 16-án történt megvétele. Történetét Markó Árpád alezredes egyik hadtörténeti tanulmánya nyomán a következőkben ismertetjük.

«A vár a törököktől való visszafoglalás után elhanyagolt karban volt, fedett összekötőárkok hiányoztak és a visszafoglaláskor összerombolt falrészeket csak cölöpkerítésekkel pótolták. Lakossága magyar volt, császári helyőrsége igen gyenge, több olyan tiszttel, akik annakidején a munkácsi várban szolgáltak s akiket Rákóczi is jól ismert. A vár parancsnoka, báró Axmann Henrik ezredes keze alatt alig 4—500 német gyalogos és 300 magyar hajdu állott; tüzérsége is gyenge volt. Rákóczi állandóan tájékozva volt Érsekújvár helyzetéről. Híreit egyrészt a kurucokkal rokonszenvező plébános-tól, postamestertől, harmincadostól, városbírótól kapta, jórészt azonban Härtl Ernő császári őrnagytól, aki a várórséghez tartozott. Härtl ezelőtt a munkácsi várban szolgált, onnan is nősült s Rákóczit nagyon tisztelte. Már szeptember havában kijött valami ürügy alatt a várból, titokban találkozott Szentiványi János kuruc ezredessel és közölte vele, hogy a császári helyőrség magyar tagjai már csak rövid ideig akarnak császári zászló alatt szolgálni. Ha Rákóczi be nem veszi a várat, kiszöknek onnan, ha ellenben a kurucok a várat ostromolni kezdik, akkor nemcsak a magyar hajduk, hanem a császári lovasság közül is többen és ő — Härtl — is egész századával csatlakozni fog hozzá. Részletesen tájékoztatta Szentiványit a vár belső szerkezetéről s megígérte neki, hogy mint térparancsnok, úgy fogja az őrséget beosztani, hogy a cölöpökkel hevenyészve kijavított, gyenge pontokat a magyar hajduk őrizzék. Azt is tudatta, hogy az ágyúk oly rosszak, hogy alig lehet velük lőni. November első napjaiban — még Selmecen — kapta Bercsényi Nagy István érsekújvári plébános titkos üzenetét a vár alaprajzával. Bercsényi ezt azonnal és örömmel küldte Rákóczinak, megjegyezve, hogy a rajz: «pap munkája, nem csuda ha nem cifra, de igaz». Ugyanekkor érkezett a várból

egy Köröskényi János nevű porkoláb is, aki részletesen tudja majd tájékoztatni Rákóczit az ostrom várható esélyeiről».

«A fejedelem október 31-én indult el Vihnyéről Ipolyságra, Bottyán ott összegyűjtött seregéhez. Körülbelül 7—8000 embere volt. Addig már a táborba érkeztek a Szeged ostroma után felszabadult 12 és 16 fontos ágyúk is. A vár ostromának tervét úglátszik Bottyán szerkesztette. A kurucok tudták, hogy az előzmények után nagyobb ellenállásra nem igen kell számítani».

«Bottyán erős osztagokat küldött a Csallóközbe, Heister csapatainak lekötésére s ezeket úgy irányította, mintha fősergével Komárom ostromához készülne. Ezzel elterelte Heister figyelmét Érsekújvár felől. Így tehát az ostromló kuruc seregnek csakis a vár gyenge őrségét kellett leküzdenie».

«Rákóczi november 5—6-ika táján ért a vár alá. Tüzérségével azonnal megkezdte a gyenge cölöpfalakkal kifoltozott erődítmények töretését. Egy heti tüzelés után ezeken a pontokon meg lehetett kezdeni a gyalogság előnyomulását, annál inkább, mert a gondozatlan, beiszaposodott vizesárkokat a kurucok a fontosabb pontokon már beszórták vagy áthidalták. Härtl őrnagy a veszélyeztetett pontok védelmére a Rákóczihoz szító magyar hajdukat osztotta be. Amikor báró Axmann ezredes a kurucok mozgolódásából azt következtette, hogy a gyalogsági ostrom november 15-ike körül várható, Härtl megbízhatatlan magyarjait német zsoldosaival akarta e fontos pontokon felváltani. De a hajduk ellenszegültek Axmann parancsainak, később kéréseinek sem engedve, közölték vele, hogy ha el akarja őket onnan távolítani, fegyvert használnak a felváltásukra rendelt császáriak ellen. Axmann erre, hogy a helyőrség nyílt zendülését elkerülje, a hajdukat helyükön hagyta s a császári gyalogsággal a vár központi épületeibe vonult. November 16-án éjjel azután az ostromló kuruc gyalogság csendben leereszkedett a várárokba s onnan a bástyák tövéhez közeledett. A várbeli magyar hajduk, Bakó Péter hajduvajda, Balkó János harmincados, Bogyó Ferenc városbíró és Nagy István plébános vezetésével létrákat, köteleket támasztottak a falakhoz s néhány száz kurucot a várba segítettek. A külső várfalak mögött a kurucok sorakoztak és a hozzájuk csatlakozott 300 hajduval együtt felnyomultak a vár piacára, mialatt Härtl a többi várkaput is megnyitotta. Rákóczi serege beözönlött s vérontás nélkül foglalta el e fontos erősséget».

Említettük, hogy Rákóczinak helyzetéből folyóan nem igen volt szüksége arra, hogy külföldön is foglalkoztasson kémeket, titkos ágenseket katonai célok szolgálatában. Csupán egy esetet ismerünk, amikor Rákóczi érdekében titkos megbízottak vállalkoztak arra a veszélyes feladatra, hogy a spanyol örökösödési háború nyugati harcterein Lipót császár seregében küzdő magyar ezredek legénységét Magyarországra való hazaszökésre csábítsák.

A bécsi Kriegsarchiv irataiban található egy olyan érdekes magyar-nyelvű, nyomtatott kiáltvány, amely valószínűleg szóbeli üzenet alapján, külföldön, francia nyomdában készült. Ismertetjük ezt, ugyancsak Markó Árpád alezredes egyik munkájából.

«A bajor harctéren küzdő császári sereg soraiban 1705 elején három magyar huszárezred volt. Báró Gombos Imre tábornok, Czungenberg Lipót ezredes és Lehoczky Márton ezredes huszárezredei, amelyek már az előző évek hadműveletei alatt is igen kitűntették magukat s 1705 áprilisában az Isar mellett, Neuburg környékén táboroztak».

«Ezeknek az ezredeknek huszárjai között járt kézről-kézre Rákóczinak az a kiáltványa, amelyet valamelyik császári tiszt akkor elkobozott és átadott a Landshutban működő Hofkriegsrat-Expositurának (Amts-Substitution in Bayern). Ezt a példányt azután tovább küldték Bécsbe, gróf Breuner Miksa főhadbiztoshoz, aki 1705 május 5-én beszolgáltatatta az udvari haditanácsnak». (Lásd a 187. lapoldalon.)

«A kísérő jelentés szerint a kiáltványt Rákóczi bajorországi megbízottai terjesztik a magyar huszárezredek között, hogy átpártolásra bírják őket. Nolden császári hadbiztos értesülése szerint ennek hatása alatt már valóban sok magyar huszár szökött el ezredétől».

«A kiáltvány külső alakja általában megegyezik az akkor, Rákóczi főhadiszállásán készült, ilyen természetű nyomtatott kiadványokkal, de ha figyelmissel tanulmányozzuk, akkor érdekes megfigyeléseket tehetünk. Megállapíthatjuk, hogy a szöveg itthon készült; stílusa, tárgybeosztása stb. feltétlenül erre vall. De már az első sorban szemünkbe ötlük Rákóczi nevének helytelen írása, «Ragoczi». Azután pedig mind a kezdő latin sorokban, mind az egész magyar szövegben igen sok hibára akadunk, amelyek nem sajtóhibák, hanem annak bizonyítékai, hogy magyarul nem tudó szedők szedték a szöveget olyan nyomdában, amely a magyar nyelvben használatos betűkkel pl. «é», «ó», «ü» stb. nem rendelkezett. Így tehát a különféle ékezetekkel ellátott magyar betűket franciás ékezetű betűkkel pótolták, ami arra vall, hogy a nyomtatás Franciaországban, talán Párizsban készült. A «k» és «h» betűket, az egymáshoz hasonló «e» és «c» betűket sűrűn összetévesztik. A keltezésben ponttal szakad meg az összefüggő helymeghatározás «... in Castris nostris ad Ujvar. Positis».

«A kiáltvány alsó balsarkán, a pecsét mellé, tintával a következő megjegyzést írták: «Publ. 15 Marty 1705. az Issernél és Navburgnál levő Gombos Csonkenberg és Lehotzky Rgttnek». A megjegyzés alatti olvashatatlan aláírásból ennyit tudunk kihüvelyezni: «Gróff... István». A rangjelzés és keresztnév között csupán három, S. F. L., vagy ehhez hasonló vonású betű van. Hogy ki lehetett Rákóczinak ez a megbízottja, azt ma nem állapíthatjuk meg».

«Érdekes a kiáltvány viaszpecsétje is. Eredeti nagysága megfelel a szokásos fejedelmi pecséteknek, de rajza teljesen eltér azoktól. A fejedelmi vagy családi címer helyett, a barokk díszítésű pajzs közepén csupán Rákóczi nevének összefont kezdőbetűi «R. F.» láthatók, hercegi korona alatt. Ez is annak bizonyítéka, hogy a kiáltvány külföldön készült, ahol nem állott az azt kiállító megbízott rendelkezésére a hivatalos fejedelmi pecsétnyomó; a pecsétet tehát saját elgondolása szerint vésette».

OS FRANCISCUS II. DEI GRATIA TRANSYLVANIÆ PRINCEPS ROGOCZI,
PARTIVMQUE REGNI HUNGARIÆ DOMINUS, ET SICVLOKUM COMES. DVX MUNKACIENSIS ET
MAKOVICIENSIS, DOMINVS PERSECVVS DE SAROSPATAK, TOKALI, ESEED, REGE CZ, ONAD,
SERRENCIS, LEDNITZE, SOMLYO &c Omnibus & univēsis, quorum nimirum interest aut interesse potest,
praesentium notitiam habituris, gratiam nostram principalem amplecti desiderantibus, salutem, & gratie nostrae principis
propensionem. Miack előtte artatlanágunkbul reanx következzer buidusásunkbul. Magyar Országban, edes ha-
zánkban vissza jüvén, az kegyetlenül uralkodo Nemet Nemzet ellen, edes Hazánk szabadságaért, Nemzetefétes
hadakozásunkat meig inditottuk volna; már annak előtte némely hatalmas királyok kal, S fejedelmekkel volt meg másolhatatlan
követünk, az honnet következzer hogy mind eddig is kivanasos boldogulással folytt fegyverkezésünk, Mivel pedig bizonyosoh va-
gyunk, hogy az mely Magyarok az elmilt esztendőkbén az felső országokra ellenségünk mellet fell mentenek, nem Szabad aka-
rachul; de az irtozato kegyetlen Nemet ig iatul, S sarczoltatásul kezelemtetven mentenek ki edes hazájokbul; kik is mostan jo-
len leven az hazaban jofzagokkal, tanaclokkal; és verekek is, edes hazánk régen ohajtott Szabadefagaert fel vott fegyverett sejt-
tenek; Melyhez képpelt, mint hogy ezen Nemzetefétes fegyver azzalis segitodik, ha mind azok az Magiarok, az kik az felső or-
zagokban az Nemet Csaszar mellet hadakoznak; Magokat az Tefsiges FRANCZIA KIRALY, avagy BAVARIAI ELECTOR tabor-
rara transferallyak az holott is addig mig bizonyos mod edes Hazajokban valo bátorságos; le jöveletekre adatik Atyai kegyelmességünkbul
szarmozott recommendarionkbul, mellyert egyedül, bizonyos követünket is, ezen avocatoria levelünkkel küldöttük léfzen tiffzeflé-
ges accomodatiojok S hivatalok Ezen levelünk által, mindenek, felső, közép, és alsó renden levők, valakik magokat az Ne-
met Csaszar Szolgálatyaban levő Magyarok közzül ismerik lenni; keményen és Serio parancsollyuk; hogy minden halafzús kivül
az Nemet Csaszar, mint edes Hazánk természet szerint valo ellensége, taborat S fegyveret el hagyvan, az Felleges, FRANCIA KI-
RALY avagy BAVARIAI ELECTOR taborara tizen ötöd nap alatt, a die publicationis által mennek hogy ottan magok jofve-
lésekkell, verünkkel kerestet edes Hazánk Szabadefagában magokat refzet ekké es fejedelmi tovaavalo kegyelmességükre erodemléke-
tegyek Az kik pedig ezen természeti kegyelmességünkbul Szarmozott Atyai intrésünkkel, S kemény parancsolarinkal nem gondolvan,
tovab is az Nemet Csaszar Szolgálatyaban meg maradk, ithon maradot házoknépe, feleségek gyermekek kardra hanyatik, jofzagok
örökösön confiscalariak, S magok mint hazánk ellenségi az Ország jovaik vetelirül, S Szabadefagitul Nemzetefétes nemzeteféte-
ki refzetözetek mivel eddig olyan remenféssel oltalmaztatuk ithon maradot jofzagokat hogy parancsolarunkat latvan, kapa-
tanecsolarunk engedelmestek. Signatum in Castris nostris ad Vjvar. Postis die 16. Mensis Octobris Anni 1704.

FRANCISCUS T. P.

(L.S.)

Hogy a kémszolgálat Rákóczi idejében és az ő főhadiszállásán nem rendszeresen irányított és állandó személyzettel rendelkező szolgálati ágazat volt, annak bizonyítéka az is, hogy a Rákóczi-korból reánk maradt igen nagy okmány- és iratanyagban csak nagyon elvétve találkozunk kémjelentésekre való utalásokkal és nem ismerjük a kuruc hadsereg alkalmi kémjeinek neveit és munkásságuk részleteit. Csupán egy emberről van biztos tudomásunk, aki hosszabb ideig végzett igen hasznos szolgálatokat Bercsényi seregében, mégpedig 1704 ősztől 1705 tavaszáig. Ez az ember Koncz Márton volt, békés mestersége szerint vizimolnár Tallóson, a csallóközi, vereknyei Duna-ág egyik községében. Működésének részleteire felvilágosítást nyújtanak Bercsényi Miklósnak abból az időből származó levelei az Archivum Rákóczianum I. sorozatának 4. kötetében.

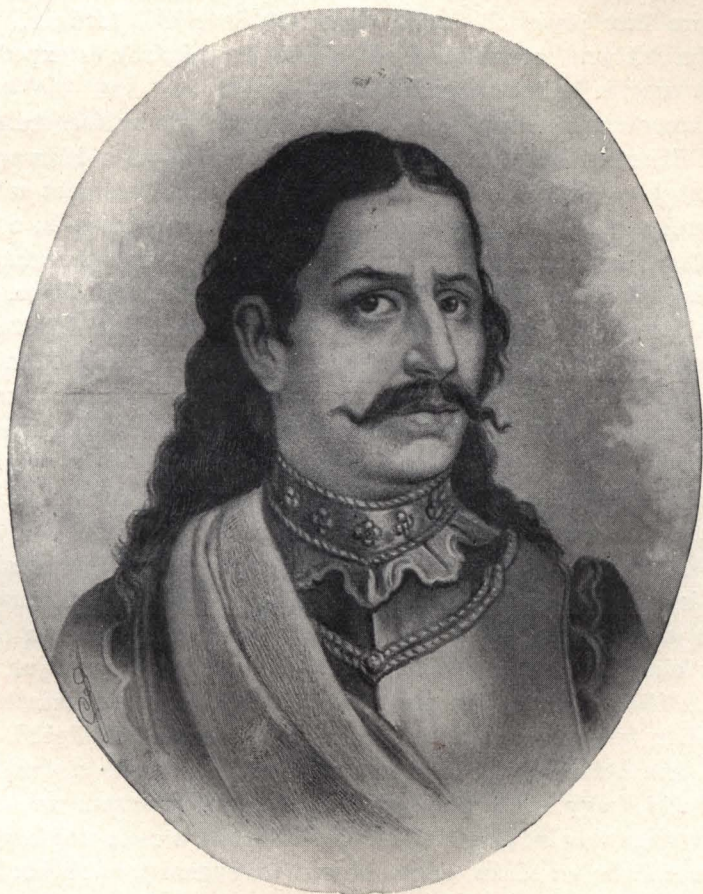
Koncz Márton 1704 nyarán vetődött Bercsényi útjába. Környezete felhívta figyelmét erre a furcsa emberre, aki minden mondanivalóját valami rajongó, álmodozó áhitatba merülve, bibliai hasonlatokkal és kifejezésekkel tarkított beszédek alakjában közölte környezetével. Az akkori babonás világban többször találkozunk ilyenféle csillagnéző, léleklátó emberekkel, akiknek minden szavára hallgatott a falu népe. Koncz Márton bibliaolvasó ember volt, aki még közönséges beszélgetéseiben is szívesen használt jelképes mondatokat. Beszélt «az idők teljességéről» és rejtelmes képekbe burkolva jósolta a magyar nemzet győzelmét, Rákóczi királyi székét, «az bécsi sasfészek elhányattatását» stb. Különösen szeretett Jeremiás siralmaiból és János Jelenéseiből idézgetni és azokból kihámozni az adott helyzetre alkalmazott tanulságokat.

Bercsényinek megtetszett ez a furcsa ember, szívesen társalgott vele és tréfásan elnevezte őt Habakuk prófétának. Amikor azután meggyőződött arról, hogy Koncz Márton nemcsak mint jövőmondó érdekes ember, hanem a hadseregnek más módon is kitűnő szolgálatokat végezhet, különösen megkedvelte őt és igen sokszor hallgatott szavára.

Ez a göthös, öreg molnár ugyanis kitűnően ismerte a Csallóközt, a Fehér-hegyek vidékét, a morva határszélt és szívesen vállalkozott az ártatlan jövőmondó próféta szolgálatánál sokkal veszélyesebb feladatok elvégzésére, a kémkedésre. Hazafias lelkesedéstől fűtve, mindent gyűlölt, ami német, és önzetlenül vállalta mindazokat a megbízásokat, amelyekkel őt a vidékén hadakozó kuruc parancsnokok, később pedig maga Bercsényi is ellátta. Szerény külsejű, vézna, sűrű kis ember lehetett, aki feltűnés nélkül tudott átcsúszni a császári előőrsvonalakon. Sokszor napokig, hetekig senki sem tudta hol van, mit csinál, de amikor hazatért, egészen pontosan tudott beszámolni a közeli császári sereg helyzetéről. Szóbeli kémjelentései nem száraz adatok felsorolásából állottak; tapasztalatait fellengzős formába, bibliai köntösbe öltöztetve tudta csak előadni, de Bercsényi és környezete hamar hozzászókkott ehhez a beszédmódhoz és ki tudta hámozni a sok rajongó frázis magvát.

Bercsényi hitt is, nem is, ennek a furcsa embernek, de már néhány próba után meggyőződött arról, hogy Koncz Márton prédikációinak csak az a része

fantasztikus, amiben csillagokról, égiekkel való szövetségekről beszél. Azok a hírek, amiket az ellenség helyzetéről, erejéről, sőt szándékáról is hozott, nagyon is reálisak és a valóságnak megfelelőek voltak. 1704 őszétől kezdve Bercsényi leveleiben már állandóan találkozunk Koncz Mártonnal. Nevét a fővezér sohasem írta ki, hanem vagy titkos írással tüntette fel, vagy egyszerűen «Márton»-nak mondja, vagy csak «M» betűvel jelezte. Mint a szójáté-

Gróf Bercsényi Miklós arcképe.

kokat kedvelő ember, Koncz nevét a szövegbe is szerette valamilyen vonatkozásban beilleszteni, ha megállapításokról, kipuhatolásokról volt szó. Például «kikoncoltam magamban», «ebből mit koncolhatunk?», «megkoncoznám, ha lehet» stb.

Koncz Márton különösen megbecsülhetetlen szolgálatokat végzett a kuruc sereg számára az 1704. december 26-án vívott nagyszombati csata előtti hetekben, amikor nyomon kísérte Heister seregét attól a naptól kezdve,

amikor októberben gyülekezni kezdett a Morva mögött. Egy-két napi távollét után mindig hazaszökött, úgy hogy Bercsényi állandóan és eléggé pontosan tájékozva volt ellenfelének közeledése felől. Ha Koncz Bercsényi táborában tartózkodott, a generális sokszor tanácskozott vele. Sátorába éjjélkor is szabad bejárata volt. Vonulások alatt maga mellett lovagoltatta, sőt hintójába ültette, így magyaráltatta meg magának a tájakat és eseményeket. Érdekes, hogy ez az éleslátású főúr mennyire bízott Habakuk prófétájában és mennyire hitt jövődőléseiben. Igen sok leveléből kitűnik, hogy hadműveleti terveit vele megbeszélte, sőt kisebb portyázások és expedíciók előtt javaslatait meg is hallgatta és követte.

November utolsó napjaiban Koncz Márton kalauzolása mellett küldte Bercsényi Ebeczky István ezredest egy különítménnyel a Morva felé, hogy a Bur-Szentgyörgy községben gyülekező egyik császári osztagot szétugrassza. Amikor erről a kalandos éjjeli harcról Bercsényi december 2-án a fejedelemnek beszámolt, levelének utóirataképpen ezt írja: «Mi haszna írtam ennyit Nagyságodnak? Hiszen ott volt M, hihető, ő ijesztette ki őket». December első napjaiban Bercsényi úgy látszik, hosszabb kémkedésre küldte Konczot, mert abban az időben írott leveleiben, ha Rákóczi türelmetlen kérdéseire válaszol, mindig azt mondja: «alázatosan kérem Nagyságodat had tudhasam M mit mond?» «Ismét kellene most M tanácsa». Közben egyszer Rákóczihoz is elküldte Konczot Lipótvárra és türelmetlenül várta vissza: «Mire magyarázzam, hogy M felől semmit sem ír Nagyságod, hiszen az tudhatja, megoszlott-é Heister, mint van, merre céloz».

Közben Koncz Márton megbetegedett. Bercsényi erről így referál Rákóczinak: «Szánom szegény M-t, hogy vért hány; de akármit hányjon, csak jól viselje magát, még két hétig néki baja s nekünk harcunk ne légyen». December közepén azonban már ismét Bercsényi táborában látjuk a köhögős molnárt. A fővezér seregének egy részével, Heister vonulgatásához képest, Nagyszombat felé közeledett. A Fehér-hegyek egyik községéből december 17-én ezt írja Rákóczinak: «Isten kegyelmébül, hóval, essővel ide jókor érkeztem, úgy, hogy ma napvilággal még helyben lehettem volna, — de M koszogását megszáván, megkínálám az sézámmal, s csak előmben toppana; csak magam lévén az sézán, eleget beszéllett, engem tovább bocsátani nem akara, hogy ma csak nem köll tovább mennyi. . . Azt is mondja M, ha megfordult az esze (t. i. Heisternek), s az hegynek innenső felére akarna gyünni: megmondja még ez éjjel. Rationabiliter ugyan ember gondolhatná: talán két-három felül akar ütni. Isten az oltalmunk, bízzunk benne!»

Bercsényi hallgatott Koncz Mártonra s nem erőltette az összeütközést már akkor. Koncz pedig e beszélgetés után újból átsurrant a császáriaktól megszállt területre s új híreket hozott még aznap este. Bercsényi erről Rákóczit december 18-án hajnali 2 órakor sürgősen így értesítette: «Most, éjjél után csakhamar jöve hozzám M, mondja, hogy mindgyárst estve egy órával elgyütt az ő embere, maga is odajárt véle, csak nem rég gyütt meg; elnézte őket

(t. i. az ellenséget), de bizonyos, hogy háromfeli van most. Merre akar ütni, ha tul-é az hegyen? vagy innen, Pozsontul? — még nem tudhatja, de úgy látja: mind öszve akarna az menni Haiszterrel. Ama derék harcunk még nem most lesz: mert talám még majd egy hétre lesz; hanem csak mind öszveszedjük az hadat, mind lovast s gyalogot; Nagyságodnak is írjak: nem kell ott az vártul tartani, jobb, ideküldje Nagyságod az segítséget, de az német elmaradjon az vár alatt. Mondom neki: ha mind öszveveheti magát, — megver az, vagy elnyom bennünköt! Azt mondja nevetve: nem bizony az, hacsak az Isten nem akarja őtet (Mártont) éppen megvakítani vágy megverni; még soha nem esett ő rajta olyan, az kit nem tudott volna: de bizony, nem látja most kárunkat, mert még, — úgy lehet, — hírmondó sem sok megyen el benne, csak jók legyünk, hacsak víznek nem szorul;

A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	X	Y	Z
x	v	j	7	~	c	3	v	6	s	i	Δ	□	z	f	φ	3	ψ	η	#	o	y	z	ε
◊	ε	L	+	-	x)	u	L	Y	□	π	c	A	ε	~	h	f	L	A	n	β	ε	
4	m	σ	h	∴	o	x		b		-	θ	≠	7		γ	o		B	=				
			∇	o	÷		u			z		i	f										
		σ					γ	z	≠														
o	+	o	T	i	//	o	A	∫	≠	#	∞	∞	o	g	X	L	L	Z	u	∞	E	π	A
∴	δ	∴	√	+	8	=	→	∫	∫	∫	+	∫	∫	x	o	o	∫	∫	∫	∫	∫	∫	
Δ																							
G																							

II. Rákóczi Ferenc-korabeli titkos íráskulcs jelekkel.

mert nem akar ám könnyen elgyünni az víz mellől: hanem mind az víz mellett akar elgyünni, mint ezelőtt, és megpróbálgat elsőben bennünköt egy darabjával, — ha bízik osztán, úgy gyün el, de ne engedjük ám! Csak ő láthatná meg az mi hadunkot; mert bizony, bár volna kilencz-tízezer is: mert itt kell ám most, nem ott Urunknál; nem bántja ott senki! Nem látom rossz kedvét; legyen Isten akaratja! Én majd általmegyek virradtig, alázatossan tudósítom Nagyságodat. Az én rationabilitásom nem ér M. eszivel; nehéz is kitanulni beszédjét, s úgy látom: multa mutantur in tempora. De akár imigy, s akár amúgy legyen, — csak Isten jól adja, mind jó lesz; ő ugyan biztat, s nálánál is inkább Isten kegyelme, igaz ügyünkhöz képpest».

Ha összehasonlítjuk Koncz Mártonnak, — többé-kevésbé zavaros — megállapításait az akkori hadihelyzettel, akkor a következő érdekes megfigyeléseket tehetjük. Rákóczi a sereg egy részével akkor Lipótvárat ostromolta, a többi rész pedig Bercsényivel Nagyszombat és a morva határ között

különböző harccsoportokra felosztva viselt hadat. Koncz Márton jól ítélte meg a helyzetet, amikor azt kívánta, hogy itt (Bercsényinél) lesz szükség most nagyobb hadseregre és nem Rákóczinál. A németeket, — vagyis a kuruc seregben szolgáló német zsoldos zászlóaljokat — pedig inkább Rákóczi harccsoportjánál, a vár alatt szerette volna tartani. Ebben is igaza volt. Tudjuk, hogy a nagyszombati csatában az egyik ilyen német zsoldos zászlóalj átpártolása adta meg a döntő lökést a császáriak győzelméhez.

Aznap reggel Bercsényi egy közeli, jó kilátást nyújtó hegyre fellovagolt s magával vitte oda Koncz Mártont is, aki váltig erősítgette, hogy ne maga Bercsényi menjen Heister elé, hanem csak egy erős lovascapatot küldjön oda. Bercsényi habozva fogadta a kém tanácsait, de végül mégis csak az ő unszolására küldte el Ebeczky István csapatát, hogy nyomon kövesse Heister előnyomulását. Koncz Márton aznap este ismét kémszemlére indult s december 19-én reggelre meghozta azt a hírt, amit azután Ebeczky portyázói is megerősítettek, hogy Heitser hadteste átkelt a Morván és Nagyszombat felé közeledik.

Ezekben a napokban Koncz Mártonnak még egy segítőtársa akadt. Bercsényi említi egyik levelében, hogy M embere, akinek ő vesztét hitte, szerencsésen hazaérkezett. Erre a hírre Márton kedve felderült: «eddig kedvetlen volt», írja Bercsényi, «most majd kibujik az bőriből, erős biztat, nagyon javallja rendelésimet. Már Isten kegyelmében vagyok, mint áld meg bennünket». A csata kezdetéig Koncz Márton állandóan Bercsényi környezetében volt és ha nem végzett kémfeladatokat a mindjobban közeledő ellenség között, folytonosan a katonaság között járkált és prédikált.

A nagyszombati csata 1704 december 26-án a kurucok vereségével végződött. Koncz Mártonnak úgy látszik, csata közben nem volt különösebb szerepe. Azután hosszabb időre eltűnt, Bercsényi levelei csak a következő év január végén számolnak be újból jelenlétéről a kuruc táborban. Ha nem is volt döntő jelentősége és befolyása a csatát megelőző hadműveletekben, de bizonyos, hogy Bercsényi sokszor követte tanácsait és hogy Heister előnyomulásáról hozott hírével gyakran megkönnyítette a fővezér elhatározásait.

Ebben az időben még egy másik kém is dolgozott Bercsényi szolgálatában, akiről azt írja: «Márton nem tudom hová lett, de ismét támadt itt egy molnár.» Ez a csata előtt pár nappal már megjósolta azt, hogy: «Nagyszombatnál rettenetes vérontás lesz, a kuruc igen keményen fogja viselni magát, de ugyan megszalasztják az Vágig.» Ugyanezekben a levelekben megemlékszik Bercsényi egy Benedek nevű emberről is, aki szintén hozott híreket az ellenségről és egyébként egy felfegyverzett kis paraszt csapatnak volt vezére. Valószínű, hogy ez a három, — azaz Koncz Márton embere, a Bercsényitől említett molnár és ez a Benedek, egy és ugyanaz a személy lehetett.

Koncz Márton nagyon otthonosan érezte magát a kuruc táborban, amelynek főtisztjei sokat évődtek vele és eltúrték azt, hogy ez az alapján véve

műveletlen, furcsa öregember társaságukat felkeresse és vitatkozzék velük. Egy ilyen jelenetről olvashatunk Bercsényi egyik levelében, amelyet 1705 február 1-én Tornóc községből küldött a fejedelemhez. «M csak eljőve velem — ma reggel nálam az tisztok, — csak obses (leült) az házban, elhülök

Francia és kuruc tiszt kémsejmlére és hírszerzésre indul.
(Rugendas festménye után.)

belé ; köszöne, fogadám, nyomban azt mondja : No, ha jók leszünk, nyerhetünk 3 zászlót, — de egy kék zászlót mi is elvesztünk. Ebeczky mondja : Úgy, de lelkem Bátyám, hogyan? Immár, akárhogy, csak rajta, mert ez bizonyos! Hol hát? Akárhól, — csak a hol érjük. Elfakadnak nevetve ; kérdik egymástul : micsoda ember? Ő azonban : Jó, jó!... de, ha csak ne-

vetünk, s nem vágjuk az németet, — nem vesz el abban egy is! — Felbiztatám, — csak lesi már az indulást.»

Február közepén Koncz Márton egy kémútjáról hazatérve, azt a meglepő hírt hozta, hogy Heister táborában van egy magyar, aki vállalkozott arra, hogy Rákóczit a császáriak kezébe adja. «Ez ugyan hiábavalóság, — mondja Bercsényi, — de édes Kegyelmes Uram, az Krisztusért vigyázzon magára Nagyságod.»

Bercsényi leveleiben legutoljára 1705 augusztus 3-án találjuk nyomát annak, hogy Habakuk prófétájával beszél. Rövid idő múlva elérte őt is az a szerencsétlen végzet, ami igen sok kém osztályrésze lett már: amikor ugyanis egy éjjel Bruck tájékán a császári tábor közelében ólálkodott, felismerték, elfogták és Pozsonyba kísérték. Amikor ezt Bercsényi megtudta, azonnal írt báró Szirmay István nádori ítélőmesternek, — akire Bécsben nagyon hallgattak, — hogy szabadítsa ki Koncz Mártont. Szívesen kicseréli őt megfelelő császári rabokkal. Közbenjárása nem járt sikerrel. Az akkori hadiszokások szerint a kémek és szökött katonák nem tartoztak a hadijog védelme alá, s a cartela-szabályok, azaz a rabkicserélő szerződések, reájuk nem vonatkoztak. Koncz Mártont a pozsonyi császári haditörvényszék halálra ítélte és kivégeztette.

Így lett a magyar nemzeti ügy vértanuja az ábrándos tallósi molnár, a prédikatori hajlamokkal megáldott jövendőmondó s Bercsényinek ügyes kéme. Sajátságos lelki összetételénél fogva rendületlenül hitt elhivatottságában, a kémkedést szinte szenvedélyből űzte. Azok közé a kémek közé tartozott, akik lelkesedésből, önzetlenül szolgálták megbízóikat és csakis nekik szolgáltak.

A Rákóczi-kor titkos hír- és üzenetközvetítő szolgálatának egyik érdekes fejezete a titkos írás kiterjedt használata. Ebben a tekintetben Rákóczi irodája lényegesen felülmulta a császári hatóságok és parancsnokságok levelezési technikáját és a titkos kulccsal való levelezés különböző rendszereit magas színvonalra emelte. Valószínűleg a főhadiszállására érkezett francia tisztek voltak ebben tanítómesterei, mert a legelső rejtjelkulcsok, amik a Rákóczi-iratok között találhatóak, 1704 közepéről valók és a francia kormánnyal való levelezés céljaira készültek.

A leveleket, hivatalos harctéri jelentéseket, parancsokat abban az időben lovas, vagy gyalogos futárok hozták és vitték, vagy pedig rendes postajáratok útján, előre meghatározott útvonalakon jutottak céljukhoz. A futároknak sokszor ellenséges csapatoktól megszállt területeken kellett keresztül jutni és számolni kellett azzal, hogy az ellenség elfogja, vagy ügyes kémek segítségével behálózza őket, és a levelet elszedi tőlük. Ezért volt nagyon fontos és célszerű, hogy azokat olyan titkos írással írják, amelynek kulcsát csak a levél írója és a címzett ismerheti. De hosszabb ideig ugyanazt a kulcsot nem lehetett használni, mert a rejtjelzés módja abban az időben még eléggé egyszerű volt, úgy hogy, ha ügyes és következtetni tudó, írástudó ember több

ilyen levelet kapott kezéhez, kis fáradsággal megfejthette azoknak kulcsát. A legegyszerűbb rejtjelezés ugyanis az, amikor egy betűt egy másik betű, szám, vagy rajzolt jegy helyettesíti. A magyar nyelvben leggyakrabban az «e» betű fordul elő, azután a «k», «l» stb. Ez volt a kiinduló pont. Ha azután az ellenséges kémnek sikerült például egy hosszabb szót, vagy nevet kihüvelyezni (például Hódmezővásárhely, Felsőmagyarország, lőpormalom stb.), ezzel oly sok betűt tudott meg, hogy a közbeesők kitalálása nem volt nehéz. Vagyis végeredményben egy akkori egyszerű rejtjel-kulccsal készített levél megfejtése nagyon hasonlított a mai keresztrejtvény-megfejtések módszeréhez.

Ez ellen kétféleképpen védekeztek. Az egyik eljárás az volt, hogy a kulcsot gyakran változtatták. A másik pedig az, hogy az ABC betűit nem egyszerű jelekkel, számokkal helyettesítették, hanem szavakat, számcsoportokat iktattak betűik, más szavak helyébe. Mindkét esetben pedig megnehezítették a titkos írás megfejtését azzal, hogy a szövegbe olyan jeleket, sza-

A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	X	Z	W
o	2	u	3	6	d	7	7	o	n	h	e	d	s	k	y	p	j	b	t	y	h	r
Czarus	Czarus	Principis Rusiae	Rex Anglorum	Rex Galliarum	Rex Anglorum	Rex Sveciae	Imperator Romanorum	Imperator Sarmatarum	Principis Transilvaniae													
#	♀	⊕	⊖	⊕	⊖	⊕	⊖	⊕	⊖	⊕	⊖	⊕	⊖	⊕	⊖	⊕	⊖	⊕	⊖	⊕	⊖	⊕
Genialis Bonae	Sanctae Karoly	Sanctae Katalin	Holländi	Anglicana	Transilvania	Polonia	Valachia	Milana	Veneta	Ungarica												
☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉
Cosm	Imca																					
□	∫																					

II. Rákóczi Ferenc-korabeli titkos íráskulcs betűikkel és jelekkel.

vakat, számcsoportokat is beszúrtak, amelyeknek semmi értelmük sem volt. A címzett persze tudta, hogy ezek csak megtévesztésül szerepelnek a szövegben.

Rákóczi irodája hamar rájött arra, hogy sokkal célszerűbb a második eljárás, vagyis az elsónél szövevényesebb és bár nehezebben kezelhető, de nehezebben is kihüvelyezhető titkos kulcs alkalmazása. Arról, hogy az eddigi kulcs érvénytelen és hogy a leveleket ezentúl más kulcs szerint írják, természetesen a címzettet vagy címzetteket előre értesíteni kellett. Ez viszont sokszor nehéz volt, különösen, ha nagyobb távolságokra kellett küldeni üzenetet, ellenségtől elfoglalt területen át. A titkos írás módjának fejlődése azonban ezen is segített olyképpen, hogy egy- és ugyanannak a betűnek az előre megállapított rejtjelkulcs rovataiban több, egymástól eltérő jel, betű, vagy szám felelt meg. Hogy ezek közül a címzethez érkezett levélre nézve melyik volt irányadó, azt a levél előre meghatározott helyén feltüntetett jel vagy szám mutatta, amely azt a sort jelezte, amelyben a megfejtésre alkalmas jelek találhatóak ebben az esetben.

A levelezés megkönnyítése végett gyakran előforduló szavak, nevek, katonai harcászati szakkifejezések állandó titkos megjelölést kaptak. Érdekes rejtjelezési mód volt az is, — amelynek kulcsát a Rákóczi iratok között szintén megtaláljuk — hogy két, egymástól értelemben egyébként is távol álló szónak, kölcsönös, váltakozó értelme volt. Szolgáljon ennek magyarázására a következő rövid példa :

Rákóczi neve annyit jelentett, mint ...	Munkács
Bercsényi « « « « ...	Ungvár
Báró Tige császári generális	Világosvár
németek	Arad
törökök	Temesvár
kurucok	Várad
conflictus	victoria
Maros folyó	Csanád
stb., stb., stb.	

E szerint tehát, ha a levélben például ezt a mondatot találjuk : «Munkács, Ungvár, Csanád, Victoria, Várad, Arad» — ez annyit jelentett, hogy Rákóczi és Bercsényi a Maros folyón átkeltek, a kurucok és németek összejöttek. Másrészt viszont, ha ezt olvassuk : «Rákóczi, Bercsényi, kurucok, conflictus» — ez annyit jelentett, hogy Munkács, Ungvár, Várad közelében győzelem (victoria) volt.

Hogy milyen kiterjedt és alapos rendszert dolgozott ki Rákóczi környezete a titkos írás terén, annak bizonyítéka, hogy például az Országos Levéltár birtokában lévő Rákóczi-Aspremont levéltár anyagában, melyet Thaly Kálmán az Erdődy grófok vörösvári kastélyából hozott napvilágra, több mint 90 darab titkos kulcs maradt reánk. Érdekes ezeknek külalakjával is foglalkozni. Keltezés egyiken sincs, bizonyára azért, hogy ha egy ilyen titkos kulcs valahogy kémek kezébe jut, ne állapíthassák meg azt, hogy az még érvényben van-e. A kulcsokat jó kézírású emberek írták, kemény papíron, rendesen tussal, vagy színes festékekkel. Találunk közöttük pergamentre, kutyabőrre írt, vagy vászonra ragasztott példányokat is, azért, hogy gyakori használat közben széjjel ne szakadjanak. Egyik-másik rejtjeltáblázat valószínű művészi munka, nyomtatott betűket és számokat utánzó jegyekkel, szép iniciálékkal, fejlécekkel, virágfüzéres színes rajzokkal. A titkos írások kulcsait latinosan «clavis»-, többesszámban «claves»-nek mondták. Voltak olyan clavisok, amelyeket általában, mindenkire intézett levelekben egységesen használtak. Máskor viszont azokkal a főbb parancsnokokkal való levelezésre, akik Rákóczival állandó összeköttetésben voltak, külön-külön titkos írásban állapodtak meg. Gyakran találunk az iratok között a kulcsok felett ilyen megjegyzéseket : «Károlyi urammal való clavis», «Esterházy urammal való clavis», «Dunántúliakkal való clavis», «clavis pro domino Nemessányi» stb.

A titkos írás-kulcsokat természetesen zárva tartották a fejedelem irodá-

jában s azokat rendesen legbizalmasabb munkatársai : Pápay János főtitkár, Krucsay István, vagy Beniczky Gáspár titkárok kezelték és írták. De magát Rákóczi is nagyon érdekelte a titkos írással való levelezés, úgyhogy több ilyen táblázatot ő állított össze s magakezével írta ily módon fontosabb leveleit. Rendesen egész leveleket írtak titkos írással elejétől végig ; de ismerünk nagyon sok, főleg harctéri iratot, amelyben a kevésbé fontos mondani valót közönséges írással írták le, egyébként pedig a szövegben csupán helyelközzel alkalmaztak egy-egy fontosabb szó, vagy mondat helyett titkos írásmódot. Beniczky Gáspár naplójában, amelyben több éven át naponta hűségesen beszámol a fejedelem minden dolgáról, gyakran előfordul ez a megjegyzés : «Ő Felsége az posta vétele után szobájába visszavonulván, magánosan clavisos levelek megfejtésében derekasan munkálkodott». A fejedelem bizalmas, magántermészetű leveleiben is szívesen használt titkos írást. Találunk a fentemlített gyűjteményben olyan Rákóczi kezétől származó titkos írásrendszert is, amelynek szavaiból azt következtethetjük, hogy azokat nem fejedelmi vagy hadvezéri utasítások megszóvegezésére használta, hanem lelkének, benső érzelmeinek kifejezésére.

Fényképmásolatban bemutatunk néhány eredeti titkos írásrendszert és meg is fogjuk magyarázni azoknak értelmét és alkalmazását.

A következő egyszerű táblázatban (lásd a 191. oldalon) a betűket mértani ábrák, kombinált jelek, vagy a csillagászati állatkör már akkoriban is használt jelei, illetve rajzai helyettesítették. Kiindulási pontul a legegyszerűbb 24 betűs ABC szolgált.

Ehhez hasonló a következő táblázat, (lásd a 195. oldalon) amelyben a jeleket betűkkel és számokkal keverték, azonfelül pedig a gyakrabban előforduló államfők és országok neveinek helyettesítésére külön jelek vagy számok szolgáltak.

A következő táblázat (lásd a 199. oldalon) kockákba osztott mezőkben szétszórt jeleket és számokat tartalmaz. Az ABC rendes betűi a legelső sorban vannak. Ebben már minden betűre 28 változás alkalmazható. Valószínű, hogy az ilyen kulccsal írt levél mellett külön jegyzet, vagy a futár szóbeli tájékoztatása határozta meg azt, hogy melyik rovatban feltüntetett számok érvényesek.

Érdekes és a gyűjteményben egyedülálló titkos írás az, amelyet szerkesztője «Clavis musicalis»-nek nevezett (lásd a 201. oldalon). Az ötvonalú hangjegyszerű vonalaiba és azok közeibe írt kották és zenei előjelek szerepelnek ebben a betűk helyett.

Igen alapos és szépen írt rejtjelkulcs az, amelyben a betűket a 10-es számrendszer 10-zel végződő számcsoportjai alkották, ezenfelül pedig a gyakrabban előforduló szótágok, igekötők, tulajdon- és földrajzi nevek számára külön számcsoportokat rendszeresítettek, úgynevezett : «Clavis arithmeticus» segítségével. Ebben a táblázatban 9 oszlopba sorolva találjuk a kiválasztott szótágokat és neveket. Az első oszlop 11-gyel, a második 12-vel, a harmadik

13-mal stb. kezdődik vízszintesen, merőlegesen pedig az első oszlop 21, 31, 41-gyel, a második 22, 32, 42-vel, a harmadik pedig 23, 33, 43-mal folytatódik, tehát a kulcs összeállításában számtani szabályszerűséget fedezhetünk fel (lásd a 203. oldalon).

Ugyancsak a «Clavis arithmeticon» alapul az a színes (piros, kék, zöld, fekete) festékkel és kutyabőrre rajzolt francia nyelvű titkos kulcs, amelyet Rákóczi bizonyára francia megbízottaihoz és a külföldre küldött levelek írásánál használt. Valószínű, hogy a Rákóczi főhadiszállásán beosztott valamelyik ügyeskezdő francia hadmérnök-tiszt rajzolta és cifrázta ki ilyen szépen (lásd a mellékletet).

Természetese, hogy a császári sereg főbb parancsnokai is titkos írással leveleztek egymás között és a bécsi udvari haditanáccsal. Rákóczi ügyes portyázóinak és kémeinek sikerült néhány ilyen titkos levelet elfogni s ezek alapján kihüvelyezték a titkos levelezés kulcsait. Az Országos Levéltár említett gyűjteményében több ilyen titkos kulcsot találunk, amelyek a császári parancsnokok titkos írásjeleinek teljesszámú megfejtését, vagy legalább is annak részleteit tartalmazzák. Ezekben ilyen magyarázatokat találunk: «Császár clavissa Rabutinna 1706», «Clavis generalis ex Szatmár a Glöckelspegius cum Bellico Consilio 1704», azaz Glöckelsperg tábornok, szatmári várparancsnok és a bécsi udvari haditanács között váltott levelek kulcsa. «Bellicum Clavissa, Egymás közt is a commandansok azzal éltek Egerben, Budán, Szegeden, Szatmárt, Aradon, Kassán és Váradon, hihető Péter Váradgyán is». Bemutatjuk ezt az utóbb említett táblázatot is, amely a kurucoktól elfogott titkos levelek megfejtése után, Rákóczi udvarában készült és az összes betűk teljes megfejtését mutatja. Látjuk ebből, hogy a császáriaknál is körülbelül ugyanolyan rendszer szerint leveleztek titkos írással, mint a kurucoknál (lásd a 205. oldalon).

A kuruc felkelés, — sok egyéb, hadtörténeti szempontból érdekes sajátosságán és vívmányán felül — a titkos írás alkalmazásában is igen sok érdekes újítást hozott s ezzel azt bizonyította, hogy Rákóczi Ferenc udvari hivatalai ezen a téren is az akkori kor magas színvonalán állottak.

6. Kémei a száműzött Rákóczi körül.

A nyolc évig tartó kurucháború alatt II. Rákóczi Ferenc állandóan főhadiszállásán, hűséges emberei, katonái között élt s így a bécsi kormánynak nem igen volt alkalma ahhoz, hogy kémeit a fejedelem közvetlen környezetében elhelyezhesse. Rendszeres kémiszolgálatról ebben az időben különben sem beszélhetünk még. Rákóczi tartózkodási helyeiről a bécsi udvar úgyszólván napról napra tájékozódva lehetett hadifoglyok és szökevények révén, hiszen a fejedelem minden alkalommal méltóságát megillető nagy kísérettel, nyíltan utazott mindenfelé.

Amikor azonban 1711. február 21-én Magyarországot végleg elhagyta s

egyelőre Lengyelországban telepedett le, kétszeresen érdekelte a bécsi udvart és az udvari haditanácsot, hogy Rákóczi külföldön hol van, mit csinál? Az országban a nyugalom a szatmári kibékülés után helyreállott, de Bécs jól tudta, hogy a nemzet, — bár nem követte Rákóczi szándékát a háború folytatására — hanem szívesen fogadta a Károlyi és Pálffy között kötött békét, lelkében mégis visszasírja fejedelmét, akinek személyi varázsa azután sem szűnt meg. Egy ideig még reménykedett Bécs, hogy a fejedelem mégis el fogja

245.	212.	195.	166.	148.	135.	144.	127.	174.	165.	160.	1501.	1307.	145.	145.	158.	182.	212.	277.	104.	117.	126.	143.	166.
24.	21.	19.	16.	14.	13.	14.	13.	17.	16.	16.	150.	130.	14.	140.	15.	18.	21.	27.	10.	11.	13.	14.	16.
2.	2.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	2.	2.	1.	1.	1.	1.	1.	1.
6.	9.	4.	1.	0.	1.	4.	9.	6.	5.	7.	3.	3.	7.	0.	6.	9.	9.	1.	0.	1.	4.	9.	6.
2.	4.	6.	8.	10.	12.	14.	16.	18.	20.	22.	24.	23.	21.	19.	17.	15.	13.	11.	9.	7.	5.	3.	1.
2.	4.	6.	8.	10.	12.	14.	16.	18.	20.	22.	24.	23.	21.	19.	17.	15.	13.	11.	9.	7.	5.	3.	1.
3.	7.	4.	15.	19.	23.	27.	31.	35.	39.	43.	47.	47.	43.	39.	35.	31.	27.	23.	19.	15.	11.	7.	3.
4.	5.	6.	7.	8.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
6.	1.	0.	2.	0.	3.	0.	4.	0.	5.	0.	6.	0.	5.	0.	4.	0.	3.	0.	2.	0.	1.	0.	0.
2.	0.	3.	0.	4.	0.	5.	0.	6.	0.	7.	0.	8.	0.	9.	0.	10.	0.	11.	0.	12.	0.	13.	0.
0.	9.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.	0.
5.	0.	6.	0.	7.	0.	8.	0.	9.	0.	10.	0.	11.	0.	12.	0.	13.	0.	14.	0.	15.	0.	16.	0.
0.	6.	0.	7.	0.	8.	0.	9.	0.	10.	0.	11.	0.	12.	0.	13.	0.	14.	0.	15.	0.	16.	0.	17.
7.	0.	8.	0.	9.	0.	10.	0.	11.	0.	12.	0.	13.	0.	14.	0.	15.	0.	16.	0.	17.	0.	18.	0.
0.	8.	0.	9.	0.	10.	0.	11.	0.	12.	0.	13.	0.	14.	0.	15.	0.	16.	0.	17.	0.	18.	0.	19.
9.	0.	10.	0.	11.	0.	12.	0.	13.	0.	14.	0.	15.	0.	16.	0.	17.	0.	18.	0.	19.	0.	20.	0.
0.	10.	0.	11.	0.	12.	0.	13.	0.	14.	0.	15.	0.	16.	0.	17.	0.	18.	0.	19.	0.	20.	0.	21.
26.	22.	19.	32.	28.	25.	20.	26.	20.	18.	11.	25.	23.	9.	21.	7.	10.	5.	13.	9.	10.	8.	8.	6.
27.	23.	20.	33.	29.	26.	21.	27.	21.	19.	12.	26.	24.	10.	22.	8.	11.	6.	14.	10.	11.	9.	9.	7.
4.	13.	4.	5.	3.	9.	6.	5.	4.	17.	4.	11.	4.	1.	7.	13.	4.	1.	2.	17.	2.	3.	4.	11.
13.	17.	17.	7.	1.	2.	0.	10.	7.	2.	11.	11.	1.	2.	15.	15.		3.	4.	0.	10.	7.	4.	
2.	2.	0.	0.	5.	5.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	10.	20.	40.	80.	160.	320.	640.	1280.
25.	0.	23.	0.	21.	0.	19.	0.	17.	0.	15.	0.	13.	0.	11.	0.	9.	0.	7.	0.	5.	0.	3.	0.
15.	15.	24.	24.	32.	32.	40.	40.	48.	48.	25.	25.	44.	44.	34.	34.	28.	28.	20.	20.	12.	12.	3.	3.
0.	24.	0.	22.	0.	20.	0.	18.	0.	16.	0.	14.	0.	12.	0.	10.	0.	8.	0.	6.	0.	4.	0.	2.
0.	i	0.	n	2.	1.	7.	2.	1.	n	0.	2.	1.	0.	1.	0.	1.	0.	1.	0.	1.	0.	1.	0.
0.	0.	5.	5.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.	7.
A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	K.	L.	M.	N.	O.	P.	Q.	R.	S.	T.	U.	X.	Y.	Z.	ff.

II. Rákóczi Ferenc-korabeli táblázatos titkos íráskulcs.

fogadni a szatmári békében biztosított kedvezményeket, visszatér és leteszi a hűségeskút. Amikor azonban meggyőződött arról, hogy a fejedelem hajthatatlan, elveit semmi körülmények között sem hajlandó feladni és nem mond le erdélyi fejedelmi címéről, érdeke volt megtudni Rákóczi szándékát és a külföldi hatalmakkal szőtt titkos terveit.

Mindezt csak kémek útján tehetette, mert Rákóczi és bujdosótársai a lengyel király oltalma alatt, lengyel földön vendégjogot élveztek, tehát osztrák megbízottaknak Rákóczi körül való ólálkodása feltűnő lett volna és esetleg nem kívánatos bonyodalmakat idézhetett volna elő Bécs és Varsó között.

Próbáltak ugyan lengyel embereket megvesztegetni, így egy Ribinszky nevű egyénnek 200,000 forintot is ígértek, ha Rákóczit és Bercsényit elteszi láb alól; de sem ő, sem pedig Rákóczi egyik vendéglátó gazdája, Lubomirsky herceg, akinél szintén tapogatóztak ez ügyben, nem volt erre az aljasságra kapható. A merényletterről ki is szivárgott, amire Rákóczi jó barátja és pártfogója Szieniauwski herceg, zsoldos katonaságából 60 embert bocsátott egy kapitány vezetésével Rákóczi rendelkezésére és őrzésére és nagyon lelkére kötötte, hogy sohase hagyja el egyedül szállását, különösen pedig ne csináljon egyedül, vagy kis kísérettel távolabbi vadászkirándulásokat a Javorovot környező hatalmas erdőségeken.

A bécsi udvari haditanács azután más módon igyekezett Rákóczizhoz férközni. Kieszközölte a lengyel kormánytól, hogy gróf Wallis császári tábornok Lengyelországba utazhassék, hogy a Rákóczival kibujdosott tiszteket nyíltan felszólítsa és rábeszélje a császári hadseregbe való belépésre. E küldetésében gróf Wilczek varsói osztrák követ is buzgón támogatta. Wallisnak sikerült is néhány tisztet a visszatérésre bírni, de ezenfelül más, titkos terve is volt. Magával vitt egy Scholtz nevű kapitányt, akinek Wallis támogatásával kellett volna Rákóczi környezetében valakit találni, aki a fejedelmet láb alól eltegye. Tervüket nekik sem sikerült végrehajtani. Találtak ugyan Rákóczi környezetében egy embert, Hartl Jánost, aki császári kapitányból lett kuruc ezredessé és aki meghallgatta s talán el is vállalta a titkos megbízatást, de nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Belsejében mégis Rákóczi híve volt, de különben sem lett volna már ideje Rákóczi, vagy Bercsényi közelébe férközni, mert a fejedelem francia orvosa, Dupon, valahogy megneszelte a dolgot és bizalmas embere útján azonnal tájékoztatta Bercsényit minderről. A főgenerális egyik levelében (1711. július 31.) sürgősen értesítette Rákóczit a merénylet tervéről. A francia tudomása szerint a bécsi kormánynak három megvesztegetett embere igyekezett Rákóczi közelébe férni, egy apát, egy előkelő asszony és a fentemlített Hartl ezredes.

Az ügy azonban kipattant s a kémek gyorsan kereket oldottak. Savoyai Eugen herceg, az udvari haditanács elnöke, egyébként sem helyeselte a merénylettervet, sőt egyik levelében undorodva utasította el a titkos politikának ezt a Rákóczi ellen irányuló aljas eszközét.

Wallis ezután még egy próbát tett. Tíz alkalmas császári tisztet és hat dragonyos katonát szeretett volna megbízni Rákócziék ártalmatlanná tételével. Úgy tervezte, hogy ez a mindenre elszánt kis csapat álruhában egyenkint lép át a lengyel határt, letelepszik Jaroslau—Javorov között kis falusi zsidó kocsmákban, azzal az ürüggyel, hogy orosz szolgálatba akarnak lépni s várják a beosztásukra vonatkozó parancsot. A fejedelem környezetében is volt egy bizalmas emberük, aki állandóan tájékoztatta volna őket Rákóczi és emigránstársai minden lépéséről. Wallis azonkívül még 100 lovast akart készen tartani a San-folyó határszéli átkelőinek őrizetére, hogy ha sikerül Rákóczit és Bercsényit elfogni, e lovas csapat azonnal átvehesse őket.

Ez a vakmerő tervezetés is csak terv maradt, mert Savoyai Jenőnek fentemlített elítélő nyilatkozata után Wallis altábornagy sem akart többé ilyen, katonához nem méltó ügyekkel foglalkozni.

Rákóczi igyekezett Lengyelországban feltűnés nélkül élni, fejedelmi címét nem használta, leginkább Sárosi gróf álnév alatt utazott. Danzigban hosszabb ideig, mint orosz tiszt bérelt szállást. A bécsi udvar itt is mindenütt értesült a fejedelem tartózkodási helyéről. Bár többé már nem foglalkozott azzal a gondolattal, hogy ártalmatlanná tegye, de titkos megbízottak útján igyekezett neki nehézségeket okozni külpolitikai terveiben. Rákóczi Lengyelországból Berlinbe akart utazni, hogy I. Frigyes királlyal magyar ügyekben személyesen tárgyaljon. Amikor a bécsi udvar, titkos megbízottjai útján, erről értesült, azonnal közbelépett Berlinben. A titkos tárgyalások eredménye az lett, hogy a porosz király, bár udvariasan, mégis arra kérte Rákóczit, hogy ne

II. Rákóczi Ferenc-korabeli titkos íráskulcs zenei jelekkel.

jöjjön Berlinbe, mert a közelgő császárválasztás miatt a porosz udvart kellemtlen helyzetbe hozhatná.

Franciaországi tartózkodása alatt Rákóczinak nem kellett kémektől tartania. Bécs keze odáig nem ért el. A spanyol örökösödési háborút befejezték, a Habsburg- és Bourbon-házak kibékültek. Rákóczi élete mindaddig nem nagyon érdekelte az udvari haditanácsot, amíg kezdetben a párizsi udvar zajos környezetében, majd a grosboisi kamalduli kolostor zárkózott csendjében töltötte napjait. Csupán akkor kezdtek Bécsben ismét foglalkozni a száműzött fejedelemmel, amikor a török külpolitika érdekkörébe keveredve, Törökországba költözött. Ezzel a lépésével Rákóczi újból a tevékenyebb diplomáciai és hadi politika mezejére lépett, és azáltal, hogy a fenyegető osztrák-török háborúban a törökök oldalán készült szerepet vállalni, személyének megfigyelése megint rendkívül fontossá vált.

Rákóczihoz törökországi tartózkodási helyein könnyű volt hozzáférkőzni,

főleg életének utolsó állomásán, Rodostón. A fejedelem jóhiszemű alaptermeszeténél fogva mindenkivel szóba állt és komolyan tárgyalta, aki neki olyan terveket hozott, amelyeknek segítségével látszólag az európai politikába való újrabekapcsolódását remélhette. Ez volt az oka, hogy igen sok kalandor jutott közelébe, akik vagy önző egyéni céljaik érdekében akarták a könnyen-hívó fejedelmet léprecsalni, vagy pedig, mint Bécsből pénzelt ágensek igyekeztek terveit kipuhatolni és sietve közölni azokat megbízójukkal.

Az elsők közé tartozott Boissimène francia ezredes, a szédelgő kalandor áldiplomata, aki állítólag a spanyol király és minisztere, Alberoni nevében ígért Rákócziak hathatós támogatást, hajóhadat, hadsereget. Közben kiderült, hogy az ezredesnek erre semmi meghatalmazása nem volt s amikor hazugságait már nem tudta leplezni, gyorsan eltűnt Konstantinápolyból.

A passarovici béke után Wirmont gróf táborszernagy nagy fénnel és pompával vonult be Konstantinápolyba, mint a bécsi kormány első török nagykövete. A konstantinápolyi osztrák követség volt ezután a Rákóczi életét megfigyelő kémiszolgálat központja. Wirmont kémjeinek nem volt nehéz a feladatuk, hiszen a rodostói kis magyar kolónia élete egyszerű volt és semmi veszélyt nem rejtegetett a mindjobban hatalmasodó Habsburg-birodalom számára. Mégis szükségesnek tartották figyelemmel kísérni Rákóczi minden lépését. Wirmont után Dirling, majd Thalmann került Konstantinápolyba. Hű szolgálói voltak a császárnak, de hiába keresnének bennük gyűlöletet a száműzött magyarok iránt. Rákóczi udvarának egy ellensége volt csupán Konstantinápolyban, egy Theyls nevű, jellemtelen hollandus, aki Európának majdnem minden nagyhatalmasságát végigszolgált s most, mint osztrák követségi titkár, igyekezett érdemeket szerezni magának. A rodostói viszonyokról őt egyrészt Rákóczi török tolmácsa, Musztafa, a bajor eredetű reneget, másrészt Cachod páter, galatai jezsuita s még néhány konstantinápolyi egyházi férfi tájékoztatta. Ezek a mohamedán törökök között éltek s a német-római császárnak a kereszténység világi fejét tisztelték, tőle állandóan pénzesélyt kaptak, tehát mindenkit, aki a császárnak ellensége (így Rákóczit is) ellenségüknek tartottak. Ezekkel a fejedelem ugyan nem igen beszélt politikai terveiről, tehát a konstantinápolyi osztrák követség nem igen tudott meg tőlük semmi különöset. Működésük inkább arra szorítkozott, hogy megfigyeljék az emigránsok levelezését és a lehetőség szerint megnehezítsék honfitársaikkal való érintkezésüket.

Ez sikerült is nekik. Rákóczi nemcsak, hogy nem levelezhetett közvetlenül Magyarországgal, de még csak másod-harmad kézből sem kaphatott közvetlenül híreket. Francia, hollandus vagy bécsi nyomtatott lapokat is csak nagy késedelemmel kapott. Ez az elszigeteltség volt az oka, hogy Rákóczi például egyik legbuzgóbb híve, Csáky Mihály leányának házasságáról csak nyolc év múlva értesült.

Az öregedő fejedelem utolsó éveiben még jobban hajlott arra, hogy előtte gyönyörű terveket csillogtató szélhámosokkal tárgyaljon s azokat kegyeibe

A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	K.	L.	M.	N.	O.	P.	Q.	R.	S.	T.	U.	V.	X.	Y.	Z.	
30	40	60.	80.	100	130.	150.	170.	190.	220.	240.	260.	280.	300.	320.	340.	360.	370.	390.	410.	430.	460.	480.	500.	520.
50.	70.	90.	110.	120.	140.	160.	180.	200.	230.	250.	270.	290.	310.	330.	350.	380.	400.	420.	440.	470.	490.	510.	530.	
AR	11	o		12	Erzsebet	12	fi		14	Külfölde	15	Mécses	16	Ormeny	17	Rabbutin	18	Tisza						
ac	21	cu		22	FA	23	fo		24	Kőrös	25	Munkacs	26	Ország	27	Roma	28	Tanna						
ad	31	co		32	fe	33	bu		34	Károly	35	Mátyás	36	Orbán	37	Replivka	38	Telch						
am	41	cu		42	fi	43	fo		44	Károly	45	Moldau	46	Octobor	47	rend	48	Theroczfai						
an	51	cz		52	fi	53	fo		54	Károly	55	Mátyás	56	Ország	57	rend	58	UR						
af	61	Császár		62	fi	63	fo		64	Károly	65	moir	66	Oláh	67	PA	68	uj						
ag	71	Csaki		72	fo	73	Sóvár		74	Kemény	75	moir	76	PA	77	se	78	ut						
ah	81	Csár		82	fo	83	Sóvár		84	Kalota	85	Mozár	86	pe	87	si	88	nn						
ai	91	Csík		92	Francia	93	Nanvalfolde		94	Kövek	95	Monticelli	96	pi	97	zo	98	ny						
aj	101	Csokvár		102	Francia	103	Had		104	Kövek	105	Magyar	106	po	107	su	108	ny						
ak	111	Comrangomaj		112	Francia	113	Habomaj		114	Király	115	Mári	116	pu	117	sz	118	ny						
al	121	Compendium		122	Fegyver	123	Hunyad		124	LA	125	NA	126	pu	127	sz	128	ny						
am	131	Csokvár		132	Fegyver	133	Hunyad		134	le	135	nr	136	pn	137	sz	138	ny						
an	141	Csokvár		142	Fegyver	143	Hunyad		144	le	145	nr	146	pn	147	sz	148	ny						
ao	151	BA		152	Fegyver	153	Sáros		154	li	155	m	156	ra	157	sz	158	ny						
ap	161	de		162	fi	163	Sáros		164	li	165	no	166	Pozza	167	sz	168	ny						
aq	171	di		172	Fegyver	173	Hollandia		174	li	175	no	176	Pozza	177	sz	178	ny						
ar	181	fo		182	Fegyver	183	Hollandia		184	li	185	no	186	Pozza	187	sz	188	ny						
as	191	du		192	GA	193	Hollandia		194	li	195	no	196	Pozza	197	sz	198	ny						
at	201	do		202	ge	203	JA		204	lye	205	ny	206	ra	207	sz	208	ny						
au	211	du		212	gi	213	je		214	lye	215	nk	216	ra	217	sz	218	ny						
av	221	du		222	gi	223	je		224	lye	225	nk	226	ra	227	sz	228	ny						
aw	231	du		232	go	233	ji		234	lye	235	nk	236	ra	237	sz	238	ny						
ax	241	bo		242	gu	243	jo		244	lye	245	nk	246	ra	247	sz	248	ny						
ay	251	bo		252	gu	253	jo		254	lye	255	nk	256	ra	257	sz	258	ny						
az	261	ba		262	gu	263	jo		264	lye	265	nk	266	ra	267	sz	268	ny						
ba	271	ba		272	gy	273	ju		274	lye	275	nk	276	ra	277	sz	278	ny						
bb	281	ba		282	gy	283	ju		284	lye	285	nk	286	ra	287	sz	288	ny						
bc	291	ba		292	gy	293	ju		294	lye	295	nk	296	ra	297	sz	298	ny						
bd	301	ba		302	gy	303	ju		304	lye	305	nk	306	ra	307	sz	308	ny						
be	311	ba		312	gy	313	ju		314	lye	315	nk	316	ra	317	sz	318	ny						
bf	321	ba		322	gy	323	ju		324	lye	325	nk	326	ra	327	sz	328	ny						
bg	331	ba		332	gy	333	ju		334	lye	335	nk	336	ra	337	sz	338	ny						
bh	341	ba		342	gy	343	ju		344	lye	345	nk	346	ra	347	sz	348	ny						
bi	351	ba		352	gy	353	ju		354	lye	355	nk	356	ra	357	sz	358	ny						
bj	361	ba		362	gy	363	ju		364	lye	365	nk	366	ra	367	sz	368	ny						
bj	371	ba		372	gy	373	ju		374	lye	375	nk	376	ra	377	sz	378	ny						
bk	381	ba		382	gy	383	ju		384	lye	385	nk	386	ra	387	sz	388	ny						
bl	391	ba		392	gy	393	ju		394	lye	395	nk	396	ra	397	sz	398	ny						
bm	401	ba		402	gy	403	ju		404	lye	405	nk	406	ra	407	sz	408	ny						
bn	411	ba		412	gy	413	ju		414	lye	415	nk	416	ra	417	sz	418	ny						
bo	421	ba		422	gy	423	ju		424	lye	425	nk	426	ra	427	sz	428	ny						
bp	431	ba		432	gy	433	ju		434	lye	435	nk	436	ra	437	sz	438	ny						
bq	441	ba		442	gy	443	ju		444	lye	445	nk	446	ra	447	sz	448	ny						
br	451	ba		452	gy	453	ju		454	lye	455	nk	456	ra	457	sz	458	ny						

II. Rákóczi Ferenc-korabeli oszlopos titkos íráskulcs számokkal és szavakkal.

fogadja. Ezek a kétes jellemű urak visszaélve a fejedelem jóságával, részben a bécsi, részben pedig a többi európai udvar számára teljesítettek Rákóczi körül jól megfizetett kémvizsgálatot. Különösen két ember játszott e vonatkozásokban szomorú szerepet Rákóczi utolsó éveiben. Az egyik egy dán származású hadmérnök tiszt volt, Bohn Pál Vilmos. Ügyes, munkaszerető ember, akit Rákóczi titkárának fogadott és szívesen beavatta különféle nagyszabású haditerveibe, mert a mindinkább fogyó rodostói udvartartásban ő volt az egyedüli, aki még csatatervek rajzolásához is értett. Bohn azonban Rodostóba érkezésekor azonnal felajánlotta szolgálatait a császári követnek is és mint «duplakém» kötelességét mindkét megbízója irányában pontosan teljesítette. A Rákóczi által neki tollbamondott minden levelet sietett lemásolni s ha nem akadt más jelenteni valója, óvatlan pillanatokban a fejedelem dolgozóasztalán és könyvtárában található régebbi okmányokat is lemásolta és elküldte Bécsbe.

Bohnnál sokkal nagyobb méretű és veszélyesebb kalandor volt ugyanabban az időben Rákóczi közelében a francia Vigouroux, aki előbb XIV. Lajos, majd Nagy Péter orosz cár seregében szolgált és ott állítólag ezredességig vitte. Azután Ausztriában selyemgyárat alapított. Amikor azonban Franciaországba hazatért, ott le akarták tartóztatni, mivel elárulta a selyemgyártás titkát az osztrákoknak s ezzel tönkretette ezt a virágzó francia ipart. Vigouroux tehát jobbnak látta hazájából elszetni s rövid idő múlva már Rodostóban találkozunk vele. Hamar rájött mind ő, mind Bohn és egy harmadik kisebb jelentőségű kém, — Baraillon — is arra, hogy miképp lehet a legjobban Rákóczi kegyeibe férkőzni. Mindhárman egyszerre áttértek a rodostói kápolnában a protestáns hitről a fejedelem vallására s gondoskodtak arról, hogy Rákóczi e lépésükben magasabbrendű lelki motívumokat találjon, amelyek révén személyüket magához emeli.

Vigouroux az embereknek ahhoz a fajtájához tartozott, aki minden helyzetben fel tudta magát találni. Erőszakos, a mellett éleseszerű, símadorú, előrelátó és jó emberismerő volt. Furfangos, minden hájjal megkent szélhámos, aki egész Európát bekalandozta, mindenütt otthon volt és kitűnően értett ahhoz, hogy mindenkori kenyéradó gazdájának szájaíze szerint beszéljen. Annyira levette lábáról Rákóczit, hogy az rövid idő múlva teljesen bizalmába fogadta, sőt megtette őt a rodostói kolónia anyagi és közigazgatási ügyeit intézni hivatott tanács elnökévé. A szegény, szomorú magyarok közül csak Ilosvay Jánost téveszthette meg és fonhatta hálójába, míg a többiek kezdettől fogva bizalmatlanul, sőt ellenségesen figyelték minden lépését és mély fájdalommal állapították meg, hogy Rákóczi mennyire félreismerte ezt a gyanús udvaroncot: «Mindennel azt akarja elhitetni, hogy mindent tud és mindent látott» — írja Mikes Kelemen. — «Ha huszat szól, tizenkilenc szava hazugság ennek a sokbeszédű, síknyelvű sehonnainak».

Ez a francia szélhámos is, alig hogy megmelegedett a rodostói udvarban, sietett Konstantinápolyba Dirling osztrák követhez, hogy szolgálatait neki

fonni. Rákóczi, Bonneval felügyelete alatt Bohonnal rajzoltatta a Budavára felé irányuló hadműveletek tervrajzait és azután Bohnt küldte Párizsba, hogy megnyerje a francia kormány hajlandóságát az Isztrián keresztül tervezett hadművelet céljaira.

Bohn azonban ekkor már látta, hogy Rákóczi napja végleg leáldozott, és a betegeskedő fejedelem testi ereje is hanyatlik. Ezért előbb Konstantinápolyban átvette Thalmán osztrák követől titkos szolgálatai jutalmául a császári alezredesi kinevezést, azután pedig az egész Bonneval-féle tervet, és Rákóczi tanácskozásait Villeneuve francia követtel, hidegvérrel kiteregette nemcsak az osztrák követ, hanem az orosz megbízott előtt is. Szép reményei azonban nem valósultak meg és kémkedése alatt szerzett vagyonát sem élvezhette, mert amint Franciaországba ért, gyanús üzelmei miatt a Bastilleba zárták.

A fejedelem 1735 április 8-án bekövetkezett halála után a kis rodostói kolónia elvesztette jelentőségét s az osztrák hatóságok csak akkor foglalkoztak a magyar emigránsok ügyeivel, ha Moldva vagy Erdély felől gyanús forradalmi mozgolódásokról kaptak hírt.

A bécsi Kriegsarchiv iratai között több levelet találunk, amelyekből kitűnik, hogy a bécsi kormány nemcsak Rodostóban élő titkos megbízottaitól kapott adatokat a fejedelemről, hanem kémeivel megfigyeltette főleg Havasalföldet és a Duna déli szakaszával határos területeket. A bujdosó kurucoknak ugyanis Havasalföld különböző városaiban voltak megbízottaik, akik újabb felkelés számára szerettek volna ott sereget toborozni.

Már a fejedelem életében, 1717-ben, volt ilyen próbálkozás, amikor Esterházy Antal tábornagy egy tatár csapat segítségével igyekezett Máramaros megye felől betörni abban a hitben, hogy a nemzet újból talpra fog állni Rákóczi nevének varázsára. De ebben csalódott. Az ország lakossága békére vágyott s maga úzte ki a Keleti-Kárpátok szorosain leereszkedő tatárokat. Később Csáky Mihály altábornagy volt a havasalföldi magyar emigráció központi vezetője, akinek mozgolódását az osztrák kormány állandóan megfigyeltette. Főleg török és görög kereskedők vállalkoztak arra, hogy a magyar emigránsok viselkedéséről beszámoljanak. Rákóczi nevének hihetetlen varázsára jellemző, hogy nincs ezek között a Bécsben ma is megtalálható hírek között egy sem, amely ne foglalkoznék a fejedelem személyével.

Ezek az alkalmi kémek Rákócziról persze csak annyit tudtak, hogy Rodostóból nem mozdul ki, ott csendben él, de már 1734-ben leplezetlen örömmel jelentették, hogy Rákóczi halálosan beteg, sőt talán már meg is halt.

Amikor 1735-ben a Pero-lázadás név alatt ismeretes forradalom kitört Békés megyében és annak paraszt vezetői Rákóczi Ferenc nevével szólították hadba az elégedetlen szegénységet, Bécsben jogosan féltek attól, hogy Rákóczi valóban újból közeledik a magyar határ felé. Érdekes és a tömegszuggesztióval magyarázható idegesség jele, hogy az 1734. évtől származó erdélyi kémjelentésekben ismételten felbukkan az a megbízhatónak mondott hír, hogy Rákóczi

1705 285 +3 Am Vassarhely. X

8. az nem et fei er var tele te
 men et h a test k e s a l t nem
 t a l e t u n g y o n u n g y a z a t s o m r e a
 g y o r r l a z h a t o k o t l e v i t t i k
 v i z e n a k a r n e p p e t l e v i n
 n i a z h a s s u s o k e t l o g a s a
 z a a z i t e n e r t n a g o t e m
 k e l e k t h a t e s a k e t b e t z
 k e t i i l o t v n i t e z e r e t k e l o g e
 a l t a t n e t t a b v a i s e t t o
 l e t n e k i a z d y n t a n n e m l e
 v t e n a n t r a b i m m i e l l e n b i e g h
 n a g m d n a k i s t e m m i t e v e t t e t
 n e n t v e h e t e m n a t a p o l t e r a
 r a t m e g t e k a t m a s t t e t l e o n t r a n
 g

9
 Jan 23. Marz 1705

Károlyi Sándor titkos írással Bercsényihez frott levelének egyik részlete.
 A megfejtés a sorok között olvasható.

már a határon van és nagy, rendes csapatok közelednek Magyarország és Erdély felé.

Gróf Wallis altábornagy 1734 január végén Nagyszébenben tartózkodott s onnan küldte a következő érdekes jelentést Bécsbe. Egy Dukas Péter nevű oláh bojár-fiú útlevelet kért és kapott is tőle, hogy tanulmányai folytatására Olaszországba, közelebről Páduába, vagy Velencébe utazhasson. Ez a fiatal-

ember nagyon gyanús volt neki, de nem volt oka arra, hogy az útlevelet megtagadja. Hogy mégis tájékozva legyen olaszországi életéről, utasította bukaresti megbízottait, hogy mindazokat a leveleket, amelyeket Dukas Péter ott élő fivéréhez küld, bontsák fel és azok tartalmát közöljék vele. A levelek érdekes tájékoztatást nyújtottak nemcsak az olaszországi állapotokról, Villars marsall és Savoyai Jenő tárgyalásairól, hanem Rákóczi felől is. Az egyik levélben ezt olvashatjuk: «Hallottam valamit Rákóczi felől. Képzeltetek, hogy milyen félelmet állottam ki. A magyarok felkelésre készen állanak. A rácok is azt üzenték Rodostóba, hogy itt az ideje, hogy a hazát megmentsék. Dávid gróf (?) már készülődik, úgy hogy csak titokban lehet velük érintkezni. Magyarországon és Erdélyben most kevés csapat van, de a németek igen szaporítják seregeiket».

Ugyanez év áprilisában Dukas már valamiféle megállapodásról is küldött jelentést, amely szerint: «annak a rodostóinak» Erdélyt és Oláhországnak az Olt-folyón túl eső részéig való területét adnák át.

Ugyancsak Wallis grófhhoz érkezett 1734 júliusában egy jelentés Viddinből, amely szerint az oroszok nagyon megverték Ghazi Ahmed pasát. Kíséretében volt állítólag a fiatal Rákóczi is. Máriássy Ádám kuruc ezredes és a többi emigráns moldvaországi mozgolódásait Wallis altábornagy pontosan megfigyeltette. E kémjelentésekben sűrűn szerepel Tury Ferenc és testvéreinek neve.

Természetes, hogy e sok kémjelentésnek fele sem volt igaz s a legtöbb kém bizonyára csak azért jelentett mindenfélét, hogy ezért pénzt kapjon. Wallisnak egy Jeremiás Kristóf nevű örmény kémé is volt, aki 1735 április 9-én azt a fantasztikus hírt közölte Wallisszal, hogy Máriássy Ádám és egy Volkovszky nevű szepességi ember csapatokat gyűjtött és Konstantinápoly felé vonul, hogy ott a törökökkel egyesülve a nagyvezir parancsa alatt hadba szálljon a perzsák ellen.

A bizonytalan és minden megmozdulástól féltő ideges külpolitikai hangulatra jellemző, hogy még komoly katonáemberek is elhitték azokat a kalandos híreket, amelyeket titkos ágenseiktől kaptak. Báró Vetésy gyalogos ezredesnek Pestről Bécsbe küldött jelentése 1734 március 3-án közli egy bizalmas emberének következő híradásait: «Egész Erdély talpon áll, mert Rákóczi már a határon van 48,000 reguláris emberrel. Bonneval vezeti őket. A nagybányai pénzverő egy örmény kémét küldött táborukba. Ez azt jelenti, hogy sok ágyújuk, lőszerük, 300 szekerek van, sőt már be is törtek Erdélybe. Hogy nem sikerült nekik Szamosújvárt megvenni, annak az az oka, hogy a mély folyón nem tudtak keresztülgázolni. A malcontensek Mármarosba akarnak törni. A kievi palatinus csapatokkal Nadvornánál áll. Egy harmadik csoport Munkács ellen készül, Nagybányát tehát ki kell üríteni. Mi igyekezzünk tartani magunkat, de sok a lamentatio, 200 emberünket a törökök már levágták. A kálvinisták nagyon jókedvűek, mert az ellenség védelmezni fogja őket. Újabb hírek szerint az ellenség a nagy hó miatt Chotinba szorult.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	X	Y	Z	Et ns	cs	
105.	102.	99.	96.	93.	90.	87.	84.	81.	78.	75.	72.	69.	66.	63.	60.	57.	54.	51.	48.	45.	42.	39.	36.	33.	30.
106.	103.	100.	97.	94.	91.	88.	85.	82.	79.	76.	73.	70.	67.	64.	61.	58.	55.	52.	49.	46.	43.	40.	37.	34.	31.
107.	104.	101.	98.	95.	92.	89.	86.	83.	80.	77.	74.	71.	68.	65.	62.	59.	56.	53.	50.	47.	44.	41.	38.	35.	32.
29.	28.	27.	26.	25.																					
amb ou amb.	108	Camp	157	Danemarck	207	M de Feriel	254	Lul	299	Madame de	349	pouvoir	397	la Reyne de	446	Schenon...	495	Ukraine	544						
argent	109	conjoncture	158	la Diette	208	circles de Franonc	255	le. 300	301	moldavie	350	prendre	398	le Rois Rom	447										
affaire	110	ces	159	M ^{le} le Dauphin	209			li	302	milan	351	present	399	Russie	448	Ta	496								
alli	111	cette ou cet.	160	M ^{le} des alleurs	210	Ga	256	so	303			proposition	400	Ry Wick	449	te. 497	498								
ance	112	conclu	161	les petites diettes	211	ge	257	su	304	Na	352	M le Prince de	401	Resident	450	ti	499								
ainfy	113	commande	162	M Dzialinski	212	gi	258	laisse	305	ne. 353	354	les Paysbas	402	Riga	451	to	500								
arme	114	comme	163	les Danois	213	go	259	les	306	mi	355	M de Pontchart	403	ressource	452	tu	501								
assez	115	condition	164			gu	260	lettres	307	no	356	M le Prinat de P	404	Rois	453	tant	502								
au	116	conseil	165	Entre	214	gard	261	leur	308	nu	357	le Palatin de	405	roit	454	temps	503								
ant	117	consequence	166	cux	215	general	262	luy	309	necessaire	358	Prusse	406		tenir	504									
avec	118	conjointement	167	elle	216	gouverne	263	lieu	310	non	359	Picment	407	Sa	455	temoin	505								
avis	119	courrier	168	en	217	grand	264	lorsque	311	nos	360	le Roy de Pologne	408	sc. 456	457	terre	506								
aufsy	120	cour	169	est	218	gyerre	265	lique	312	notre	361	Pometanie	409	Si	458	tion	507								
autre	121	croix	170	effect	219	Guczne	266	Lithvanie	313	nous	362	la Poodie	410	so	459	tout	508								
ay	122	Comte	171	empesche	220	gentilhomme	267	Chepol	314	nouvelle	363	Podlachie	411	su	460	tout	509								
ayant	123	castelan de	172	encore	221			Livonie	315	negociation	364	Posnanie	412	SaMajeste	461	toujours	510								
asscur	124	Religion Cathol	173	engage	222	Ha	268	liberte	316	non obstant	365	M laide de Polignac	413	sans	462	traite	511								
Allemagne	125	le g ^l Cambellan	174	ennemy	223	lie	269	Lubomirsky	317	nt	366			scavoir	463	troupes	512								
archevesque de	126	le Czar	175	envoy	224	li	270	Lublin	318	ncantmoins	367	Qua	414	secours	464	trouve	513								
le Pr ^l Alexand ^r	127	M de Chamilly	176	er	225	ho	271	leWitz	319	nonce	368	que. 415	416	service	465	Treues	514								
M ^l e Dautriche	128	Cosaques	177	esper	226	hu	272	Lipsick	320	naples	369	qui	417	sieur	466	Torcane	515								
Angleterre	129	Chancelier	178	estat	227	homme	273			nice	370	quo	418	soin	467	tiers party	516								
les Anglois	130	les Cercles	179	estre	228	honneur	274	Ma	321			quv	419	soit	468	M de Torcy	517								
Ba	131	Cujavie	180	et	229	hollande	275	me. 322	323	Oit	371	quand	420	somme	469	le g ^l Tresorier	518								
be. 132	133	Kiovie	181	expres	230	hongrie	276	mi	324	oient	372	quartiers	421	son	470	g ^l trenchant de	519								
bi	134	Kaminick	182	extraordina	231	hambourg	277	mo	325	ois	373	quelle	422	sous	471	Transilvanie	520								
bo	135	Cracovie	183	l'Empereur	232	hongrois	278	mu	326	on	374	quelque	423	siege	472	Turquie	521								
bu	136	M de Castagne	184	l'Electeur de	233	l'Empereur de	279	mais	327	occasion	375	quel	424	sui	473	Turc	522								
beaucoup	137	le Pr ^l Constantin	185	l'Evesque de	234	le D ^l Dholstein	280	maistre	328	ordre	376	quoy	425	sur	474	Tartares	523								
besoin	138	l'Empire	235	les Hollandois	281	mande	329	ordinaire	377			secret	475	Torne	524										
bien	139	le Roy d'Espagne	236	manque	330	ocean	378					subsidies	476	Va	525										
bon	140	les Etats g ^l aux	237	Ja	282	marque	331	Oginski	379	ri	427	428	sujet	477											
M ^l e de Brandes	141	Elbing	238	je. 283	284	ment	332					429	le Roy de Svede	478	ve	526	527								
Berlin	142	do	191	Espagne	239	ji	285	mesme	333	Fa	380	ro	430	M ^l e Elect de Saxe	479	vi	528								
M ^l e de Bethune	143	192	le g ^l Enseigne	240	jo	286	mettre	334	pe. 381	382	ru	431	Silesie	480	vo	529									
Brème	144	dans	193	M ^l e la C ^l esterlin	241	ju	287	moins	335	pi	383	raison	432	le Starostia de	481	Vu	530								
Budziak	145	demande	194	inccsament	288	mon	336	po	337	pu	384	le Roy de	433	Savoye	482	vaisseaux	531								
Bohème	146	des	195	inform	289	moy	337	pu	338	paix	385	raviffi	434	succelision	483	verit	532								
Bataille	147	desir	196	intention	290	maison	338	paix	339	par	386	receu	435	Cercles de Svabe	484	ville	533								
Breda	148	desperche	197	interets	291	moyen	339	par	340	particulier	387	reumon	436	Saxe	485	vos	534								
Cercles de Br Saxe	149	deuant	198	jour	292	ministre	340	particulier	388	regiment	388	regiment	437	Strasbourg	486	vostre	535								
M ^l e labe Bical	150	dispor	199	ju	293	M ^l e ou M ^l e	341	pas	389	rend	389	rend	438	Stetin	487	vous	536								
Ca	151	donne	200	faire	294	Monseigneur	342	personne	390	resolu	390	resolu	439	Stokolm	488	voir	537								
ce. 152	153	dessem	201	fait	295	mediat ou med	343	persuade	391	rien	391	rien	440	Svede	489	uray	538								
ci	154	202	fin	296	imperatrice	296	mecontens	344	plus	392	rt	441	Sapieha	490	us	539									
Co	155	Director	203	fort	297	le Pr ^l Jaques	297	mareschal	345	plusieurs	393	Republique	442	Sicile	491	Varsovie	540								
Ci	156	Duc	204	frontiere	298	il	298	la Masovie	346	port	394	Roy aume	443	Samogitie	492	Vienne	541								
Cu	157	Danczik	205	france	252			les Moscovites	347	pour	395	le Rhin	444	Scandinavie	493	Vilna	542								
		Dresden	206	fleming	253			Mariembourg	348	puis	396	diet ^e de Ransb ^l	445	Sluzka	494	la Volhinie	543								

Zamoisky 545

On prendra po
ur nulz tous les
caracteres quine
seront pas dans
ce chiffre aussy
bien que ceux qui
auront une mar
que semblable a
ce qui suit 50. 67i.
lis.

Tout ce qui est
entre des car
acteres est nul
500. 550. 700.

Tous les chiffres
de puis 1 jusques
2. 2. 0. inclus sont
nuls.

Ha nem lett volna fegyveres kíséretem, a csőcselék bántalmazásától alig tudtam volna megmenekedni. Nagynehezen jutottam Debrecenig. A lakosság sehol sem adott szállást és szemembe mondta, hogy védőjüket, Rákóczi fejedelmet várják. Hadseregünkben is nagy a rendetlenség, még a Károlyi huszárezred legényei is rabolnak és garázdálkodnak».

A magyar hadtörténet lapjain hasztalan keressük az 1734. évi erdélyi hadjáratnak olyan eseményeit, amelyekbe a fentvázolt mozgalmak beilleszthetők. Kelet-Magyarország és Erdély abban az időben ugyan állandó forrongásban volt, tehát valószínű, hogy császári szolgálatban álló egyén utazásai közben a magyar hatóságok, katonaság és lakosság részéről nem sok jóban részesült. Ilyen nagyszabású kuruc betörésről abban az időben már szó sem lehetett és a szegény magárahagyott fejedelem akkor már csendesesen közeledett elmúlása felé.

7. Az 1848/49-i magyar szabadságharc kémei.

Amikor egy nemzet szabadságharcát vívja s az ország egész lakossága résztvesz valami módon a küzdelemben, szinte természetes, hogy mindenki igyekszik a hadrakelt seregnek segíteni és közölni vele mindazt, amit az ellenségről meg lehet állapítani. Szabadságharcok alatt tehát a szabadságért küzdő félnek hírvívőkben nincs hiánya, úgyhogy hadvezetőségének nincs is szüksége olyan előzetes hírszerző- és kémhálózat kiépítésére, mint más háborúkban.

A szabadságharc idejében még különben sem volt az a rendszer meg- alapozva, amely a későbbi háborúkban a hadvezetés nélkülözhetetlen segéd- szervévé fejlődött. Ebben az időben tehát éppúgy, mint az előző évtizedek hadjárataiban, inkább csak alkalmi kémkedési esetekről tudunk. Viszont a politikai helyzetből és a szabadságharc hirtelen kitöréséből magyarázható az is, hogy a háború kitörését nem előzhette meg annak titkos diplomáciai elő- készítése és az ellenfél haderejének előzetes katonai kikémlelése. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy forradalmi időkben nincs szükség a háborút meg- előző olyan nagyszabású hírszerzőszolgálatra, mintha két, egymástól függet- len, idegen ország visel hadat egymás ellen. A tragikus belső háború során egymással szembe kerülő erők azelőtt egy test voltak. Állami szerveik, had- seregük ugyancsak egy fennhatóság alá tartoztak. Így tehát, amikor a fegy- veres küzdelem kezdődik, az államhatalom ellen felkelő fél ezekben a vonat- kozásokban feltétlenül előnyben van, mert ellenfele katonai erejét, hadrend- jét, a csapatok elhelyezését, a vezérek személyét és képességeit egészen pon- tosan ismerheti. Amikor pedig már folyik a harc az ország területén, a hazafias lelkesedés a kémkedést minden hazafinak szinte önként vállalt, önzetlen feladatává teszi.

Az ellenfél, vagyis a felkelés elnyomására fellépő haderő vezetősége ebben

a tekintetben rosszabb helyzetben van, mert ellenfelének haderejéből csak azokat a részeket ismerheti, amelyek tőle átpártoltak. De nem ismerheti — legalább is eleinte — azt a haderőt, amely a hazafias mozgalom tömeglelkesezésének mámorában fegyvert fog és csapatokba tömörülve egészíti ki a reguláris és jó kiképzett seregtesteket.

Ha a szabadságharc hírszerző- és kémiszolgálatának tanulmányozásával foglalkozunk, valóban azt látjuk, hogy a honvédsereg vezetői sokkal jobban ismerték ellenfelük erejét és hadmozdulatait, mint a császáriak az ő hadi helyzetüket. Mégsem mondhatjuk, hogy a bécsi kormány és a császári sereg fővezérsége sötétben tapogatózott a felkelés kezdetekor és később a hadműveletek alatt. Nekik is voltak jó kémek és híreket is tudtak szerezni, de sokkal nehezebben és kisebb mértékben. Amikor a király engedélyével az első felelős magyar minisztérium hadügyminiszterének alárendelt magyarhonos ezredek a monarchia idegen helyőrségeiből haza jöttek, a tisztikarok nem magyarhonos tagjainak módjában áll választani, vajjon eddigi ezredükkel magyar szolgálatba lépnek-e, vagy pedig más, osztrák nemzetiségű ezredhez kérik áthelyezésüket. A nem magyar tisztek túlnyomó része természetesen kivált a magyar ezredek kötelékéből és más ezredekben vállalt szolgálatot. De volt nagyon sok olyan nem magyarhonos tiszt, aki az ezreddel Magyarországra jött s felajánlotta szolgálatait a nemzeti ügynek. Tudjuk, hogy a magyar szabadságharc tisztikarának — mind a magasabb, mind az alsóbb rendfokozatokban — igen sok tagja volt külföldi származású s mégis legtöbben közülük odaadással, vitézül harcoltak a magyar ügyért, hősi halált, sőt vértanú halált is haltak. De a külföldi származású tisztek között sok olyan is volt, akit nem a magyar felkelés iránt érzett rokonérzés, régi ezredéhez való ragaszkodás készíttette erre a lépésre, hanem inkább kalandvágy, anyagiasság, gondolkodás, hadi dicsőség, vagy előléptetés reménye. Az ilyen természetű tisztek közül később sokan megbánták elhatározásukat és visszavonultak a császári hadsereghez. Hírszerzés és kémkedés szempontjából ezek a tisztek okozták a legtöbb kárt a honvédseregnek, mert rövidebb-hosszabb ideig annak soraiban éltek, tehát mindenről tájékozva voltak. Ismerték a honvéd vezetés haditerveit, nehézségeit és ismerték a honvéd sereg erejét, harcmódorát, erényeit és hibáit. Ezek a tisztek annál szívesebben vállalkoztak kémiszolgálatra a honvéd sereg ellen, mert új beosztásukban a császári sereg idegen ezredénél elsőrendű érdekük volt, hogy magukat megkedveltessék és elfeledtessék előljáróikkal, hogy egy ideig a magyar hadseregben, ellenük harcoltak.

A szabadságharc első feléből nagyon kevés adatunk van arra, hogy a honvédsereg parancsnokságai mily módon igyekeztek titkos utakon híreket szerezni az ellenségről. De, hogy kémeket küldtek az ellenség háta mögé, annak mind az egykorú írásokban, mind a későbbi naplókban és emlékiratokban igen sok nyomát találjuk.

Kossuth maga is igen nagy súlyt vetett a titkos hírszerzőszolgálat fontos-

ságára. Erre vall egyik magakezével írott levele, amelyet 1848 novemberében intézett Görgey Arthurhoz. Nyugtalanodik, amint írja, hogy a Morva vidékén harcoló Guyonról nincs semmi híre. A császári sereg viszont Magyarfalva felé nyomul előre. Ezt Kossuth úgy magyarázza, hogy vagy Simonich hátrá-

Kossuth Lajos

lását akarják fedezni vagy figyelmünket akarják máshonnan elvonni; vagy pedig Guyont akarják Göding felől megtámadni. Levelében nagyon lelkére köti Görgeynek: «Gondoskodjék kérem mind a háromról. Mindenekfelett jó spiónok! — jó spiónok».

Gróf Csáky László főispán és kormánybiztos Kossuthoz és Mészáros Lázár hadügyminiszterhez intézett tájékoztató jelentéseiben is sűrűn talál-

kozunk ezzel a megjegyzéssel: «Kémeim által megtudtam stb». Hogy kik voltak ezek a kémek, és hogy dolgoztak, annak sajnós, az iratok között már nincs nyoma.

Énnél az alkalomnál is megint rá kell mutatnunk arra, hogy mind a 48/49-es hírszerző- és kémvizsgáló adatainak, mind általában a kémkedés történetének összeállítása sokszor szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Éppen a kémvizsgáló veszélyes és bizalmas volta magyarázza meg, hogy a kémjelentéseket beérkezésük után rendszeren megszórták semmisíteni. Ha pedig ilyenek mégis irattárakba kerülnek, onnan az időszakos kiselejtezők alkalmával rendszeren ezeket az iratokat is megsemmisítik vagy eltüntetik esetleg azok, akiknek hozzátartozóiról szó lehet bennük. Tény, hogy mind a volt magyarországi főhadparancsnokság, mind a bécsi Kriegsarchiv régi iratanyagában a pontosan vezetett regiszterkönyvekben az ilyen tárgyú iratok felsorolásánál ott találjuk a hivatalos feljegyzést: «Cassiert» — és az okmányok az irattárból valóban hiányoznak is.

Az ellenségről való hírek szerzését a felkelés központi vezetői nem kizárólag nyílt katonai felderítő vizgálatnak és titkos katonai kémkedés tárgyának tekintették, hanem erre nyílt rendeletekben is felhívták az ország lakosságát. Közöljük Szemere Bertalannak 1849. január elején kiadott ilyen tárgyú intézkedését.

«RENDELET

az Abauj, Torna, Zemplén megyebeli községek Biráinak.

A magyar haza és nemzet' ellensége még mindig Kassa városában székel, honnan a szomszéd megyékbe kirándulásokat tesz, a haza' híveit pusztítva a haza' árulóit kímlélve.

Meghagyatik a községek Biráinak és előljáróinak:

1. Mihelyt az ellenség közelget, lovas emberrel vagy másképen tartozik az előljáróság a legközelebbi állomásra hírt vinni, és ezt tovább küldeni, úgy hogy az itt Miskolcon, vagy ahol vagyunk, sietve tudtunkra jusson.

2. A mely községbe vagy szomszédjába az ellenség beüt, és engem', vagy a fővezért, vagy a legközelebbi parancsnokunkat sietve nem értesíti az előljáróság, az ilyen bíró vagy előljáróság mint az ellenséggel cimboráló fog tekintetni, és az ilyen rögtönítélőszék' elébe állíttatik.

3. Sőt e szigorúság az ilyen házához hívtelen község többi polgáira is kiterjesztetik, ha azok e kötelesség teljesítésre előljáróikat nem szorították, sőt e mulasztásnak részesei.

E bűn halállal fog lakolni. Mert Isten és a haza ellen, az ellenséggel szövetkezni, főben járó bűn.

A mint az ellenség eléhalad, a szerint e kötelesség kiterjed minden más megyebeli községekre s azoknak előljáróira és polgáira is.

Miskolc, Január' 12. 1849.

Szemere Bertalan,
felsőmagyarország' telyes hatalmu
k. biztosa.»

Amikor Kossuth 1849 nyarán bizalmas úton tudomást szerzett arról, hogy a magyar felkelésnek Oláhországban is vannak hívei, sikerült összeköttetést találnia két román emigránshoz, mégpedig Balcesco Miklóshoz és Balliok Césárhoz, akik vállalkoztak arra, hogy román légiót fognak összehozni Erdély és Oláhország határán és azzal csatlakoznak az Erdélyben

Tisztele Barmom! Nyugodtan tudom. Gyönyörű semmi hír? Ha
 nem a magyart, ezt a Magyarfalvi avamierozás
 nem tudom másként combinálni mino így. hogy:
 Vagy a románok hátrálásának fidesseire való fájóan,
 ita sz. János felé vonult volna.
 Vagy csak misedulat, hogy figyelemünket mindkettő
 nem elvonja.
 Vagy a mi legkibeszűbb. Gyönyört megfogják számon
 mi gödingaül, szoriják lefelé, és ezek a magyarok
 melviek stala a hegyeken keresztül oldaltól a
 mak esni, - salám ipen ezért nincs ügyefok
 Gondvokdjik kérem - mind a háromról. Min
 denek felesz jó spionok! - jó spionok.
 A Lengyelk Róza itt van Wisocky sereges.
 igen jéles saktikus. Magyar szolgálatba fogom ven
 mi sűdíg is, míg a Lengyel Legiók vagamválsat
 nak - Bireus ember. - Enszéje ön hogy bolnaps
 mígje bemwaxehassa. Haffnáija ön is a grál
 szabban adjon neki valamelly okemle, és halgaja
 meg vánsa megessis, és ha Lőaja hogy kasson
 eneső ember haffnáija. Aké hiszem meg sőtá
 haffnáija fogja ön vehson. Dagen jó sissaxellnek,
 míg mígje merelhet ön magának embereltes
 haffnáija sissax haffnáija. - Ön are hiszem hogy
 Wisocky igen jéles grál sűables, - haffnáija
 ön is. Jó isaxakás

Rozmab

Kossuth Lajos levele Görgeyhez kémek ügyében.

működő Bem hadseregéhez. Az előzetes titkos tanácskozások eredményeképpen Szegeden, 1849 július 14-én létre jött francia nyelven fogalmazott megállapodást Kossuth és a két oláh megbízott írta alá. Ezt a megállapodást Kossuth Bemmel is közölte. Kisérőlevelében azt ajánlotta Bemnek, hogy ha politikai okokból szükség lenne arra, hogy a magyar sereg az erdélyi határt átlépje és Oláhországba is betörjön, akkor ezt a román légiót ossza be a be-

vonuló csapatok élére. Ebből az oláh lakosság láthatná, hogy a magyarok bevonulása nem invázió s remélhető, hogy az oláh lakosság a magyar csapatokat s az azok élén jövő saját véreit felszabadítóként üdvözlé.

Mikó Mihály csíkszéki kormánybiztos 1849. március 21-én kelt jelentésében például azt írja, hogy

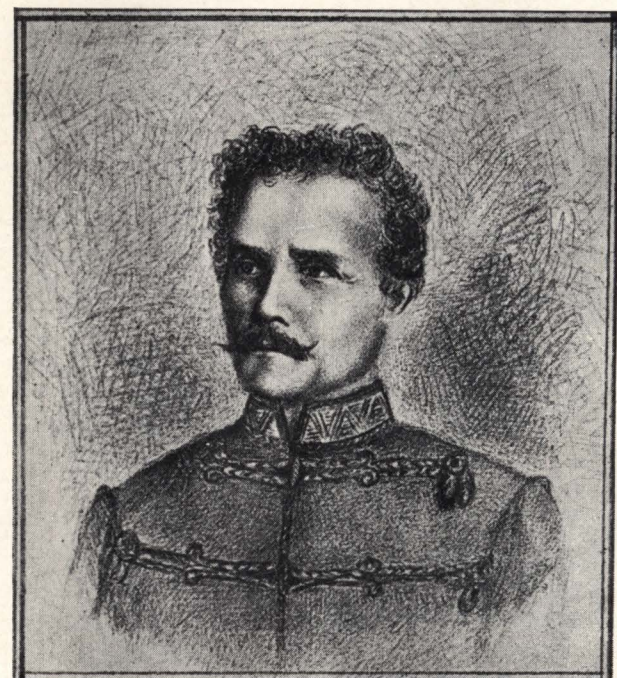
«nem mulattam el Moldvába kémeket küldeni, kik által értesültem:

1-ör arról, hogy a' Molduvai orosz katonaság fő parancsnoka Jásiban generalis Gerschenzweig.

A' Tölgyessi passuson belől lévő Repcsun helységiben fekvő katonaság főnöke Alexandru pokovnik.

2-or Mondják ezen kémek, miszerént Jásiban mint bizonyos hírt hallották, hogy Galaczra 14 ezer török jött, a' Kormányzást át vették, 's az eddigi Muszka által pártfogolt Kormányzótagok el szaladtak, sőt maga a' moldovai katonaság is onnan ki húzódott, — valamint azt is, hogy az Egyiptusi basa 60 ezerből álló táborral Brailánál áll.

3-or Jásiba számos Székely foglyok vannak, ezek közül némelyek a' Békási lázadás el nyomására ki küldöttek közül —

*Gábor Áron
őrnagy*

Gábor Áron.

de fegyvertelenek — kettő éppen kémeknek valának bé küldve közülök, kiket jó részt az akkor a' szélek melletti faluban most már Bákóban a Muszka ezredesnél lévő 4. innen be szökött katona tiszték adtak fel».

«Mondja egy ezen kémek közül azt is : hogy az osztrák ágensnél igen számos magyarok személyes leírásai, sőt mellképei is vannak, valamint azt is, hogy a francia Consul a' Székelyek szabadon bocsáttatása iránt erélyesen fel lépett — bátorkodom kérdezni, nem volna-e jó, ezen Consult a szebeni

Muszká interventióról — ha csak ugyan való, innen értesíteni. Ezt az interventió iránt tisztába nem lévén magam meg tenni nem mertem. Egyéb aránt a' Muszka katonaság széleink mellett nyugott, a' Molduvai nép pedig nagyon fél a' Magyarok betörésétől».

Az országos teljhatalmú biztos, Csányi László pedig utasítja Mikó Mihályt, hogy igyekezzék magának Moldvából és Oláhországból hetenkint fontos tudósításokat szerezni az ottani politikai és katonai mozgalmakról, hogy azután a Honvédelmi Bizottmánynak is jelentést tessen.

Az oláh határszél eseményeit Erdélyben nagy figyelemmel kísérték. Erre vall az az 1849 április 9-én kelt jelentés, amelyből kitűnik, hogy maga Gábor Áron, a híres tűzérőnagy, a muszkák mozdulatainak megfigyelésére többször lopózkodt át álnév alatt oláh területre egészen Piatraig és nagyon pontos híreket hozott a tölgyesi és békási szorosok felé közeledő orosz hadoszlopokról.

Szemere belügyminiszter nagy körültekintéssel szervezte meg az akkori államrendőrséget. Különösen a nemzetiségi vidékeken volt fontos, hogy az államrendőrség közegei ne csupán a szó szoros értelmében vett rendőri közbiztonsági szolgálatot végezzék, hanem hogy bizalmas úton szerezzenek híreket a más nemzetiségű lakosok magatartásáról is. Egy rendőrfelügyelői kinevezést tartalmazó kéziratából megállapíthatjuk az akkori rendőrség szervezetét és e szolgálat ellátását szabályozó «alaputasítás»-t. Közöljük ezt egész terjedelmében, mert megtudjuk belőle az akkori rendőrkörletek beosztását, a felügyelők állomáshelyeit, a nyílt és bizalmas szolgálatra vonatkozó rendelkezéseket.

Szemere Bertalan.

«Őn álladalmi rendőri felügyelőül ezennel kineveztetik a kolozsvári kerületben.

Ide mellékelem az alaputasítást.

Ide mellékelem a pecsét-alakot, mit ön kimetszetvén használni fog.

Ide mellékelem azon helyeket, hol rendőri felügyelők nevezettek, kikkel mint közhivatalnokokkal is hivatalos ügyben szabadon levelezhet.

Fizetés 800 frt., írnokdíj fejében 200 pfrt.

Megjegyzem az alaputasításon felül :

1. Az alaputasítás az eszmét határozta meg, ön dolga belőle saját kötelességeit kifejtteni.

2. A körülmények szerint arra fordítsa figyelmét, ami ott idő szerint legfontosabb. Ha lázadás, ha harc van, az a fő, azt miképpen megszüntetni örökre ; ha béke van, az a fő, miképpen lehet a jóllétet biztosítani.

3. Fennhagyatik, hogy ön két szomszédjával, ha célszerűbb, a kerületében módosítást tegyen egyetértőleg, de erről engem azonnal értesítsenek.

4. Amit ön cselekszik, azt nyíltan tegye, amit ír, az a hivatal titkai közé tartozik, míg a közé kell tartoznia.

Leveleit a belügyminiszteriumhoz címezi, rá írva «rendőri osztály». Amit magamnak kell elolvasnom, azt nevem alatt írja, vagy ráírja «saját kezébe». Debrecen május 16. 1849. Beüm. Szemere.

Mellékletek.

1. Jegyzéke a belügymin. által kinevezett rendőri felügyelők állomási helyeiről.

Szám	Állomási hely	Kik tartoznak ezen kerületbe ?
1.	Késmárk	Szepes, Gömör m., Ausztria, galíciai határszélek.
2.	Eperjes	Sáros, Abauj m., Ausztria, galíciai határszélek.
3.	Ungvár	Ung, Zemplén és galíciai határszélek.
4.	Munkács	Bereg, Ugocsa m., galíciai határszélek.
5.	M. Szigeth	Máramaros m., Kővárvidék, bukovinai határszélek.
6.	Beszterce	Beszterce, K. Szolnok, Doboka, Torda, Kolozs m. f. része, bukovinai szélek.
7.	Kolozsvár	Kolozs, Doboka és Torda m. a. része, Alsó-Fehér és Aranyos-szék, moldvai szélek.
8.	Brassó	Brassó vidék, Háromszék, Fogaras vidék, Kőhalom, moldvai és oláh szélek.
9.	Nagyszében	A többi szász székek, oláhországi szélek.
10.	Arad	Krassó, Arad és Temes m. felső része és az oláh-illir ezred.
11.	Nagybecskerek	Torontál m., Temes déli része, csajkás terület.
12.	Újvidék	Bács m. déli része, Szerém m., bródi, péterváradai és német-illir ezredek.
13.	Zombor	Bács m. északi része.
14.	Pécs	Baranya, Tolna, Pozsega és Verőce m.
15.	Kaposvár	Somogy m. és horvátországi szélek.
16.	Nagykanizsa	Zala m., Varasd vidéke.
17.	Kőszeg	Vas m., osztr.-stíriai szélek.
18.	Sopron	Sopron m.
19.	Pozsony	Pozsony és Mosony m., ausztriai szélek.
20.	Nyitra	Nyitra m. és ausztriai szélek.
21.	Trencsén	Trencsén és Turóc m. és ausztriai szélek.
22.	Rózsáhegy	Liptó és Árva m., osztr. galíciai határszélek.
23.	Beszterce	Zólyom és a bányavárosok.
24.	Selmec	Bars és Hont m.

Mindenik kerület pecsétjén a kerület szám leend, mint például : Kolozsvár 7. sz.

2. Alaputasítás.

Lehetetlen célszerűen kormányozni, ha a kormány a haza állásáról tiszta képet nem bír magának formálni, hogy abban mint hű tükörben látva a hon állását, a hiányok pótlására, azon botrányköveknek, melyek a hon gépezeteinek szabad forgását gátolják, elmozdítására, a gyenge részek ápolására s a betegségben sinlődők gyógyítására fordíthassa figyelmét.

A haza ily hű képe előállítására kívánom a szükséges adatokat megszerezni és e cél elérésére a hon különböző részeiben rendőri felügyelőket nevezek ki.

Ezen rendőri felügyelők által kívánok :

1-ször minden eseményt hitelesen megtudni, amennyiben ezt a kormánynak tudnia kell.

2-szor. Minden szellemi irányról és hangulatról értesítve lenni, amennyiben az akár a haza védelmére, akár másféle kormányi intézkedésre nézve okul és alapul szolgálhat.

3-szor. Mindenről értesíttetni, ami az egészségi osztály előre gondoskodását vagy rögtönös intézkedését szükségessé teszi.

4-szer. Az élelmi cikkek mennyiségéről pontos ösmeretet szerezni magamnak, hogy az éhség és szükség elhárításáról előre lehessen gondoskodni.

5-ször. Értesíttetni mindenről, mi bármelyik ministerium részéről szükségképen vagy visszaélést eltörlő vagy javító vagy módosító intézkedést kell hogy vonjon maga után. Mely szerint a mozgó rendőrség szem és fül gyanánt szolgálанд az összes kormánynak (a belügyminisztérium útján) megtudni mindazt, amit a kormánynak mint intéző és végrehajtó hatalomnak tudnia kell. De itt is a kormány csak a tényeket akarja ismerni, nem az egyesek különböző véleményét, tisztelvé mind a szóolás, mind a gondolat szabadságát.

6-szor. Tudósíttatni arról, e viharos napokban kik szolgáltak hazájuk ellen és mikép, mint szinte arról is, kik szereztek érdemet a nemzet függetlenségének kivívásában.

Kötelessége lesz továbbá ezen rendőri felügyelőknek :

1-ször ott, hol had folytattatik, segedelmül lenni a vezéreknek mind abban, hogy az ellenség céljáról és lépéseiről értesíttessenek, mind abban, hogy az ő állások az ellenség által ne ösmertessenek.

2-szor. A határszélieknek a külföldeli közlekedésre kapcsolatul szolgálni mind a kiküldetésben, mind a harc folytatásra szükségesegek behozatalában.

3-szor. Kerületeikben néha, ha másképen biztos tudást fontos ügyben nem szerezhet, utazásokat tenni.

4-szer. Az elősorolt tárgyakról úgy mindenről mi a nép szellemére, egészségére, a nép élhetési körülményeire és a hadi állapotra mutatkozik, hetenként postán szabadon levelevén, tudósítani a belügyminiszteriumot.

A rendőri felügyelők a törvényhatósági tisztviselők irányában csak figyelmeztető és javasoló módon léphetnek fel, úgy értelmezve ezt mindazonáltal, hogy az illető hivatalnokot valaminek teljesítésére vagy nem tevésére

híván fel a rendőr felügyelő, azt a rajta fekvő felelet terhére is figyelmeztetheti.

Végrehajtólag csak egyenes rendelet mellett léphetnek fel.

A kormány irányában tudósítólag, véleményezőleg járnak el.

Fizetésül egy évre egy rendőri felügyelőnek 800 frtot határoztam, írnoki díjképen 200 frtot.

Törekvésem célja szent s hogy ezt ahhoz illő eszközökkel érjem el, ezen rendőri felügyelőknak oly kötelességeket szabtam, melyeket minden jó hazafi büszkén teljesíthet; én nem a sötétség homályában, hanem a nap fényénél kívánok munkálni.

Debrecen május 12. 1849. Belügyminiszter Szemere Bertalan».

Az államrendőrségnek különösen sok baja volt a hadsereg élelmezésében közreműködő kereskedők és ügynökök közé beférkőző kémekkel. A kémkedésnek már ősidőktől fogva legegyszerűbb módja az volt, hogy az ellenséges kém vagy kémnő markotányosnak öltözve szabadon járt-kelt a táborokban, áruját eladta s azalatt buzgón gyűjtötte mindazokat a híreket, amelyeket az ellenség jól megfizetett. Persze sokszor rajtavesztettek az ügyetlenebbek s akkor rögtönítélő hadbírói tárgyalás végzett velük. Görgey Komáromban agyonlövette Kappelmacher János hadseregszállítót és egyik cinkostársát, akikre rábizonyult, hogy a császári főparancsnokság megbízásából a várban kémkedtek.

A kémkedés aránylag könnyebb volt a hadrakelt sereg ide-odavonuló csapatainál, mint a megerősített várakban, amelyeknek kapuit éjjel-nappal szigorúan őrizték. Ilyen megerősített helyekbe tehát kém csak akkor tudott kívülről beférkőzni, ha a várőrség néhány embere összejátszott vele. Ezért az ostromló sereg igyekezett az ellenséges védősereg soraiban találni olyan egyéneket, akik rendszeres híreket küldhettek a védősereg erejéről, tagozódásáról, az erődítmények állapotáról és elősegítették a kémek bejutását.

Amikor Görgey 1849 májusában Budát körülzárta, vezérkari főnöke, Bayer ezredes, bizalmas úton értesült, hogy a várőrség egyik ezrede — az olasz legénységből álló Ceccopieri-ezred — a magyar üggyel együtt érez. Ez a jelenség a szabadságharc alatt többször előfordult, hiszen ugyanabban az időben olasz földön is dúlt a harc a közös ellenség, az osztrák uralom ellen, tehát a császári hadseregben Magyarországon szolgáló olasz nemzetiségű katonák — hacsak tehettek — szívesen segítették a honvédeket. Bayer utasítására Kmety tábornok a 10. honvédszászlóaljából jelölt ki önként vállalkozó egyes embereket, s ezek parasztoknak öltözve, élelmiszerárúsítás ürügye alatt jelentkeztek annál a várkapunál és akkor, amikor a Ceccopieri-ezred tartott őrséget. Ez a kapu rendszerint a vízivárosi kapu volt (a mai külügyminisztérium mellett a Várból levezető utat zárta el). Az olasz legénység, tisztjei tudta nélkül, beeresztette ezeket az álruhás honvédeket és tájékoztatta őket a vár védelmi berendezéséről. Görgey vezérkara ily módon sok értékes adatot

kapott. Bizonyára gyakrabban előfordulhattak ilyen olasz-magyar barátkozások, mert ezekről a Buda várában akkor szolgálatot teljesítő egyik magasabb-rangú tiszt is megemlékezik naplójában.

A honvédseregnek annál fontosabb volt, hogy Buda környékéről bizalmas híreket kapjon, mert a főváros körül lévő falvak lakosságából — mint Aulich tábornok 1849. április 15-én Cinkotáról kelt jelentésében olvashatjuk — nem igen jelentkezett senki kémiszolgálatra. Aulich is csak úgy tudott magán segíteni, hogy a bécsi légióban szolgált olyan önként jelentkező embert fogadott fel erre a célra, kinek családja Pesten élt.

A kémiszolgálat természete magyarázza meg, hogy sok kém valódi egyéniségével és megbízhatóságával maguk az őket alkalmazó parancsnokságok sem voltak tisztában. Ilyen rejtélyes személy lehetett Hippmann Ignác, akit Görgey Ármin őrnagy, megbízható vallomások alapján, kémnek tartott és Komáromba szállíttatott. Klapka tábornok viszont, akinek seregében Hippmann egyik barátja szolgált, ennek jótállására ezt a kémgyanús embert szabadon bocsátotta. Hogy Görgey állítása vagy Klapka jóhiszeműsége volt-e megokolt, azt ma már nem tudjuk megállapítani.

Buda ostromának idejében az osztrákoknak igen ügyes kémük lehetett Offen Kristóf, aki Hoffmann Ferenc nevű barátjának, egy óbudai malom tulajdonosának segítségével csempészett állítólag puskaport a várba.

Görgey felvidéki hadserege kitűnő híreket kapott kémei útján a Galicián keresztül a Felvidék felé közeledő orosz haderőről. Az egyik ilyen «N. N.» jelzéssel aláírt kémjelentés közli a következő érdekes híreket. Részletesen felsorolja az orosz menetoszlopok erejét, útját, azután így folytatja: «Az osztrákok, sajnos, Galiciában egy lázadás kitörését akadályozták meg s ezért sok embert letartóztattak, Krakóba és Lembergbe vitték őket. E miatt az utazás most igen nehéz, mert lépten-nyomon vizsgálják az útleveleket. Lembergből még nem kaptam híreket. Utasításomhoz képest előfizettem az Allgemeine és a Wiener Zeitungra. Annak minket érdeklő híreit közölni fogom. Megbízható emberem azt mondja, hogy az oroszok Dukla felől csak akkor fognak támadni, ha csapataik Erdélyben már támadni kezdenek».

Valószínűleg ugyanez az ügyes galíciai megbízott juttatta (ugyancsak névtelenül) rövid idő múlva már a honvédsereg fővezéréhez a Magyarország ellen vonuló egész orosz hadsereg részletes adatait. Felsorolja a hat hadtest május 21-i menetvonalait; megállapította, hogy főparancsnokuk, Paskievics herceg, május 10-től 20-ig tartózkodott Lembergben; végül részletesen felsorolta a Lemberg körül akkor táborozó hadtest (Theodajev tábornok) összes ezredeit (5 lovas-, 11 gyalogos ezredet és 10 úteget állapított meg). Elképzelhetjük, hogy ez a részletes kémjelentés — amelynek szerzője feltétlenül katonaviselt ember, talán tiszt volt — milyen nagy segítségére volt a honvédség vezérkarának.

Nagyon érdekes egy lelkes lengyel hazafi levele Kossuthhoz. Ez a Wanski nevű egyén 1849. május 29-én szökött át a galíciai határon Máramaroszigetre

s onnan közölte megfigyeléseit a magyar kormánnyal. Igen érdekes hangulat-képet festett a Galicián átvonult orosz seregről. Azt állította, hogy az orosz tisztek egyáltalán nem barátkoznak az osztrákokkal, szívesen beszélnek lengyelül, arany- és ezüst-pénzzel fizetnek és nagyon barátkoznak a lengyel ifjúsággal. Az osztrák papírpénzt nem fogadják el s e miatt már sok kellemetlenségük is volt. De a lengyelek nem nagyon hisznek nekik, mert jól ismerik az oroszok csalárdságát. Sok lengyel hazafi elmenekült az oroszok elől. Ezek Magyarországra készülnek s Munkácsot igyekeznek egyelőre elérni. Wanski leveléből megtudjuk azt is, hogy utasításait Madarász Lászlótól fogja kapni, már negyedik hónapja dolgozik Máramarosszigeten s bár 1000 forint havi javadalmazást ígértek neki, négyhónapi szolgálataért eddig mindössze csak 1000 forintot kapott, úgy hogy megbízottait nem tudja fizetni s ő maga is kénytelen nyomorogni. Nagyon kéri Kossuthot, hogy Mihályi Gábor főispán útján küldjön neki minél előbb legalább 2000 forintot, hogy hírszolgálatát meg ne akadja.

Kitűnő híreket szolgáltatott a stíriai határszélekről és Dunántúl nyugati vidékéről egy Nászluházt Lajos nevű mérnök (hogy valódi vagy álneve-e, ezt nem tudjuk). A környékbeli falvakat mind bebarangolta, pontosan megállapította a határokat őrző osztrák századok létszámát Rum, Németújvár, Rádéfalva és Föllöstöm vidékén. Úgy látszik, feladata volt a magyar üggyel rokonszenvező stíriai egyének felkutatása és megnyerése is. Többek között ezt írja: «A nép mindenütt, még a határszéeli hiencsek is, a legjobb szelleműek, sőt magában Steierban is a legszebb hangulatot tapasztaltam. A steier széleken kivezető utakon mindenütt egy-egy század tanyáz, úgy hogy a kivített Steierból mihozzánk csak túlnyomó erőszakkal lehetne eszközölni».

Dembinski altábornagy szintén szeretett kémekkel dolgoztatni s tőlük tudta meg, hogy 1849 júniusában körülbelül 60,000 orosz állt a magyar határ előtt, Dukla, Kroszno és Jaszló vidékén. Igen jó híreket kapott — mint a magyar hadügyminiszterhez küldött részletes jelentésében felemlíti — egy Wimpeller és egy Kanath nevű osztrák tiszttől, akik már mindketten jelentkeztek magyar szolgálatra.

Lahner tábornok 1849 nyarán Nagyvárad környékéről lehangoló jelentést küldött a hadügyminisztériumba. Kossuth hosszú, eléggé indulatos és rendreutasító hangú levélben válaszolt neki és őt okolja azért, hogy a helyzet azon a vidéken rosszabbodott. «Legjobban restellem, — írja — hogy önök a kémszolgálatot jól nem rendezik, innen van a haszontalan rémülés. Ha pusztá hírek után nem indulnának, tudnák Önök, hogy a muszka nemcsak június 30-án, de még ma sincs Nyíregyházán. Nem szeretem a vak lármát».

Igen érdekes az a levél, amelyet Győről írt Polgár Antal esküdt 1849. július 9-én, tehát akkor, amikor az osztrák hadsereg a várost már megszállotta. Ezt a titkos híradást valószínűleg nem sikerült a városból kicsempészni, mert azt a bécsi Kriegsarchivban a császári hadsereg iratai között találtuk meg. Valószínű tehát, hogy a levelet vívő embert a császári előőrsök elfogták.

Az üzenet így hangzik :

«Tudósítás a' Győriekről.

1-szor. Első Al Ispány Balog Kornél, 2-ik Zmeskál Istvány, Fő Biro Tako Istvány, Sz. Biro, az Szöts Lajos helet, Patonay Josef, Komiszárius Demetrovits Sondor. Sokoróban Matkovits meg marat, Sz. Biro Kolozsvári Kálmán, Siget Közben meg marattak.

2-szor. Gyapaÿ Dénest igen kerestík és Goda al Ispány urat ugy az Nép vezireket, es az Lelkészi szonokokat.

3-szor. Győrből főly fele senkit nem eresztenek, sem Zsidot, sem semmi-féle Embert.

4-szer. Sebeseket hoztak, Győré 400 Kotsival, már Győrben nints helők, hanem el viszik Mosonyra.

5-szor. Ugy hallottam hogy lehet mind az egisz Táborok száz ezér Ember-bül áló.

6-szor. Rabulnak mindénhol ahol tsak vannak.

7-szer. A' mit vásárolnak, azt ki nem füzetik, utasítják a Kosutra hogy az fizeti ki.

8-szor. Ide zárom az Proklamációkat.

Melyrül adom ezen bizonyság leveletem Györött 9-ik Juli 1849

Polgár Antal Eskütt.

N. B. Posonban maratt 5000 Emberök Aszli Kapitány valamáso szerint, Pápa fele indult 14 zászloalj muszkával keverve és van velök 42 ágyu.

Muskák igen döglenek naponként 100 számra és többis, már el vesztek mint egy tiz ezeren van számitva, a kik el vesztek az ütközettel együtt».

A «Magyar Nemzet» című folyóirat 1901. évi március 15-i számában olvashatunk egy igen érdekes naplótöredéket «Bem Apó női kémje» címen. A közleményt özvegy Gottlieb Róza, a napló szerzője, írta és hangulatos módon ismerteti szereplését a szabadságharc erdélyi hadműveleteiben. Mint Erdélyben lakó lelkes magyar honleány, aki németül és oláhul tökéletesen beszélt, Bem tábornoknál jelentkezett arra a feladatra, hogy állandóan tájékoztatni fogja őt a császári és orosz hadsereg és az azoktól megszállt területek helyzetéről. Élményeiről, úglátszik, rendes naplót vezetett, amelynek egyik fejezetét közli a fentemlített lap. Ennek nyomán számolunk be Gottlieb Róza egyik viszontagságos, érdekes, de egyúttal nagyon eredményes kémkedési esetéről.

Amikor Bem hadserege már Nagyszeben előtt állt, Gottlieb Róza arra vállalkozott, hogy besurran a városba, hogy az ottani szász lakosság hangulatát kikémlelje és erről Bemet tájékoztassa. Oláh parasztleánynak öltözött és gyümölcsöt árulva jutott be a városba. Az utcán való járkálás közben viharos, havas eső lepte meg, ezért egy kapu alá állt. A házból kijövő magyar úr

megsajnálta a kapu alatt vékony ruhájában didergő oláh leányt s behívta a konyhába. Gottlieb Róza nem árulta el eleinte magát, csak oláhhul felelt a kérdésekre s kénytelen volt hallani, hogy az úr gazdasszonya szidni kezdte urát, hogy miért pártol magyar létére egy oláh leányt. Ki is akarta kergetni a konyhából, de az úr erélyesen rászólt, hogy adjon fekhelyet a leánynak, hiszen látja, hogy a hidegtől vacog, embertelenség valakit ilyen állapotban, ítéletidőben kizavarni a házból. Ennek hallatára Gottlieb Róza most már magyarul közbeszólt: «Bocsásson meg néni, nem vagyok oláh». A jószívú, de az oláhhokat végtelenül gyűlölő asszony a leánynak néhány elejtett szavából azonnal megértette, hogy miért öltözött oláh ruhába s mirevaló ez az alkoskodás. Bevitte szobájába, meleg étellel, itallal ellátta, tiszta ruhába öltöztette s e közben elmondta élettörténetét. Férjét, két leányát az oláhok meggyilkolták, ezért gyűlöli annyira őket. Maga is már végső szükségset szenvedett, amikor mostani nemeslelkű gazdája, aki báró Bruckenthal ispánja, könyörületből magához vette.

Beszélgés közben belépett az ispán s csodálkozva látta a leány átváltozását. Amikor pedig megtudta, hogy a magyar sereg számára akar híreket vinni Nagyszebenből, így szólt hozzá: «Bámulom a bátorságát, kisasszony, Ön most az én hatalmamban van, de ne féljen. Nevem Farkas Jenő gazdatiszt. A báró jónak látta a magyarok elől menekülni s énám bízza az uradalom vezetését. De én csak színből vagyok pecsovics. Legyen bizalommal, segíteni fogom».

Ezek után a leány most már minden tartózkodás nélkül elmondta, hogy Bem megbízásából akarja a nagyszebeni kaszárnyákat és a császári katonaságot megfigyelni. Feltűnt neki, hogy a Disznódi-utcában kőművesek dolgoznak valami igen sürgős munkán. Sikerült neki megtudnia, hogy a szászok mindenütt pincékbe falazzák a gabonát és élelmiszerkészleteiket, hogy a magyarok meg ne találják. Barátságot kötött egy fiatal kőművessel, aki azután elkísérte őt szüleinek lakására s ott töltött egy éjjelt. Az apa, szintén kőműves, elbeszélte neki, hogy másutt is végeznek hasonló munkákat s megjelölte neki mindazokat a helyeket, ahol a szászok élelmiszereket falaztak be.

A leány azután már csak egy éjjelt akart ott tölteni, hogy a fontos hírekkel másnap reggel Bemhez siessen. Farkas ispán megígérte, hogy mindazt, amit a leánytól hallott, Bem számára leírja, sőt kiegészíti ezeket az adatokat a saját tapasztalataival is, hiszen ő állandóan a városban lakik, tehát mindent jól tud. Gottlieb Róza azonban reggelre súlyosan megbetegedett, kénytelen volt lázasan ágyban maradni. Az ispán erre maga vállalkozott az üzenet kézbesítésére, a leányt gazdasszonya gondjára bízza, azután kilopódzott a városból és sikerült neki Bem főhadiszállását Segesvár közelében megtalálni.

Bem örömmel fogadta az intelligens ember részletes beszámolóját és nagy részvéttel emlékezett meg önfeláldozó női kémjéről: «Armes Mädchen! Bewahren Sie ihre Ehre! Sie sollen dafür meinen innigsten Dank erhalten!» Farkas ispán szerencsésen haza jött és a leányt már lábadozó állapotban

Néha nékem is kémetre voltam szűkeig, de minthén
 Károly kémet hitüldésével felhagyott s így: Dolag yöggen
 Entona kémben van, kijos azt vizsgálítani, egy is Görgei
 s te kémeidre azt mondja hogy azok valót nem hoznak. De
 akár hogy legyen, ha a töltvéget nem sajnáljátok, néha néha
 tüdök és is kémetet, kik megfordulnának ott, hol a ka.
 tonai kémet meg nem fordulnak. Egyzer kétezer eddig
 is tettem de úgy hogy saennél kevesebbet költösek.

Algon meg az ég

Egyzerem János 1848

Leghűbb barátod
 Ludvig János

találta. Hiába tartóztatták házigazdáit, hogy maradjon, hiszen a magyarok rövid idő múlva úgyis bevonulnak Nagyszébenbe, nem volt maradása. Gyorsan vissza akart térni Bemhez, hogy a várható ütközetek alatt táborában lehessen, utasításait várja, vagy sebesülteket ápolhasson. Az ispán 1849 március 9-én rejtett utakon Nagyselyk felé vezette el Bem táborába.

Ezután Gottlieb Róza résztvett a vizaknai csatában és Szászsebes alatt egy csomó honvéddel együtt osztrák fogságba jutott. Az osztrákok a közlegényeket elengedték, őt és a tiszteket a gyulafehérvári püspöki major egyik épületébe zárták, ahol étlen-szomjan kínlódtak néhány napig. Egy osztrák tiszt ezenfelül gorombán is bánt velük s mikor Gottlieb Róza erélyesen felszólalt ez ellen, őt a várba kísérték. De nem lett bántódása s rövid idő múlva kiszabadult. Bem hadseregének további harcaiban is résztvett, egészen a szomorú végű augusztus 1-i gyulafehérvári ütközetig.

Természetes, hogy a császári hadsereg is sok kémeket foglalkoztatott. A kémkedés központi rendszere azonban még náluk sem fejlődött ki. Kémeik alkalmi kémek voltak, akik, hasonlóan a honvéd sereg titkos hírszerzőihez, álsruhában és ugyanolyan módon működtek.

A bécsi Kriegsarchivban, sajnos, csak néhány adatot találunk arról, hogy milyen kémeiket küldték a császáriak a honvéd sereg háta mögé és milyen híreket kaptak onnan. Egy 1849 május 19-ről szóló jelentés szerint a Dunántúlon működő császári hadseregpáncsnokság kémeket küldött ki Sopronból azzal a feladattal, hogy a Dunántúl nyugati, déli és keleti részein keresztül utazva híreket vigyen Pestre a lakosság hangulatáról. Ez a titkos megbízott négy nap alatt hihetetlenül nagy utat tett meg. Sopronból Kőszegre ment, onnan Körmen—Zalaegerszeg—Keszthely érintésével a Balaton déli partja mentén utazott Székesfehérvárra s onnan Budafokon át Pestre. A honvéd csapatokról eléggé jó és kedvező képet festett, bár látta, hogy a legénység hangulata nyomott. A lakosságot az egész Dunántúlon erősen «köztársasági» érzelműnek jellemezte, sőt Székesfehérvárott a házakon vörös zászlókat látott, mert ott a «vörös köztársaságot» (Die rothe Republik) kiáltották ki. A magyar hatóságok igen erőszakosak, kíméletlenül megkövetelik alárendelt közegeiktől és a lakosságtól, hogy a köztársaságot szolgálják, de annak nagy része inkább «az enyhébb kezű osztrák uralmat szereti» (?). Az oroszok betörésének hírére kételkedéssel fogadják, mert azt mondják, hogy a külföldi nagyhatalmak ezt nem engedhetik meg.

Ugyancsak érdekes jelentést olvashatunk Welden altábornagnak Pozsonyból, 1849 május 29-én Bécsbe küldött jelentésében egy megbízható kémjének híradásáról. A kém részletesen beszámol a magyar sereg tagozódásáról és a látottakból azt következteti, hogy a magyarok a hadseregszervezés terén igen sokat tanultak és igen nagy eredményt értek el. Seregük zöme a Dunántúl van; valószínű tehát, hogy ez lesz a várható hadműveletek főhadszíntere. Kémjelentések szerint a magyarok Ausztria felé irányuló hadmozdulatait igazodni fognak a bécsi forradalmi elemek titkos terveihez. Welden-

1849. 05/27
Junius

Extra-Blatt

zur Wiener Zeitung, am 27. Mai 1849.

Nachdem über das Schicksal Ofens bis zur Stunde officiële Berichte mangeln, weil die Communication dahin unterbrochen ist, so wird dasjenige zur öffentlichen Kenntniß gebracht, was hierüber ziemlich verlässliche Kundschaftsnachrichten geben:

Am 4. Mai rückte Görgey auf der Ofner Seite vor, besetzte den Bloß- und Schwabenberg, rückte in Ofen bis zum Bombenplatz.

General-Major Heugl nahm die Aufforderung zur Capitulation nicht an, und entwickelte ein so heftiges Feuer, daß sich die Insurgenten zurückziehen mußten. Am selben Abend bombardirte er auch Pesth, von wo aus auf die k. k. Truppen mehrere Schüsse fielen; hiedurch erschreckt, hielten sich die Insurgenten mehrere Tage passiv und schlugen eine Brücke bei der Insel Gsepel.

Am 9ten begannen die Ungarn erstler von den Bergen die Festung zu beschießen, in Folge dessen am 10ten Morgens von 5 bis 7 Uhr Pesth heftiger bombardirt wurde, wo auch ein Haus (Trautner-Karoly'sche) in Brand gesteckt wurde.

Am heftigsten war sobann das dritte Bombardement der Stadt Pesth am 13ten Abends 7 Uhr, wo auch mittelst Raketen mehrere Häuser zerstört wurden.

Am 17ten Nachts 10 Uhr wurde zum ersten Male gestürmt, wo an manchen Stellen die Insurgenten die Wälle erreichten, aber mit großem Verluste von 1—500 Tobitän zurückgeschlagen wurden.

Den zweiten Sturm wagten sie am 19ten Nachts 11 Uhr, wo sie nicht einmahl die Wälle erreichten, und ebenfalls mehrere 100 Tode hatten. — Endlich wagten sie den dritten Sturm am 20ten Abends 11 Uhr, und überwältigten um 6 Uhr Morgens am 21. Mai l. J. mit großer Uebermacht die Festung.

Nach Erstürmung fand man den Obersten von Cecopieri. Infanterie todt, und den General-Major Heugl an 3 schweren Wunden noch lebend.

Alle Officiere der Croaten und Gränzer wurden ohne Erbarmen niedergemacht, das Schloß und einzelne Häuser, wo man auf Officiere Jagd machte, geplündert.

Der Major der Gränzer, der mit ungefähr 200 Mann den Brückenkopf hielt, gab Befehl, als er die Erstürmung der Festung und das Herandrängen der Rebellen sah, selben in die Luft zu sprengen, als ihm nicht Folge geleistet wurde, zündete er selbst die Mine, doch explodirte das Pulver zur künstlichen Doffnung, und zermalnte den Major, ohne der Brücke Schaden zuzufügen. — Der Verlust der Ungarn wurde bei diesem Sturme auf 250 Mann und 40 Officiere angegeben.

In Ofen commandirte Görgey im Ganzen 30.000 Mann.

Gedruckt bei den Erben von Schönlöcher'schen Erben.

Preis: Ein Kreuzer Convent. Münze.

81

A Wiener Zeitung külön kiadványa Buda, 1849 május 21-i elestére
vonatkozólag.

nek ez a kémje bizonyára hosszabb időt tölthetett a különböző magyar hadtestek és hadosztályok főhadiszállásain, mert jelentésében nemcsak a csapatok tagozódását, de a parancsnokok neveit is felsorolja és (bár kissé túlzott) létszámadatokat is közöl.

Az oroszok Erdélybe való bevonulásánál az előnyomuló hadoszlopok parancsnokainak igen nehéz volt a helyzetük, mert csak oroszul beszéltek, tehát vezetőkre, tolmácsokra volt szükségük. De erre a feladatra az erdélyi magyarok közül senki sem vállalkozott önként. A minisztérium utasítására a borgóprundi katonai állomásparancsnokság a császáriakkal egyetértő lakosságból volt kénytelen vezetőket keresni, akiket e szolgálatukért fejenként 170 forinttal díjaztak.

A kémkedés történetének egyik érdekes eseménye az, hogy a szabadságharc egyik legdöntőbb és mindkét küzdő fél számára egyaránt jelentős haditényét, Budavárának 1849 május 21-én történt elfoglalását, az osztrák közönség leelőször kémjelentés alapján tudta meg. A Wiener Zeitung külön kiadása volt az első híradás Bécs utcáin arról, hogy Budát Görgey elfoglalta. A híradás azzal kezdődik, hogy erről még hivatalos hír ugyan nem érkezett, de eléggé megbízható Kundschaftsnachricht-re támaszkodva hozzák ezt a közönség tudomására. Ugyancsak ilyen hírforrás nyomán ismerteti ez a lap Görgey támadásának részleteit, azaz a Budavár alatt május 4-től 21-ig lejátszódott eseményeket.

Egy másik kémjelentés Buda elfoglalása után arról értesítette a bécsi kormányt, hogy Görgey és Dembinski Debrecenbe ment, ahol nagy haditanács lesz. A hangulat Buda elfoglalása miatt igen lelkes, amit növel még az a körülmény is, hogy az oroszok még nem avatkoztak a harcokba. Ugyanez a kém a következő napokban részletesen tájékoztatta a császári sereg főparancsnokságát a honvéd sereg főbb hadoszlopainak mozdulatairól, amiből azt következtethetjük, hogy a nélkül, hogy felismerték volna, állandóan a csapatok között mozgott.

Hogy a bécsi kormány a hadműveletek alatt rendes kémszervezetekkel állott összeköttetésben, annak bizonyítéka, hogy a Kriegsarchivban erről az időről «Fliegendes Blatt Nr. ...» gyűjteményben sorszámozva kezelték az érkező kémjelentéseket.

Hírszerző és kémszolgálatra általában rendszerint csak ügyes emberek vállalkoztak, de tudunk olyan esetekről is, amikor korlátolt, ügyetlen emberek is próbálkoztak ezzel a veszélyes mesterséggel, természetesen eredmény nélkül. Ilyen igazán együgyű kém esetéről olvashatunk a Hadilevéltár 48-as iratai között.

1849 április 14-én a váci székesegyház előtt ácsorgott a reggeli órákban Nógrádi Antal, az éppen ott tartózkodó «Ujházy magyar vadász-csapat» közvitéze. Egyszerre csak három polgári egyén közeledett felé és az egyik egyenesen a következő kérdésekkel fordult hozzá: 1. merre ment a tábor, 2. miért halmoztak fel annyi lőszert a templom előtt, 3. hova fogják vinni ezt

a löszert, 4. hol van Damjanich tábora, 5. csapatai Pest alatt hogy vannak elrendezve, 6. van-e már magyar hadsereg a Dunántúlon, 7. Bem altábornagy hadserege Erdélyből kijött-e már?

Nógrádi közvitéznek természetesen gyanus volt, hogy három polgári egyén ilyen katonai dolgokat akar tőle megtudni s hogy így pontokba foglalva tálalja kérdéseit elébe. Nem felelt nekik, hanem azonnal jelentést tett a közelben tartózkodó parancsnokának, Kompolthy őrnagynak, aki sürgősen letartóztatta mind a három kíváncsi embert. Jochmann Károly, Kovács György és Alexa József volt a nevük. Sorsukról egyebet nem tudunk, de bizonyos, hogy ügyetlen kémek lehettek. A kérdésekből látszik, hogy valamelyik császári parancsnokság bízta meg őket, hogy szerezzenek adatokat és ők feladatukat úgy vélték megoldani, hogy minden kertelés nélkül, a legelső szembejövő honvéd katonát akartak kifaggatni, abban a reményben, hogy talán leggyorsabban és legkönnyebben így oldhatják meg a feladatot.

Minden háborúban gyakran visszatérő jelenség, hogy kémek furakodnak a fővezér környezetébe, hogy ott első kézből értesülhessenek a legfontosabb hadműveleti tervekről. Ilyen egyének, sajnos, igen sokszor az illető hadsereg soraiból származnak s jellemtelenségüket az ellenséggel fizettetik meg. A 48-as szabadságharc hadműveletei alatt is találkozunk ilyen csúnya jellemű egyénnel. Ilyen volt Görgey Arthur környezetében egy Molnár Ferdinand nevű egyén, aki az aradi tiszti rabok között az osztrákok javára kémkedett és be-súgásaival igyekezett elmérgesíteni az ellentéteket Görgey és Kossuth között.

Görgey Arthur hadvezéri pályájának kezdetén egy országos hírűvé vált szomorú esetet intézett el könyörtelen szigorral. 1848 szeptember vége felé, amikor Görgey működésének színterét Csepelszigetéről a Duna jobb partjára helyezte át, két előörsi vonalat állított fel Adony—Soponya vidékén, hogy lehetetlenné tegye a Székesfehérvár körül táborozó Jellachich összeköttetését Roth tábornok hadtestével, amely dél felől közeledett. Az előörsök Soponyán a fehérvári országúton megállítottak egy hintót, amelyben Zichy Ödön és Pál grófok Székesfehérvárról Kálozdra akartak utazni. Zichy Ödön Jellachich táborában többször megfordult s mivel kocsijában Jellachich törvénytelen kinevezését kihirdető proklamációkat és egyéb gyanus iratokat is találtak, az utasokat bekísérték Görgey főhadiszállására. Görgey a dolgot igen fontosnak és katonai szempontból veszélyesnek tartotta, rögtönítélő haditörvényszéket alakított, amely Zichy Ödön grófit «mint a haza ellenségeivel szövetekezett hazaárulót» kötél általi halálra ítélte és az ítéletet még aznap este végrehajtatta. Pál grófit további eljárásra a pestmegyei főbíróhoz kísérték. Az eset rendkívül nagy port vert fel. Görgeyt sokan hivatalos hatalommal való visszaélés vádjával illették. Voltak, akik azt állították, hogy Görgey ezzel a kérelhetetlen tettével akarta magára vonni a figyelmet. E kérdések és különféle nézetek tisztázása nem tartozik e munka feladatai közé; Görgey Arthur működése ma már annyira tisztán áll a hadtörténet lapjain, hogy ez az erélyes cselekedete nem szorul se szépítésre, se magyarázásra. E korszakkal foglalkozó

egyik szakember szerint (Steier Lajos) Zichy utazásának tulajdonképpeni célja az volt, hogy összeköttetést létesítsen Jellachich és Roth között. Görgey rideg és energikus tette ezt megakadályozta.

Csányi László irataiban gyakran előfordul Kriskó János neve, aki a magyar ügy szolgálatában végzett ügyesen bizalmas kémvizsgálót. Mint felvidéki tót, főleg a fegyvercsempészet sikere érdekében fáradozott sokat és nagy érdemeket szerzett a felvidéki osztrák haderők kikémlelése körül. Ugyancsak Csányi leveleiből értesülünk, hogy a magyar kormány megbízásából asszonyok is végeztek értékes vizsgálatokat külföldön és tartották az összeköttetést a Magyarországgal együttérző külföldi diplomaták és Kossuth kormánya között.

Bizonyos, hogy a kémvizsgálót jól meg kellett fizetni; fontosságát Kossuth is annyira felismerte, hogy a kémek jutalmazásában nem volt fukar, Görgeyhez 1848 karácsony napján küldött egyik levelében olvashatjuk, hogy nagyon fontosnak tartja a Moson vármegyében tartózkodó ellenség állásának felderítését s azt üzeni Görgeynek, hogy kövessen el minden lehetőt ezirányban: «kerüljön bár 20,000 forintba».

A Bécsben és Ausztriának Magyarországgal határos vidékein észlelhető hangulat megfigyelésében nagy vizsgálatokat tett a magyar ügynek egy Rosowicz József nevű zsidó kém. Több jelentését olvashatjuk az Országos Levéltár 48-as iratai között. Ezek egyike igen érdekes, benne a Moson vármegyébe érkező magyar hadtest parancsnokát 1848 október 9-én részletesen tájékoztatta Jellachich horvát bán hadtestének tagozódásáról, létszámáról, helyzetéről és terveiről. Egy másik iratból kitűnik, hogy nemcsak ő maga kémkedett, hanem 4—5 szintén zsidó ügynököt is foglalkoztatott, akik az osztrák katonák közé vegyülve, főleg az olasz nemzetiségű emberektől igyekeztek híreket kapni. Rosowicz kém szervezetének központja Pozsonyban volt; innen küldött rendes, katonai jelentésekhez hasonló és «Rapport» címmel kezdődő írásbeli tájékoztatásokat az érdekelt katonai parancsnokságokhoz. Ezekből a jelentésekből kitűnik, hogy embereit jól tudta kiválasztani. Olyanokat alkalmazott, akik több nyelvet beszéltek és kiszolgált katonák lehettek, mert a «Rapport»-ok a lehető legaprólékosabb részletekig felvilágosítást tudnak adni a csapatok tagozódásáról és menetvonalairól. Különösen egyes megbízottai voltak Glauber Henrik, Glauber János és Mangold József nevű zsidók, akik morvaországi falvakból származtak. Nyugodtan elhíhetjük, hogy mindezek az emberek nem a nemzeti ügy iránti lelkesedésből vállalkoztak erre a veszélyes feladatra; valószínű, hogy a magyar hatóságoktól kapott pénz jórészt Rosowicz tartotta meg magának. Az egyik — Rosowicz kémkedésével foglalkozó — hivatalos jelentésből, melyet Paszlavszky Ferenc főhadnagy írt Pozsonyban 1848 november 5-én, kitűnik, hogy Glauber János keveselte az egy kémútjáért fizetett 10 pengőforintot, mert tudomása szerint Csányi kormánybiztos e célra többet utalt ki. Ezért Paszlavszky főhadnagy nagyon ajánlja Rosowicz ellenőrzését: «gazdasági tekintetekből Rosowicz

Görgey Artur.

Josef sub vigili oculo habendus». Rosowicz később abba a gyanúba keveredett, hogy kétfelé kémkedik. Mi volt igaz ebből, ma már nem tudjuk megállapítani.

Az 1850/51. esztendőkből az angol közvélemény és sajtó igen sokat foglalkozott egy állítólagos báró Beck Vilma nevű magyar emigránsnő regényes multjával és váratlan, tragikus halálával. Hogy ki volt tulajdonképpen, ma sem tudjuk, csak az az egy bizonyos, hogy a szabadságharc alatt állandóan és eredményesen kémkedett a magyar ügy érdekében. Valószínű azonban, hogy a «duplakémek», a kétkulacosok sorába tartozott és Ausztriát is ellátta hírekkel. Titokzatos egyénisége, regényes multja, de mindennekfelett az a körülmény, hogy mind Kossuth, mind más befolyásos egyének a szabadságharc vezetői közül elismerték, hogy bizalmas hírszolgálatot végzett a magyar kormánynak, megokolta teszi, hogy részletesebben foglalkozzunk élet-körülményeivel és azzal a kétkötetes munkával, amelyet a szabadságharc alatti működéséről ő maga írt. A munka 1850-ben angol, 1851-ben német nyelven látott napvilágot, 1901-ben pedig magyar fordítása is megjelent. Sokan támadták, sokan védték ezt a munkát és szerzőjét, de abban mindenki megegyezett, hogy szerzője mint kém működött a magyar hadsereg szolgálatában.

1850 április havában megjelent Londonban egy körülbelül 40 éves, egyszerűen öltözött asszony, akinek sötét kendőjét Kossuth arcképevel díszített mellű fogta össze. Ez az asszony Lord Dudley Stuartot kereste s annak irodájában dr. Backhaus titkárnál érdeklődött Kossuth tartózkodási helye és állapota felől. A titkár azt felelte, hogy Kossuth állítólag nagyon beteg. E hír hallatára a hölgy kivette kendőjéből a mellűt s Kossuth arcképét ajkához szorítva, hangosan zokogva rogyott egy karosszékbe. Backhaus kérdésére elmondta, hogy ő Beck bárónő, Kossuthnak igen bizalmas barátnője és a szabadságharc alatt «Racidula» álnéven teljesített igen fontos szolgálatokat a magyar ügyért, Kossuth megbízásából. Arra a kérdésre, hogy mért jött Londonba, azt felelte, hogy Kossuthot keresi, hogy megossa vele a száműzetés kenyerét s azt tanácsolták neki, hogy legelőször Lord Dudley Stuarthoz forduljon, aki a magyar szabadságmozgalom lelkes pártolója. Reméli tehát, hogy a lord őt tanácsokkal, útbaigazításokkal, talán más módon is támogatni fogja.

A titkár azt tanácsolta neki, hogy keresse fel Londonban Pulszky Ferencet, a magyar menekülteket segélyező bizottság elnökét. De a nő erről hallani sem akart, mert neki állítólag Hamburgban azt mondták, hogy Pulszkytól őrizkedjék. A titkár figyelmeztette, hogy ilyeneket ne beszéljen, mert Pulszky az itteni magyarok között nagy tekintélynek örvend, tehát minden igaz magyar menekült megbízhatik benne. A nő unszolására azután mégis bejelentette uránál. Lord Dudley másnap délelőtt fogadta az asszonyt s mivel az nem tudott angolul, a titkár tolmácsolásával németül beszélgetett vele. A lord figyelemmel végighallgatta a regényes élettörténetet és azt tanácsolta az asszonynak, hogy írja meg élményeit könyvalakban. A nő eleinte szabad-

kozott, de mikor Backhaus titkár is felajánlotta segítségét, megígérte, hogy megkísérli. Végül arra kérte a lordot, hogy juttassa el egy levelét Kossuthhoz, amit az szívesen megígért.

Az asszony másnap elhozta a levelet, amit a titkár elolvasott és lepecsételt. Német nyelven és igen bizalmas hangon volt írva. A levél további sorsáról nem tudunk semmit. Néhány nap mulva az állítólagos bárónő ismét eljött s ezúttal már a készülő könyv néhány kézzel írott ívét hozta magával. A titkár elolvasta a kéziratot, jónak találta s biztatta az asszonyt, hogy csak folytassa a munkát.

Néhány nap mulva a lord Pulszky Ferenczel találkozott és említette előtte Beck bárónő látogatását. Pulszky megjegyezte, hogy ez a nő kém volt a forradalom alatt. «Igaz, — mondta a lord — de az igaz ügy szolgálatában». «Persze» — felelte Pulszky a titkár fülehallatára. Az asszony a munkát rövidesen elkészítette, németnyelvű kéziratát átadta Backhausnak, aki angolra fordíttatta. A kétkötetes munka Lord Dudley Stuartnak ajánlva 1850 októberében Londonban meg is jelent. Nagy kelendőségnek örvendett, úgy hogy a következő évben még egy kiadást ért. Ugyanebben az évben, 1851-ben, ugyancsak Londonban jelent meg a munka két kötetben német nyelven is a következő címen: «Memoiren einer Dame während des letzten Unabhängigkeitskriegs in Ungarn, von Wilhelmine Baronin von Beck. Eine treue Schilderung ihrer abenteuerlichen Reisen und geheimen Missionen im Auftrage Kossuth's in Ungarn, Gallizien, Oesterreich und Deutschland».

A könyv nagy feltűnést keltett és igen nagy sikert aratott. Írónőjéről különben már korábban is megjelentek apróbb történetkéek londoni és párizsi lapokban, amelyekben, mint veszélyes kalandok hőse, Racidula néven szerepelt. Emlékiratairól a londoni lapok igen hízelgő ismertetéseket közöltek. Az ottani magyar emigránsok kétkedéssel fogadták és gúnyolódtak a könyv sok Hány János ízü jelenetén, de csodálatosképpen senki sem emelt óvást ellene, senki sem igyekezett értékét megérdemelt színvonalára leszállítani. Oka ennek talán az lehetett, hogy a bárónő Kossuthról mindig csak a legnagyobb tisztelet és rajongás hangján beszélt, Görgeyt viszont nagyon elítélte, ami az akkori közhangulatnak megfelelt.

A könyv nagy sikere a szerzőt elkábította. A francia sajtó is közölt részleteket a könyvből. Beck Vilma a londoni társaság keresett tagja lett; mindenki úgy beszélt róla, mint Kossuth bizalmas barátnőjéről. Ő maga is szerette magát a kormányzó «jobb kezének» nevezni. Mivel pedig hízelgői újabb munkákat kértek tőle, hozzáfogott teljes élettörténetének megírásához. Befolyásos egyének ajánlóleveleivel tarsolyában elindult újabb munkájára előfizetéseket gyűjteni. Megfordult Anglia nagyobb városaiban s 1851 augusztus elején érkezett meg Birminghambe, titkárának, Derra Konstantin nevű jómegjelenésű fiatalembernek kíséretében. Ez az ember Pesten született és kenyérkereset végett érkezett Londonba; a véletlen folytán ismerkedett meg Beck Vilmával.

4927

A pénzügyi Ministeriumból.

1. 12.098 849

Hadügyminiszternek

Gróf Keisey tábornak úr meghívott, nyílt levél-
mel jutalmazására 2000 forint kupa-
ruban és 20 darab aranyolaj kintjéb.

E két ajándék mellett tábornok úrnak
szeméi számára ismét Duoblet Boyer
parafas általa készített futárnak az itteni
főnökségek felé hivatal által. Nyilván-
ságnak és kadi költéségek mielőtt feljegy-
zettnek rendelkezésén, ezáltal van jelenleg
mégis meg van aly megbeszélés, el készíteni
nyílt levél ezen ajándék részéről is feljegy-
zettnek szíveskedjék.

Budapest, 1849. augusztus 29.

pénzügyi államalru titkár

Duplet Boyer

A magyar pénzügyminisztérium átirata a magyar hadügyminisztériumhoz
kének jutalmazása tárgyában.

Közben azonban a hangulat Beck Vilma személye körül megváltozott ;
kérdő magaviselete, fontoskodása és többszöri hazudozása gyanússá vált.
Amikor pedig az előfizetések gyűjtése közben egy 24 shillingről szóló összeg
sorsa nem volt egészen tisztázható, a birminghami rendőrség az asszonyt és

titkárát augusztus végén Tyndall ügyvéd házában a tiszteletére tartott nagy estélyen letartóztatta és börtönbe zárta. Amikor másnap reggel bírói kihallgatásra elővezették, az őt kísérő két rendőrtiszt karjai között elájult s néhány perc múlva a bíró előszobájában szívszélhűdés következtében meghalt. Kiderült, hogy a vádat egy Smith nevű ember emelte ellene, de nem ért célt, mert a bíróság a vádat elutasította és Derra-t is szabadon bocsátotta. A közvélemény felzúdult az erőszakos bánásmód miatt s Londonban még évekig szóbeszéd tárgya volt a «birminghami botrány». Hevesen támadták a vádló Smithet és az emigrált magyarok vezérét, Pulszkyt, az utóbbit főleg azért, mert nem sietett honfitársnőjének segítségére. Derra ezután még sokáig pereskedett, kártérítést követelt meghurcoltatásáért s ennek során kiderült, hogy a magyar emigráció néhány tagja valóban közreműködött Beck Vilma letartóztatásában. Az angol lapok hangosan követelték, hogy Kossuth és Pulszky nyilatkozzanak ez ügyben. Kossuth, amikor Southamptonban partra szállt, 1851 október 24-ről keltezett és Smithhez intézett levelében egyszerűen kijelentette, hogy Beck bárónő nevét nem ismeri, de igaz, hogy egy Racidula nevű személy, mint kém, a magyar kormány szolgálatában állott. Csak két ízben találkozott vele életében s akkor is csak szolgálati ügyekről beszélgettek. Egyebet nem tud róla. A bárónő pártján álló köröket azonban ez a levél nem elégítette ki. Azt állították, hogy Kossuthnak többet kell tudnia volt bizalmas barátnőjéről, tehát ezt a levelet valószínűleg csak Smith erőltetésére és befolyása alatt írta. Amikor Kossuth később Amerikából visszaérkezett, rá akarták bírni arra, hogy újból részletesebben nyilatkozzék erről az ügyről, de Kossuth mindent elhárított magától azzal a határozott kijelentéssel, hogy mindazt, amit ő erről a nőről tudott, első levelében már megmondta, újabb mondanivalója nincs. Ezután a nyilatkozat után lassan napirendre tértek a kérdés felett.

Beck Vilma neve és sorsa ezután már majdnem teljesen feledésbe merült. Magyarországon különben sem volt nagyon ismeretes, amikor 1901-ben dr. Halász Sándor miskolci tanár Beck bárónő memoárjait magyarra fordította s az érdektelenebb részek kihagyásával kiadta, hogy — mint előszavában mondja — emléket állítson egy lelkes magyar honleány és tragikus véget ért áldozat számára. Újból felelevenedett a vita, hogy ki volt tulajdonképpen Beck Vilma és emlékiratait történeti szempontból értékesek-e?

Kropf Lajos, neves történetkutató és író, aki hosszú időt töltött Angliában és igen sok értékes magyar történeti adatot állapított meg ott, vállalkozott arra a feladatra, hogy fényt derít erre a kérdésre. Érdekes és nagyon alapos tanulmánya a Budapesti Szemle 1901. évfolyamában látott napvilágot. Az ő megállapításaira támaszkodva foglalkozunk mi is ezzel az üggyel.

Az asszony hirtelen halála után mindazok, akiket multja érdekelt, igyekeztek adatokat szerezni róla. Ha sorra vesszük ezeket, akkor csak azt láthatjuk, hogy az állítólagos bárónő valóban művészi módon tudta leplezni valódi származását. Kmety tábornok többször látta táborában kószálni és

tudta, hogy fizetett kém a magyarság szolgálatában. Rendesen Racidulának hívták, vagy egyszerűen «a báróné»-nak, minden családi név nélkül, de inkább csak gúnyból, mint komolyan.

Dr. Halász szerint Beck bárónő leánykori neve Horeczky Vilma volt. Már ez az adat is téves, mert a kortársak és személyes ismerősök el nem vitatható megállapítása szerint két Horeczky leány élt abban az időben. Az egyik báró Beck tábornok egykori olmützi várparancsnok özvegye volt. A másik a tábornok öccsének, báró Beck alezredesnek volt a felesége s azzal együtt valahol Olaszországban élt. A memoárfő állítólagos Beck bárónő pedig azt állította, hogy férje a bécsi forradalomban 1848. október 28-án Bécsben utcai harcban elesett. Világos tehát, hogy a fentemlített Horeczky leányok egyikével sem azonos.

Az asszony 1849. októberében egy bécsi szállodában véletlenül találkozott dr. Epstein nevű emberrel, aki, midőn meghallotta, hogy bárónénak címezteti magát, egyenesen szemébe mondta, hogy semmi joga ehhez, mert ő nem más, mint Racidula, aki mesterséges virágok készítésével szerzi kenyerét. Az asszony szorultságában azzal védekezett, hogy Kossuth emelte bárói rangra. Ugyanebben a szállóban egy mosónő és varrónő is terjesztette a bárónő jelenlétében azt a hírt, hogy ők valamikor mint cselédek vele együtt szolgáltak egy családnál. Beck Vilmát ez a leleplezés igen nagy zavarba hozta és sok pénzt költött arra, hogy a mosónőt elhallgattassa.

Több tanu szerint Racidula faragatlan, durva, közönséges viselkedésű nő volt, aki tábortüzek mellett szívesen dorbézolt közlegények társaságában. Mások viszont, így például Angliában egy német úriasszony, akit ő mint tolmácsot foglalkoztatott, azt állította róla, hogy teljesen kifogástalan, sőt nagyúri fellépést tanusított, igen művelten társalgott s a szalónokban otthonosan érezte magát. Csupán az tűnt fel az angol köröknek, hogy nem tudott franciául, pedig ezen a nyelven minden magyar arisztokrata beszél.

Bajos eldönteni, hogy mindebből mi az igaz. Szem előtt kell azonban tartanunk, hogy egy kémnőnek egyformán ügyesen kell játszani minden szerepet. Tagadhatatlan, hogy az asszony ügyes kém volt. A Times angol újság is firtatta a dolgot és megbízta bécsi levelezőjét Racidula kilétének felderítésével. E szerint a leány neve Koberwein lehetett és egy Beckhez ment feleségül, aki azonban nem volt báró. Valószínű tehát, hogy a Beck Vilma nevet jogosan viselte.

Felmerült az a gyanú is, hogy a sokat emlegetett memoárokat nem maga Beck Vilma írta, — mert ahhoz kevés intelligenciája és írói készsége lett volna — hanem valaki más. A nő hátrahagyott iratai között állítólag egy magyarul fogalmazott naplót is találtak, pedig Beck Vilma, bár művének majdnem minden fejezetében lelkes magyar honleánynak szerette nevezni magát, alig tudott magyarul. Ebből a naplóból kitűnik, hogy annak névtelen és ismeretlen szerzője lehetett, Becknének mindenesetre legfontosabb munkatársa, ha nem is az egész munka írója. A naplóban ilyen bejegyzések is vannak :

«Munkám tetszik Becknének». «Nagyon el voltam foglalva Beckné emlékirataival». «Új bekezdést írtam Beckné önéletrajzához» stb. Azután néhány számla is fel van jegyezve a naplóban, amelyekből kiténik, hogy másolásért és eredeti fogalmazásokért a napló írója díjazásokban részesült.

Mindezekből kiténik, hogy, ha talán az egész — többször említett — munkát Beckné nem is maga írta, szellemi szerzője ő maga volt. Azonban hihetetlen képzelőtehetségének segítségével mondanivalóit olyan formába öntötte, hogy minden elfogulatlan olvasónak az lehet a benyomása, hogy bár ez a munka érdekes, ötletes, helyenkint szellemes, de annyira túlzott, saját személyét annyira előtérbe toló s benne annyi hazugságot, koholt eseményt találunk, hogy történeti forrásmunkának semmiképpen sem használható.

Mind Vetter, mind Kmety és Klapka tábornokok kijelentették, hogy soha életükben nem érintkeztek hivatalosan az asszonnyal; Vetter nem is látta őt soha s az asszony könyvében mégis hosszasan és színesen írja le találkozásait. Pulszky Ferenc azt állítja, hogy műveletlen nő volt s nem is ő volt a főképm, hanem csak alárendelt szerepet játszott. Egyszerű kalandornő lehetett, vállalkozószellemű, merész, de rendkívül hiú.

Hajnik Pál, Kossuth rendőrségének főnöke, ismerte Beck Vilrát, tudta róla, hogy fizetett kém s látta társnőjével Kossuth előszobájában. Egy angol ember szerint Beckné a londoni rendőrség fizetett kémje is volt. Egy Zerdahelyi Ede nevű volt honvédtiszt szintén közönséges kémmőnek tartotta Racidula asszonyt; látta egy ízben Komáromban, amikor a szállodából álruhában az osztrák táborba indult; más alkalommal pedig egy másik nővel együtt, amikor mint markotányosnő az osztrák táborból visszatért.

A Londonba emigrált magyarok általában Beck Vilma ellen foglaltak állást s csak néhányan mellette. Az utóbbiakhoz tartozott Kászonyi Dániel főhadnagy, aki mint vendég volt jelen Birminghamben azon a nevezetes estélyen, amelyen Beck Vilrát és titkárát letartóztatták. Kászonyi azt állította, hogy igen sokszor hallotta Beckné nevét dicsőítőleg emlegetni Kossuth irodájában, Csányi László környezetében és Görgey főhadiszállásán is. Nagyon takarékos asszonynak ismerte, aki igen jószívű volt és amikor csak tehetett, bőven segítette magyar, lengyel és német menekülttársait.

Amikor dr. Halász magyar fordításában Beck Vilma emlékiratai 1901-ben a magyar könyvpiacra is megjelentek, a Budapesti Hírlap egyik márciusi számában «Egy régi magyar honvéd» című tárcacikk írója támadta a könyvet, silány piaci terméknek nyilvánította és kétségbe vonta a «kóbor dáma» szavahihetőségét. Halász Sándor néhány nap múlva ugyanott válaszolt. Igyekezett «a bárónét» védelmébe venni, de meggyőző adatokkal neki sem sikerült bebizonyítania, hogy ez a munka a magyar hadtörténet, közelebbről a szabadságharc történetének értékes, használható gyarapodását jelenti és hogy írója tiszteletreméltó magyar szabadsághős.

Az elmondottak után mi sem tartjuk szükségesnek, hogy Beck bárónő

életének azzal a szakaszával összefüggően és részletesen foglalkozunk, amelyben valóban hírszerző- és kémtevényt teljesített a magyar szabadságharc alatt. De mégis érdekesnek tartjuk könyvének legalább azokat a részleteit ismertetni, amelyek leírják, hogy adott esetekben bizonyos megbízásokat miképpen hajtott végre, szóval kémkedés közben milyen eszközöket alkalmazott és válságos, veszélyes pillanatokban milyen felfüggetlenséggel vagy vakmerőséggel mentette ki magát a bajból. Munkájának tehát csupán azokat a jeleneteit ismertetjük, — természetesen minden felesleges öndicséret, fellengős magasztalás és nevelésesen színes, romantikus környezetleírás mellőzésével — amelyek a valószínűség látszatával bírnak s amelyek a kémkedés történetének megírásánál érdekes mondanivalókat közölnek.

Beck Vilma könyvére jellemző, hogy mérhetetlen öndicséret hangján beszél mindig saját személyéről. Szerepének fontosságát, jelentőségét hihetetlenül túlbecsüli, mindenütt ő a főszemély. Viszont tagadhatatlan, hogy nem közönséges megfigyelőképessége lehetett és szokatlanul nagy katonai ismeretekkel is rendelkezhetett, mert könyvének ama jeleneteit, amelyekben a főhadiszállásokon vagy a csapatoknál tapasztalt dolgokról beszámol, úgy szerkesztette meg, mintha azokat szakember írta volna. Talán ez is egyik oka volt annak, hogy sokan azt állítják, hogy a könyvet nem ő írta. De ha ez így is volna, az adatokat neki kellett ehhez szolgáltatnia, mert a könyv Londonban készült. Ő, mint hallottuk, a londoni magyar emigráció tagjaival nem állt jó lábon, tehát könyvének megírásában magyar katonaember aligha támogatta.

Hogy Beck Vilma valóban kémtevényt teljesített, maga Kossuth és a szabadságharc több vezető férfja is elismerte. De a könyv sorai közül kiérezhetjük, hogy ez az asszony nemcsak a kém szerepét vállalta, vagyis az ellenségről hozott híreket, hanem igen szívesen forgolódott a magyar hadsereg különböző parancsnokságai között, mindenütt híreket gyűjtött és ezeket más helyeken értékesítette. Vagyis — röviden szólva — a besúgó szerepét is játszotta és a vele érintkező vezetőket adott esetekben olyan színben festette le mások előtt, amilyenek azokat ő, a rokon- vagy ellenérzés szemüvegén keresztül látta. Különösen Görgeyt gyűlölte, de Vetter, Dembinski és mások kijelentéseit is a maga szája íze szerint értelmezte és adta tovább. Semmi esetre sem tartozott a kémeknek ahhoz a csoportjához, akik hazafiasságból, vagy ha fizetésért is, de hűségesen szolgálták megbízóikat. Könyvében természetesen óvakodik annak látszatától, mintha az osztrákok számára is kémkedett volna, de sok a valószínűsége ennek is, mert igen gyanús, hogy a szabadságharc alatt többször, hosszabb ideig tartózkodott Bécsben és — mint maga is hangsúlyozza — ott a legmagasabb körökben állandóan szívesen fogadták.

Beck Vilma kémkedési rendszere igen egyszerű volt. Egyedül dolgozott, külön megbízott s állandóan foglalkoztatott ágensei nem igen voltak, csupán arról tudunk, — nem is annyira tőle, mint az őt vádoló egyének feljegyzései-

ből — hogy egy másik — ma már ismeretlen — nő kémmel együtt dolgozott. Munkájában csupán szobalányáról beszél gyakran. Ez volt állandó kísérője, aki azonban nem kapott tőle külön kémfeladatokat, hanem csak utazgatásainál szerepelt a szükség szerint mint segédszereplő. Néha — főleg Bécsben és külföldön — nagyúri dáma képében is fellépett, amikor a szobaleány

Markotányosnő a szabadságharc idejéből.

valóban csak komornaszerepet játszott és úrnőjének leveleit hozta-vitte. Máskor — főleg ha ellenséges előőrsvonalakon vagy országhatárokon kellett átcsúszni — a szobaleány játszotta az úrnő feltűnő szerepét s Beck Vilma utazott vele mint parasztruhába öltözött cseléd lány, gyümölcsárusnő stb.

Leggyakrabban ebben az utóbbi szerepben végezte kémkedését. Élelmszerkosárral a hátán és kezében járkált a katonák között. Ha pedig a határszélen kellett átjutnia, például magyar földről Ausztriába, akkor rendszeren

mint egy morvamelléki faluba tartozó s morva parasztruhába öltözött lány jelentkezett a határt őrző előőrşöknél s könyörgött nekik, hogy eresszék haza. Anyanyelve német volt s egy szláv nyelvet is beszélt. Magyarul alig tudott, de ezt a fogyatkozását ellensúlyozta az a körülmény, hogy amikor sikerült mindjárt a szabadságharc kezdetén, a bécsi forradalom kitörése után a magyar hadsereghez jutnia, itt azonnal ellátták megfelelő magyar igazolványokkal. Ezeket azután az idők során, valahányszor magasabb magyar parancsnokságokkal érintkezett, mindig újból láttamoztatta, úgyhogy a magyar katonaságnál és állami közegeknél mindig könnyen tudta magát igazolni.

Legelső kémútjáról 1848 novemberében a következőket olvashatjuk könyvében. A bécsi forradalmi bizottság megbízta azzal, hogy keresse fel Kossuthot és szóban tájékoztassa az osztrák helyzetről, az osztrák tartománygyűlésnek Kremsierbe való költözéséről, az osztrák hadügyminisztérium terveiről és beszélje meg, miképpen lehetne Magyarországra szökni a Semmeringen nagyobb számban dolgozó és forradalmi érzületű osztrák munkásoknak.

Beck Vilma parasztasszonynak öltözve gyalog indult el Bécsből és két napi út után Schlosshof mellett érte el a Morva-folyó határhídját. Az osztrák hídország megállította és mivel ekkor még nem volt semmiféle igazolványa, sírva könyörgött, hogy eresszék tovább, mert rokonainál, Pozsony megyében (Malackán) lenne sürgős elintézni valója. De az őrség parancsnoka elutasította, majd rövid gondolkodás után azt mondta neki, hogy csak akkor ereszti át, ha híreket hoz a túlsó parton lévő magyar csapatok állásáról és erejéről. Az asszony kitért e megbízás elöl azzal a kifogással, hogy katonai dolgokban járatlan és a vidéket sem ismeri. Kénytelen volt tehát Schlosshofba visszatérni, ahol egy parasztházban szívesen fogadták. Itt azt a tanácsot kapta, hogy próbáljon másutt szerencsét, talán Hainburgnál könnyebb lesz a határon átlopódnia. De ott is visszautasították. Ezután Marchegg felé ment s az ottani vasúti hídon szeretett volna észrevétlenül átszökni. Itt, szerencséjére, egy ott lakó, de Magyarországból, sőt éppen Malackáról származó magyar érzelmű családnál kapott szállást, ahol azt tanácsolták neki, hogy menjen Anger községbe, mert onnan postaösszeköttetés van Malacka felé, talán annak segítségével oda juthat. De a határt oly erősen őrizték, hogy innen is kénytelen volt dolgavégezetlenül Marcheggba visszatérni ahhoz a csalárhoz, amely pár nappal azelőtt barátságosan fogadta. A férfi halászmester volt, s amikor látta, hogy a vendég mindenáron Magyarországra akar jutni, azt ajánlotta neki, hogy öltözzék fia ruhájába, így talán mint halászinast halászás közben sikerül neki a magyar partra áttennie. Estefelé hálókkal és halászszerszámokkal megrakodva, ebben az álruhában követte gazdáját a parton horgonyzó csónakjához és 10 óra után már szerencsésen magyar földön volt.

A sok gyaloglástól feltört lábakkal, agyoncsigázva, most már kocsin folytatta útját Pozsonyba és Csányi László kormánybiztosnál jelentkezett. Négy szemközt tájékoztatta kiküldetéséről, azután arra kérte, hogy továbbítsa egy levelét Kossuthhoz, mert csak vele közölheti a bécsiek üzeneteit. A válasz

visszaérkezéig tartó időt Beck Vilma arra használta fel, hogy megismerkedjék a Pozsonyban és vidékén táborozó csapatok parancsnokaival, legelső sorban Görgey Arthurral, akinek részletes adatokat szolgáltatott a morvamenti osztrák haderő helyzetéről. Görgey megbízta, hogy hozzon híreket a Pozsony megye északi vidékén táborozó Simunich osztrák tábornok hadtestéről. Ezt a feladatot elvégezte, azután Pozsonyban átvette Kossuth válaszlevelét és parasztkocsin elindult Bécs felé. Kossuth levelét, és még néhány Bécsbe szóló levelet, a kocsi egyik gerendájának kivájt üregébe rejtette. Az osztrák határon megállították, poggyászát alaposan átkutatták, de azután tovább engedték. Átjutását annak köszönhette, hogy szerzett magának egy Pozsony vidékén általánosan ismert nagy gyümölcskereskedőtől olyan igazolványt, amely felhatalmazta arra, hogy a cégnek pénzkövetelését egy bécsi adósától behajtsa s e célból feltétlenül Bécsbe utazzék. Ezzel az igazolvánnyal akadálytalanul oda is jutott.

Beck Vilma néhány napig Bécsben tartózkodott, átadta Kossuth levelét, megkapta a válaszokat, azután pedig egyenesen Windischgrätz herceg irodájába ment. Magyarországról ugyanis levelet hozott Windischgrätznek is, amelyben a herceg egyik magyarországi megbízottja tudatta vele, hogy nemrég vásárolt birtokának kastélya a közeli harcok alatt tüzes bombáktól tüzet fogott és elhamvadt. Windischgrätz igen megköszönte az asszonynak, hogy pontos híreket hozott erről a szomorú esetről és szobájába sietett, hogy a levélre válaszoljon. Az asszony ezalatt a véletlenül ott lévő Jellachichsal kettésben maradt a szobában és az altábornagy kérdésére tájékoztatta őt a magyar seregről, de erősen túlozta annak erejét és harckészségét, hogy — mint könyvében mondja — megfélemlítse és félrevezesse. Ezután Windischgrätz megparancsolta titkárjának, hogy Beck Vilma számára állítson ki egy minden alkalomra érvényes igazolványt s megkérte arra, hogy levelét vigye Magyarországra. A kémnőnek tehát most már igen értékes osztrák igazolványa is volt, amellyel a későbbi időkben is zavartalanul tudott átsétálni az osztrák előőrsi vonalakon.

Azért foglalkoztunk részletesebben ezzel az első úttal, mert Beck Vilma többi feladatait is körülbelül ilyen módon oldotta meg. Működése közben két ízben volt alkalma Kossuthal személyesen is tárgyalni. Hogy a valóságban mit beszéltek, ma már nem tudjuk megállapítani. Mint az előzményekből hallottuk, Kossuth szűkszavúan csak annyit mondott erről az asszonyról, hogy tudomása volt magyar kémiszerepéről. Beck Vilma leírásában viszont fellengző hangon emlékszik meg e találkozásokról, hosszú párbeszédet közöl, amelyekben nemcsak Kossuthot, de önmagát is egekig magasztalja és úgy tünteti fel ezeket a találkozásokat, mintha vele Kossuth mélyszántású politikai gondolatokat és terveket közölt volna és a hadieseményeket is alaposan meg tárgyalta volna vele.

Beck Vilma kalandos útjai során sokszor került igen veszélyes helyzetekbe, de mindig sikerült lélekjelenlétével kiszabadulnia azokból. Így egy

alkalommal, 1848 utolsó napjaiban, valamiféle megbízással Komárom és Nagyigmánd vidékén mint parasztságos járkált az osztrák sereg különböző táborai között. Igmánd községben parasztházban kapott éjjeli szállást. Éjjélkor nagy lármára, lódobogásra ébredtek. Erős ulánus járőr érkezett a faluba és ott akart letelepedni. Beck Vilma házigazdái nem tudtak az osztrák ulánusokkal beszélni, mire ő vállalkozott a közvetítésre. A járőr parancsnoka, egy tizedes, igen erőszakosan lépett fel a háziakkal szemben, élelmet, szállást, takarmányt követelt. Beck Vilma a kiejtésén észrevette, hogy az illető lengyel ember, mire lengyelül szólította meg. A tizedesnek gyanús volt, hogy magyar vidéken, magyar parasztházban, magyarul nem tudó, mégis magyar parasztruhába öltözött asszonyt talál s faggatni kezdte, hogy mit keres itt. De az asszony talpraesetten azt állította, hogy Felsőmagyarországon, a lengyel határhoz közel lakó magyar asszony s most csak azért van itt, mert a közelben élelmiszerüzletet nyitott. A tizedes, mint utóbb kiderült, művelt lengyel egyetemi hallgató volt, aki annál könnyebben belenyugodott az asszony magyarázataiba, mert Beck Vilma unszolására a háziak bőséges vacsorát tálaltak fel a katonáknak, különösen pedig sok italt tettek az asztalra. A bor megoldotta a lengyel tizedes nyelvét, úgyhogy a kémnőnek nem került nagy fáradságába megtudni tőle a környező osztrák csapatok tagozódását, helyzetét és erejét. Hajnalban az ulánusok tovább lovagoltak s a kémnő az ő magyarázataik szerint — most már markotányosnőnek öltözve — könnyen megtalálta a Mór vidékén táborozó osztrák csapatokat s üzletkötések közben igen sok értékes adatot tudott meg tőlük.

1849 elején Beck Vilma veszélyes küldetésre vállalkozott. Woroniecky herceg Magyarországról lelkes szózatot intézett az osztrák uralom alatt lévő galíciai lengyel lakossághoz, amelyben felszólította őket lengyel légió felállítására, a magyar szabadságharc szolgálatában. E kiáltványok nyomtatott példányait kellett a kémnőnek Magyarországból kicsempészni és az osztrák rendőrhatalóságtól nagyon erősen ellenőrzött hazafias lengyel közönség körében terjeszteni. Ilyen hosszú útra, idegen országba, parasztságosnak vagy markotányosnőnek öltözve nem indulhatott el. Választékos, az akkori divatnak megfelelő ruhákat vásárolt tehát, névjegyeket nyomtatott koholt előkelő névvel és a monarchiában ismert két nagy színtársulat igazgatójától bizonyítványokat szerzett arról, hogy ő, mint kiváló színművésznő, Galiciába utazik vendégszereplésre. Szobalányát öltöztetőnői minőségben vitte magával. A lengyel nyomtatványokat utazóládájának kettős fenekébe rejtette, azután Kassán keresztül Mármharosziget felé utazott, ahol az osztrák határőrség felfeltartoztatta. Faggatták utazása célja felől, de ő nagyon érthetően meg tudta magyarázni, hogy Magyarországon a mai zürzavaros állapotokban senki sem érdeklődik a magasabb színművészet iránt, neki pedig ez a kenyérkeresete s reméli, hogy talán Lembergben el tud helyezkedni. Akadálytalanul eljutott tehát Samborba, onnan Lembergbe, ahol a Woroniecky hercegtől kapott bizalmas helyeken a proklamációkat átadta. Hogy gyanút ne keltsen, fel-

Lengyel level másolata

Teljes Franczia Országban királyi lájál, világra még nem le-
pott az Auszriai mezesenés miatt, Devidj az új nyas. F. A. Ország
ba nem tudni, merre a fias stamlyga in a Török Subhániak,
hogy egyrészt a sármar Egypetre kijjünk, Anglia ellen van, vagy
széles Balmerston

Az Ország Vadoncsinul - Víz Utjába fogadjak kétszáz
magyar Ország a Stucora in Igaz Hamorvált Endreghé
Buchner Szeg 4000 elv. főtől át

Lembergől elmenek a Bácsnál Vagyal a Baróti réstől

A Bácsnálj Némek a magyar ügyet jövésig

Stacionárius Revoluio a Király elfölös a Borvót kennek Bor
dék

Lembergön van az egyik Ország Generális helyen a elfő Colone,
mely Bácsnál jött átálál az Lemberg, Késztelt a Késztelt
ba a Készteltől ba, elv. meg a Késztelt átálál Készteltől,
Késztelt magyol Késztelt el magyol

A Francziai Készteltől már fivőre Késztelt a Roma,
ba, az egyik hogy meg adjal magyol.

Stacionárius Revoluio nemcsak hogy az hitte hogy Készteltől
bibe selen.

A Stacionárius Revoluio Delyese mellett magyol Készteltől
devel a Készteltől, azon Késztelt pedig két Lembergön
jövök átálál talan Dulla felt. Készteltől.

Bácsnálj magyol Készteltől Késztelt a Késztelt Készteltől
de Anglián a ma magyol Késztelt

Szállás a ma magyol a magyol Készteltől

Az Készteltől Készteltől Országban Készteltől fogadjak a Stucora,
Késztelt, hanem az Készteltől Készteltől Készteltől, a Készteltől
a Készteltől

Az Készteltől hogy a magyol az Készteltől Készteltől a Készteltől,
Készteltől hol van.

Készteltől átálál Stucora Készteltől Készteltől

magyol 17,000 gyalog 3,600 lovas

S. a Készteltől Készteltől

Készteltől átálál Stucora 22,000 gyalog 6,800 lovas

S. a Készteltől Készteltől

Stucora átálál Stucora 15,000 gyalog 2,500 lovas

S. a Készteltől Készteltől

Bácsnálj átálál Lemberg 26,000 gyalog 7,200 lovas

S. a Készteltől Készteltől

Világra

Szintay János beregi kormánybiztosnak Szemere Bertalan miniszterelnökhöz
intézett jelentéséhez csatolt lengyel kémjelentés magyar fordítása.

kereste a lebergi színház igazgatóját és vendégszereplésre ajánkozott. Nehogy azonban bekövetkezzék az az eset, hogy az igazgató esetleg elfogadja ajánkozását, fellépteti s akkor kiderül csalása, mindjárt olyan magas honoráriumot kért, amit az igazgató nem tudott megfizetni.

Ezután egy alkalommal egy magánházban titkos összejövetelen negyven lelkes lengyel diák jelenlétében előadást tartott a magyar viszonyokról s átadta a kiáltványokat, azután pedig tovább utazott Krakó felé. Felhívására a hazafias lengyel diákok közül sokan Magyarországra szöktek az ott alakuló lengyel légióhoz.

Krakóban Beck Vilma újból eljátszotta ugyanazt a komédiát a színház igazgatójával, mint Lembergben. Természetesen ott sem léptették fel, de így legalább neve a két főváros művészköreiben szerepelt és sokan sajnálták, hogy ilyen nagy művésznő fellépését az akkori rossz viszonyok miatt nem tudják megfizetni. Krakóban sikerült igen előkelő körökbe bejutnia, még pedig annál könnyebben, mert Magyarországból több ajánlólevelet hozott magával. Azután visszatért Lembergbe s onnan kerülő úton Czernowitzon, Erdélyen keresztül tért vissza egy hónapi távollét után Mármaroszigetre, ahol az odamenekült lengyelek nagy lelkesedéssel fogadták.

Ezután Kossuthhoz utazott, aki állítólag Görgey felvidéki hadtestéhez küldte, hogy onnan híreket hozzon. Beck Vilmának ezt a megbízatását nehezen hihetjük el, mert nem valószínű, hogy Kossuth, az akkori kormány feje és az egyik működő hadsereg parancsnoka között az ország határain belül ne lehetett volna rendes futárjáratok és posta révén állandó összeköttetést tartani és hogy erre éppen egy asszonyt kellett volna kiválasztani. Könyvének ez a fejezete valószínűleg csapongó fantáziájának szüleménye.

1849 tavaszán Görgey hadtestének területén tartózkodott s Kossuthtól azt a feladatot kapta, hogy megfigyelje az osztrák sereg közeledésének irányait és erejét. Küldjön erről tudósításokat Pestre és Debrecenbe, azután pedig utazzék külföldre, hogy Boroszlóban, Drezdában és Lipcsében átadja a magyar kormány megrendeléseit fegyvervásárlások ügyében; visszajövet pedig ejtse útba a morvaországi szövetségárakat és próbáljon megalkudni velük a magyar hadsereg nyári öltözeteinek titkos szállítása ügyében. A feladat annál nehezebb volt, mert igen nagy pénzüsszeget kellett magával vinnie. Duschek pénzügyminiszter utalványára az állami pénztárból 140,000 forintot kapott osztrák papírpénzben és azután útnak indult először Görgey táborába, Miskolc vidékére. Dolga végeztével visszatért Pestre. A Görgeytől kapott leveleket téli bundájának prémbélésébe varrva, zavartalanul tudott keresztül jutni a Hatvan és Gödöllő között felállított osztrák előörsi vonalakon és átadta híreit Pesten, amely akkor már tele volt osztrák katonákkal. Mivel attól félt, hogy az osztrák hadseregben talán már tudják, hogy ő a magyarok javára kémkedik, pesti tartózkodása alatt különféle álruhákban járt és vörös parókát hordott. Egy meleg nyári napon azonban nagyon zavarta a vastag paróka s a nélkül indult el sétálni. Szerencsétlenségére találkozott a Ceccopieri-ezred

ezredesével, akit még békeidőből igen jól ismert. Az ezredes nagyon udvariasan üdvözölte s felajánlotta neki, hogy sétáján elkíséri. Arra a kérdésre, hogy hova megy, az asszony azt felelte, hogy a várban szeretne egy kicsit sétálni. Az ezredes szívesen csatlakozott hozzá és Beck Vilma ügyesen olyan útvonalakat választott a várban, hogy annak egész erődítési rendszerét megismerhette, annál inkább, mert az ezredes az asszony ügyes kérdéseire még szakzerű magyarázatokkal is szolgált gyanútlanul. Az esetből azonban okult, többé nem lépett vörös paróka nélkül az utcára s amikor Kossuthnak szánt jelentéseit, előre megbeszélt módon, egy Hatvan vidékén lakó fiatal földbirtokos segítségével sikerült Debrecenbe távobbítania, gyorsan elutazott Pestről, hogy külföldi kiküldetését elvégezze.

A pesti osztrák főparancsnokságnál minden nehézség nélkül kapott útlevelet, azután Komáromig kocsin, onnan pedig hajón utazott Bécsbe. Ott legelőször Pöltenberg tábornok családját kereste fel, amely kitörő örömmel fogadta a tábornoktól küldött híreket, mert már hónapok óta nem tudott róla semmit. Bécsben egy külföldi követségnél kellett Kossuth utasítása szerint jelentkeznie. Hogy melyiknél, azt könyvében nem árulja el. Onnan Prágába utazott. Útlevele szerint családi ügyekben kellett Szászországba mennie. Prágában tanácskozott az ottani forradalmi vezetőkkel, azután Drezdába sietett. Mind ott, mind később Lipcsében és Boroszlóban megbeszélte a Kossuthtól már előzőleg értesített ügynökökkel a fegyvervásárlások ügyét, azután Oderbergen át visszatért Bécsbe.

Hogy újból feltűnés nélkül sikerüljön Magyarországra visszajutnia, egy női divatkereskedő ajánlólevelével divatárusnőnek öltözve, temérdek poggyászzal, kalapdobozokkal indult útnak, hogy a pesti hölgyeket a legújabb bécsi nyári divat cikkeivel megismertesse. Hajón utazott Komárom felé s véletlen szerencséjére a fedélzeten alkalmá volt néhány bőbeszédű tiszt beszélgetését kihallgatnia, akiknek sejtelmük sem lehetett arról, hogy a kalapdobozai mögött szundikáló divatárusnő magyar kém.

Pestre érkezése után már nem sok feladata akadt. Budavár bevételével az ország központja felszabadult, a hadihelyzet tisztázódott, úgyhogy Beck Vilma már csak kisebb, alkalmi kémkedésekben érvényesíthette eddig szerzett bőséges tapasztalatait. A világosi fegyverletételig még néhányszor utazott Pestről Bécsbe és vissza. A szabadságharc szomorú befejezése után, félelmében, hogy az osztrákok előbb-utóbb megtudják viselt dolgait, a külföldre menekült magyarok után ő is elhagyta az országot és 1850-ben Londonba ért, ahol, mint tudjuk, váratlanul érte a korai halál.

Kémszerepében történeti szempontból legérdekesebb az a körülmény, hogy egyetlenegyszer sem sikerült ellenfeleinek titkos működését leleplezniök s ártalmatlanná tenniök. Szerepét azonban teljes részletességgel sohasem fogjuk feltárhatni s így örökké homályban marad az is, hogy a kémeknek melyik csoportjába tartozott, azaz hogy többet használt vagy ártott-e a magyar szabadságharcnak, mint a bécsi kormánynak.

HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDEÉS NAGY FRIGYES IDEJÉBEN.

A XVIII. század szövevényes külpolitikája éppolyan görbe utakon járt, mint az európai nagyhatalmak külpolitikája az elmúlt században. A spanyol örökösödési háború befejezése után, különösen pedig Mária Terézia trónralépésének idejében, a kis Poroszország volt az az európai hatalom, amely mindjobban előtérbe nyomult és hatalmának, befolyásának tetőpontját a Hohenzollern-uralkodók legnagyobbjának, Nagy Frigyesnek uralkodása alatt érte el. Terjeszkedésének útjában a Mária Terézia alatt belsőleg megerősödött és kitűnő hadsereggel bíró osztrák-magyar monarchia állott. Hadserege számbeli kisebbségének és akkor még lazább külpolitikai kapcsolatainak tudatában Nagy Frigyesnek kétszeresen fontos volt, hogy ellenfelének kártyáiba belelásson. De éppen olyan fontos volt neki megtudni azt is, hogy a többi európai hatalmak, — közelebről legfőképpen Oroszország, — milyen álláspontot foglalnak el s a várható küzdelemben melyik fél mellé állnak.

Mivel az ilyen diplomáciai tárgyalások titokban, csak a közvetlenül érdekelték jelenlétében folytak, azoknak lényegét legkevésbé az a fél tudhatta meg, aki ellen a szövetségkötések irányultak. Nagy Frigyes jól tudta, hogy a külföldi udvaroknál hivatalosan megbízott követei, a tárgyalásokra alig gyakorolhatnak befolyást s azok tartalmát nem fogják megtudni. Neki pedig, mint gyengébb félnek, csak akkor lehetett reménye győzelemre, ha sikerül neki az Ausztriához csatlakozni kívánó egyik-másik hatalmat ettől visszatartani és megismerni ellenfelének szándékait, legelső sorban előkészületeit a háborúra, majd pedig a hadrakelt sereg létszámát és felvonulási részleteit. Mindezek pedig olyan feladatok voltak, amelyeket csak titkos ügynökök, kémek végezhettek el. Nagy Frigyes tehát az állambiztonsági szolgálatnak erre az ágazatára igen nagy súlyt vetett és ebbeli tevékenységét két irányban folytatta: titkos diplomáciai furfangos külpolitikai intézkedések alakjában és a hírszolgalat, kémkedés szabályozásában a hadrakelt sereg működési területén. Uralkodása folyamán nemcsak a diplomáciai és a katonai kémkedés ágazatával találkozunk, hanem gazdasági kémkedéssel is. Mind a hármat kitűnően megszervezte. A kémszolgalatot hatalmasan kifejlesztette,

Nagy Frigyes.

bár annak megbecsülésében még nem tartott ott, ahol a XIX. és XX. század, amelynek háborúiban az ellenségtől elfogott és halálra ítélt kémeket már vértanúkként és nemzeti hősként is tisztelték, ha vállalkozásuk rúgója hazafias lelkesedés volt. Az akkori idők francia és porosz kémzolgálatának jellemzésére érdekes Nagy Frigyesnek Rohan Károlyra, Soubise hercegére és francia marsallra vonatkozó megjegyzése: «Soubise-nek 99 szakácsa és 1 kémje van, nekem azonban 1 szakácsom és 99 kémem!» Nagy Frigyes szerint a kémek olyan egyének: «welche man gebraucht aber nicht ästimiert» («akiket felhasznál az ember, de nem becsül»). Azt is igen jól tudta, hogy nagyszabású diplomáciai ügyeket csak nagybefolyású s lehetőleg vezető állásokban levő államférfiaktól tudhat meg, tehát az ellenfél udvarának környezetéből kell befolyásos egyéneket megnyerni.

Amikor Frigyes 1745-ben seregével Szászországba vonult, rendkívül fontos volt Oroszország semlegességének biztosítása. Erzsébet cárnő bizalmasa és felelős minisztere akkor Bestushew gróf volt. A porosz király nem vesződött alsóbbrendű hivatalnokok megvesztegetésével, hanem egyik ügyes megbízottja révén egyenesen Bestushew grófhhoz fordult s 40,000 tallért ajánlott fel neki, ha Oroszország nem avatkozik a háborúba. Bestushew a titkos ajánlatot elfogadta, cárnőjét ilyen irányban befolyásolta, Nagy Frigyes Kesselsdorf mellett győzött s a drezdai béke biztosította neki az eddig elfoglalt területeket. De Nagy Frigyesnek az a megbízottja, aki Bestushewvel tárgyalt, — nem tudni milyen okból — a győzedelmes hadjárat után már nem tartotta szükségesnek a megígért pénzüsszeget az orosz miniszternek elküldeni. Ennek természetes következménye az volt, hogy a becsapott Bestushew Poroszország ellenségévé vált és szívesen vezetett át Mária Terézia politikájának vizeire, annál inkább, mert annak minisztere Kaunitz gróf, bőkezűbb volt, mint a porosz udvar.

A második sziléziai hadjárat után Nagy Frigyes helyzete hatalmasan megerősödött. Országának kis területéhez viszonyítva hatalmas, kitűnő haderővel rendelkezett és anyagi forrásai is bővebbek voltak, mint a bécsi udvaréi. Mária Terézia újabb háborúba egyedül nem akart bocsátkozni. Kaunitz grófnak sikerült XV. Lajos francia királyt szövetségesül megnyernie, azután pedig Oroszország megnyerésén fáradozott. Ez, — az előzmények után, — nem volt nehéz, mert Bestushew a porosz udvarnál lévő s nagyon kalandos és bizonytalan multú Gross nevű követét használta fel arra, hogy mondvacsinált ürüggyel felmondja a barátságot és Ausztriához csatlakozzék. Szászország is csatlakozott e szövetséghez, úgyhogy Nagy Frigyes oldalán ezután már csak Anglia maradt.

De a porosz király ily sok ellenséggel szemben sem vesztette el reményeit. Titkos ügynökei révén tájékozva volt a bécsi udvar szándékai felől s mihelyt megtudta, hogy mikor akarják a háborút ellene megindítani, elérkezettnek látta az időt, hogy megelőzze őket. Berlinben akkor La Puebla gróf volt Ausztria követe. Nagy Frigyes ennek titkárát, Weingarten-t vesztegette meg,

aki főnökének egész levelezését lemásolta és sürgősen megküldte neki. Másik, — éppilyen fontos — hírforrása egy Menzel nevű drezdai irodai alkalmazott volt, aki Brühl gróf szász miniszter irodájában dolgozott. Így jutott Nagy Frigyes kezeibe az a levelezés, amit Brühl Bestushewvel és Kaunitzcal folytatott. Ezalatt a császári csapatok már Csehországban gyülekeztek. Frigyes e miatt kérdést intézett Kaunitzhoz, akitől megnyugtató és kitérő választ kapott. De ekkor már kezében volt annak a levélnek másolata, amelyet Kaunitz drezdai követéhez intézett s amelyben közli, hogy a porosz királynak csak azért küldött halogató választ, hogy megnyugtassa s ezalatt ideje legyen az ellenségeskedés megkezdésére. Ugyancsak Menzeltől értesült a király arról, hogy Oroszország kívánsága szerint a háborút csak a következő évben, 1757-ben fogják megkezdni, amikor az orosz flotta is felkészült már.

Nagy Frigyes most már tisztán látott. Nem várta meg, amíg ellenfelei a következő évben legnagyobb erejüket ki tudják majd fejteni, hanem váratlanul megkezdte a háborút s ugyanakkor eljárásának megindokolásául közzétette mindazokat a kémek útján szerzett iratmásolatokat, amelyekből világosan kitűnt, hogy a bécsi udvar milyen kétszínű játékot folytatott vele. Természetes, hogy a röpirat megjelenése után Kaunitz letagadta az egészet és hamisítványnak minősítette a közzétett leveleket. Erre Nagy Frigyes, — amikor csapatai Drezdát megszállották, — a szász királynő kezéből erőszakkal kiragadtatta a legfontosabb eredeti iratokat, még mielőtt azokat ellenfelei megsemmisíthették volna!

Nem csodálkozhatunk, hogy Nagy Frigyes, mint korának egyik lejelesebb stratégiája, hamar felismerte a kémkedés jelentőségét a hadviselésben is. Az ellenséges haderők előkészületeinek, felvonulásának, terveinek bizalmas utakon való felderítését, a csatatérhez közeledő seregek helyzetének, erejének kipuhatolását elsődrendű feladatnak tekintette. Ennek bizonyítéka, hogy tábornokai számára készített híres titkos utasításában: — «Generalprincipien vom Kriege», — külön fejezetben tárgyalja az alapvető hadműveleti és harcászati utasítások között a kémiszolgálat katonai vonatkozásait. A nagy porosz királynak ezt a munkáját nálunk csak egy-két katonai szak tudós ismeri és tudomásunk szerint, magyar kiadásban, eddig nem jelent meg. Érdemesnek tartjuk tehát e munkánkban legalább a kémkedésről szóló fejezetét teljes tartalmával magyarra fordítva napvilágra hozni, a m. kir. Hadilevéltárban őrzött, egykorú, kézzel írott másolatból.

«12-ter Articul»

«Von Spions und dem Gebrauch, so man von solchen in Gewissen Fellen machen kann; auch auf wes Art man Nachrichten vom Feind bekommt».

«Ha az ember tudná jó előre ellenségének szándékát, akkor annak legyőzésére gyengébb haderő is elég volna. Természetes, hogy minden hadvezér igyekszik ilyen előnyös helyzetbe jutni, de nagyon kevesen mondhatják azt, hogy fáradozásuk sikerrel járt».

«Négyféle kémét különböztetünk meg: Jelentéktelen, alsóbbrendű em-

bereket, akik ilyen mesterségre vállalkoznak, kettős kémeket, «Spions par Consequence» és végül olyan kémeket, akiket erőszakkal kényszerítünk erre a szerencsétlen mesterségre».

«A jelentéktelen, közönséges embereket, — ilyenek polgárok, parasztok, papok stb., — csak arra lehet használni, hogy elküldjük őket az ellenséges táborok közelébe és megtudjuk tőlük, hogy az ellenség hol van. Beszámoló jelentéseik igen gyakran zavarosak és sokszor annyira érthetetlenek, hogy az embert még nagyobb zavarba hozzák, mintha teljesen tájékozatlan lenne az ellenségről. Nem sokkal többet érnek a szökött katonák jelentései sem. Az ilyen gyalogos katona legfeljebb csak azt tudja elbeszélni, hogy ezredénél mi történt, a huszár még kevesebbet, mert hadseregétől távoli felderítésre küldve, ezredétől teljesen elszakad, és sokszor még azt sem tudja, hogy a hadsereg hol van. Ha vallomásaikat írásba tudják foglalni, ez még a legjobb; ilyen esetben talán lehet hasznot meríteni azokból».

«A kettős kémekkel való hírszerzést akkor alkalmazzuk, ha magunkról költött hírekkel akarjuk az ellenséget félrevezetni. Schmiedeberg községben lakott egy olasz, aki mint kém az osztrákok szolgálatában állott. Ezzel az emberrel sikerült elhitetnünk, hogy az ellenség közeledtének hírére Bernklauig fogunk hátrálni. Ezt a hírt sietve közölte Lothringen herceggel, tehát sikerült ezt az ellenséges hadvezért tévútra vezetni».

«Eugen herceg hosszabb ideig pénzelt a versaillesi postamestert. Ez a szerencsétlen ember mindazokat a leveleket és parancsokat, amelyeket az udvar a hadrakelt sereg tábornokaihoz küldött, felbontotta és azok másolatait Eugen herceghez juttatta, aki ilymódon sokszor hamarabb értesült a francia udvar szándékáról és terveiről, mint azok a tábornokai, akik a francia seregeket vezették. Luxemburg kormánya megfizette Vilmos angol király egyik titkárát, aki királyának minden intézkedését titokban közölte. A király azonban megtudta ezt és nagyon ügyesen használta ki ezt a kényes ügyet a maga javára. Az áruló kém azt kényszerítette, hogy a luxemburgi kormánynak hamis tudósításokat küldjön. Többek között azt iratta vele, hogy a szövetséges seregek a következő napon nagyszabású portyázást fognak végrehajtani és hogy e közben a franciákat Dunkerken közelében váratlanul megtámadták és megverték, mivel ezek nem nagyon vitézül verekedtek».

«Nekünk nem lenne könnyű feladat ilyen kettős kémeket alkalmazni, ha Ausztriával fogunk hadat viselni. Nem csupán azért, mivel nálunk aligha fogunk találni olyan egyéneket, akiket hazájuk elleni szolgálatra lehetne csábítani, hanem inkább azért, mivel könnyű lovasságuk a működő hadsereget mint egy sűrű felhő veszi körül és senkit sem enged át a vonalakon, mielőtt alaposan meg nem motozná. Ez a helyzet ébresztette fel bennem azt a gondolatot, hogy néhány ellenséges huszártisztet kellene megvesztegetni (corumpieren) és rábírní őket arra, hogy vállalják a levelezés közvetítését. Ezt így képzelem. A huszárok között folytatott járőrharok alatt szokásos az, hogy a portyázásban időnkint kisebb szünetek következnek és ilyenkor a

szembenálló járőrök néha beszélgetésbe is ereszkednek egymással. Ezeket az alkalmakat lehetne felhasználni hírek kicserélésére és levelek közvetítésére».

«Ha valamiféle híreket akarunk az ellenség soraiba csempészni, vagy pedig onnan szeretnénk híreket kapni, akkor azt a következő módon is elérhetjük. Megbízható katonákat keresünk táborunkban és mint katonaszökevényeket — jól betanítva — átküldjük az ellenség táborába. Az ilyen emberek azután ott szolgálatba állnak és mindazt elmondják, amit a mi érdekeinknek megfelelően az ellenséggel közölni kívánatosnak tartunk. Ezek az emberek titokban röpcédulákat is terjesszenek az ellenség soraiban, hogy annak csapatait átpártolásra buzdítsák. Ha feladatukat elvégezték, akkor kerülő úton térjenek vissza táborunkba».

«Ha semmi módon sem tudunk az ellenség soraiból hírt kapni, akkor még van egy utolsó mód, amelyhez nyúlhatunk : «Ob schon solches sehr hart und grausam ist». Ilyen esetben vagyonos, ház-
zal, földekkal bíró, nő, gyermekes polgárokat választunk ki és egyik megbízható emberünket osztjuk be hozzá, aki inasának öltözve mindenütt vele megy és az illető ország lakosságának nyelvén beszél. Az említett polgárnak a következő utasítást adjuk. Kísérőjét mint inasát vagy kocsisát viszi magával és azzal az ürüggyel, hogy az ellenséges hadsereg erőszakosan bánt vele, vagyonát pusztította, átmegy az ellenséghez, hogy annak parancsnokságánál panaszt emeljen. Ennek az embernek szigorúan meg kell parancsolni, hogy a magával vitt kísérőjét (t. i. ez a tulajdonképpeni kém, aki — mialatt gazdája az ellenséges parancsnokságokkal tárgyal — a táborban jól körülnéz és mindent megfigyel) okvetlenül visszahozza táborunkba, mert ha otthagyja, feleségét, gyermekeit felkoncolják, házat kirabolják és felgyújtják».

«Ezt a módszert kénytelen voltam én is alkalmazni, amikor Chlum mellett táboroztunk és ily módon igen jó híreket kaptam».

«Végül mindezekhez még csak azt fűzöm hozzá, hogy a kémek megfizetésében nagyon bőkezűnek, sőt tékozlónak kell lenni. Az az ember, aki a mi szolgálatunkban kiteszi magát a kötél általi halál veszélyének, megérdemli, hogy jól megfizessük».

Ha figyelmesen olvassuk Nagy Frigyesnek ezt az érdekes és abban az időben még mindenesetre szokatlan utasítását, akkor megtalálhatjuk abban a későbbi kém szolgálat általános alapvető fogalmait. Abba a négy kategóriába, amibe Frigyes a kémeket osztotta, a később széleskörűvé vált kémkedési rendszerekből ismert különféle kémek és titkos hírhozók mind besorolhatók.

Bestushew gróf, Erzsébet cárnő bizalmasa és felelős minisztere.
(Éremkép.)

Csak a fogalomkör tágult. «Kettős kémek», vagy dupla spiónok alatt később már nemcsak azokat a kémkedésen rajtakapott kémeket értették, akik szorultságból hazájuk elleni szolgálatra vállalkoztak, hanem olyanokat, akik tudatosan, mindkét téltől megfizetve kémkedtek kétfelé. Nagy Frigyes előbb ismertetett utasításában a «Spions par conséquence» névvel megjelölt titkos hírszerzők alatt a király, — mint a felsorolt példákból kitűnik, — olyanokat értett, akik az ellenséges országban, mint annak polgárai laktak és onnan küldték titkos híreiket, szóval hazájuk ellen dolgoztak.

Nagy Frigyes uralkodása alatt a magyar nemzettel többféle kapcsolatot próbált létrehozni titkos úton. Jól tudta, hogy a magyar nemzet kívánsága és jogos követelése nem állottak mindig összhangban az ország sorsát intéző királyi ház, főleg pedig rossz tanácsadóinak érdekeivel. A közelmúltban lezajlott Rákóczi-felkelés pedig behizonyította, hogy a nemzet még fegyveres kézzel is kész jogait kivívni, ha más megoldást nem lát. Nagy Frigyes külpolitikai és katonai terveiben számított arra, hogy Ausztriával való háborúja esetén a magyarokra támaszkodhatik. De számításába hiba csúszott. Mária Terézia és már édesatyja, III. Károly király, tanult a múltból. Nem követték elődeiknek, I. Lipótnak és I. Józsefnek magyarellenes kormányzati felfogását és nem adtak okot arra, hogy a magyar nemzet újból fegyverrel igyekezzék ellenállni és koronás királya ellen hadat viseljen. Mária Terézia pedig bölcs előrelátással és ügyes kormányzási módszerével elérte azt, hogy amikor igazán komoly veszély fenyegette a monarchia létét, az egész magyar nemzet lelkesedéssel ragadott kardot mellette.

Természetes, hogy ennek ellenére is mindig voltak olyanok, akik szívesen résztvettek a Habsburg-ház ellen irányuló mozgalmakban és ezek szívesen hallgattak a Poroszország felől jövő titkos üzenetekre; de ezeknek a mozgalmaknak nagyobb politikai, vagy katonai eredménye nem volt.

Nagy Frigyesnek Magyarországgal szőtt titkos kapcsolatait két vonatkozásban ismerhetjük fel. Egyrészt abban, hogy könnyű lovasságának megszervezésére szívesen fogadott zsoldjába magyar huszártiszteket és huszárokat és ezek egy részét titkos ágensei segítségével igyekezett a porosz hadseregbe való lépésre csábítani; másrészt pedig abban, hogy felhasználva az ellenreformáció óta magyar földön állandóan lappangó vallási villongásokat és ellentéteket, ezen a téren akarta a kifejtett titkos propagandával a magyar nemzetet maga mellé állítani Mária Terézia ellen. Mint protestáns uralkodó tehát a magyarországi protestánsokkal keresett titkos kapcsolatokat, hogy fellájítsa őket a katolikus uralkodóház ellen.

Mielőtt Nagy Frigyes titkos politikájának és az annak érdekében kifejtett hírszerző- és kémvizsgálóinak vázolásához kezdenénk, meg kell állapítanunk, hogy a porosz udvar már Nagy Frigyes atyja, I. Frigyes Vilmos idejében is szőtt titkos szálakat Magyarországgal, abból a célból, hogy hadserege számára katonákat toborozzon. Mindenesetre bizonyos azonban az is, hogy a toborzásokat végrehajtó egyének, megbizottak, más körülmények

iránt is érdeklődtek, éspedig olyan dolgok iránt, amelyeknek megállapítása kétségtelenül már a kémkedés fogalmával egybevágott.

A titkos toborzásnak érdekesebb jelenetei a következők voltak.

Kaunitz Vencel Antal németbirodalmi herceg, osztrák udvari-
és államkancellár.

Magyar emberek már Frigyes Vilmos király idejében is szolgáltak, a porosz hadseregben, akkor, amikor ez a katona-király Európaszerte kereste és felfogadta testőrsége számára az óriástermetű újoncokat. Abban az időben még nem ment hazaárulás-számba az, ha valamely állam polgárai más

állam hadseregében vállaltak szolgálatot, különösen akkor, ha a két állam békekészen állt egymással. De egyik uralkodó sem nézhette jószemmel, hogy alattvalói közül éppen a harcrátermett és testileg kiváló egyének vállaljanak szolgálatot idegen államok hadseregeiben, ezért nem szívesen adtak engedélyt a toborzásra, és e bizottságok működését szigorúan ellenőrizték. Frigyes Vilmos azonban különös szeretettel gyűjtötte potsdami gárdaezredébe az óriástermetű gárdistákat és nem sokat törődött vele, hogy azok jószántukból jelentkeztek-e a toborzó bizottságnál, vagy ígéretekkel, pénzáldozatokkal kellett őket Poroszországba csábítani vagy erőszakkal szállítani. Ilymódon tehát tág tere nyílt annak a titkos toborzó munkának, amelyet Frigyes Vilmos pénzzel jól ellátott titkos ügynökei Magyarországon folytattak, részben függetlenül, részben összhangban a nyíltan megengedett toborzással.

Porosz toborzók hazánk területén legelőször 1722-ben mutatkoztak. Báró Renaud ezredes, kassai parancsnok a Felvidéken három ilyen titkos toborzót tartóztatott le, akikről kiderült, hogy lengyel származású porosz kapitányok voltak, mégpedig Kogolansky Károly, Gursky Gáspár és Masko Gyula. A három tisztet 1723 júliusában hadbírótság elé állították. Tekintettel azonban arra, hogy időközben a porosz király a bécsi Hofkriegsratnál érdekükben kellő lépéseket tett, kisebb pénzbírság lerovása után mindhárom szabadon bocsátották. Az a körülmény azonban, hogy ezek a tiszték egy évnél tovább ültek vizsgálati fogságban, egyelőre visszariasztotta a porosz toborzókat s 1723 után már csak szórványosan próbálkoztak egyes emberek, de ezek is rendszeren rajtavesztettek.

1726 után újból megjelentek a porosz toborzók Magyarországon. A Pragmatica Sanctio elismerése ügyében folytatott tárgyalásoknál gróf Seckendorf császári megbízott figyelmeztette a bécsi udvart, hogy a porosz király hajlandóságának megnyerését igen elősegítené ha 24 szép szál legényt toboroznánk és magyar hajduknak felöltözve a porosz királynak ajándékoznánk, mert más udvarok is küldenek magastermetű újoncokat Berlinbe, mivel jól tudják, hogy mennyire örül Frigyes Vilmos az ilyen ajándéknak. A bécsi udvar tehát engedélyt adott báró Gotter, szász-góthai követnek, nagytermetű legények toborzására. Amikor ezek a magyar óriások, akiket főleg Magyar- és Horvátországból szedtek, festői egyenruhájukban Potsdamban megjelentek, a porosz király környezete látta, hogy Magyarországon érdemes toborozni. 1729-től kezdve újból ellepték a porosz titkos ágensek főleg Felső-Magyarországot és a szó szoros értelmében szinte vadászatot tartottak óriástermetű egyénekre. 1730-ban egy Turnovsky nevű lengyel és egy Korotnok nevű magyar nemes igyekezett katonákat toborozni, természetesen a hatóságok tudta nélkül. Bár a kassai császári parancsnok mindent elkövetett kézrekerítésükre, csak négy, már felfogadott parasztot sikerült elfogatnia; Turnovsky kiszökött az országból, Korotnok pedig, a vele lévő porosz és lengyel toborzó-tisztekkel együtt a lengyel fennhatóság alá tartozó lublói várban keresett oltalmat. Egy 1731-ben kelt hivatalos iratból kitérnek, hogy I. Frigyes Vilmos

FREDERICUS
Rex Borussiae

WILHELMUS
Electo Brandenburgensis

I. Frigyes Vilmos porosz király.

egy alkalommal 2000 tallért fizetett annak az ügynöknek, aki négy magyar újoncot szállított udvarába.

1732-ben Éperjes környékén újból feltűnt Korotnokyt, most már mint porosz tiszt és porosz szolgálatba csalta báró Szentiványi, beregmegyei főispán három szolgáját. A főispán panaszt emelt és a haditanács Korotnokyt a további toborzásoktól eltiltotta. A titkos toborzók ellen hozott intézkedések állandóan érvényben voltak ugyan, de az ágensek ezzel nem sokat törődtek. Mivel igen nehéz volt ellenőrizni azt, hogy az engedéllyel toborzók mennyire tartják be a szabályokat, nem toboroznak-e több embert, mint amennyire engedélyük van, a katonai parancsnokságok és politikai hatóságok nem igen tudták titkos munkájukat ellenőrizni. Ha ilyen porosz toborzónak engedélye volt például öt ember toborzására, titokban kétszer, háromszor annyit is toborzott, azután öt legényt nyíltan küldött át a határon, a többit pedig ügyesen átszöktette. A toborzások titkos vonatkozásaiban, főleg pedig az azzal kapcsolatos pénzügyek lebonyolításában, a zsidók játszottak nagy szerepet. Egykorú iratok gyakran emlegetik Hierschl Mayer, Salamon Izsák, Joel Bürgel pénzügynökök neveit. Ezek nyilvántartottak minden 6 lábnál magasabb legényt, úgyhogy a porosz toborzókat egyenesen az illető községekbe tudták vezetni.

1733 után a titkos ügynökök már nemcsak Frigyes Vilmos király, hanem a trónörökös (a későbbi II. Nagy Frigyes) számára is toboroztak, aki azonban nem áldozott annyi pénzt erre a célra, mint édesatyja. A titkos toborzók egyébként nem csupán a községekben toboroztak, hanem igyekeztek megkönyvékezni a hadseregben már szolgáló és hat lábnál magasabb katonákat is, hogy a határon való átszökésre csábítsák, természetesen megfelelő pénz-áldozatokkal. A legszemérmertlenebb toborzókhoz tartozott Joel Sámuel Levin nevű zsidó, aki kezdetben csak közvetítő szerepet játszott a berlini udvar és a Magyarországon működő toborzótisztek között. Később, — amikor látta, hogy ez milyen jó üzlet, — saját szakállára kezdett dolgozni. De Galgócon letartóztatták, éppen akkor, mikor egy ottani embernek aranyórát ígért, hogy kezeibe juttasson egy hatalmas szál legényt. Gróf Erdődy György lecsukatta s a helytartótanács intézkedésére Pozsonyba szállíttatta. Joelnak sikerült a vádat áthárítania porosz megbízóira, akiknek ő csak végrehajtó közege volt, de a tárgyalások során bevallotta, hogy eddig több mint 170 embert szállított ki Poroszországba a Komáromban működő toborzó központ útján.

Ez az adat nagy megdöbbenést okozott Bécsben. 1735 novemberében királyi rendelet jelent meg, amely szigorú korlátok közé szorította a toborzást és megtiltotta, hogy a király, vagy a helytartótanács esetről esetre kiadandó engedélye és útlevele nélkül bárkit is ki lehessen szállítani az országból. De a titkos toborzás még ekkor sem szűnt meg teljesen. A jó pénzért mindenre kapható szemfüles ágensek tovább is bekalandozták Felső-Magyarországot (mivel innen lehetett a legkönnyebben és legrövidebb úton küldeni

az embereket Porosz-Sziléziába), de ezután óvatosabbak voltak. A porosz toborzók 1736 óta inkább Magyarországon kívül, olasz földön toboroztak s Magyarország csak annyiban volt ez ügyben érdekelve, hogy az újoncokat az ország nyugati határszélén át utaztatták Poroszországba. De Felső-Magyarországon mégsem szűnt meg a titkos toborzás. Besztercebánya és Lőcse környékén 1736 nyarán lepleztek le egy ilyen titkos társaságot, azok tagjait, — Filiczky Simont és társait, — a lőcsei katonai parancsnok lecsukatta. Kiderült, hogy állandó összeköttetésben voltak Kircheisen porosz követségi titkárral. A kihallgatás alkalmával kiderült az is, hogy nemcsak a Szepességen, de az ország más vidékein is tovább folyt a titkos toborzás. Ugyanakkor Pozsony vidékén letartóztatták De Gueis nevű porosz toborzó hadnagyot, de a vele összeköttetésben lévő Marcus Maier Deitz nevű zsidónak sikerült idejekorán megszöknie.

Nagy feltűnést keltett Karlóczy Péter pere 1737-ben, amelyből kitűnt, hogy a titkos toborzásban tabáni rác kereskedők és lengyelek is részt vettek. E per anyagából ismerjük meg azokat a fogásokat, amelyekkel a toborzók a szép szál magyar legényeket porosz szolgálatba csábították. Egy Cserevszky Gáspár nevű lengyel nemes Mágócsy pestmegyei alispán szolgálatában állott. Amikor ideje ott letelt, egy Miklós nevű tabáni rác azt ajánlotta neki, hogy évi 100 forint fizetéssel és napi 40 dénár élelmezési pénzzel kitűnő állást tudna neki szerezni Pozsonyban. A lengyel örömmel elfogadta ezt a kecsegtető ajánlatot, beült egy Méhes János nevű pozsonyi kereskedő társaságában a reá várakozó kocsiba és Pozsonyba utazott abban a hitben, hogy gróf Pálffy János pozsonyi udvarában lesz belső hajdu. Pozsonyba érkezve, elkísérték őt Lysander várkapitányhoz, aki csak annyit kérdezett tőle, hogy van-e kedve szolgálni. Cserevszky még mindig azt hitte, hogy a gróf Pálffynál megüresedett hajdu-állásról van szó, tehát igent mondott. Ekkor tudta csak meg, hogy mindez ürügy volt és őt Poroszországba fogják átcsempészni. Lármat csapott, kiderült az egész eset és az is, hogy a porosz katonatorozások hátterében Karlóczy állott. Letartóztatták s miután a zalamegyei törvénytörés előtt beismerő vallomást tett, félévi sáncmunkára ítélték a győri várban, azután az ország területéről kitoloncolták.

A bécsi udvar ez után a botrányos per után még jobban megszigorította a toborzási engedélyek kiadását. Az 1737-ben kitört török háború alatt a toborzások lassankint megszűntek. Amikor pedig 1740 nyarán kitört az örökösödési háború és Nagy Frigyes és Mária Terézia egymás ellen hadat kezdtek viselni, porosz toborzók nem mertek többé Magyarországra jönni.

Amikor az első sziléziai hadjárat 1742. június 28-án a berlini békével véget ért s Mária Terézia és Frigyes, — rövid ideig — nem viselt egymás ellen hadat, a porosz király Dohna gróf altábornagyot küldte meghatalmazott követként Mária Terézia udvarába. Dohnának sikerült kieszközölnie, hogy porosz tisztak a királyné magyar csapatainál, mint vendégek — «volontairek», — vegyenek részt az akkor folyó bajorországi hadjáratban. Born-

stedt porosz ezredes vezetésével 25 tiszt jelentkezett a következő évben Mária Teréziánál, aki őket kegyesen fogadta s a hadrakelt sereghez küldte a bajor harctérre.

Frigyes részletes írásbeli utasítást adott Bornstedt ezredesnek, hogy tisztjei miképpen viselkedjenek és hogyan működjenek Mária Terézia hadseregében. Főcéljukul tűzte ki, hogy a magyar huszárezredeknél tanulják meg, hogyan gondozzák a lovakat, harcban és gyakorlatoknál hogyan dolgoznak, szóval általában, hogy a magyar lovasság mit, hogyan csinál. Az egyik tisztnek külön feladata volt a magyar királynő hadseregének élelmező-rendszerét tanulmányozni és a raktárakat megtekinteni.

Ha a Bornstedtnek adott «Instructio» szövegét áttanulmányozzuk, abban nem találunk látszólag semmit, amiből Nagy Frigyesnek valamilyen rejtett szándéka, vagy titkos utasítása kitűnnék. Azáltal, hogy tisztjei nyíltan, engedéllyel tartózkodhattak a magyar huszárok között s megfigyeléseikről jelentéseket küldtek, nem is volt szükség arra, hogy ezenfelül még titokban is kémkedjenek. Csak az instructio utolsó fejezete bizalmas, titkos jellegű. Ebben ugyanis Nagy Frigyes azt az óhaját fejezte ki, hogy a porosz tisztek igyekezzenek igen tapintatosan és nagy körültekintéssel, óvatossággal rábírní olyan magyar tiszteket: «so von Merite wären und in welchen sonst was gutes steckt, und welche Inklination hätten in Sr. Königl. Majestät Dienste zu gehen», — hogy lépjenek porosz szolgálatba. Bornstedt működésének meg is volt a látható eredménye: az év végéig mintegy 25 osztrák-magyar tisztet sikerült toborozni Frigyes számára. Amikor aztán a porosz király a berlini békét megszegve, 1744-ben újból Csehországba tört, Bornstedt és tisztársai hazautaztak.

Kétségtelen, hogy ezek a tisztek Nagy Frigyesnek nemcsak szervezés tekintetében adtak tanácsokat, tehát már ezzel is sokat elárulhattak neki, hanem Mária Terézia hadereje belső rendjére nézve olyan körülményeket mondhattak el, amelyek a porosz király számára igen fontosak voltak.

Hogy Dohna gróf és Bornstedt ezredes szerepe a magyar huszártisztek átcsábításában nem volt egészen tiszta, kiviláglik a következő esetből. Mária Terézia királynő megengedte ugyan, hogy Frigyes *önként jelentkező* magyar huszártiszteket szolgálatába fogadjon, de a porosz király ügynökei ezt úgy értelmezték, hogy titokban már előre kiválasztották azokat a kitűnő magyar huszár főtiszteket, akiknek átlépése a porosz lovasság számára nagy nyereség lett volna. Ezeknek nevét bizalmasan közölték is királyukkal. A porosz udvar azután megüzente ezt Dohnának azzal az utasítással, hogy beszélje meg ezt szóban Bornstedtrel: «da die Klugheit gebietet, derartige Dinge nicht brieflich abzumachen». Főleg két magyar huszártisztet ajánlottak bizalmasan Bornstedt figyelmébe, Halász Zsigmond kapitányt a Beleznay huszárezredből és Babocsay Farkas őrnagyot a Baranyay huszároktól. Halász Zsigmond valóban porosz szolgálatba is lépett, ott mint huszárezredes különösen kitüntette magát és egyik főszervezője volt Nagy Frigyes porosz huszár-

Bornstedt, Nagy Frigyes ezredese, a bajorországi magyar csapatoknál beosztott porosz tisztek vezetője.

ságának. Babocsay őrnagy szintén eljutott Berlinbe, de nem mint Nagy Frigyes huszára, hanem mint Mária Terézia hűséges katonája. Résztvett Hadik András 1757-ben végrehajtott híres berlini expedíciójában és ott a város kapujában lefolyt rövid harc alatt hősi halált halt.

Magyar tisztok titokban való átcsábításának még az a következménye is volt, hogy a porosz hadseregben szolgálatot vállaló tisztok után sok huszár szökött át, egyrészt azért, mert ragaszkodott szeretett tisztjeihez, másrészt pedig azért, mert a titkos porosz ágensek a magyar legénység között azt a hírt is terjesztették, hogy a protestáns vallású embereknek sokkal jobb dolguk van Nagy Frigyes hadseregében, mint a katolikus Habsburgok szolgálatában. Az átlépéseknek Mária Terézia annyiban is kárát vallotta, mert az átlépettek itthoni hozzátartozóikkal és ismerőseikkel fenntartották az összeköttetést s ennek révén II. Frigyes sokszor értékes adatok birtokába jutott.

A magyar huszártisztek és huszárlegénység Nagy Frigyes seregében minden tekintetben beváltották a működésükhöz fűzött reményeket. Bár idegen hadsereg kötelékében, de tisztességet, dicsőséget szereztek a magyar huszár hírnevének; Frigyes igen ügyesen tudta katonai értéküket kihasználni; portyázásokban, váratlan megrohanásokban sokszor kitüntették magukat. De a régi hadtörténeti okmányokból azt is megállapíthatjuk, hogy Frigyes kémszolgálatra is felhasználta egyik-másik ügyes magyar huszárt. Gyakran megtette, hogy huszárait a harcok közben elesett magyar huszárok egyenruhájába öltöztette és titkosírással írt jelentéssel küldte át a szembenálló osztrák-magyar seregnek ahhoz a részéhez, amelynek helyzetéről híreket akart kapni. Ha a huszárt az osztrák előőrsök feltartóztatták, baja nem igen történhetett, mert azzal menthette ki magát, hogy csapatától elszakadt és azt keresi, vagy pedig a titkosírású jelentést mutatta fel, amit ott senkisémmel tudott elolvasni s akkor, mint fontos futárt, nyugodtan tovább bocsátották. Ha pedig küldetését sikerrel végezte és visszatérve Nagy Frigyes táborába, tapasztalatairól be tudott számolni, jutalmul 6 aranyat kapott, ami abban az időben nagy pénz volt.

Egy-két porosz könyvben említést tesznek arról is, hogy egy alkalommal az egész Ziethen-huszárezred a monarchia lovasságának egyenruhájába öltözve nagyszabású portyázásokat és felderítést hajtott végre 1745-ben a császári sereg háta mögött. Ez az elbeszélés, — úgy hisszük, — a mesék világából való, mert ha igaz lenne és e vállalkozás sikerült volna, akkor a porosz hadtörténeti munkák, ha pedig megtörtént, de nem sikerült, az osztrák hadtörténeti munkák bizonyosan megemlékeznének róla, pedig komoly hadtörténeti könyvekben, főleg pedig egykorú iratokban sehol sincs nyoma.

Nagy Frigyes arról is igen jól volt értesülve, hogy a Mária Terézia kormányzása alá tartozó országokban és tartományokban mindenütt vannak elégedetlenek, akik részben vallási, részben más okok miatt nem szívesen fogadták a bécsi kormány centralisztikus intézkedéseit. Titkos megbízottai

mindezeket a köröket felkeresték s a királyt állandóan tájékoztatták a Habsburg-monarchia nemzetiségeinek hangulatáról. Különösen alapos betekintést szeretett volna nyerni Magyarország belső ügyeibe és annak lakosságát a porosz politika érdekeinek szolgálatába állítani. Sokat remélt a magyar-

Gróf Schwerin Kurt Kristóf porosz tábornagy.

országi protestánsok hajlandóságától, akik nemzetiségi ellenszenvén kívül, még szabad vallásgyakorlatuk korlátozása miatt is leginkább alkalmasak voltak a Habsburg-ház elleni hangulat szítására. Szívesen fogadta tehát a Magyarországból kivándorolt, vagy kiüldözött protestáns emigránsokat és átköltözésüket titkos ágensei útján elősegítette. Frigyes azonban e téren

kevesebbet ért el, mint remélte, mert amikor a haza veszélyben forgott, főleg például 1751-ben, a magyarországi protestánsok túlnyomó részében a királyhoz való hűség erősebb volt, mint sérelmeik felett érzett elkeseredésük s híven kitartottak Mária Terézia mellett.

A porosz udvarnak a magyarországi protestánsok megnyerése két okból lett volna kívánatos, politikai és hadászati okokból. Ha sikerül Magyarország protestáns rendeit és lakosságát pártütésre csábítani, tehát Mária Terézia birodalmában esetleg polgárháborút előidézni, ennek beláthatatlan politikai következményei lehettek volna. De ha ilyen nagyszabású vállalkozás nem is sikerült, akkor legalább Mária Terézia seregét gyengíti és a porosz sereg erejét növelheti az a sok protestáns tiszt és katona, akit mindenféle ígéretekkel sikerül Poroszországba átcsalni. Ilyen szélesebbkörű és nagyobb célokat kitűző vállalkozást kis emberek, rendszertelenül szanaszét dolgozó titkos ágensek nem tudnának elintézni, ezért a porosz udvar alaposabb és nagyszabású eszközökkel látott végrehajtásához. Három olyan írásbeli bizonyíték maradt az utókor számára, amelyek képet nyújtanak a porosz kormány e téren kifejtett fáradozásairól. Ezek: Schwerin altábornagy levele Pálffy János gróf nádorhoz, az úgynevezett Marwitz-féle pátens és az: «Ohnbilliges Verfahren des Hauses Oesterreich gegen die Evangelischen» c. röpirat.

Amikor 1741 végén olyan volt a hadi helyzet, hogy a magyar nemzet áldozatkészsége és lelkesedése folytán Khevenhüller tábornagy serege hatalmas erősítést kapott és a Magyarországból származó friss csapatok a morva és sziléziai határokhoz gyülekeztek, Poroszország két tűz közé került. Nagy Frigyes nagyon szerette volna a magyarokat eltéríteni Mária Terézia hűségétől s titkárával levelet fogalmaztatott Pálffy János nádorhoz, amelyet Schwerin altábornaggal iratott alá és az ő nevében küldött Pozsonyba, Mária Terézia udvarának megkerülésével. De ezt a levelet nyomtatásban is kiadta és azt porosz titkos ágensek rejtett utakon Felsőmagyarországba csempészték, hogy a közönség is megtudja Nagy Frigyes levelének tartalmát s ezáltal hangulata Bécs ellen forduljon. Ez az eljárás méltán nevezhető ezen időszak «propaganda-háborúja» egyik részletének. A levélben Schwerin altábornagy (azaz tulajdonképpen maga a király) kijelentette, hogy Poroszországnak semmi más célja nincs, mint az európai békének és Németország belső nyugalmanak helyreállítása. Ha a magyarok békésen megmaradnak határaik között, nem lesz bántódásuk. A porosz király győzelme után Magyarországon nem fog adót szedetni, az ország kereskedelmét előmozdítja és semmiképpen sem fogja lakosságát zavarni. Ha ellenben a magyarok Mária Terézia seregében fegyveresen betörnek Poroszországba, akkor a porosz király élni fog velük szemben is az erőszak és visszatörlesztés jogával.

Nagy Frigyes felhívása meddő maradt. A porosz király ugyan betört Csehországba 1744 nyarán s Prágát is elfoglalta, de a magyar katonaság hűségesen kitartott a királynő zászlói alatt. Az ország határainak védelmére

a királynő rendes hadseregén kívül fegyverbe szólította a megyei felkelést is. Az udvari haditanács ennek az új seregnek a segítségével Sziléziában akart színleges támadást kezdeni, hogy időt nyerjen addig, amíg Lotharingiai Károly herceg serege a Rajna mellől a cseh harctérre érkezik. E támadás kivédésére Frigyes von der Marwitz tábornok parancsa alatt álló seregét Sziléziába küldte ugyan, de attól félt, hogy ez a Magyarország határai felé közeledő porosz sereg nyugtalanítani fogja a magyar közvéleményt. Ezért Marwitz neve alatt 1744. augusztus 25-én, a berlini udvari nyomda 300 darab latin nyelven szer esztett röpiratot készített Magyarországon való titkos terjesztés céljaira. Ennek a «Marwitz-féle pátensnek» nevezett röpiratnak a tartalma röviden a következő: A bécsi udvar miniszterei hazug és alaptalan ürügyekkel igyekeznek a dicső magyar nemzetet a porosz király ellen izgatni és rábirni arra, hogy fegyveres kézzel törjön Sziléziába. Pedig a porosz királynak távolról sincs szándékában, hogy országának területét a magyar királynő megkárosításával növelje. Semmi más célja nincs, mint a német császári méltóság és tekintély megóvása és Németország nyugalmanak helyreállítása, amely törekvések legfőbb akadályja a bécsi udvar konoksága. A jelenlegi helyzetben csakis a német-római birodalom ügyéről van szó, Magyarországnak ehhez semmi köze sincs. Ezért a király a nemes magyar néptől elvárja és reméli, hogy nem felejtette el azt a sok jótéteményt és jóindulatot, amelyben a porosz királyok főleg az ország protestáns lakosságát részesítették. Felhívja tehát az országot, hogy ne tegyen semmi olyat, amivel magára vonná a poroszok haragját. Ha nyugodtan bevárja az események fejlődését, nem lesz bántódása, ha ellenben ellenségesen viselkedik, vagy fegyveresen tör Sziléziára, akkor a porosz sereg Magyarországot fogja megtámadni.

A pátenseket a titkos ágensek 1744 szeptemberében kezdték Felsőmagyarországon terjeszteni. Pálffy János nádor rövid idő múlva már értesült erről és szeptember 29-én rendelettel utasította a felvidéki katonai parancsnokságokat, hogy a megyei hatóságokkal együtt igyekezzenek letartóztatni a röpiratok terjesztőit, az iratokat kobozzák el és küldjék Pozsonyba. A hatóságok munkája eredményes volt. Már szeptemberben találtak ilyen röpiratokat pozsonyi kereskedőknél és Kassán egy Dürner nevű kereskedőnél. Októberben Pesten rajtacsíptek egy Braunsreitter nevű egyént a pátens terjesztésén. Sőt ugyane hónapban már Erdélyben is elkoboztak ilyen pátenseket Dobozi nevű embertől. Novemberben ugyancsak e miatt letartóztattak Lőcsén két kereskedőt, Almássyt és Egerszegit, akik élénk dohánykereskedést űztek boroszlói cégekkel.

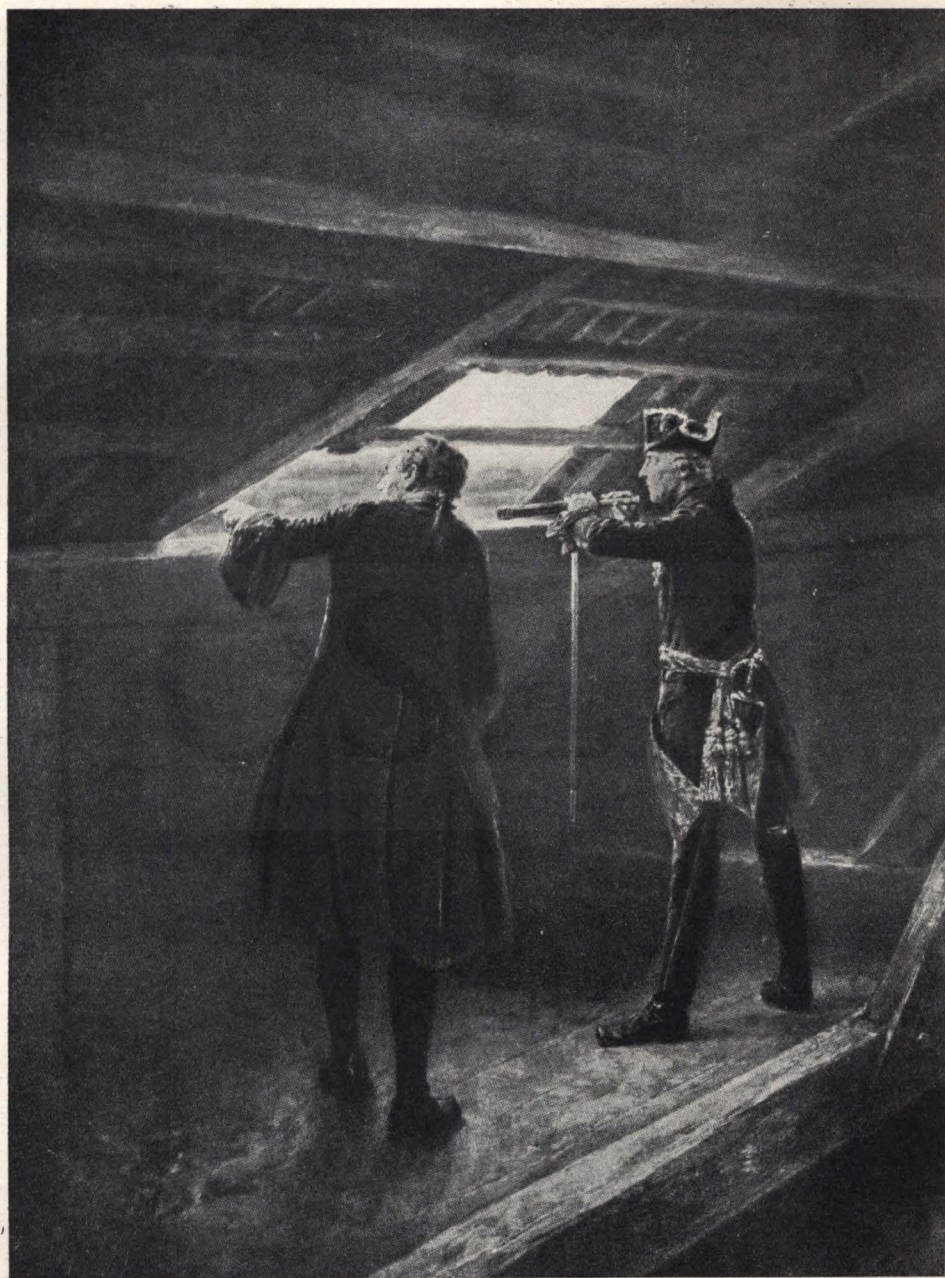
Mindezekből az esetekből a bécsi kormány láthatta, hogy a porosz király titkos ágensei igen ügyesen dolgoznak. Az elkobzások helyeiből kitűnt az, hogy jóformán egész Felsőmagyarországot és Erdélyt, sőt Pest környékét is már elárasztották röpiratokkal. Arra is ráeszméltek Bécsben, hogy a röpirat igen ügyesen hangsúlyozza a magyar rendi alkotmánynak azt a rendelkezését, hogy az ország felkelő seregét a határon kívül nem szabad felhasz-

nálni, tehát erre is nyomatékosan felhívta a magyarok figyelmét, hogy éljenek a királynővel szemben ezzel a jogukkal. A bécsi udvar azonban végeredményben nem tudta megakadályozni a Marwitz-féle röpirat titkos terjesztését és ellensúlyozására csak annyit tehetett, hogy hosszú rendeletben magyarázta meg annak hasznosságát, hogy a felkelő csapatokat a határokon kívül is harcba vethesse, hiszen ez az ország érdeke.

A Marwitz-féle pátensnek éppoly kevés hatása volt Magyarország állásfoglalására, mint a fentebb említett Schwerin-féle levélnek. Nagy Frigyes udvara ezután más megoldásokon gondolkodott. Belátta, hogy politikai érvekkel nem lehet a magyar nemzet nagy részét Mária Terézia hűségétől eltéríteni. Újabb röpiratot szerkesztett tehát, amelyben a hangsúlyt a magyar nemzetet a Habsburg-ház részéről ért vallási sérelmek felhánytorgatására vetette. E röpirat keletkezésének előzménye az volt, hogy báró Plotho, Nagy Frigyes követe a regensburgi országgyűlésen, arról értesítette királyát, hogy a magyar nemzet protestáns része nagyon elégedetlen Mária Terézia uralkodásával és örömmel üdvözlőné, ha a hadműveletek során a porosz király legalább 10,000 emberrel a jablonkai szoroson át Magyarországra törne. Jó volna tehát ezt a hangulatot kihasználni.

Nagy Frigyes környezete azonban a Schwerin- és Marwitz-féle röpiratok eredménytelenségéből belátta, hogy nyílt diplomáciai úton, vagy annak megkerülésével, de hivatalos személyekhez intézett és hivatalos személyekkel aláírt levelekkel semmitsem érhet el, még akkor sem, ha azokat a lakosság körében titokban terjeszti. Az ilyen nyílt röpiratok célja nagyon is átlátszó volt. Más utat kellett tehát választani, vagyis a névtelen levélírás olyan módját, amelynek látszólagos tárgyilagossága a kedélyekre talán nagyobb hatással lesz, mint a nyílt rábeszélés vagy érvelés.

Tehát 1756 június 29-én II. Frigyes elrendelte egy olyan névtelen röpirat készítését, amely legfeljebb 80 lapból álljon és az: «Ohnbilliges Verfahren des Hauses Oesterreich gegen die Evangelischen» címet viselje. A röpiratot német, francia és latin nyelven kellett kinyomatni. A latin nyelvű kiadás Magyarország számára készült. A király részletekig menő aprólékos-sággal meghatározta a röpirat tartalmát és szerkesztési módját. Azt kívánta, hogy abban röviden, de határozottan és érthetően sorolják fel mindazokat a sérelmeket, amelyeket az osztrák császárnő és magyar királynő tartományaiban és országaiban élő protestánsok szenvedtek és ismertessék mindazokat a módszereket, amelyekkel a Habsburg-uralkodók a vallásszabadságot elnyomták és ma is korlátozzák. A röpirat írásmódja legyen egyszerű, határozott, sohasem dagályos: «... dabei der Verfasser sich zwar injuriöser Ausdrücke enthalten, aber doch zugleich alle Malice, so man darin anbringen kann, mit gebrauchen und unter der Masque der grössten Simplizité mit adhibieren muss...». A röpiraton nem szabad feltüntetni sem szerzőjét, sem a kiadás helyét és nyomdáját, s gyorsan és a legnagyobb titokban kell összeállítani.

Nagy Frigyes az 1757 november 5-i rossbachi csata előtt kikémleli az ellenséges haderő felvonulását.

A 14 fejezetből álló röpirat egy hónap alatt elkészült. Felsorolja Mária Terézia elődjeinek, különösen I. Lipótnak protestánsellenes intézkedéseit, azután részletesen foglalkozik a protestánsok helyzetével Mária Terézia alatt. Fejtegetéseit ügyesen választott megtörtént esetek ismertetésével élénkíti.

A röpirat valóban olyan alapos felkészültséggel foglalta össze az adatok nagy halmazát, hogy alkalmas lett volna a monarchia protestáns lakosságának, főleg pedig Magyarországnak ellenállását fokozni és vallási okból keletkező lázadást megindítani Magyarországon. Mégis hatás nélkül maradt, mert a lakosság egy-egy rétegének vagy részének elégedetlensége, szórványos lázongása csak akkor ölthet nagyobb arányokat, ha megfelelő vezér áll a mozgalom élére; ilyen pedig akkor nem volt.

A röpiratot 1756 szeptemberében az Odera melletti Frankfurtban nyomatta egy Steinwehr nevű tanár. Hogy a nyomdai munkálatok is titokban maradjanak, a katonaság arra az időre, végrehajtás ürügye alatt, megszállta a házat és senkit sem engedett oda. A latin fordítás gyengén sikerült, maga Steinwehr professzor állapította meg, hogy megértése még a magyaroknak is nagy fáradságukba fog kerülni, pedig ezek beszélik ezt a nyelvet. A Magyarországnak szánt példányok titkos terjesztésére a Németországba emigrált Bahil Mátyás vállalkozott, aki azelőtt eperjesi evangélikus tót lelkész volt. Bahil már 1747-ben a protestánsok sérelmeit felsoroló röpiratot jelentetett meg s ez az írás szolgáltatta a legtöbb adatot Nagy Frigyes titkos röpiratának megszerkesztéséhez. Bahil ebben az időben már Németországban, Boroszlóban élt, mert a bécsi kormány nem nézte jószemmel a pápaság ellen folytatott irodalmi harcát és ezért 1746-ban letartóztatta. Fogságából sikerült Németországba menekülnie. Érthető tehát, hogy szívesen vállalkozott a porosz királyi udvarban készült röpirat magyarországi terjesztésére. Amikor Mária Terézia csapatai 1758 őszen Sziléziába és Morvaországba betörték, a Moróczhuszárezred egyik hadnagya, Győry Ferenc, felismerte Bahilt Arnsdorf községben, ahol akkor lelkészkedett. Letartóztatta és Bécsbe kísértette. Megtorlásképpen Fouqué porosz generális Hotzenplotz város katolikus plébánosát tartóztatta le. A két papot azután 1759-ben kicserélték.

A porosz udvar, mint tudjuk, a szóbanforgó röpiratot névtelenül jelentette meg, nagyon sokan mégis sejtették, hogy az kinek a műve. Amikor pedig néhány vállalkozó a porosz kormánytól engedélyt kért, hogy a röpiratot újabb kiadásban kinyomassa, a kérelmet az udvar elutasította azzal a megokolással, hogy magánember munkája, amelyet csak titokban kell terjeszteni s a kormánynak nincs köze hozzá.

Mindezekből az eredménytelenül végződő kísérletekből a berlini udvar kénytelen volt meggyőződni arról, hogy titkos utakon terjesztett propagandájának sincs sok hatása. Annál nagyobb gondot fordított ezután a titkos hírszolgálat kimélyítésére hivatalos diplomáciai közegei révén. De még többet tudott meg a berlini udvarban élő külföldi követségek ama tagjaitól, akiket sikerült kémiszolgálataira megnyerni. Az osztrák viszonyokról, a bécsi kormány

terveiről állandóan tájékoztatta őt a berlini osztrák követség egy Weingarten Miksa nevű titkára, akiről főnökei nem sejtették, hogy a porosz király fizetett kémje. Szolgálataiért egy összegben 3000 tallért és havonta 100 tallér javadalmazást kapott. Ezért átadta a porosz kormánynak nem csupán az összes őket érdeklő okmányok és sürgönyök másolatát, hanem a titkosírásalkulcsokat is. Így tehát a király bizalmas irodája abban a helyzetben volt, hogy 1747-től 1756-ig, a potsdami postahivatalon átfutó bécsi utasításokat titokban felbontva azok rejtett szövegét is megfejtette.

Nagy Frigyes a Bécsbe küldött hivatalos közegeinek külön a lelkükre kötötte, hogy Magyarországot szemmeltartsák és igyekezzenek ott titkos szálakat szőni a porosz politika érdekében. A magyarországi hírek egyik központja Regensburgban volt, a már említett báró Plotho követ vezetése alatt. Egyik megbízottja egy Bode nevű, azelőtt osztrák, majd porosz, végül holland szolgálatban állott őrnagy volt. Ez az ember mint állítólagos tanár tartózkodott Bécsben, állást vállalt és tájékoztatta a porosz udvart megfigyeléseiről. Egy alkalommal úgylátszik rajtavesztett, úgyhogy Németországba toloncolták. A Hofkriegsrat pedig a határszéli hatóságoknak szigorúan megparancsolta, hogyha Bode újból magyar területre jönne, azonnal tartóztassák le.

Ugyancsak porosz szolgálatban kémkedett a monarchia ellen báró Reben-tisch János, aki kezdetben az osztrák hadseregben szolgált, majd porosz szolgálatba lépett s tábornokságig vitte. Mint az osztrák viszonyokkal és hadsereggel ismerős egyén, 1756-ban ő vállalta az ausztriai titkos hírszolgálat irányítását. Nagy Frigyes 1756 őszén azt a megbízást adta neki, hogy szerezze meg a bécsi udvari haditanácsnak azt a hadműveleti tervét, amely a következő évben várható háború alapja lesz. Nagy Frigyes szerint ugyan már három «kujon» foglalkozik ezzel a feladattal Bécsben, «... aber man kann deren nicht genug haben». Reben-tisch ügyesen dolgozott, kémjei között még papok is voltak, bár Nagy Frigyes az effajta kémeket nem szerette. A porosz király neki köszönhette, hogy előre megtudta 1759-ben Nádasdy Ferenc gróf hadműveleti tervét, amikor 46,000 főnyi, túlnyomórészt magyarokból álló hadseregével Lengyelországon át Brandenburgba akart bevonulni. Ugyancsak ő értesítette a porosz udvart arról, hogy Temesvár és Pétervárad erődítményein lázasan dolgoznak, mert félnek a török háborútól. Reben-tischnek sikerült régi összeköttetései révén abban az osztrák ezredben, ahol azelőtt szolgált, egy altisztet is megnyerni céljainak. Ez az ember az ezredparancsnokság irnoka volt, akit kémiszolgálatáért 765 tallérral jutalmaztak.

Nagy Frigyes — mint a kezdetben ismertetett utasításából is megállapíthatjuk — bőkezűen fizette a kémeket. Így például Schwerin gróf altábornagy Sziléziában harcoló hadtestének 1756-ban kémek fizetésére egy hónapban nem kevesebb mint 10,000 tallért utalt ki. Egy Lambert nevű angol származású kapitánynak, aki állandóan Danzigban lakott, Oroszországban való kém-utazásaiért évi 600 tallér állandó javadalmazást és minden utazásért még külön 300 tallért fiztetett.

Mind a porosz titkos levéltárak, mind a bécsi Hofkriegsrat régi iratai között igen sok adatot találunk arról, hogy Poroszország sok kémeket foglalkoztatott, főleg Magyarországon. Ezeknek nagyrésze kiszolgált katona, vagy pedig morvaországi zsidó volt.

1741-ben az osztrák hatóságok sokáig köröztek egy Neffzern nevű porosz alattvalót, aki porosz útlevelemmel jött Hradek községbe Liptó megyébe s ott kémkedett. A következő évben a Bayreuth-gyalogezred egyik főhadnagyát és az udvari haditanács Majo nevű titkárát tartóztatták le kémkedés miatt.

Zieten-huszár hírszerzés közben.

különben is feltűnt, hogy porosz tisztek igen gyakran keresik fel gyógykezelés ürügye alatt a csehországi és magyar fürdőket. Az osztrák hatóságok ezért különösen a Karlsbadban hosszabb ideig tartózkodó Keith tábornagyot, Schmettau és Pful tábornokokat, továbbá Grumbkow ezredet figyelték titokban, akik 1751 és 1756 között gyakran tartózkodtak ott, mert az a gyanú merült fel, hogy szerepük van a magyarországi titkos toborzásokban.

Sopronban ugyanabban az időben feltűnt egy Ebner János nevű egyén, aki mint porosz huszárhadnagy vonult hadba, de onnan mindjárt a háború kitörése után visszatért. A városi hatóságok kémnek tartották, mert nem

Feltűnően sok porosz kém jött a Felvidékre 1744-ben. A tropai katonai parancsnok azt a jelentést küldte Bécsbe, hogy két előkelő porosz bírósági személy, Götze és Kolbe, borvásárlás ürügye alatt jött Ratiborból Magyarországra. Zsolnán látták még őket, de azután eltűntek. Ugyancsak ilyen gyanús porosz egyéneknek tartotta az olmtzi katonai parancsnok azt a két porost, Fabriciust és Luprechtet, akik Lőcse és Pozsony környékén a porosz hadsereg számára titokban toboroztak. Ebben az időben 19 gyanús német csavargót is elfogtak Pozsony vármegyében.

Ugyanez év nyarán egy budai gyógyfürdőben kémgyanú miatt letartóztatták Falkenberg porosz lovaskapitányt, később pedig Frischauf bajor lovaskapitányt. A bécsi hatóságoknak

Charles de Rohan, Soubise hercege. (Massard festménye után.)

hihették el, hogy a porosz király egy tisztjét a háború idejében minden ok nélkül szabadságot adná.

Hogy Nagy Frigyes milyen fontosságot tulajdonított a titkos hírszerzők útján kapott híreknek, annak bizonyítéka az is, hogy sokszor személyesen tárgyalt a Magyarországról jövő megbízottakkal. Ezek hosszabb ideig tartózkodtak környezetében s azután porosz előfogatokon utaztak vissza Magyarországra. Ilyenek voltak : Ceschke lelkész és Schwarzmann győri ügynök. Gróf Bernes berlini osztrák követnek igen gyanús volt ez a két ember. Nem tudta megérteni, hogy mi tárgyalnivalója van velük a porosz királynak, hiszen Ceschke állítólag burgonyatelepítés, Schwarzmann pedig a Spree- és Elbe-folyókon használatban lévő csónakok készítése miatt jött ; mindezek pedig nem olyan ügyek, amelyek indokoltá tennék, hogy a porosz király és tanácsosai ismételten és hosszasan tanácskozzanak velük. Ceschke 1748 körül végleg letelepedett Potsdamban, Schwarzmann pedig Berlinben, de még ezután is folytatták Magyarországra utazásaikat.

Amikor mindig több és több magyar tiszt és huszár vállalt szolgálatot Nagy Frigyes seregében, még jobban megerősödött a gyanú Bécsben, hogy Nagy Frigyesnek ezek a magyar katonái nem csupán harcosai, hanem egyúttal kémei is. Amint már említettük, ezek a porosz-magyar huszártisztek természetesen nem szakították meg kapcsolataikat hazájukkal, sőt nyugalmasabb időkben haza is tértek szabadságra. Az udvari haditanács itthon ezeknek minden lépését megfigyeltette. 1753 végén Felső-Magyarországon, a Vág völgyében feltűnt egy Szeptetz Miklós nevű porosz hadnagy (nevét Szepek, Szepező, Szepekő, Czepiz alakban is találjuk az írásokban). A porosz Wechmar-huszárrezrednél szolgált és háromhónapi szabadságot kapott, mire hazajött Magyarországra. Legelőször Pozsonyban járt, azután Bécsben volt, később Pozsonyban, Trencsénben, Zsolnán tartózkodott. Az utóbbi helyről titokzatos módon eltűnt. 1754 január közepén fagyott kezekkel és lábakkal Raycza, lengyel határmenti község egyik parasztházában találták meg. A hatóságok faggatásaira azt válaszolta, hogy rokonait akarta meglátogatni ; lóháton egyedül vágott neki a hegységnek, de rablók megtámadták, lovát elvették és sok bolyongás után ilyen állapotban jutott az említett községbe ; onnan azután Szilézián keresztül vissza fog térni Poroszországba. Legalább is ezt mondta. De, hogy a valóságban hova ment, sohasem derült ki. Zsolnán hagyott poggyászát ugyanis csak 1754 szeptemberében tudták neki kézbesíteni, mert csak akkor sikerült tartózkodási helyét megállapítani. Mindezek a titokzatos körülmények valószínűvé tették a bécsi kormány ama gyanúját, hogy Szeptetz porosz kém, bár ezt nem lehetett rábizonyítani.

1754 őszén a budai főhadparancsnokság azt a bizalmas értesítést kapta, hogy egy Nagy Sándor nevű porosz alezredes Lengyelországon keresztül gyanús megbízással a Felvidékre fog utazni. Nagy alezredes októberben és novemberben valóban a Szepesség különböző városaiban tartózkodott és Késmárkról állítólag három mesterlegényt a porosz hadseregbe való szolgálá-

latra csábított. Ennek híre Bécsig jutott, úgyhogy Mária Terézia a késmárki városi tanácsot megdorgálta, mert nem gyakorolt kellő ellenőrzést.

Ugyancsak titkos toborzás és kémkedés gyanúja alatt állott Tóth István nevű volt magyar, későbbi porosz katona, aki porosz hadiszolgálatban megrokkant, s mint invalidus tért haza Kanizsa közelébe, Gyécse községbe. 1755-ben Sáros megyében tartóztattak le egy Peterkow nevű porosz hadirokkant katonát titkos toborzás miatt. A titkos toborzási esetek főleg a hétéves háború kitörése előtt és annak első hónapjaiban ismétlődtek mindig gyakrabban, abban az időben, amikor báró Plotho és magyarországi megbízottai, főleg Bode őrnagy e téren nagy tevékenységet fejtett ki. Egy Wolff nevű ügynök Pécs körül toborzott, Uniatzky János és Rother Lipót ágensek pedig Pest környékén. Pozsony megyében egy Egéth nevű porosz szökött katonát tartóztattak le, amikor pedig mindig több és több szökött katona jött Magyarországra, a Hofkriegsrat elrendelte, hogy a porosz szökevényeket nem szabad Magyarországon megtérni, és ha ilyeneket felismernek, azonnal Bécsbe kell szállítani őket. Egy Ruzitska Mátyás nevű porosz tiszt, aki azelőtt hadseregünkben, a Nádasdy-huszárezredben szolgált mint zászlós, szintén hazaszökött a poroszoktól, s amikor az itteni katonai hatóságok Bécsbe vitték, onnan pedig távolabbi osztrák tartományokba akarták küldeni, titokban mégis hazaszökött s itthon nyoma veszett.

Mindezek az esetek megerősítették az udvari haditanácsot abban a gyanújában, hogy a porosz katonaszökevények a valóságban mind porosz kémek vagy titkos toborzók. Ezért szigorúan megtiltotta, hogy ezeket a monarchia hadseregébe újból betoborozzák, nehogy a magyar katonaság soraiban végezzék bomlasztó aknamunkájukat.

Tudjuk, hogy mindazok a röpiratok, amelyekkel Nagy Frigyes a magyarországi protestánsokat koronás királynőjük ellen akarta lázítani, hatás nélkül maradtak. 1757. júniusában tehát újból figyelmeztette báró Plothót arra, hogy: «... nekem nagyon jó szolgálatot tenne, ha sikerülne ügyes, tapintatos módon rábírnai a magyarországi lutheránusokat arra, hogy csatlakozzanak hozzánk, ha csapataink Isten segítségével a magyar határhoz közelednek. Ha ezt megteszik, az osztrákokkal kötendő békét csak akkor fogjuk aláírni, ha vallásszabadságuk, jogaik és privilégiumaik megtartására kellő biztosítékot kapunk».

Hogy Plotho milyen utakon igyekezett királyának e titkos üzenetét Magyarországra juttatni, nem tudjuk. Nem is lett volna rá sok ideje, mert Daun tábornagy Kolin mellett vívott döntő győzelme (július 18) feltartóztatta Nagy Frigyes seregének továbbjutását és megghiúsította magyarországi betörési tervét. De a porosz kormány titkos ágensei még ezután is feltűntek az ország különböző részeiben, Újvidéken, Pest környékén, de már csak szórványosan. Szegeden, Debrecenben, Pesten és Pozsony környékén még találkoztunk ugyan titkos toborzókkal, de 1757 után Nagy Frigyes már kénytelen volt belátni, hogy semmiféle eszközzel sem fogja elérni, hogy a magyarok királyuk ellen pártot üssenek, sem hogy a monarchia seregének magyar

katonái tömegesen átszökjenek hozzá. A bécsi politikai és katonai hatóságok igen szigorú utasításokat léptettek életbe. Így például megtiltották, hogy a Lajta melletti Bruckban és Hainburgban felállított hadifogolytáborokban internált porosz tisztek feleségei odamehessenek. Ezek férjeikkel csak Bécsben találkozhattak.

1760 után már Bécsben is belátták, hogy túlbecsülték azt a veszélyt, amitől porosz katonaszökevények beözönlésével kapcsolatban féltek. A Frigyes szolgálatából rövid időre vagy végleg hazajött legtöbb huszár és szökött katona valójában azért tért vissza hazájába, mert megúnta a hadiszolgálatot és itthon, csendesen, békességben akart családjá körében élni s nem vállalt titkos megbízásokat.

De Nagy Frigyes nemcsak a magyarországi protestánsokat igyekezett a Habsburg-ház ellen hangolni és céljainak megnyerni, hanem a magyarországi görögkeleti szerbeket is. Az 1735-ben kitört és levert Péro-lázadás aktáiból kiténik, hogy nemcsak az orosz kormány fogta pártjukat a lázadóknak, hanem Nagy Frigyes is érdeklődött az ügy iránt. A berlini osztrák megbízott tudomást szerzett arról, hogy a lázadás kitörése előtt egy archimandrita járt Berlinben, de személyét nem tudta megállapítani. Az udvari haditanács az olmützi katonai parancsnokságtól is értesült arról, hogy délmagyarországi görög papok jártak Boroszló vidékén s élénk titkos levelezést folytattak Antonovich Ésaiás aradi görög püspökkel.

Bár nem tekinthetjük hivatásszerű kémeknek vagy titkos megbízottaknak azokat a magyar ifjakat, akik Nagy Frigyes uralkodása idejében németországi egyetemeken — főleg Halleban és Wittenbergben — tanultak, de való, hogy ezeknek a művelt fiatalembereknek tapasztalatait mind a poroszok, mind a bécsi udvar jól fel tudták használni.

A Nagy Frigyes és Mária Terézia között folytatott harcok, az osztrák örökösödési, a sziléziai és a hétéves háborúk alatti kémkedési esetekről fennmaradt egykorú iratokból megállapíthatjuk, hogy bár Nagy Frigyes részéről eléggé egységesen irányított kémvizsgálat folyt, nagyobbszabású, szövevényes vagy sorozatos kémkedési esetek a harctereken nem igen fordulhattak elő. A kémeket határozott utasításokkal, rövid időre küldték át az ellenség táborába; tapasztalataikról írásban, de leginkább csak szóban számoltak be.

Néhány kémkedési eset nyomát találjuk Hadik András gróf tábornagnak a m. kir. hadilevéltár birtokában lévő levéltárában, amelyek közül ki-
ragadjuk a következőket.

Amikor 1741 tavaszán Zuckmantel község az osztrák, a szomszédos Ziegenhals község pedig a poroszok birtokában volt, a Zuckmantelben tartózkodó egyik császári parancsnoknak gyanús volt a ziegenhalsi polgármester felesége, aki látogatás ürügye alatt jött oda. Sürgősen kiutasították és a lakosság körében kihirdették, hogy akit rajtakapnak azon, hogy a ziegenhalsiakkal összeköttetésben áll vagy levelez, azonnal felakasztják.

1761-ben Daun tábornagy Friedrichstadtból a következő üzenetet küldte

Hadik tábornoknak. Értesült arról, hogy a prágai Karmelita-rend egyik tagja, Páter Titus a Sancto Johanne, a hadrakelt sereg ezredei között csavarog alamizsnagyűjtés ürügye alatt, a rendház főnökének írásbeli engedélyével. Az írás hamisítvány, a rendház főnöke neki alamizsnagyűjtésre nem adott engedélyt. Ez az ember bizonyára kém, ha tehát a csapatok körében megjelenik, azonnal le kell tartóztatni. Személyleírása : erős, magas ember, 50 éves, kopasz, napbarnított arcú.

Ugyanebben az évben még több ilyen körözőlevelet találunk az iratok között. Az egyik két porosz gyujtogatóról szól, akik titokban bujkáltak az

Porosz-magyar huszártiszt.

Porosz-magyar huszártrombitás.

osztrák csapatoktól megszállt községekben és tüzeket gyujtottak, valószínűleg azért, hogy az osztrák seregnek ártsanak, vagy pedig, hogy ezzel előre megbeszélte jeleket adjanak megbízóiknak. Az egyiket Georg Jánosnak, a másikat Richter Antalnak hívták, mindketten freibergeri (Szászország) lakosok. A másik körözőlevél pedig egy Marek Ferenc nevű emberről szól, aki állítólag a hirschbergi uradalom vadásza, ilyen egyenruhát is visel s állítólag a poroszok számára toborzott. Sok pénz volt nála, főleg francia louisdorok.

1762-ben egy ingolstadt-i huszárt köroroztek az osztrákok és egy Zimmermann nevű szabót, akik koldusoknak öltözve kóboroltak az említett huszárezred parancsnokságától kapott állítólagos igazolvánnyal.

Nagy Frigyes messzelátó politikájának egyik bizonyítéka a kulisszák

mögötti titkos beavatkozása a keleti politikába. Nagyon jól tudta, hogy a bécsi udvar állandóan szemmel tartja a törökök magatartását, mert a monarchia háborúinak sikerére a XVIII. században nem lehetett közömbös, hogy a Magyarországgal és Erdéllyel határos török birodalom semleges marad-e, vagy pedig ellenségei sorába lép. Nagy Frigyes diplomatái tehát szívesen foglalkoztak azzal a gondolattal is, hogy a törököket is bevonják valamiképpen Mária Terézia ellen folytatott küzdelembe. A török segítség jelentőségét Nagy Frigyes, szokott, igen találó meghatározásával így értékelte: «Nekünk mindig azt kell csinálni, amit az osztrákok nem akarnak. Ők félnek a török háborútól, nekünk tehát azt kell elősegíteni». Hogy céljának elérésére Nagy Frigyes milyen politikai sakkhúzásokat alkalmazott, annak ismertetése nem tartozik munkánk keretébe. Csupán azokról az eseményekről akarunk röviden beszámolni, amelyek Erdély körül lejátszódtak, mint Nagy Frigyes titkos kémvizsgálatainak és bizalmas intézkedéseinek eredményei.

1762-ben nagy pénzáldozatokkal majdnem sikerült Frigyesnek az egyik krimi tatár khánt rábírní arra, hogy a Havasalföldön keresztül törjön Magyarországra. Azután Kassán keresztül kellett volna ennek az 5—10,000 főből álló lovashordának csatlakoznia Werner porosz tábornok sziléziai hadsereg-csoportjához. A tatár khánhoz először von der Goltz hadnagyot küldte Frigyes, később pedig egy Somogyi nevű porosz-magyar huszárőrnagyot titkos kiküldetésben, akik bőségesen vittek pénzt is magukkal. Nem tudjuk, milyen okból, de eredményt nem értek el, a tatárok betörési kísérlete nem valósult meg. Azonban Bécsben ez év augusztusában ezzel kapcsolatban már azt hallották, hogy 40,000 tatár készül Erdélybe törni. Legalábbis Erdély akkori katonai parancsnokának, Buccow tábornoknak bizalmas hírhözói Lengyelországból és Máramarosból ezt jelentették. Különösen fontos híreket kapott Buccow egy macedóniai származású Salamon nevű zsidótól, aki azelőtt mint orvos állott a tatár khán szolgálatában. Ettől az orvostól tudta meg Buccow azt is, hogy porosz titkos megbízottak tárgyaltak a khánnal. A tatár khán inkább az oroszok ellen szeretett volna fordulni, de még néhány, hozzá érkező porosz tiszt rábeszélésére végül az Erdélybe való betörés mellett döntött.

Buccow tábornok erre a hírre az erdélyi hágókat eltorlaszoltatta, a határszéli lakosságot pedig felfegyverezte. Rövid idő múlva a macedóniai zsidó már arról értesítette Buccowot, hogy a tatárokat az erdélyi fegyveres készülődés híre megfélemlítette és betörési tervüket elejtették. Beszélgetései közben ez a zsidó igen sokat hangoztatta a porosz segítséget, adatokat mondott Werner tábornok seregéről és a tatár khánhoz küldött porosz tisztokról, úgyhogy Buccow tábornok lelkében felmerült az a gyanú, hogy ez a zsidó talán kettős kém, azaz a poroszok szolgálatában is áll, ami valószínű is volt.

Rövid idő múlva egy Bereg megyéből érkező havasalföldi zsidó újból nyugtalanította az erdélyi katonai parancsnokságokat a tatárok betörésének hírével. Ez is beszélt a «porosz tábornok» tárgyalásairól a tatár khán udvarában; azt is mondta, hogy ez a porosz erdélyi magyar ember (valószínűleg

Somogyi huszárörnagyt tartotta porosz tábornoknak). Ő is megerősítette a macedóniai zsidónak azt a híret, hogy a tatárok Magyarországon keresztül akarnak Nagy Frigyeshez csatlakozni, mert kímélni akarják orosz és lengyel barátaik birtokait. Erre a hírre Nagybánya városa felkészült a védelemre és a királynő külön rendelettel megengedte a kelet-magyarországi bányavárosok lakosságának, hogy felfegyverezzék magukat, ezenfelül pedig egy hadmérnök-tisztet küldött Nagybánya megerősítésére. Buccow tábornoknak pedig külön is lelkére kötötte, hogy állapítsa meg az állítólagos porosz titkos megbízott tábornok nevét és igyekezzék az állítólag Horodenka felől a tatárokhoz közeledő és pénzzállítmányokat vivő megbízottakat elfogni.

A hubertusburgi béke után (1763) Nagy Frigyesnek nem volt többé szüksége arra, hogy kémiszolgálat révén tudja meg ellenfeleinek szándékait. Ellensége, Erzsébet cárnő már nem élt; Katalin cárnő Nagy Frigyesrel közös politikai útra tért; Ausztria-Magyarország pedig Lengyelország felosztása után, szintén kénytelen volt ebben a kérdésben velük tartani.

Végül Nagy Frigyes háborúival kapcsolatban megemlíjtük még, hogy a poroszok ellen hadat viselő orosz hadseregben szintén foglalkoztak kémkedéssel és titkos hírszolgálattal, de minderről csak kevés adatunk van. Olyan orosz tiszteket küldtek a németek háta mögé, akik Kelet-Poroszországot ismerték s németül jól beszéltek. Orosz források Romanus őrnagy, Dalegorski, Schreider hadnagyok neveit emlegetik leginkább. Egy Freimann nevű orosz tiszt lengyel tisztnek öltözve járkált a németek között, egy másik orosz tiszt Poroszországot Danzigig beutazta egy előkelő hölgy kíséretében, akinek sejtelve sem volt arról, hogy a lakójának felfogadott fiatal-ember orosz tiszt.

HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDEÉS

I. NAPOLEON IDEJÉBEN.

Ha összehasonlítjuk a hírszerzés és kémkedés módozatait, kiterjedését és eszközeit Nagy Frigyes és I. Napoleon háborúiban, akkor könnyű megállapítani, hogy a diplomáciai és katonai szolgálatnak ez az ága is lépést tartott a hadművészet és harcászat fejlődésével.

A francia forradalom zürzavaros évei különösen alkalmasak voltak arra, hogy az államhatalomnak ilyen, rejtve és titokban működő szervezete kifejlődjék, hiszen, ha valaki a tömegek felett uralkodni akart és azoknak vezetője lett, ismernie kellett alantasainak nyílt, de főleg titkos működését. Ezek az idők voltak alkalmasak arra, hogy a francia nemzet élére egy Bonaparte Napoleon kerüljön, a diplomácia szálait egy Talleyrand mozgassa és a később otrantói herceggé kinevezett Fouché állítson fel olyan nagyszabású politikai kémszervezetet és rendőrséget, amelynek párját a későbbi korokban sem találjuk.

Hogy Napoleon korszakának hírszerző- és kémszolgálatát jobban megérthessük, meg kell ismerkednünk Fouché rejtélyes életével is. Született 1759-ben, apja hajóskapitány volt, aki fiát gondos nevelésben részesítette s a tanítói pályára szánta. A rendkívül éleseszü, becsvágyó embernek ez a sűrke élethivatás nem tetszett s a francia forradalom kitörésekor, örökké nyugtalan és szabadgondolkodó hajlamainak hatása alatt az államot felforgató elemekhez csatlakozott. A konvent tagja lett s a vérrel dolgozó erőszakos irányzatok hajlékony eszköze. De a gyengejellemű és mindenekfelett csak érvényesülni szerető emberek természetrajzához híven könnyen változtatta nézeteit. Ő, aki Lyonban könyörtelenül végeztette ki a royalisták százait s tömegmészárlást rendeztetett, mert a guillotine lassan dolgozott, máról holnapra megváltozott. Nagy része volt Robespierre megbuktatásában és kivégzésében. Ezalatt nem feledkezett meg anyagi jólétéről sem s a Barras-direktorium alatt busás szállítások elnyerésével hatalmas vagyont gyűjtött, hogy anyagi függetlenségét biztosítsa. Mint a direktórium rendőrminisztere most már megbuktatta ezt a kormányformát is és Napoleon hívévé vedlett, akinek a konzuli székbe, majd a császári trónra jutását lényegesen elősegítette. Közben Napoleon többször elejti őt, majd kegyébe visszafogadja, s amikor a nagy császár napja leáldozik, Fouché nem tétovázik, hanem gyorsan

Buonaparte Napoleon mint első konzul a marengói csatátéren.

XVIII. Lajoshoz csatlakozik, ahhoz az államfőhöz, akinek fivérét, XVI. Lajost, az ő beleegyezésével végezték ki. Élete vége felé visszavonult a nyilvános élettől. Egész működésére jellemző, hogy minden kormányt csak addig szolgált, amíg az a nemzet előhaladásán munkálkodott. Életének sok látszólagos

ellentmondását ő maga is úgy magyarázta, hogy a terrorisztikus forradalmi eszközök csak átmenetiek lehetnek és addig van értelmük, amíg okos emberek az állami élet fejlődését megalapozzák.

A Fouchétól vezetett rendőrminisztérium Napoleon uralmának nélkülözhetetlen szerve és minden viszontagság között kitűnően működő támasza volt. Fouché elsősorban és kifejezetten politikus volt, aki a rendőri szolgálatot nem tekintette önmagáért való célnak és hivatásnak, hanem csupán a politika engedelmes eszközének. Minisztériumát rugalmas szervezettel a mindennapi politikai élet kívánalmaihoz alkalmazta. Kitűnő emberismerete alkalmassá tette arra, hogy nemcsak közvetlen munkatársait jól válassza meg, hanem egész Franciországot és a Napoleontól időközben elfoglalt vagy megszállás alatt tartott területeket is pontosan működő kémszervezetekkel hálózza be. Titkos megbízottakul nem könnyen felismerhető rendőrtiszteket választott, hanem azokat a társadalmi osztályok minden rétegéből toborozta. Előkelő asszonyok, iparosok, magánszemélyek, az utca népének kétes alakjai voltak azok a kémek, akiktől ő híreit kapta. Napoleon életéről rendszeresen tájékoztatta őt annak első felesége, Josefín s ezért Fouchétól hosszú ideig rendszeres tiszteletdíjat kapott. Különösen szívesen foglalkoztatta titkos megbízatásokkal a kor nagy bankárjait. Élesen látó tekintettel még attól sem riadt vissza, hogy Napoleonnak olyan parancsait, amelyeket felindulásában meggondolatlanul kiadott, ne teljesítse. Személyes bátorsága, sőt sokszor hihetetlen vakmerősége sok válságos helyzetből mentette ki. Amikor Napoleon egyszer felbőszülve le akarta tartóztatni, Fouché hidegvérrel ezt válaszolta: «Mint rendőrminiszter kötelességemnek tartom Felségedet erről lebeszélni». Fouché jelentőségét és nélkülözhetetlenségét legjobban a következő jelenet bizonyítja. Amikor Napoleon egy alkalommal mégis elejtette s a rendőrminisztérium más vezetés alatt csak döcögve működött és balfogásaival a kormányzásnak sok kellemetlenséget okozott, Napoleon összehívta tanácsadóit és megkérdezte őket, hogy kit tartanak legalkalmasabbnak Fouché utódjául. Környezetének rövid, fagyos hallgatása után Talleyrand törte meg a csendet és ezt válaszolta: «Felség, Fouché után más nem következhetik, mint Fouché». Machiavelli egyik kitűnő mondásával jellemezhetjük legjobban Napoleonnak és rendőrminiszterének együttműködését. Machiavelli szerint a bölcs uralkodó az orosz-lán és a róka természetét egyesíti magában. A francia forradalom leverése után Napoleon volt az orosz-lán, a róka szerepét pedig Fouchénak osztotta ki.

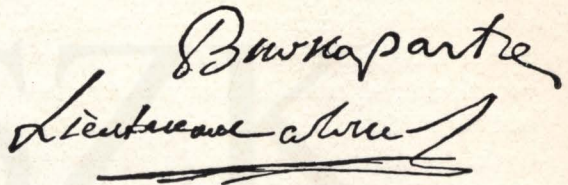
Az ügyes rendőrminiszter kifogástalanul működő szervezetének titka alantasainak önállóságra és felelősségre nevelése volt. Munkatársainak mindig határozott utasításokat adott, de azután nem gyámkodott felettük. Különös súlyt vetett a tengeri kikötők életének ellenőrzésére és előrelátó intézkedésekkel mindig meg tudta akadályozni, hogy a Franciaországba visszaszivárgó emigránsok és ellenséges kémek Párizsig jussanak.

Fouché olaszországi kapcsolatai révén igen hamar el tudta árasztani kémeivel a Napoleon ellen hadrakelt seregek osztrák parancsnokságait és

csapatait. Napoleon főhadiszállásán Savary tábornok volt a kémiszolgálat vezetője, aki Fouché működésének köszönheti, hogy az osztrák külpolitika részletkérdéseiről is igen gyakran kapott megbízható híreket.

Fouché hatása halála után még igen sokáig érezhető volt és nem túlzás az egyik német szakírónak az a megállapítása, hogy az összes későbbi európai államok korszerű politikai hírszerző szolgálata Fouché módszerén épült fel.

Nincs terünk arra, hogy végigkísérjük mindazokat az intézkedéseket és eszközöket, amelyekkel Napoleonnak sikerült ellenfeleiről megbízható adatokat kapnia. A magasabb diplomáciában, Nagy Frigyes mintájára, ő is főleg magasállású ellenséges államférfiakat igyekezett megnyerni és nem volt Európának olyan udvara, amelyben ne lettek volna titkos megbízottai vagy hívei. Bizonyos, hogy Napoleon alatt a hírszerzés és kémiszolgálat addig soha el nem ért magaslatra emelkedett. A francia vezérkar 1890-ben adta ki részletes hadtörténeti munkáját Napoleon 1806. évi porosz hadműveleteiről. Ebből sok érdekes adatot tudunk meg. Amikor Napoleon Poroszország megtámadását elhatározta, Thüringián keresztül akarta Berlint elérni. De nem voltak használható térképei erről az országrészről. Két rendkívül ügyes, képzett műszaki tisztjét küldte az adatok megszerzésére Thüringiába. Ezek mint kereskedelmi utazók hónapokig tartózkodtak Németországban és üzletkötések ürügye alatt alaposan bekalandozták azt a területet, amelynek térképére Napoleonnak szüksége volt. Serege gyors előrehaladásának az volt a titka, hogy ezeknek az ügyes műszaki tiszteknek vázlatai alapján Napoleonnak módjában volt hadoszlopait a legrövidebb és legjárhatóbb utakon küldeni rendeltetési helyükre.

Buonaparte Napoleon aláírása alezredes korában.

Napoleon kitűnően ismerte az osztrák hadsereg helyzetét. Ezt főleg Lagrange nevű kapitányának köszönhette, aki a háborúk közötti szünetek idejében a bécsi francia követség második titkára volt. A neki szóló szigorú parancs szerint (1806. március 3.) az osztrák hadsereg minden mozdulatáról hírt kellett küldenie, oly részletesen, hogy: «nem szabad előfordulni annak, hogy egyetlenegy osztrák zászlóalj helyet változtasson a nélkül, hogy én ezt meg ne tudnám!»

Mintaszerű volt Napoleon kémeinek működése az 1805-i hadjárat alatt, amely Ulm szégyenletes kapitulációjával végződött. Kémei híradásainak nyomán sikerült neki a hálót az ellene induló osztrák hadsereg körül mindig szűkebbre vonnia, amíg október 17-én Mack altábornagy a hadjárat kezdetekor 70,000 emberből álló kitűnően felszerelt osztrák sereg maradványaival, körülbelül 28—30,000 emberrel Ulm várába szorult és kénytelen volt fegyvert lerakni. Napoleon ebben az alig 25 napig tartó hadjáratban úgyszólván

napról napra kapott minden osztrák seregest és csapattest mozgásáról megbízható híreket. Ez főleg legkitűnőbb hadikémének, Schulmeister Károlynak érdeme volt, akinek működéséről alább lesz szó.

Napoleon igen sokszor közvetlenül is küldött parancsokat tábornokainak, amelyekben határozott feladatokkal kémek elküldését rendelte el. 1799 szeptember 20-án a felsőolaszországi hadműveletekkel kapcsolatban megparancsolta Dumas tábornoknak, hogy kémeket küldjön Görtzbe, Triestbe és Laibachba, hogy az ottani osztrák helyőrségek erejét megállapítsák és beszámoljanak a görtzi citadella állapotáról és ütegállásairól. 1807. március 4-én északkeleti Poroszországban működő egyik tábornokának ezt írja: «Önnek rendkívül kedvező alkalma van ahhoz, hogy kémeket küldjön. Ne kímélje a pénzt s napjában kétszer küldjön híreket hozzám».

Hogy Napoleon milyen alaposan foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, bizonyítja például a Spanyolország ellen viselt háborújában a francia haderőt vezető Soult tábornagyhoz intézett egyik levelének ez a sarkigazságnak is tekinthető felfogása: «Vannak háborúk, amelyeket nem a gyalogság, az ágyúk vagy a lovasság döntenek el, hanem a kémek! Ezzel a vezérnek, mint főténytézővel kell számolnia!» — Ugyanebből az időből származik egy intézkedése is I. Napoleonnak, amely az úgynevezett «kényszerkémek» alkalmazására vonatkozik. «Nemcsak Spanyolországban, — írja Napoleon — hanem mást is módokat és eszközöket kell találni arra, hogy papok, polgármesterek, klastromok főnökei és postamesterek elfoghatók és elhurcolhatók legyenek. Be kell őket zárni és addig fogvatartani, amíg vallani, beszélni kezdenek, naponként kétszer is ki kell őket kérdezni, vallatóra fogni. Mint túsok is visszatartathatók és arra is kell kényszeríteni őket, hogy ügynököket küldjenek ki hírek szerzésére». További sarkigazságnak tekinthető ez a mondása is: «A hírszolgálat igen lassan növekedő fa, amelyet jó korán kell elültetni, ha azt akarjuk, hogy idejében gyümölcsöket teremjen nekünk!» Egyik, 1811-ben kelt levelében a következő évre tervezett oroszországi hadjáratának előkészítésekor előnyomulási vonalainak kémek útján való felderítését rendelte el. Ez az intézkedése röviden a következőket tartalmazza: «Kinevezem báró Bignont főhadiszállásomon a titkos hírszerzés vezetőjévé arra az esetre, ha a hadjáratot megkezdem. Ezért már most állítson fel megfelelő kémszervezetet. Szüksége lesz legalább két lengyel emberre, akik katonák voltak s oroszul tudnak. Egyikük Litvániát, másikuk Volhíniát, Podoliát és Ukrániát feltétlenül jól ismerje. Egy harmadik, németül beszélő, volt lengyel tisztre is lesz szükségünk, aki Livlandot és Kurlandot is ismeri. Ez a három egyén fogja a kezeink közé jutott hadifoglyokat kihallgatni. Az ő vezetésük alatt még legalább 12 megbízható ágens működjék, akiket jól megfizetünk, hogy azokról az útvonalokról, amelyeken seregemet vezetni fogom, pontos adatokat kapjunk. Az előbb említett három megbízott az ágensekkel főleg a következő útvonalak viszonyait állapítsa meg: Pétervártól Vilnáig, Pétervártól Rigáig, Rigától Memelig, azután a Kiev körüli utakat és a Bukarestből

Pétervárra, Moszkvába és Grodnóra vezető utakat. Más megbízottakat küldjön Rigába, Dünaburgba, a pinskvidéki mocsarakhoz és Grodnóra. Ezek naponta küldjenek híreket az ottani erődítményekről. Ha jól dolgoznak, nem sajnálom tőlük a havi 12,000 frank pénzjutalmat. Háború idején igen jól meg kell fizetni azokat, akik nekünk pontos adatokat küldenek».

Fouché József, Otranto hercege, I. Napoleon rendőrfőnöke.

Bignon báró a császári parancsnak, úgy látszik, jól megfelelt, az elrendelt kémszervezetet felállította és működésbe hozta. Egy év múlva azonban más beosztást kapott s helyébe Varsóba, mint francia követ, De Pradt abbé, malinesi érsek került követnek. A császár parancsa szerint neki kellett átvennie Bignon eddigi szolgálatát. Ezután a varsói francia követség volt a

kémszervezet központja, amely állandó összeköttetésben volt a francia főhadiszállással. Titkos szálakat szőtt a lebergi osztrák hatóságokhoz, továbbá a bécsi, konstantinápolyi, bukaresti francia követekhez, illetve konzulokhoz. Az eredmény azonban úgy látszik nem elégítette ki Napoleont, mert az év végén a bassanói herceghez írt levelében olvassuk, hogy: «Pradt követnek nincs semmi tehetsége ehhez a foglalkozáshoz s úgy látszik, nem is érdekli őt», — amit végeredményben egy magasrangú papi személytől nem is vehetünk rossz néven.

A kémekkel való érintkezés Napoleon idejében is, rövidebb távolságokra, szóbeli utasítások és beszámoló jelentések révén történt. Nagyobb távolságokra természetesen írásban kellett jelentéseket küldeni, mégpedig vagy rendszer kézírással, de aláírás és lehetőleg keltezés nélkül, vagy pedig előre megbeszélt titkos írásrendszer segítségével. Láttuk már, hogy az előző korszakokban is minden állam használt már titkos írásmódokat, és hogy ezek vagy különleges jelek voltak, amelyekkel a betűket helyettesítették, vagy számokat, számcsoportokat írtak betűk vagy gyakrabban ismétlődő nevek, kifejezések helyett. A napoleoni időkből reánkmaradt egyik levél a titkos írásnak érdekes és addig szokatlan módjával ismertet meg bennünket. A levelet Soult marsall küldte 1806 szeptember 26-án Merl tábornoknak; közli vele, hogy a császár parancsára új titkos írásrendszert kell vele megbeszélni s minden bizalmas jelentését a jövőben csakis ily módon szerkessze.

Az a rendszer, amit Soult a levélben ajánlott, nagyon nehézkes és nehezen áttekinthető. Ez talán egyrészt jó, ha arra gondolunk, hogy a hadijelentések az ellenség kezébe is kerülhetnek, de ugyancsak sok fejtörést okozhatott annak a francia megbízottnak, akinek kötelessége volt a főhadiszálláson ezzel a rendszerrel írott leveleket megfejteni. A rendszer alapját a francia tisztikarban úgy látszik, általánosan ismert kis füzetke alkotta, amelynek címe volt: «La bataille d'Austerlitz, par un militaire, témoin de la journée du 2 décembre 1805, attribuée en général-major Stutterheim». A titkos írás szövege számokkal kezdődött. Az első szám az említett füzet valamelyik lapszámát jelentette, a második szám azt, hogy ennek a lapnak felülről számított hányadik sora alkotja a rendszer alapját. A harmadik szám végül azt jelentette, hogy ebben a sorban hányadik betű az, amit leírni akarunk. Ha ez az utóbbi szám egy egész szót jelent, akkor a számot aláhúzzuk.

Azt hisszük, hogy ez a rendszer nem vált be, mert végeredményben minden betű megjelölésére újból három számot kellett alkalmazni és az említett füzet oldalain meghatározni, ami rendkívül időtrabló és fáradságos munka lehetett.

A sok alkalmi ügynök, különféle diplomáciai vagy katonai titkos hírszerző között messze kimagaslott Napoleonnak egyik különösen érdekes és megbecsülhetetlen szolgálatokat végző katonai kémje, akit későbbi életrajzírói méltán neveztek «a kémek atyamesteré»-nek. Életleírása a kémszolgalat megismerésére annyira jellemző és érdekes, hogy érdemes vele részletesebben

foglalkozunk. Működésével bebizonyította, hogy milyen nagyjelentőségű és döntő befolyású lehet a hadműveletek során az ügyes hadikém szerepe és hogy még olyan katonai lángész, mint Napoleon, sem érhetett volna el hadműveleti téren annyi eredményt, ha nem állt volna rendelkezésére Schulmeisternek félelmet nem ismerő, páratlanul ügyes, éleslátású és kitűnő megfigyelő-képességű egyénisége. Életével mind a francia, mind a német szakirodalomban többen foglalkoztak. Leírásunkban *Paul Muller* «L'Espionnage militaire sous Napoléon I.» című művét vettük alapul, amelynek tanulmányozása felér a legizgalmasabb detektívregény olvasásával. Hogy Schulmeister milyen kitűnő kém volt és hogy mennyire tudta megbízóit félrevezetni, annak legjobb bizonyítéka az, hogy kétfelé kémkedett, oly módon azonban, hogy míg az osztrákokat, főleg pedig Mack altábornagyot ügyesen félrevezette, addig a valóságban Napoleont szolgálta. Az osztrák főhadiszálláson olyan otthonos volt, hogy Mack altábornagy környezete Schulmeisteret tartotta a főparancsnok rossz szellemének, de sokáig nem gondolt arra, hogy ez az ember francia kém is lehet.

Schulmeister Károly Lajos 1770 augusztus 5-én született a Rajna vidékén, ahol édesapja egy kis község lelkésze volt. Mint a legtöbb kalandos egyén, Schulmeister is szeretett származásáról romantikus történeteket terjeszteni. Azt állította, hogy nagyapja

előkelő magyar nemes katonatiszt volt, akinek halálos párbaj miatt kellett országából megszöknie s ekkor Elzászba menekült. Biersky álnév alatt élt ott egy ideig, amíg egy falu tanítója (németül Schulmeister) mint segédet maga mellé nem fogadta. Halála után Biersky — a nélkül, hogy valaha is elárulta volna ősi magyar nevét — elhagyta a Biersky nevet is és ezentúl Schulmeisternek nevezte magát s elfoglalta elődjének tanítói állását. Megnősült; egyik fia Strassburg mellett lett lelkész s ennek fia volt a híres kém. Az egyik francia életrajzíró ezt a legendát kétségbevonja, mert nem hiszi, hogy egy magyar nemes katonatiszt abban az időben, amikor hazájából kiüldözve, bármely más európai hadseregnél könnyen kapott volna tisztí állást, megelégedett volna egy kis falu szürke tanítói állásával.

Talleyrand Périgord Károly beneventi herceg,
I. Napoleon híres külügyminisztere.
(Hesse rajza nyomán.)

A fiatal Károly gondos nevelésben részesült és 22 éves korában mint a darmstadti hercegi iroda írnoka, Kork városában, Strassburg közelében telepedett le. Később mint vaskereskedővel találkozunk vele Strassburgban; de ezt az állását is hamar felcserélte a sokkal jövedelmezőbb csempészi foglalkozással. Közben katonai szolgálatot is teljesített egy francia huszárezredben, de csak rövid ideig. Amikor Moreau hadserege a Rajnán átkelt, Schulmeister mint markotányos űzte további csempészi foglalkozását s ily minőségben különböző szolgálatokat tett Savary tábornoknak, Napoleon egyik szárnysegédének, aki később a főhadiszállás katonai hírszerző irodájának vezetője lett. Savary hamar felismerte Schulmeister képességeit s 1800 óta rendszeresen felhasználta őt kémiszolgálatokra.

Életéről 1805-ig keveset tudunk. Állítása szerint a franciák rosszul bántak vele, s ezért átment az osztrákokhoz és felajánlotta szolgálatait Macknak; később azonban Savary tábornok visszavette szolgálataiba. Hogy mi igaz ebből, ma már nem tudjuk megállapítani, való azonban, hogy Schulmeister már 1805 előtt igen jól ismerte az osztrák hadsereg viszonyait, egy Rulzky nevű állítólagos osztrák tiszttel később is állandó összeköttetésben volt s tőle igen sokat megtudott. Működésének fénykora az 1805. évi hadjárat idejére esik.

Napoleon 1805 nyarán csapatait a Rajna mögött gyülekeztette s koncentrikusan kelet felé vonulva, a Duna mentén teljes erővel az Ulm közelében tétovázó Mack altábornagy hadseregére vetette magát. Hadművelete fényesen sikerült, mert a tétovázó osztrák hadvezért a városba beszorította és október 17-én fegyverletételre kényszerítette, még mielőtt Kutusov a szövetséges orosz hadsereggel segítségére siethetett volna. Napoleon ezután gyors menetekben Bécs ellen vonult és december 2-án megverte az egyesült osztrák-orosz haderőt is Austerlitz mellett. Ebben a hadjáratban Napoleon különösen sokat köszönhetett Schulmeisternek.

Amikor ugyanis Mack körül a gyűrű kezdett összeszorulni s ő kénytelen volt tervét naponta megváltoztatni, Schulmeister tudatosan félrevezette őt a francia seregek előnyomulási irányai felől. Mack nem tudta, hogy milyen veszélyben forog, sőt Schulmeister tájékoztatása nyomán abban a tévhitben ringatta magát, hogy a franciák egy része visszavonul. Amikor Ney marsall már a város felett kiemelkedő Michelsberget elfoglalta, Mack kénytelen volt belátni, hogy rosszul tájékoztatták a franciák hadmozdulatairól s megadta magát.

Schulmeister szerepét Ulm feladása körül egykorú tanúvallomások és kihallgatási jegyzőkönyvek különféleképpen írják le. Bizonyos, hogy Mack környezetében nemcsak Schulmeister, hanem egy Wend nevű kapitány és Schulmeister régi barátja, Rulzky is kémkedett a franciák javára. Schulmeister Wend mutatta be és ajánlotta Macknak, akitől útlevelet és megbízásokat kapott a francia seregben végzendő kémiszolgálatra. Így mindkét hadviselő fél igazolványának birtokában Schulmeister nyugodtan vándorolt az Ulm

kapitulációját megelőző napokban egyik ellenséges táborból a másikba s mialatt Napoleont részletesen tájékoztatta Mack határozatlanságáról és tájékoztatatlanságáról, az osztrák táborban teljesen hamis adatokat közölt a francia seregek mozdulatairól. Mindenben Savary tábornok utasításai szerint működött és két régi ismerőse, Rippmann borbély és Hammel lókupec segítette rejtélyes útjaiban.

Nagyon érdekesek azok a jelentések, amelyeket ezekben a napokban Savarynak küldött. Nemcsak az tűnik ki ezekből, hogy Schulmeister mint a jó vadászkutya követte az osztrákok minden haditénykedésének nyomát, hanem az is, hogy bár magasabb katonai képzettsége nem volt, meglepően részletes és magasabb katonai szempontból is kitűnően használható jelentéseket tudott küldeni az ellenség minden adatáról. Ha beszámolóit olvassuk, szinte azt hinnők, hogy azokat valamely vezérkari képzettségű, tapasztalt tiszt szerkesztette. Minden lényegtelen dolgot elhagy, de annál pontosabban számol be mindazokról a tényezőkről, amelyek a harcvezetés szempontjából fontosak (létszámok, hadrendi tagozódások, menetirányok, haditervek, pontos helyszíni meghatározások stb.).

Savary tábornok, rovigói herceg,
I. Napoleon katonai hírszerzőirodájának főnöke.

Ulm kapitulációja után, úgy látszik, egyelőre nem volt szükség szélesebbkörű hírszolgálatra. De Schulmeisternek nem volt nyugta. Október 21-én küldött jelentésében arra kérte Savary tábornokot, hogy adjon neki valami fontosabb új feladatot, mert őt nem érdekli már az, hogy egy megvert sereg roncsait ezután is figyelemmel kísérje. Arra kéri, hogy küldje őt tovább kelet felé, hogy az orosz hadsereget és a Magyarország felé húzódó hadműveleteket megfigyelje. Schulmeister ebben az időben már jelentős vagyonna tett szert. Ezt a kérését tehát igazán úgy tekinthetjük, mint olyan emberét, akinek a kémkedés már valóságos szenvedélyévé vált, aki ezt a veszélyes foglalkozást l'art pour l'art űzi. Kívánsága teljesült s a következő hónapokban Schulmeister már mindenütt a visszavonuló oroszok nyomában közeledett Bécs felé. Itt

ismét találkozott Rulzky barátjával, akinek segítségével sikerült több orosz vezérkari tiszttel megismerkednie. Ezekről pontosan megtudta Kutusov hadseregének állapotát. Az orosz táborban szabadon járkált, jól megjegyezte magának az ezredek egyenruháit, fegyvereit s mindenről hűségesen beszámolt Savarynak. Megállapította, hogy az orosz hadsereg három harccsoportja hol van, hogy a gárda-hadtest útban van a harctérre s hogy az egész hadsereg együttvéve körülbelül 170,000 emberből áll. Az osztrák hadseregről csak azt közölte, hogy a hangulat Ulm miatt igen nyomott, a tisztek nagyon elkedvetlenedtek, a hadvezetőség pedig nem tudja, hogy a Károly főhercegtől vezetett olasz hadsereg hol van. Az osztrák vezérkarnak fogalma sem volt arról, hogy Schulmeister a franciák kéme és gyakran bevonták őt tanácskozásaikba is. Amikor azonban visszavonulásuk közben Bécs felé közeledtek, egy-két főtisztnek mégis gyanús volt Schulmeister viselkedése és társával, Rippmannal együtt letartóztatták. Amikor pedig a franciák már veszedelmesen közel jutottak Bécshez, Schulmeister egy osztrák járőrnek kellett Königrätzbe kísérnie. Útközben azonban megszökött s amikor Bécsbe visszatért, ott már a franciák voltak az urak. Később Rippmann is kiszabadult. Savary hűséges kémjét azonnal megbízta Bécs rendőri szolgálatának vezetésével, ezt az állást Schulmeister két hónapig töltötte be, de ezalatt is foglalkozott katonai és hadműveleti kémkedéssel.

Eszségére és ügyességére jellemző, hogy ebben a kényes állásában nem hagyott rossz emlékeket maga után. A lakossággal tapintatosan bánt, az osztrák állami és városi hatóságokkal előzékenyen tárgyalt és nem játszotta a megszállt ellenséges város felett teljhatalommal rendelkező erőszakos rendőrigazgató szerepét. Egyik feladata volt a császári főváros rejtett hadiszertárainak, élelmezési és anyagraktárainak felkutatása. Síma modorával és ügyes besúgók segítségével sikerült igen sok rejtekhelyet felfedeznie. Savaryhoz intézett jelentéséből tudjuk, hogy a császári udvar tulajdonában volt bőr-, cipő-, csizma- és ruharaktárat a franciák bevonulása előtt magánlakásokba rejtették el. Jó pénzért sikerült Schulmeisternek a legtöbb ilyen rejtekhelyet felfedeznie. Az elrejtett ágyúkat a francia katonaság megtalálta és elkobozta.

Az év utolsó hónapjaiban Schulmeister Bécs környékén, főleg pedig a magyar határszélen folytatta ügyesen katonai kémkedését. A francia főhadszállás intézkedésére ebben az időben már minden hadtestparancsnokságnak volt külön hírszerző osztálya, megfelelő kémeikkel. De Schulmeister továbbra is közvetlenül Savary tábornok alá tartozott s hozzá küldött leveleit ettől az időtől kezdve: «Charles Frédéric» álnéven írta alá. Ezekben a jelentésekben önmagáról rendes nevével, mint Schulmeisterrel, harmadik személyben tesz gyakran említést, mintha nem volna azonos vele. De a kézírás és a szövegezés jellegzetessége kétségtelenné teszi, hogy ezek a jelentések tőle származnak.

November végétől kezdve jelentéseiben sűrűn találkozunk magyar vonatkozásokkal. Jelenti, hogy egyik embere Sopronból Körmönt (Körmend) környékére ment, hogy Károly főherceg seregéről adatokat gyűjtsön. Pontosán

vázolja ennek a hadseregnek elhelyezését, csoportosítását és jelenti, hogy : «... a magyarok, — hogy a nemesi felkelés feloszlatását elkerüljék — annak más nevet adtak s ezentúl állandó katonaságnak (milice permanente) fogják nevezni. A közelmúltban megszervezett veszprémi megyei milícia Sopronban tartózkodott pár napig és a hadsereg kiegészítésére fogják felhasználni. A jászok, kunok és hajduk (les Iaziger, les Künen et Haiderken): minekutána kiegészítették a Palatinus-huszárezredet, amely egy osztályát Ulmnál elvesztette, új huszárezredet állítottak fel. Ez az ezred igen jó benyomást tesz és már a főherceg hadseregénél van. E ravasz szervezési cselekedés után már csak a nemesi testőrség marad mint különleges alakulat Pesten. A tűzérőség Kismartonban van. Magyarországon az utakat mind elzárták. Úgy látszik, az összeköttetés kikerülhetetlen, és ha a magyarok lóraszálltak, akkor feltétlenül megtámadják vagy egyik, vagy másik hadseregünket».

Egyik későbbi levelében beszámol arról, hogy egyik kémjét Körmendnél elfogták, de annak sikerült osztrák barátai segítségével váltságdíj ellenében kiszabadulnia. Ez az ember Zalaegerszegről Körmendre ment, ahol a Batthyány palotában, Károly főherceg főhadiszállásán, egy Grün nevű tábornok segítségével útlevelet kapott Sopronon át Bécsbe.

Az útlevél megszerzése miatt többször kellett a kastélyba mennie s e közben kihallgatta az osztrák tábornokok beszélgetéseit. Tőlük tudta meg az orosz seregek kudarcait. Károly és János főhercegek seregeiről is részletes beszámolót küldött ez a kém, ezek azonban már későn érkeztek Napoleon főhadiszállására, mert a hadviselő felek 1806 január közepén Bécsben ideiglenesen békét kötöttek. Mivel Schulmeisternek itt nem volt több dolga, Párizsba sietett, de rövid idő múlva ismét Bécsbe utazott. Itt azonban felismerték és letartóztatták. Vele együtt újból fogságba került hűséges kémtársa Rippmann is, akit az osztrákok rövid eljárás után felakasztottak. Schulmeisternek azonban sikerült valami módon kisa-

Schulmeister Károly Lajos,
I. Napoleon híres kémjének miniatúr arcképe
1809-ből.

badulnia, mert 1806-ban újból Strassburg környékén találkozunk vele, ahol szép birtokot vásárolt s kastélyt építtetett. Birtokát «Meinau» névre keresztelte s a nyilvánosság előtt azóta, mint «Seigneur de Meinau» szerepelt.

De itt sem volt sokáig nyugta. A háború a következő évben újból fellángolt és ebben a rövid hadjáratban Schulmeister csodálatosképpen nem kémkedési ügyességével szerzett újabb babérokat, hanem személyes vakmerőséggel ügyesen végrehajtott egyik haditette révén.

A hadműveletek során Usedom német tábornok hadosztályának egy, 4—500 főből álló csoportja Wismar városában telepedett le egy éjjelre. A szeptembertábor a város főterén helyezkedett el, a tisztek szállásaikra vonultak, a legénység tábornöket gyujtott és készült lepihenni. Éjjel 10 órakor Schulmeister — kapitánynak öltözve — egyik jelentés szerint 40, másik szerint azonban csak 13 vadászból álló portyázó járőr élén berontott a városba. A tiszteket lakásaikon letartóztatta, a legénységet vakmerően összegyűjtötte a főtéren, lefegyverezte és kihirdette előttük, hogy Usedom tábornok egész hadosztályával megadta magát. Az álkapitány ezután a városi tanácstól még 300 arany hadisarcot is kicsikart. Amikor dolgavégeztével a városból távozni készült, a kapuban találkozott Usedom tábornok másik kisebb osztagával, amely szintén Wismarban akarta tölteni az éjjelt. Schulmeister habozás nélkül rájuk rontott, szétszórta őket és elérte a franciák főhadiszállását, ahonnan Savary tábornok hajnalban két lovasszázad élén a városba vonult.

Az 1807. évi hadjáratban Schulmeister Napoleon főhadiszállásán tartózkodott. A friedlandi csata alatt egy eltévedt golyó homlokán megsebezte. Ezt a látható sérülését Schulmeister élete végéig büszkén mutogatta. Königsberg elfoglalása után Savary tábornok lett e fontos keletporoszországi vár parancsnoka és Schulmeister rendőrprefektusi minőségben maga mellé osztotta be. Az ügyes kém itt is ugyanazt a tapintatos eljárást követte mint bécsi szolgálata alatt, úgyszólván, amikor máshová rendelték, a lakosság bőkezűen elhalmozta ajándékokkal.

Königsbergből falusi birtokára utazott és egyideig előkelő falusi nemes módjára élt s gazdaságának felvirágoztatásán fáradozott. De 1808-ban már újból folytatta működését a hírszerzés terén Erfurth vidékén. Jelentéseiben főleg a lakosság hangulatáról, a franciaellenes vagy franciabarát mozgalmakról találunk érdekes adatokat.

Az 1809. évi hadjárat kitörése előtt Strassburg környékén élénk élet folyt. Napoleon feleségével egyideig ott tartózkodott és fogadta a szövetséges külföldi előkelőségek látogatásait. Schulmeister közelben fekvő kastélyát valóban műízléssel rendezte be, fényes ünnepeket adott, amelyeken mind a császárnő, mind vendégei gyakran megjelentek s ezzel a nyilvánosság előtt is megmutatták, mily sokra becsülik hűségeseb embertük szolgálatait.

Április 21-én a francia hadsereg elfoglalta Landshut városát. Savary tábornok feljegyzései szerint Hiller tábornok csapatai szívósan védekeztek és az Isar folyón átvezető hidat fel akarták gyujtani, hogy lehetetlenné tegyék a

Schwarzenberg Károly Fülöp herceg, később osztrák tábornagy a napoleoni idők
pétervári és párizsi osztrák nagykövete.
(August Friedrich Aelenheinz festménye nyomán.)

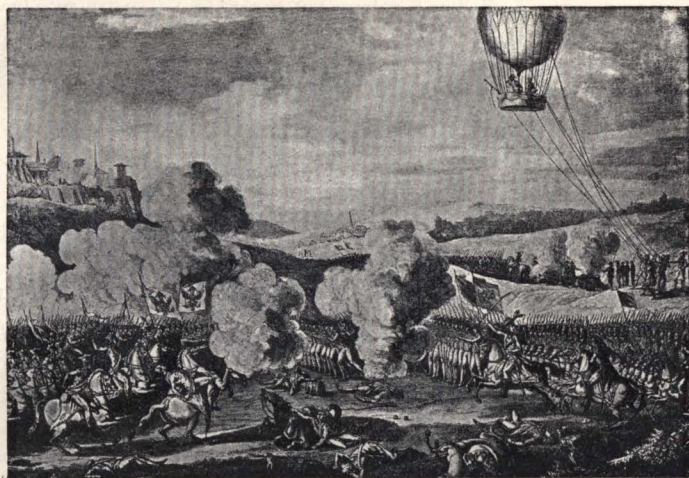
franciák bejutását. Savary, hogy ezt megakadályozza, Mouton tábornokot egy zászlóaljjal a város kapujához küldte. De Schulmeister egy kis járőr élén megelőzte ezt a zászlóaljat, hihetetlen vakmerőséggel keresztülvágtatott a hídon és a gyujtogatni készülő ellenséges katonákat elűzte, úgyhogy amikor Mouton odaérkezett, már nem maradt más feladata, mint a megmentett híd környékének biztosítása.

Amikor a franciák 1809-ben újból bevonultak Bécsbe, ismét Schulmeister lett a város közbiztonságának francia vezetője. Itt ismerkedett meg egy Gassicourt nevű francia tiszttel, aki mint a császár gyógyszertárosa vett részt a hadjáratban. Feljegyzéseiben megtaláljuk Schulmeister egyéniségének, külső megjelenésének részletes leírását. Ezt a nevezetes embert így jellemzi: Hihetetlenül vakmerő, élesesű, a mellett hidegvérű ember, akinek termékeny agya minden helyzetben megtalálja a kivezető utat. Ellenség és jóbarátok soraiban olyan nagy tekintélynek örvend és olyan kitűnő szolgálatokat tesz hazájának, hogy jelenléte a hadműveleti területeken felér egy hadtest működésével. Élénk szemű, átható tekintetű ember. Egész lényét komolyság, határozottság jellemzi, mozdulatai hirtelenek, hangja csengő és erős. Középtermetű, erős testalkatú. Mindenhez ért. Művészi rajzokat tud készíteni azokról a személyekről, akik érdeklik. Nem titkolja multját, s azt sem hogy a katonai kémkedést élethivatásnak tekinti. Igen művelt, olvasott ember.

Más szemtanúk szerint vöröshajú, vörösarcú, csúnya ember volt. Ez különben arcképéből is kitűnik. Valóban csodálatos, hogy meglehetősen bárgyú kifejezésű arcát, miképpen tudta pillanatok alatt változtatni. Alakoskodásban, színjátszásban, főleg pedig arcának és mozdulatainak megváltoztatásában nagy művész lehetett. Az 1809-i wagrami csata alatt Schulmeister egy falusi kastély közelében lapult meg, hogy a tábornokaival tanácskozó Károly főherceg beszélgetését kihallgassa. Osztrák gránátosoknak gyanús volt az ólálkodó ember s a házat körülzárták. Schulmeisternek csak egy útja maradt a szabadulásra: felrohant a ház legfelső emeletére, de pár perc múlva már nyugodt léptekkel jött le a lépcsőn — mint orvos, kezében sebészeti eszközökkel és kötözőanyaggal. A felrohanó gránátosok azonban megállították és rászóltak: «Nem látott-e kémet a házban?» — «De igen» — felelte Schulmeister a legnagyobb hidegvérrel, a vidék osztrák tájszólásán, «épp most lőtte magát főbe, már nem tudtam rajta segíteni». A megtévesztett gránátosok hasztalan kutatták át a házat, de ez a pár perc elég volt Schulmeisternek ahhoz, hogy — már mint orvos, a kapun kijusson, kereket oldjon. Meg kell említenünk azt is, hogy, mint Strassburg vidékéről származó ember, a francia és német nyelvet egyforma tökéletességgel bírta s pompás alkalmazkodóképességével mindkét nyelv minden tájszólásán tudott beszélni.

Második bécsi rendőrminisztersége idejében Schulmeister ismét sok rejtett raktárt fedezett fel és bőségesen ellátta hírekkel Napoleon vezérkarát a magyar határon lefolyt eseményekről. Június 19-én jelentette, hogy az utóbbi időben igen sok porosz tiszt jött Magyarországra a braunschweigi herceg fiának vezetésével, hogy itt a magyarokkal valami titkos szövetséget kössenek. Természetes, hogy az ilyen és ehhez hasonló kémjelentésekben igen sok valótlanság és fantázia is van, de érdekes Schulmeister jelentéseiben főleg az, hogy érdeklődési köre milyen kiterjedt volt. Egy másik jelentésében azt a hírt közli Savaryval, hogy az egyik megbízható osztrák ágens tudomása szerint Lichtenstein herceg Keglevich és Waldstein grófoknak beszélgetés közben

azt mondta, hogy az osztrák császár nem fog békét kötni Napoleonnal s a háború tovább folyik. Magyarországon és Erdélyben az elégedetlenség veszedelmes arányokat kezd ölteni. Ferenc császár a fegyverszünet után kelt levelében általános felkelést rendelt el Magyarországon és a magyar királyi kancellária tisztviselői beutazzák a megyéket, hogy a felkelést megszervezzék. Vezetőjük a hercegprímás, akinek a püspökök és szerzetesek ebben is igen kezére járnak. A köznemesség, polgárság és a parasztok ellenben békét akarnak. Két magyar főúr, «le comte Armadé et le comte Zapari» (Amadé, Szapáry) azt a hírt terjeszti, hogy Károly főherceg kegyvesztett lett és őt generalissimusi állásából elmozdították.

A fleurui csatában (1794 június 26) a franciák először alkalmazzák felderítésre a kötött léggömböt.

Az 1809. évi hadjárat befejezte után Schulmeister ismét visszavonult birtokára és Párizs közelében még egy kastélyt és birtokot vásárolt. Vagyona ekkor, hírek szerint, már egy millió franknál is nagyobb volt. Ennek megfelelően is költekezett. Kastélyaiban óriási fényűzést fejtett ki, de a szegény népet bőkezűen támogatta. Közben titokban csempészéssel foglalkozott, amit annál könnyebben megtehetett, mert tekintettel nagy befolyására és hírnevére, a francia hatóságok sokszor szemet hunytak üzelvei előtt.

Amikor a Napoleon ellen szövetkezett hatalmak Franciaországba vonultak, Schulmeisterre rossz napok következtek. Német csapatok mindkét kastélyát feldúlták. Amikor pedig az a hír terjedt el, hogy a Napoleon érdekében titkosan összeesküvők lelke Schulmeister, le akarták tartóztatni. De ezt idejekorán megtudta és ügyesen elrejtőzött. Napoleon száznapos uralma alatt előbujt rejtekéből, de úgy látszik, nem vállalt szerepet. A nagy császár bukása után a párizsi német rendőrség vezetője Schulmeister párizsi palotájában le-

tartóztatta és erős kísérettel Weselbe szállíttatta. Fogságából 1815 novemberében szabadult ki, állítólag igen nagy váltságdíj fejében. Ettől az időtől kezdve elment a kedve eddigi veszélyes hivatásától és birtokán visszavonultan élt. Emlékiratait német nyelven írta meg, s a könyvet Lipszében adta ki.

Visszavonultságában is nagy tekintélynek örvendett. A környékbeli lakosság általában úgy beszélt róla, hogy igaz ugyan, hogy kém volt, de alapjában véve előkelő úr, «valóságos gentleman». Schulmeister maga sem szerette, ha kémnek nevezték. 1820-ban egy strassburgi német író cikket írt róla, amelyben működését aljas foglalkozásnak minősítette. Schulmeister lakásán felkereste az illetőt és felpofozta; az visszavágott, mire Schulmeister neki ugrott, fojtogatni kezdte s talán meg is öli, ha a cselédség szét nem választja őket.

Ebben az időben Schulmeister, eléggé hányatott viszontagságos élete után mindössze csak 45 éves volt. A kémkedésre nem volt szükség és alkalom, így tehát a benne lappangó energiát más téren foglalkoztatta: szenvedélyes gazda lett, gyárakat alapított, új mezőgazdasági művelési módokat próbált s állattenyésztését fejlesztette. De szerencséje elhagyta. Vállalatai nem sikerültek, úgyhogy kénytelen volt birtokait eladni. 1846-ban egy cukorgyár bukásánál vagyonának utolsó részét is elvesztette. Ez időtől fogva Strassburgban tengette életét s 83 éves korában, 1853-ban halt meg ugyanott.

Napoleon igen megbecsülte hűséges emberét, akinek ő mind diplomáciai, mind katonai téren oly sokat köszönhetett. Mindennek ellenére sem tartotta a kémszolgálatot egyenlő értékűnek más katonai szolgálattal, vagy harctéri érdemekkel. Amikor egyszer Schulmeister ismét fontos adatot közölt Napoleonnal, ez így búcsúzott tőle: — Mon Charles — milyen kegyet kívánsz tőlem szolgálataidért? — Sire — válaszolta Schulmeister üres gomblyukára mutatva — csak azt kérem, hogy díszítsen fel egy rendjellel. — Barátom, — felelte a császár — kívánj egy milliót, azonnal megkapod, de érdemrendet soha!

A Napoleon ellen küzdő hadseregek természetesen szintén foglalkoztattak hadikémeket; de nincs tudomásunk arról, hogy bármelyikük felülmúlta volna Schulmeistert. Inkább csak alkalmi kémek voltak. Az esetek sokaságából kiragadunk egy gyermekiesen egyszerű kémkedési történetet.

Amikor Napoleon 1807-ben megindította Spanyolország elleni hadjáratát, a spanyolokat támogató angoloknak igen fontos volt megtudni, hogy a francia császár hány ezredet küld a spanyol hadszíntérre. Csapatok számára csak egy járható útvonal vezetett a Pyreneusokon át, San Sebastian községen keresztül. A városka egyik szélső házánál reggeltől estig a szabadban dolgozott egy csizmadia, aki — valahányszor egy francia ezred elvonult előtte — krétával vonást húzott a munkában lévő csizma talpára, majd minden este elvitte a megjavított csizmákat a tengerpartra és szó nélkül átadta azokat a közelben horgonyozó angol hadihajó egyik tisztjének. A csizmák talpáról az angolok mindennap könnyen leolvashatták a spanyol földre érkezett francia ezredek számát. A rejtélyes csizmadia előkelő spanyol grand volt, akit hazaszeretete s Napoleon iránt érzett gyűlölete készítetett erre a szolgálatra.

HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDÉS AZ 1870/71. ÉVI NÉMET-FRANCIA HÁBORÚBAN.

Poroszországnak az 1866. évi háború után mindjobban növekedő hatalmát leginkább Franciaország szemlélte nagy aggodalommal. Érezte, hogy közöttük előbb-utóbb fegyveres összeütközésre fog sor kerülni. Ezért igyekezett Bismarck tervei mögé látni és megállapítani, hogy Németország hogyan és milyen mértékben készül háborúra. III. Napoleon hatalmi törekvéseinek Németországra legveszélyesebb eszköze volt az a széleskörű kém szervezet, amelyet Franciaország már 1855-ben kezdett szervezni s a következő évtizedekben egész Németországot behálózó intézménnyé fejlesztett. Ennek a különleges titkos rendőrségnek hatáskörébe tartozott a német hadsereg körében való kémkedés is. Bismarck jól tudta, hogy a közeljövőben csak Franciaország ellen fog kelleni hadat viselnie. Ezért az ellenkémvizsgáló tevékenység főleg ez ellen a szomszédja ellen irányította. A többi idegen országban, mint Angliában és Oroszországban, megelégedett azokkal a hírekkel, amelyeket az ottani német katonai attasék küldtek Berlinbe. A Franciaország elleni támadó és védekező hírszerzés a porosz vezérkar 3/B. osztályának feladata volt (ebből alakult később a német nagyvezérkar hasonló rendeltetésű osztálya, amely még a világháborúban is a 3/B. jelzést viselte).

Bismarck emberismerete hamar megtalálta azt a férfit, aki alkalmas volt e nehéz ügykör megszervezésére és vezetésére. Választása Stieber Vilmos rendőrtanácsosra esett, aki már IV. Frigyes Vilmos alatt jelentős eredményeket ért el a titkos rendőrség szolgálatában és akiben az éles megfigyelőképesség páratlan vizsgálóbírói készséggel és detektív-leleményességgel párosult. Bismarck humorosan a «vizslák királyá»-nak nevezte. 1818-ban született hivatalnoki családból. Apja papnak szánta, de mivel hamar megnyilatkozott a jogászai és kriminalisztikai készsége és hivatástudata, a tehetséges fiatal ember a jogi pályára lépett. 1844-ben már a berlini legfőbb rendőrhatalóság bűnügyi osztályában dolgozott és tudásával s munkájának eredményeivel messze felülmulta hivatalnoktársait. Előjárói tudta nélkül egyszer egy szocialista összeesküvés felkutatására vállalkozott s ezért fegyelmi úton állásából elmozdították. Egy ideig mint a bűnösök védőügyvédje és hírlapíró tengette életét, de kitűnő szolgálatait a porosz rendőrség sokáig nem nélkülözhetette és 1850-ben már visszarendelték hivatalába. A következő évben Lon-

donba küldték, hogy az akkor már mindnagyobb arányokat öltő Marx-féle túlzó szocialista mozgalmakat Német-, Francia- és Angolországban megfigyelje. Hamar megállapította, hogy Londonban van a nemzetközi kommunisták központja. 1851-ben tehát — mint a porosz kormány hivatalos megbízottja — résztvett az angol iparügyi kiállításon s e megbízatásának leple alatt rövidesen sikerült a kommunisták egyik emberét lekenyereznie. Ettől azután a legfontosabb iratokat megkapta és megállapította a kommunista központ gyülekezési helyeit.

Ezekkel az adatokkal Párizsba sietett s néhány nap múlva már abban a helyzetben volt, hogy a párizsi rendőrség kezeire juttathatta az ottani kommunista szervezetek fejeit és a szervezet teljes irattárát. A nyomokon továbbhaladva ezután a kölni kommunistákat leplezte le s ezáltal ennek az államfelforgató mozgalomnak legfontosabb állomásait ártalmatlanná tette.

Stieber ezután több kényes belpolitikai ügyben szolgálta kitűnő eredménnyel a porosz államot. Érthető, hogy működése igen sok befolyásos embernek is kellemetlenné vált. Aknamunkájuknak tulajdonítható, hogy Stieber újból vizsgálat alá került. Kérlelhetetlen szigorúságát vetették szemére és hivatalos hatalommal való visszaélés miatt vonták felelősségre. A bíróság ugyan neki adott igazat, de meghurcoltatása miatti elkeseredettségében lemondott állásáról, ideiglenesen orosz szolgálatba lépett és elfogadta a cár politikai kémszervezetének azt a megbízatását, hogy a cári uralom ellen Németországban izgató és titkos összeesküvést előkészítő orosz alattvalók üzelmeit felkutassa.

Stieber 1863-ban ismerkedett meg Bismarckkal. A vaskancellár hamar felismerte használhatóságát s 1866-ban őt bízta meg a király és a miniszterelnök személyes védelmének megszervezésével és olyan titkos rendőrség megalakításával, amelynek feladata lett a belföldi államfelforgató üzelmek felkutatása és megelőzése.

Az Ausztriával való fegyveres összetűzés ekkor már elkerülhetetlen volt. Stieber erre is számított: oly kitűnő katonai kémszervezettel hálózta be egész Ausztriát, hogy a mozgósítás idejében a német vezérkar teljesen tisztában volt a Csehországban felvonuló osztrák-magyar hadsereg erejével és tagozódásával.

Bismarck tudtával és megbízásából Stieber személyesen utazta be Csehországot a legkülönbözőbb áruhákban. Mint vándor fényképész, artista, vásári cikkek, szobrok, kegytárgyak vándor árusa barangolta be azokat az útvonalakat, amelyekre a német hadseregnek előreláthatólag szüksége lesz. Két évig (1864-től 1866-ig) tartózkodott ezeken a területeken és mindenütt tudott megfelelő embereket találni kémszervezetének kiegészítésére. A háború alatt a porosz főhadiszállás közelében tartózkodott, mint a táborigazgató főnöke.

Ezután Stieber figyelme majdnem kizárólag Franciaország felé irányult és ügynökei ott is olyan ügyesen dolgoztak, hogy a német vezérkar a háború

kitörése előtt már tisztában volt a francia hadsereg várható erejével és terveivel, sőt az akkor újonnan feltűnt mitrailleuse-ökről (golyósórók) és a francia hadseregben akkor rendszeresített Chassepot-fegyverek szerkezetéről és hatásáról is kapott megbízható adatokat.

Amikor 1867-ben a porosz király és az orosz cár a párizsi világkiállítás megtekintésére utazott, Stieber velük ment. Kémei már hamarosan jelentették, hogy egy Beresowski nevű fanatikus lengyel merényletet akar elkövetni az orosz cár ellen akkor, amikor az a nagy katonai díszszemléről hazakocsizik. A cár Stieber tanácsára beleegyezett abba, hogy nem az előre megállapított útvonalon, — ahol merénylője várta — hanem egy

másik utcán fog hazakocsizni. Amikor ezt III. Napoleon meghallotta, magához rendelte Stiebert, meghallgatta érveit, de nem akarta neki elhinni, hogy a francia rendőrség ne tudná a merényletet megakadályozni. Hogy a veszélyt magas vendége fejéről elhárítsa, úgy döntött, hogy mégis az előre megjelölt útvonalon fognak hazakocsizni, de ő (a császár) fogja a cárt kocsijába meghívni és hazakísérni. Stiebernek volt igaza, mert Beresowski csakugyan ott leleselkedett, rá is lőtt a cárra, de golyója csak a kocsi oldala mellett lovagló istállómaster lovának fejét találta el.

III. Napoleon francia császár.

A csehországi hadműveletek alatt szerzett tapasztalatait Stieber kitűnően tudta értékesíteni az 1870/71-i német-francia háború kémiszolgálatának előkészítésében. Amikor erre Bismarcktól megbízást kapott, annak elfogadását két feltételhez kötötte. Az egyik annak bőséges anyagi megalapozása volt, a másik pedig az, hogy teljesen önállóan, a maga feje szerint, senkitől sem korlátozva intézhesse a hírszolgálat és kémkedés ügyeit úgy, ahogy ő a legcélszerűbbnek gondolja. Feltételeihez még hozzáfűzte, hogy hatásköre, működése teljesen független legyen a hivatalos külképviseleti hatóságok szervezetétől, annyira, hogy személyzetét a hivatalos állambiztonsági szervek ne is ismerjék. Bismarck mindezeket a feltételeket elfogadta és az ilyen különleges szolgálá-

tokra szánt évi költségvetés tételét már 1866-ban (francia források szerint) 610,000 frankról 1.300,000 frankra emelte.

Stieber azonnal hozzáfogott a francia kémhálózat megszervezéséhez. Éppúgy, mint annak idején, cseh földön, beutazta egész Nyugat-Franciaországot és 1866-tól 1869-ig több mint 1800 egyént tudott megnyerni a németeknek való kémkedés céljaira a nélkül, hogy a francia közbiztonsági szervek erről a legcsekélyebb tudomást szereztek volna. Minden városban és faluban volt egy-egy állandóan ott lakó kéme. Ezeket koronkint egy utazó felügyelő kereste fel adatgyűjtés céljából. Az utazó felügyelők azután a körzeti ellenőröknek számoltak be adataikról. Ezeknek a közegeknek figyelme kiterjedt arra is, hogy befolyásos állami hivatalnokok, magasrangú katonatisztek családjaihoz olyan női alkalmazottak, nevelőnők, szobalányok kerüljenek, akiket Stieber pénzelt. Ezekután nem csodálkozhatunk a nemzetközi kémkedés történetével foglalkozó részletes francia könyv ama megállapításán, hogy közel 13,000 egypén — férfi és nő — állott Stieber kitűnően megszervezett hírszerzőszolgálatában a háború előtt és alatt.

A háború kitörését megelőző válságos napokban Stieber Svájcban dolgozott és titkos jelentéseivel igen megkönnyítette Bismarck helyzetét a végső döntés előtt. A háború alatt a király főhadiszállásán tartózkodott s onnan vezette egész titkos szervezetét. Francia városokban titkos kémközpontokat szervezett, amelyek állandó összeköttetésben voltak vele.

Egyik legszemélyesebb ötlete az volt, hogy a németek által megszállt francia területeken azokban a helységeken, ahol a főhadiszállás tartózkodott, azonnal rendes szállodai üzemeket létesített a főhadiszállásra érkező külföldi megbízottak, futárok és küldöttségek számára. Amikor a háborút befejező béketárgyalások lebonyolítására Jules Favre francia miniszter Versaillesban I. Vilmos császár főhadiszállásán lakott, a nélkül, hogy tudta volna — majdnem egy hétig volt Stieber titkos kémirodájának vendége. A miniszter, Stieber lakosztályából elkülönített két szobában lakott; az inasok, pincérek, szobaleányok, akik őt és kíséretét kiszolgálták, mind Stieber titkos kémei voltak. Még a rendelkezésére bocsátott kocsis bakján is a titkos rendőrség egyik különösen ügyes embere ült, mint kocsis. Stieber személyesen ellenőrizte a francia miniszter napi postáját és táviratforgalmát és Bismarckot mindenről azonnal tájékoztatta.

I. Vilmos e kiváló segédközegének igen sok gondot okozott királyának és Bismarck személyének biztosítása. Kémei jelentéseiből és a párizsi lapokból nyíltan is olvashatta, hogy a francia kormány a király fejére 2.000,000, Bismarckéra pedig 1.000,000 márka jutalmat tűzött ki. De Stieber ügyes emberei éberségének köszönhető, — akik éjjel-nappal el nem mozdultak a király és Bismarck oldala mellől — hogy soha merénylő nem tudott közelükbe férkőzni.

Párizs körülzárása után a Versaillesban székelő központi német hadvezetés kémiszolgálatán kívül Stieber feladata volt a hivatalukban meghagyott

francia állami és városi szervezeteknek és rendőri szolgálatuknak ellenőrzése is. 1870. október 21-én a párizsi helyőrség kitörést próbált Versailles irányában. A németek ugyan könnyen visszaverték ezt a próbálkozást, de a versaillesi lakosság magatartásából kitűnt, hogy az a körülzárt Párizs katonai és politikai vezetőkörével titkos összeköttetésben lehetett. Stieber erre még jobban megszigorította a város ellenőrzését és emberei úgyszólván naponta

Bismarck Ottó herceg, a német birodalom megalapítója.
(Lenbach festménye.)

fogtak el minden társadalmi osztályokhoz tartozó embereket, akikre a Párizs-sal való összeköttetést rábizonyíthatták. A nyomok a közeli Saint Germainbe vezettek. 1871. január 9-ről 10-re virradó éjjel hat század katonaság és nagylétszámú rendőrkülönítmény teljesen körülzárta a várost és kora hajnalban megkezdte minden ház alapos átkutatását. Az eredmény igazat adott Stieber feltevésének. Több száz fegyvert és sokezer töltényt találtak a lakások kéményeiben s egyéb rejtett helyein. Letartóztattak több levélhordót és néhány

álruhában ott rejtőzködő francia katonát, akik a Párizsba küldött titkos jelentéseket továbbították.

Ugyanílyen alapos házkutatást és személyi motozást tartatott Versailles városában is, ahol szintén nagymennyiségű fegyvert, lövészt találtak és több mint 100 kémgyanús személyt tartóztattak le. A háború befejezte után Stieber Berlinben az újonnan megalakult német állam közbiztonságának megszilárdításában működött igen serényen. Sikerült neki több szocialista próbálkozást csírájában elfojtania s 1874-ben ügyes személyzete akadályozta meg egy nagyszabású anarchista-mozgalom kitörését, amelynek I. Vilmos császár, Bismarck és Moltke lettek volna áldozatai.

Stieber 1882-ben halt meg, mint porosz titkos államtanácsos.

Az 1870/71-i német-francia háborúban találkoztunk először nagyobb mértékben a kémkedés egyik újabb eszközének alkalmazásával. A napisajtó — mégpedig mind az ellenséges, mind a semleges országokban megjelenő sok hirlapi cikk és közlemény mindig több és több olyan adatot közölt, — a nélkül, hogy a közlés veszélyét sejtette volna — amelyeket az ellenség nagyon jól felhasználhatott. Csak egy különösen jelentős esetet említnék. A wörthi csata után a német hadvezetőség elvesztette szem elől Mac Mahon tábornagy visszavonuló seregét, amelyet Châlons

Dr. Stieber Vilmos, a «vizslák királya»,
Bismarck híres rendőrtanácsosa.

környékén vélt. A német vezérkart ekkor akaratlanul is az angol «Times» egyik harctéri jelentése tájékoztatta arról, hogy ez a francia sereg, amelynél Napoleon császár is tartózkodott, észak felé vonult a belga határ mentén, hogy a Metzben körülrárt Bazaine marsall segítségére siessen. Erre Moltke azonnal kiterjesztette felderítő szolgálatát erre a vonalra is. A hír valóban bizonyult s az egész francia hadsereg az ennek tudatában elrendelt hadmozdulatok során Sedanban körülrárva, kénytelen volt fegyverét lerakni.

Nincs terünk arra, hogy a nagy német-francia háborúban nap-nap mellett mindkét oldalon végrehajtott érdekes kémkedési esetekkel és a kémkedés technikájának részleteivel behatóbban foglalkozzunk. Csupán néhány különösen érdekes esetről emlékezünk meg.

A németek a háborút megelőző hónapokban kémeik segítségével pontosan

felderítették azt a térszínt, amelyen Franciaország felé kellett vonulniok. Turistáknak és ügynököknek öltözött tisztek, mérnökök és erdészek barangolták be azt a vidéket. Horgászás ürügye alatt megállapították a folyók mélységét és partviszonyait. Ügyes rajzoló képeket készítettek és művészi tájképfestés ürügye alatt a várakat és erődítményeket lerajzolták. Voltak állítólag olyan ügyes német tisztek és altisztek is, akik tökéletes francia nyelvtudással betoboroztatták magukat a francia hadseregbe s alkalmas pillanatokban a harcok előtt vagy alatt visszaszöktek hadseregükhöz. A kémek beszámoló jelentéseiket a legkülönbözőbb és legfurfangosabb módon továbbí-

A «francs-tireurs»-ök szabotázsja a németek által megszállott területen.

tották. Ruhába, cipőtalpba varrták, kivájt szivarokba, szappanba rejtették. Volt olyan ügyes kém, aki vékony hártypapírra írt jelentéseit apróra összehajtva, egy kettéfűrészelt vastag ezüst tallér közepébe rejtette s a tallért újból összeragasztotta.

A kémjelentéseket ebben a háborúban is sokszor szövegezték titkos írással; a titkosírás-kulcsok alapelemei legtöbbször számok, számcsoportok, az ABC betűinek vagy a betűknek és számoknak ravasz kapcsolatai voltak.

A német hadvezetőségnek, különösen a hadjárat második felében, igen sok bajt okozott a hazafias francia lakosság soraiból alakított és «Franc-tireur» név alatt ismertté vált szabadcsapatok és fanatikus egyének fellépése. Nap-nap mellett előfordultak esetek, hogy francia községekben gyanútlanul haladó

katonákat vagy kisebb járőröket orozva lesből lelőtték, vagy törbe csalva lemészárolták. A hadijogba ütköző ilyen esetekben a német katonaság természetesen könyörtelenül torolta meg ezeket az orgyilkosságokat. Megelőzni ezeket igen nehéz volt, mert olyan lakosság körében, amely francitireurségre vállalkozik, oly nagyfokú gyűlölet él a megszálló csapatok iránt, hogy kémeket azok soraiból nem igen lehetett szerezni.

A francia kormány és hadvezetőség csodálatos módon, mondhatnók összetett kezekkel várta a háború kitörését és nem törődött az ellenséges hadsereg adatait gyűjtő kémiszolgálat megszervezésével.

Csak 1860 óta fordítottak erre a szolgálatra különösebb gondot, amikor Lewal ezredes, — később tábornok, a francia hírszerzőszolgálat neves szakembere — már emlékiratban hangoztatta a központi katonai hírszerzőszolgálat szükségességét. 1866 után, látva a poroszok győzelmét és hadseregük kiválóságát, a francia katonai körök nyugtalankodni kezdtek és figyelmeztették III. Napoleont, hogy a hadiszolgálatnak erre az eddig elhanyagolt ágazatára a jövőben nagyobb súlyt kell vetni. A megfelelő katonai szakértő kéznél volt Stoffel báró ezredes, a császár hadsegéde személyében, aki külön megbízatással mint haditudósító utazott a csehországi harctérre s közölte onnan megfigyeléseit a párizsi hadügyminisztériummal. Stoffel a hadjárat után sem tért vissza Franciaországba, hanem most már mint hivatalosan is akkreditált francia katonai attasé négy évig — 1866-tól 1870 júliusáig, azaz a német-francia háború kitöréséig — Berlinben lakott.

Berlini szolgálatát azzal kezdte, hogy részletesen beszámolt a német vezérkar hírszerző és ellenséget nyilvántartó szolgálatának tagozásáról és működéséről. Sürgette hasonló intézmény létesítését Franciaországban is. Lewal tábornok támogatta Stoffel tervét, de a francia vezérkar ekkor még nem méltányolta kellően e szolgálat fontosságát. Jarras tábornok, a francia hadsereg egyik műszaki irodájának feje, maga is elismeri emlékirataiban, hogy a francia hadseregben nem voltak olyan hadiférképek a német birodalomról, amelyeket háború esetén használni tudtak volna. Ily körülmények között a háború kitörése percében, — mint a francia szakírók is megállapítják, — számbavehető francia hírszerzési, vagy központból vezetett kémkedési szolgálatról nem beszélhetünk.

A háború alatt azután igyekeztek rögtönzésekkel segíteni a dolgon, de ezzel már nem sokat értek el. A német vezérkar nagyobb tervezéseit, a hadseregek mozgatását, gyülekezési vagy csataterveket, tudomásunk szerint nem sikerült megszerezniök. Csupán alsóbbrendű, helyi kémszervezeteket állíthattak fel alkalmi feladatok megoldására (német csapatok, járőrök és különítmények törbecsalása stb. érdekében). Ezekre a szolgálatokra annál könnyebben kaphattak megfelelő egyéneket, mert a háború francia területen folyt, tehát minden francia polgár szívesen közölte megfigyeléseit a legközelebbi francia parancsnoksággal, ha arról volt szó, hogy a gyűlölt germánoknak árthasson.

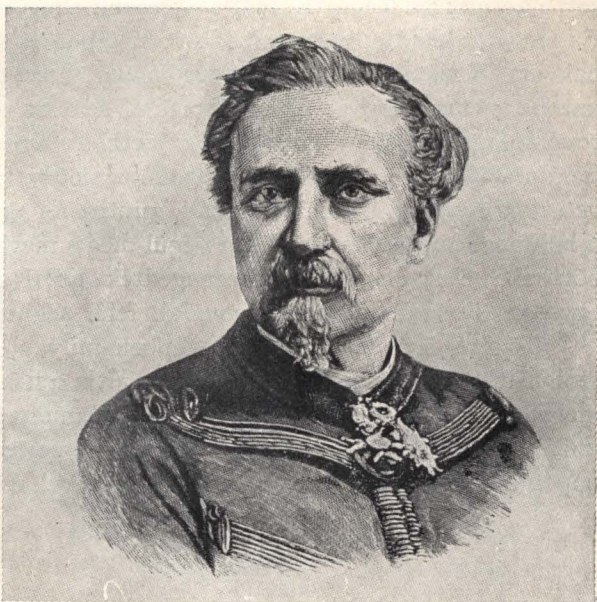
A háború után, 1874-ben, a francia vezérkar átszervezésével kapcsolatban létesült az úgynevezett «Deuxième Bureau», azaz a hadügyminisztérium 2. osztálya, amelynek feladata volt a hadtörténeti adatok és a katonai statisztikák gyűjtése és feldolgozása. Csak jóval később, 1893-ban, változott meg ennek az osztálynak ügyköre, s ettől az időtől kezdve ennek a 2. osztálynak feladata volt a külföldi hadseregek és várható hadszínterek adatainak nyilvántartása. Idetartoztak természetesen a hírszerzési és kémkedési ügyek is s ez az iroda — amely elnevezését még a világháború alatt is megtartotta — volt a központja annak a nagyszabású kémszolgálatnak, mely a világháborúban a központi hatalmaknak mérhetetlen károkat okozott.

Egykorú feljegyzésekben csak szórványosan találunk adatokat a franciák kémkedéséről az 1870/71-i háborúban. Természetes, hogy a francia kémek között is voltak nagyon furfangos, vakmerő emberek, akik a német kémekéhez hasonló ügyes tetteket hajtottak végre, de mivel alkalmi kémek voltak, nem pedig központi szervezet tagjai, működésükről nem sokat tudunk.

Az egyik francia kémnek sikerült a háború alatt két hónapig egy porosz hadtestparancsnok-

ság törzsénél tartózkodnia a nélkül, hogy észrevették volna s ezalatt részletes tájékoztatásokat küldött a legközelebbi francia csapatparancsnokságnak. Egy másik kém 1870. decemberében ügyesen ellopta egy német vezérkari tisztől Párizs erődítményeinek pontos vázrajzát. Egy Krusem nevű elzászi lakos a németek által körülzárt Metz várából ügyesen kicsúszott, hogy megállapítsa, vajjon a Strassburg elfoglalása folytán felszabadult német csapatok közelednek-e már Metz felé. Krusem keresztüljutott a német vonalakon, megállapította a közeledő ellenség erejét és magával hozott néhány porosz napilapot, amelyek a franciák számára igen érdekes adatokat tartalmaztak.

Hogy mily kevésre becsülték még akkor Franciaországban a kém-

Lewal francia ezredes,
a francia hírszolgálat neves szakembere.

szolgálat nehézségeit és kockázatát, bizonyítja az, hogy Krusem veszélyes feladata megoldása után csak 40 frank jutalmat kapott.

Flao rendőrtisztviselőt Mac Mahon augusztus 20-án két fontos üzenettel küldte Thionville városából Metzbe, Bazaine tábornagyhoz. Flao akadálytalanul érkezett Metzbe s másnap onnan Bazaine tábornagy öt fontos levelével visszaindult. De egy porosz járőr gyanúsnak találta magatartását és üldözőbe vette. Flao kiugrott kocsijából, a Mosel habjaiba vetette magát és több kilométernyi úton vízben és víz alatt úszva, sikerült észrevétlenül partra jutnia és Thionvillebe visszatérni. Mindezért csak 50 frank jutalmat kapott.

Az előbb említett Krusem újabbi kémkedése alkalmával válságos helyzetbe került: St. Rémy falunál a poroszok elfogták és a tábornok elé vezették. Ez faggatni kezdte, hogy mit látott Metzben és milyen francia csapatok vannak ott. Krusem butának tetette magát s azt állította, hogy sohasem volt katona, nem ismeri a fegyvernemeket, sem az ezredek számait. A tábornok tovább faggatta, hogy miért jött ki Metzből. Krusem azt válaszolta, hogy hatagú családját kell eltartania s azokhoz sietett haza. A németek erre kötelelet vetettek nyakába, fa alá állították, mintha fel akarnák akasztani. A tábornok újból faggatni kezdte, de aztán végül mégis megkegyelmezett neki: 10 napra börtönbe csukták, aztán hazaengedték azzal a fenyegetéssel, hogyha még egyszer közeledik a német vonalak felé, azonnal lelövik.

Hogy a franciák csodálatosképpen milyen kevés súlyt vetettek a kém-szolgalat útján nyerhető hírekre, bizonyítja a következő eset. Az egyik francia magasabbrangú csapatparancsnok egy alkalommal titkos írású, fontos hadműveleti parancsot kapott. Nem tudta megfejteni, mert a rejtjelkulcsot már napokkal azelőtt poggyászának egy részével másfelé küldte.

HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDES AZ OROSZ-TÖRÖK, AZ ANGOL-BÚR S AZ OROSZ-JAPÁN HÁBORÚKBAN.

A titkos hírszolgálat történetének kiegészítésére röviden megemlékezünk még három olyan európai és más világrészekben folyt háború néhány kémkedési adatáról, amelyek különlegességüknel fogva érdeklődésre tarthatnak számot.

I. Orosz-török háború.

(1877—1878.)

Az 1877—78. évi orosz-török háborúban a kémkedésnek nem nyílt olyan tág tere, mint az európai hadseregeknél. A törökök nehézkes, fatalista természetűknél fogva, főleg pedig azért, mert idegen nyelveket nagyon nehezen tudnak megtanulni, az orosz hadseregek mögött való kémkedésre nem voltak alkalmasak. De az oroszok sem tudtak sok kémnek megfelelő egyént találni, akik hosszabb ideig a törökök között tartózkodhattak volna a nélkül, hogy fel ne ismerjék őket. Annak az orosznak, aki ott akart kémkedni, sokkal nehezebb feladata volt, mint más európai kémnek, mert teljesen be kellett illeszkednie a török lakosság életkörülményeibe, ismernie kellett a mohamedán vallás minden legapróbb szabályát. Ezért nincs sok adatunk e háborúban végrehajtott kémkedésekről. Valószínűleg csak egyes, különösen ügyes kémek szerepléséről lehetett szó és nem jól megalapozott, általános kémszervezetről.

Klembovski orosz tábornoknak a kémkedésről írt könyvében találunk egy-két érdekesebb esetet. Különösen kiemeli egy K. N. F. kezdőbetűvel jelzett kém működését, aki az orosz vezérkar főnökének utasítására Szerbián keresztül Ruszcsukba utazott és határozott utasításokat kapott, hogy mit, hol kell megállapítania. Feladatának derekasan megfelelt. 1877 júniusában sikerült a török sereg háta mögé férkőznie. Megállapította Ozmán pasa hadseregének létszámát, helyzetét és egyesülését az Egyiptomból jövő Hasszán pasa csapataival és egy cserkeszkülönítménnyel és bevonulását Plevnába. Az ügyes orosz kém ebbe a városba is becsúszott: kihallgatta az ottani angol és francia tiszték beszélgetéseit, aztán tovább utazott Drinápolyba. Mindenütt mint kereskedő szerepelt. Később török ruhát öltött és kitűnő híreket küldött a Plevna körüli helyzetről. Pontosan megállapította az útegek, sőt

a bombák ellen védő fedett utak helyzetét. Tudatta az orosz főparancsnoksággal Ozmán pasa minden fontosabb rendeletét és ezzel lényegesen megkönnyítette Plevna ostromát és megvételét.

Ugyancsak Klembovski ír le egy megrázó esetet, amely bizonyítja, hogy a kémnek sokszor milyen hihetetlen lelki erővel kell érzéseit elnyomnia és hidegvérét megőriznie, hogy el ne árulja magát. A török-orosz háborúban egy orosz kém török földön egy erdőn keresztül lovagolt. Lová váratlanul visszahőkölt, valamitől megijedt és korbácsütésre sem volt hajlandó útját folytatni, hanem helyben toporzékolt, ágaskodott, úgy hogy lovása alig tudott nyeregben maradni. Hogy a különben jámbor ló szokatlan magatartásának okát megállapítsa, földre szállt s gyalog ment tovább a sűrű bokrokon átvezető úton. Alig haladt pár lépésre, amikor szörnyű látványban volt része. Egy vadkörtefa ágain, — közvetlenül az út mellett — két bolgár paraszt lógott. Még éltek, rettenetesen eltorzult arckifejezésük, lábuk kalimpálása mutatta, hogy a törökök, akik felakasztották őket, alig pár perccel ezelőtt végezheték gyalázatos munkájukat. Az orosz első pillanatban hozzájuk akart rohanni, hogy köteleiket levágja, de idejekorán észbekapott. Ráeszmélt, hogy ha kiesik török szerepéből — hiszen úgy volt öltözve és úgy is viselkedett — és a keresztény bolgárok életét megmenti, a közelben tartózkodó törökök feltétlenül gyanúsnak fogják találni viselkedését és felkoncolják. Tehát nagy lelki erővel egykedvűséget színlelt, cigarettára gyújtott s nyugodt léptekkel visszavért lovához.

2. Angol-búr háború.

(1899—1901.)

Jelenetek Baden-Powel tábornok életéből.

A Délafrika legdélibb vidékein vívott angol-búr háború a kémkedés történetének fejlődésére nem gyakorolt nagyobb befolyást. Az angolok ellenfelei — a búrok és szomszédaiak — a hadviselést és a katonai életet nem tekintették élethivatásnak; rendszeres, már békében is fennálló hadseregük nem volt, csupán kezdetleges véderőrendszerük. Békés farmer, bányász, vadász, halász, földműves emberekből álló országuk védelmét csupán általános népfelkelés segítségével biztosították, amelynek vezetői szintén nem voltak hivatásos katonák. Hogy mégis oly sokáig és oly eredményesen tudtak védekezni a minden korszerű harceszközzel bőven rendelkező és kitűnően vezetett angol hadsereg odaküldött hadtestei ellen, annak magyarázata az, hogy saját országukat védték, amelynek minden zegét-zugát ismerték és a guerilla-háború minden előnye az ő oldalukon volt. Minden utánszállítástól függetlenek voltak, mert ebben a háborúban nem a búr hadsereg harcolt csupán az angol hadsereg ellen, hanem az egész búr nemzet s lakosság minden tagja. A búr csapatok, akárhová érkeztek, mindenütt otthon voltak, ellátásukról a környék farmjai gondoskodtak. Asszonyok, gyermekek egyforma lelkesedéssel, szinte köte-

lességszerűen támogatták önkéntes katonáikat s igyekeztek a betolakodóknak tekintett angoloknak minél több kárt okozni.

Előre dolgozott s megszervezett kémhálózatra ezért nem is igen volt szükségük. Mint az európai szabadságharcokban, itt is, — de még fokozottabb mértékben, — minden hazáját szerető búr igyekezett nyíltan vagy titkon hírt szerezni az ellenségről és azt a legközelebb harcoló csapatokkal közölni. A hadszíntér szomszédságában lakó afrikai négertörzsek ebben a háborúban körülbelül ugyanazt a szerepet játszották, mint a kínaiak az orosz-japán háborúban: egyik részük az angoloknak, másik részük pedig a búroknak szolgált s valamennyien kémkedtek annak érdekében, akinek segítettek.

Az angol főparancsnokságnak nehéz volt a búrok háta mögött rendszeres kémhálózatot berendeznie. Összefüggő arcvonalakról alig volt szó; állandó, hosszabb ideig egyhelyben tartó küzdelmekről még kevésbé. A háború az egész idő alatt ideoda hullámzott és kisebb-nagyobb harccsoportok találkozóharcából, vagy pedig megerősített városok birtokáért folyó küzdelmekből állott. Ezeknek során messzebb kiható kémkedésre nem is volt szükség. Minden parancsnoknak elég volt megtudnia, hogy ellenfele milyen irányból közeledik, milyen erős és a következő napokban milyen harccselekményre készül.

Az angol tisztek közül sokan vállalkoztak kémszolgálatra, de kitűnően tudták felhasználni az angol zsoldban harcoló néger törzsek ügyesebb embereit. Persze ezektől szövevényesebb feladatok megoldását nem lehetett várni, de mint a természetben élő, primitív emberek, akiknek egész élete a létért való küzdelemben, vadászatok és harcok közben folyt le, kitűnően értettek ahhoz, miképpen kell az ellenséget észrevétlenül megközelíteni, lábnyomokból s egyéb jelekből helyzetére következtetni.

Nagyobb szabású kémkedési esetekről ebben a háborúban nem tudunk. A búrok szabadságharcában résztvett egyének leírásaiban is csak helyelközzel találkozzunk adatokkal arról, hogy milyen kémesetek fordultak elő. Az angol hivatalos és magánmunkák sem fejtegetik részletesebben ezt a kér-

Baden-Powell angol tábornok.

dést, de a búr háború egyik angol főszereplője — Baden-Powell tábornok — az angol kémszervezetnek már az azelőtti időkben is igen serény tagja — önvallomásaiban mégis leír néhány esetet.

A búrok, ha kémeket rajtacsíptek, nem is vesződtek azok ügyének kivizsgálásával vagy haditörvényszék összehívásával, hanem a helyszínén agyonlőtték őket. Egy alkalommal egy búr század útvonala mentén feltűnt a parancsnoknak, hogy négy gyanús egyén (két fehér, két néger) hol előttük, hol mögöttük mászkál, de mindig nyomon követi őket. Ügyes fondorlattal sikerült mind a négyet egy farm udvarába csalnia. Kiderült, hogy a két fehér transvaali angol alattvaló, a két néger pedig hottentotta. A két transvaali azelőtt a búroknál harcolt s csak rövid idővel ezelőtt szökött át az angolokhoz. A helyszínen kivégezték őket.

Maritz búr tábornok seregének előnyomulása közben egy fontos átkelő körül sejtett angol csapat kikémlésére önként jelentkezett Pienaar nevű búr katona három társával. Útja véletlenül szüleinek farmja közelében vezetett s elhatározta, hogy kis vargabetűvel útbaejti ezt a helyet és meglátogatja őket. Ezen az útvonalon találkozott nagybátyjával, aki azonban angolérmű ember volt és azonnal közölte a közelben portyázó járőrrel, hogy a kis búr járőr előreláthatólag Pienaar szüleinek farmjában fogja tölteni az éjjelt. E hírre egy angol tiszt 15 hottentotta katonával azonnal útrakelt s esti szürkületkor körülfogta a farmot. De Pienaar és társai elővigyázatból nem nyergelték le lovaikat, úgy hogy kiállított őrszemük jelentésére lórakaptak és az angolok tüzelése közben szerencsésen megmenekültek. Az angol tiszt Pienaar atyját letartóztatta s magával vitte. Útközben azonban összeakadt a Pienaar távolmaradása felett aggódó és utána siető búr szakasszal, amely az angol őrséget szétkergette és az öreget megszabadította. Pienaar áruló nagybátyját le akarták tartóztatni, de elmenekült. A búrok humanizmusára jellemző, hogy de Wet tábornok utasítására az angol szolgálatban lévő és a búrok ellen kémkedő lakosokat csak pénzbüntetésre lehetett ítélni, ha kémkedésük csak annyiból állott, hogy búr katonák jelenlétéről tettek jelentést felettes hatóságaiknak; egyéb esetekben azonban rájuk is halálbüntetés várt.

A búroknak igen sok kellemetlenséget okozott a néger kaffer törzsek kétszínű magatartása. Sokat közülük az angol parancsnokságok erőszakkal és fenyegetéssel besoroztak és arra kényszerítették, hogy a búrok ellen — akikkel azelőtt egyébként egészen jól megfértek — kémkedjenek.

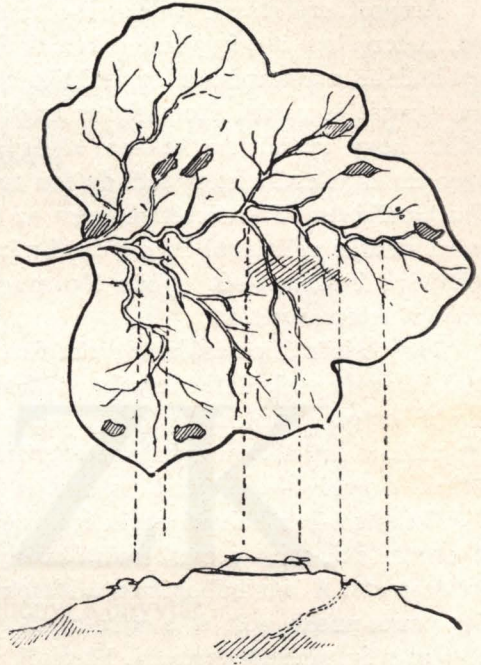
A háború sajtóságos viszonyainak következtében az arcvonal mögött is egészen különleges élet folyt és minden parancsnoknak legfőbb törekvése az volt, hogy az egymástól távol harcoló ellenséges csoportok összeköttetését megzavarja, vagyis a parancsokat és jelentéseket vivő lovasjárőröket és küldöncöket elfogja. Ugyancsak Maritz tábornok egyik osztagánál játszódtott le a következő érdekes eset.

Elfogott jelentésekből megállapította, hogy Van Rhijnsdorp faluban, amelynek egyik kijáratánál az angolok tábori erődöt építettek, aznap este

csak kevés katonaság fog tartózkodni s a faluban tánccmulatságot rendeznek, amelyen a tisztek is résztvesznek. Csapatával óvatosan meghúzódott a falu közelében lévő erdőben és két ügyes kémeket küldött a községbe, hogy a helyzetről pontosan tájékozódhassék. A kémek akadálytalanul eljutottak a kivilágított táncterem közelébe s megfigyelték, hogy az ott mulató két angol tiszt (ennyiből állott az erőd őrségének tisztikara) mikor és hová megy haza. A mulatság végén a tisztek egy közeli házba mentek, ahol mindegyikük külön-külön szobában lakott. A kémek Maritzot minderről tájékoztatták. A búr tábornok egy csapattal még hajnali szürkület előtt észrevétlenül belopódzott a községbe, néhány ember kíséretében először az egyik, azután a másik angol tisztet szobájában elfogta. Talán sikerült volna nekik harc nélkül az erődöt is hatalmukba keríteni, ha egy váratlan lövés fel nem riasztja a békésen alvó őrséget. Az utcán felállított búr őrszem ugyanis egy hottentottával találkozott, aki felszólítására nem akart megállani, hanem elszaladt s ezért utána lőtt. Az álmából felriasztott angol őrség az erőd sáncaiba rohant, amelyeket azonban olyan ügyetlenül építettek, hogy a homokzsákok közül kilövő katonák golyói a búrok feje fölé lőtt süvítettek el. Rövid küzdelem után az angol erőd kénytelen volt megadni magát.

Kitűnő fogást csinált egy búr járőr, amikor egy angol vonatoszlopot meglepve, több társzeker között, Dorrien angol ezredes poggyászkocsiját is zsákmányul ejtette. Az egyik iratládában megtalálták az angolok titkos kémeinek névsorát és a búr hadsereg vezető férfiaról készített rövid jellemzéseket.

Igen ügyesen kémkedett az a búr is, aki angolul tökéletesen beszélt és az angol katonai életet és szokásokat jól ismerte. Egy győzelmes ütközet szín-

Baden-Powell borstyanlevele.

A kémkedés egyik pompás eredménye! Ennek a borstyanlevélnek az erezte egy erőd keleti frontjának a tervrajza. (A levél csúcsa észak felé fordul.)

 Azt a területet jelenti, amely védelmet nyújt az ellenséges tűz ellen.

 Ha egy ér a képen ily vonalozott részhez vezet, ez nehézágyúk helyét jelenti.

• • Gépfegyverek.

helyén, a csatatéren maradt az egyik elesett angol őrnagy holtteste. A búr az őrnagy egyenruhájában gyakran belovagolt Johannesburgba. Hidegvérrel fogadta az angol őrszemek tisztelgését, meglátogatta a város különböző mulatóhelyeit, résztvett tisztii összejöveteleken és kihallgatta a gyanútlan tisztek beszélgetéseit. Este azután hazalovagolt, útközben rejtekhelyén ruhát cserélt s ezt az ügyes kirándulását sokszor megismételte.

A vasúti szállítások a délafrikai háborúban igen fontos szerepet játszottak. A forgalom megfigyelése a kémek állandó feladata volt. A búrok javára egy holland származású állomásfőnök kémkedett sokáig eredményesen. Amikor városát és vasúti állomását az angol csapatok megszállták, az állomásfőnök, hogy gyanút ne keltsen, elvágta a távíródrótokat, de oly ügyesen, hogy ennek ellenére is egy szál dróton tudott távíratokat közvetíteni a búrok főhadiszállására. Szerencsétlenségére az angolok egyik távírójárőre valahol e vonal mentén véletlenül ebbe a drótbba kapcsolta be készülékét s kihallgatta a hollandus beszélgetését a búr főparancsnoksággal. Erre az állomásfőnököt azonnal letartóztatták.

Egy másik állomásfőnök szobájában az angolok titkos jelzésekre akadtak. Az egyik szolgálati könyvben titkos távírókulcs volt feljegyezve, amelyben a katonai szakkifejezéseket műszaki szakkifejezések helyettesítették. Így például «küsöz» annyit jelentett, mint «dandár», «állvány» — annyit, mint «üteg», «talpa» — «ágyú»-t, «gerenda» — «lovasszázad»-ot stb.

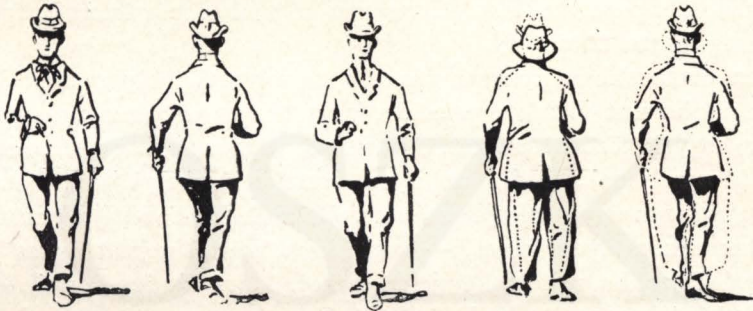
Az angol-búr háború egyik igen nevezetes szereplője volt Baden-Powell tábornok, aki, mint a cserkészintézmény megalkotója elévülhetetlen érdemeket szerzett. A búr háborúban a Mafeking városában körülfűrt angol sereg-rész parancsnoka volt és a várost 1899 október 14-től 1900 május 17-ig, felmentéséig, sikerűlt tartania. Életéről, melynek jórészét a katonai kémkedés szolgálatában töltötte, igen érdekes könyvben számolt be. Ez az önvallomás — bár sokszor csak általánosan és eléggé romantikus színekben fejtegeti kémszereplését a világ minden részében — a kémkedés történetének minden-esetre érdekes fejezete, úgyhogy rövid ismertetése könyvünkéből sem maradhat ki.

Lord Robert Baden-Powell már 1888-ban, majd 1895-ben kitéűnt a zulu-kafferek és ashantik elleni gyarmati harcokban. 1896—97-ben mint vezérkari törzstiszt a délafrikai matabélék lázadásának leverésében vett részt, a búr háborúban pedig mint tábornok vezetett csapatokat. A háború lezajlása után az angol lovasság főfelűgyelője lett. Később, 1910-ben nyugdíjba ment, hogy egész működését a cserkészintézmény fejlesztésének szentelhesse. A cserkészlet gondolata a búr háború alatt született meg agyában, amikor a körűlfűrt Mafeking ostroma alatt meggyőződött, hogy a 10—18 éves fiatal fiúkat milyen kitűnően lehet felhasználni portyázó, hírszerző, sőt kémszolgálatokra is, ha megfelelő módon kiképzik és vezetik őket. A kezdetben ifjúsági hadijátéknak induló cserkészlet évek során át hatalmasan kifejlődött s ma az egész világot átfűgő olyan intézményé fejlődött, amely mint egészséges világnézet,

a nemzetek jövőjének kialakításában nagy feladatra hivatott. Ez Baden-Powell érdeme.

Munkánkban azonban e nagy angol katonának nem ilyen irányú működése érdekel bennünket, hanem életének az a szakasza, amelyben, mint az angol hadügyminisztérium hírszerző irodájának tagja, Európa minden részét felkereste kémkedés céljából. Mesterségét valóban odaadással és szeretettel űzte s igyekezett magát abban tökéletesíteni. Anglia mai ellenségeinek földjét éppúgy bekalandozta, mint szövetségeseinek országait. Az osztrák-magyar monarchia hadseregének berendezéseit éppen olyan buzgalommal igyekezett kikélni, mint az olaszokéit. Éppúgy kémkedett Délafrikában, mint Anglia ázsiai gyarmataiban. Munkálkodásának legnagyobb részét azonban a német hadsereg életének kikélnésére fordította.

Önvallomásaiban megmagyarázza a kémek különféle fajtáit és azok el-

Álruhák Baden-Powell könyvéből.

Az átöltözésnél nem annyira a színpadi külsőségeknek van szerepük, mint inkább annak a képességnek, hogy az ember egész megjelenését, járását, modorát, fellépését tökéletesen megváltoztassa és más hangot is használjon. De még a jól sikerült átöltözés után is az éles megfigyelő, ha elülről nem is, hátulról okvetetlenül felismeri az embert. Az 1. és 3. kép azt mutatja, milyen felismerhetetlenné teheti előrészét az ember, a 2. kép azonban azt ábrázolja, hogy járásáról mégis mily könnyen föl lehet ismerni! A 4. és 5. képen a kipontozott vonalak jelzik, hogy a ruha és a járás változtatásával hogy teheti az ember magát hátulról is felismerhetetlenné.

járásmódjait. Leírásaiból ismertetjük a következő érdekesebb jeleneteket. A matabélék elleni harcokban egy Grootboom nevű néger eredetű kém volt nagy segítségére, aki mint vadász, sokat érintkezett fehérekkel, megtanulta az európai öltözködést és folyékonyan beszélt angolul. Ez ravaszsággal, erőszakkal mindig meg tudta állapítani az ellenséges felkelő törzsek táborhelyeit s mivel maga is szerezsen volt, közéjük lopódzott s kihallgatta beszélgetéseiket.

A kémhírek közvetítésére a délafrikai háborúban sokféle módot találtak ki. A jelentést kis golyóvá göngyölt papirosra írták, azt kifúrt sétabotba, pipaszárba dugták. Máskor kis golyókká összenyomva ólommal vonták be és nyakuk köré fűzött zsinórra erősítették. Ha az ellenség körülfogta a kémét,

akkor ezeket a golyócskákat a földre ejtette és jól megjegyezte magának a helyet. A sziürke ólomgolyó, a hasonló színű kavicsok között valóban senkinek sem tűnhetett fel. Ha az ellenség eltávozott, könnyű volt megtalálni az elejtett golyókat.

Baden-Powell tapasztalta, hogy az együgyűnek vagy érdektelennek látszó és buta ember szerepét játszó kém sokszor többet végezhet, mint az erőszakos, vagy igen furfangos. Azt állítja, hogy az angolok ilyen szerepekben kitűnően tudnak dolgozni. Külföldi kémek, akik Angliába jöttek kémkedni, gyakran gyerekjátéknak tartották azokat az ellenkémeket kijátszani, akik szerintük igen bárgyún viselkedtek. Arról persze sejtelmük sem volt, hogy ezek a butáknak látszó emberek már nagyon jól ismerik őket és minden lépésükre már régen figyelnek. Az egyik fontos angol kikötőben minden hajó megérkezésénél megjelent egy sziürke, igénytelen, alacsony öreg úr, akiről senki sem sejtette, hogy minden idegen emberről már előre tudta, hogy kémkedni jön-e Angliába, s partraszállása után rövid idő múlva már lakását, foglalkozását is meg tudta állapítani.

Idegen országokban gyakran elnézőn mosolyogtak olyan angol utazókon, akik naphosszat álltak a patakok, vagy tengerpart mentén, hogy horgásszanak, hegyek között lepkéket, bogarakat gyűjtsenek, vagy templomokat, tájképeket rajzoljanak. Pedig az ilyen ártatlan lepkegyűjtők, botanizáló tudósok rajzai igen ügyes kémjelentések voltak. Baden-Powell rajzai nyomán bemutatunk néhány ilyen képet, — angol kémek által rajzolt ügyes lepke-, vagy falevél-rajzokba rejtett kémjelentéseket. Maga Baden-Powell is ilyen lepkevadászoként barangolta be Dalmáciát, hogy a monarchia akkori Cattaro környéki igen nagyjelentőségű erődrendszerét kikémlelje. Feladata volt a tengerparti erődökbe hír szerint újonnan beépített útegek helyét megállapítani. Festőszekrényvel, lepkehálóval és vázlatkönyvvel a kezében barangolta be Baden-Powell ezt a vidéket és még az erődök közvetlen közelében sem gyanakodott rá senki sem. Angol felfuvalkodottsággal egyenesen az ott járókelő tiszteket vagy polgári egyéneket szólította meg, megmutatta nekik vázlatkönyvének egy-két lapját, amelyre színes pillangókat festett s a legártatlanabb arccal megkérdezte őket, nem láttak-e ezen a vidéken ilyen fajta lepkét, mert ez még hiányzik gyűjteményéből. Azok, akikkel szóbaállt, megmosolyogták a bolond angolt, pedig ennek a beszélgetések alatt sikerült a lepke szárnyaiba, kellő helyeken, pontokkal és különféle jelzésekkel belerajzolni az útegek helyét és az erődítmények egyéb részleteit.

Baden-Powell természetesen az alakoskodásnak is nagy mestere volt s kémútjai közben nemcsak álöltözetet, szakállt és haját viselt, hanem testtartását, mozdulatait is annyira meg tudta változtatni, hogy senki sem ismerhetett rá. A délafrikai háború alatt egyszer személyesen indult kémszemlére felismerhetetlenségig megváltoztatott alakban. Az angolok által megszállt egyik városkában véletlenül egyik legjobb barátjával ütközött össze az utcán. Pillanatig kiesett szerepéből s örömmel rákiáltott: «Halló! Ezredes! Mit

keres maga itt?» Az ezredes csodálkozva végignézte a torzonborz csavargót és azután faképnél hagyta. Baden-Powel jót nevetett magában és nyugodtan folytatta kémútját.

3. Orosz-japán háború.

(1904—1905.)

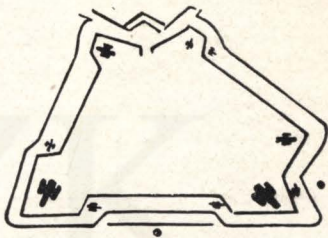
Az orosz-japán háború kémkedésének történetére jellemző, hogy a japánok rendkívül ügyesen, az oroszok ellenben igen ügyetlenül kémkedtek. A japánok messze túlszárnyalták ellenfelüket, szinte elkápráztatták az egész világot a kémkedés terén követett eljárásaik sokféleségével és ügyességével.

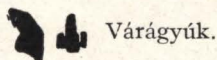
Baden-Powell pillangója.

Ez a pillangó egy várnak a körvonalait és az ott lévő ágyúk elhelyezését és minőségét ábrázolja. A szárnyakra rajzolt jelek a vonalak között nem jelentenek semmit, a vonalakra tett pontok azonban pontos felvilágosítással szolgálnak az ágyúk fajtájáról és nagyságáról, amint az az itt következő magyarázatokból is kitétnik.

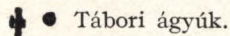
A szárnyakra rajzolt jelek elárulják a vár alakját, amint azt a mellékelt ábra mutatja, továbbá az ágyúk nagyságát.

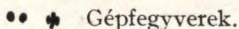
Az ágyúk helyét a pillangószárnyról tovább húzott vonalak jelzik: az ágyúk ott vannak, ahol a vonal végződik. A pillangó feje észak felé irányul.

Várágyúk.

Tábori ágyúk.

Gépfegyverek.

A japánok rendkívüli módon érvényesítették a gyarmatosítás terén követett eljárásukat, hogy először jelenik meg az ágens, a mindent kikutatni vágyó kém, azután jön a karhatalom, a katonaság és végül a kereskedő és a vállalkozó. Ezt a pompásan bevált elvet a háborúban is érvényesítették, mert tudták, hogy a katonának nem szabad a sötétben tapogatódnia, hanem a már békében is jóelőre megbízhatóan megalapozott kémszervezettel kell megteremtene azt a hírszolgálatot, amely a siker elsőrendű, biztos eszköze. Az ellenfelek közötti különbséget nemcsak az a körülmény okozta, hogy a japánok anyaországukhoz közel, fajrokon népektől (kínaiak) támogatva viseltek hadat és az ellenség ellen való nyílt vagy titkos működést hazafias köteles-

ségnek tartották. Hozzájárult ehhez még a japánok fanatikus vértanútermészete is, az élet megvetése, mikor arról van szó, hogy császáruknak és hazájuknak szolgálhatnak, s ha kell, életüket is áldozhatják. A sárga fajt ügyessége, furfangossága, igénytelensége és mozgékonyasága különösen alkalmassá tette titkos feladatok elvégzésére.

Ezzel ellentétben az orosz hadvezetőség e téren igen sok nehézséggel küzdött. Hazai földjétől távol, ellenséges népek között, nehezen talált kém-szolgálatra alkalmas egyéneket. Vérteli oroszokat már csak azért sem alkalmazhatott, mert bármilyen áruhában is, de okvetlenül feltűntek lomha, nagy természetükkel az apró, ferdeszemű, sajátságos alakú és mozgású japánok és kínaiak között. Az ottani szokásokat és a japán nyelvet európai embernek szinte lehetetlen feladat olyan tökéletességgel elsajátítani, hogy fel ne tűnjék.

A háború alatt a kém-szolgálat legnagyobb részét kínaiak végezték, főleg a Mandzsuriával határos területeken. Ha az oroszok kínai kémeket fogadtak, sohasem lehettek biztosak abban, hogy ez a kínai valóban csak nekik fog kémkedni, mert ezek legtöbbször egyúttal a japánokat is — és bizonyára jobban — kiszolgálták. Az oroszok ebben a háborúban a titkos hírszolgálatuk megszerzése terén egy igen kedvező alkalmat mulasztottak el. A mandzsu határszélen ugyanis élt egy Tifontay nevű gazdag és nagy befolyású kínai, akit Japánban valamilyen vétség miatt halálra kerestek és fejére nagy díjat tűztek ki. Tifontay a japánok iránti gyűlölettől felajánlotta az orosz vezérkarnak, hogy rendszeres kémszervezetet létesít, ha ezért egy millió rubelt kap. Az orosz hadvezetőség sokallta ezt az árat s elutasította ajánlatát.

A háború alatt gyakran bebizonyosodott, hogy a japánok az oroszok haditerveit, vagy legalábbis azoknak igen sok részletét ismerték és az orosz várakról pontos tervrajzaik voltak. Mielőtt megkezdték volna Port-Arthur bombázását, előzőleg megállapították a várbeli útegek helyét és az erődítménynek minden érzékeny pontját; pontosan ismerték az orosz tisztikar magasabb rendfokozatú tagjainak nevét és beosztását. Port-Arthur kapitulálásánál játszódott le például a következő jellemző epizód. A vár átadásakor az orosz tiszteket egy terembe gyűjtötték és névjegyzéket állítottak össze róluk. Amikor az egyik tiszt mint «Irmann ezredes» jelentkezett, a lajstromot készítő japán tiszt mosolyogva szavába vágott: «Ön téved, Ön nem ezredes, hanem már tábornok. Kinevezése a legutóbbi főparancsnoksági parancsban jelent meg, amelyet Ön a körülzárt várban valószínűleg nem kapott kezeihez». A pompásan működő japán kémkedésnek ez a feltűnő jólértesültsége az akkori időkben még új jelenség volt és nagyon meglepte az egész világ haderőinek vezetőségeit.

Amíg a két ellenséges hadsereg Mukden előtt farkasszemet nézett egymással, az orosz hadsereg háta mögött igen sok japán és kínai kém ólálkodott. Munkájukat nehéz volt ellenőrizni és leleplezni, mert észrevétlenül tudtak eltűnni Mukden sűrűn lakott külvárosaiban. A japán főhadiszállás ezek segítségével az oroszok minden lépését ellenőrizhette. Amikor például Miscsenko

tábornok hadosztályával nagyszabású lovasraidjére indult, a japánok már előre ismerték útvonalát és terveit, úgy hogy ez a szépen megtervezett és vezetett vállalkozás eredménytelenül végződött.

Az orosz-japán háborúban a japánok felfogják az oroszok szikratáviratait.

Amikor a két ellenséges harcvonal egymástól távolabb került, a japán kémeknek már nehezebb volt híreket szerezni és küldeni. De az akkori hadtápszolgálat mellett a hadseregek mélységbe való tagozódása nem volt nagy kiterjedésű. A tűzvonaltól hátrafelé körülbelül 50—60 km széles sávon belül voltak a tartalékok és a hadsereg szükségleteit kielégítő hadtápbere-

dezősek. A japán kémek stafétaszerűen működő vonalak segítségével már három-négy napon belül értesítették a japán főhadiszállást, ha Oroszországból újabb csapat vagy egyéb szállítmány érkezett a hadtápterületre.

A japán kémszervezet legtevékenyebb tagjai azok a kereskedők és ügynökök voltak, akiket a tűzvonalak körzetébe eső területről kilakoltattak s e miatt foglalkozás nélkül, koldusszegényen csavarogtak a vonalak közelében. Ezeket a vagyonukat vesztett, kétségbeesett embereket könnyű volt kémszolgálatra felfogadni, hiszen ezzel életüket menthették meg. Ha a japánok olyan területet foglaltak el, amely azelőtt orosz fennhatóság alatt volt, az ottmaradt lakosságot azonnal két kategóriába osztották. Megbízhatóknak tekintették azokat a kínaiakat, akik be tudták bizonyítani, hogy az oroszokkal azelőtt semmiféle összeköttetésben nem állottak. A többiek a megbízhatatlanok csoportjába kerültek. Ezek voltak azok, akik — akár önként, akár pedig kényszerből — mint tolmácsok, ügynökök, kocsisok stb. állottak ideig-óráig az orosz hadsereg szolgálatában. A japánok ezeket helyenkint összegyűjtötték s kihirdették előttük, hogy csak akkor maradhatnak zavartalanul mostani helyükön, ha a japánok szolgálatában az oroszok elleni kémkedésre vállalkoznak. Ha erre nem hajlandók, akkor vagyonukat elkobozzák és kiutasítják vagy kivégzik őket. Ilyen kényszerhelyzetben természetesen a biztos halál vagy nyomorúság helyett sokan vállalták a veszélyes, de mégis több reménnyel kecsegtető kémszolgálatot, noha a japánok, a jelentkezők kényszerhelyzetét kihasználva, nevetségesen kis összegekkel jutalmazták szolgálatukat.

A japán vezérkar kémszolgálatának tagozódása általában a következő volt. A japán első arcvonal parancsnokságainál külön hírszerző irodák működtek japán tisztek vezetésével. Ezekkel állottak összeköttetésben a szemben lévő orosz arcvonal háta mögött titokban működő kémirodák, amelyeknek vezetői majdnem kizárólag az ország bennszülöttei, kínaiak voltak. A híryananyag gyűjtése szempontjából igen célszerűen az arcvonalat szakaszokra osztották. Minden szakaszon belül a kínaiak által vezetett kémiroda gyűjtötte az anyagokat és továbbította a japán irodához, ahonnan azok az utasításokat is kapták. A kínaiak által vezetett irodák híreiket az orosz hadseregben alkalmazott kocsisoktól és teherhordók gyanánt dolgozó kémeiktől kapták, vagy pedig a környékbeli községek csavargóitól, akik egy-egy jelentésükért 5—6 rubelt kaptak. Ez a módszer kitűnően bevált. Számptalan kínai teherhordó és kocsis rendes napi keresettel járó hivatásnak tekintette ezt a foglalkozást; nem is kellett áruhába öltözniök, lerongyolt külsejük amúgy is koldusokhoz hasonlókká tette őket, úgy hogy nehéz lett volna őket a sokezer mandzsuriai koldus között felismerni.

A japánok azt is jól tudták, hogy az orosz hadsereg élelmezése — hazájától sokezer kilométernyire — nagy nehézségekbe ütközik s ezért mind a tisztek, mind a legénység szabad óráiban szívesen keresték fel a harcvonal mögött még működő péküzleteket, kocsmákat s élelmiszerüzleteket. Mindezek

pedig japán vezetés alatt a kémiszolgálat kitűnő központjaivá váltak. A természeténél fogva amúgy is jóhiszemű orosz katona a meleg szobában, egy csésze forró tea, vagy néhány pohár pálinka mellett hamar közlékenyvé vált és sejtelve sem volt arról, hogy az őt kiszolgáló kínai minden szavát figyelni és emlékezetébe vési.

Japán gésák.

Ezeken a helyeken jutottak alkalmazásba igen nagy számban a japán nők, a táncos és énekes és szerelemre is mindenkor hajlandó gésák, akik kitűnően beváltak. Ezek az ügyes nők a Dai Nippon jelszó hatása alatt mindenre vállalkoztak: elárasztották egész Mandzsúria kávé- és teaházait és a mosódákat, ahol mint kiszolgálók, mosó- és vasalólányok szolgáltak japán

vezérkari tisztek irányítása és vezetése alatt. Ezeknek a mosódáknak ugyanis rendszerint álruhába öltözött japán vezérkari tisztek voltak állítólagos tulajdonosai.

A hírek továbbítása rendszeren szóbeli közlés alakjában történt, mert ez volt a legveszélytelenebb. Az írásbeli jelentéseket a kínaiak ügyesen bevarrták ruhájuk vagy cipőik részeibe, vagy pedig hajfonatukba rejtették. A hírek közlésében különben is nagyon leleményesek voltak. Az orosz hadsereg tartalékai között és a hadtápterületen is gyakran járkáltak kereskedők és házalók dohány, cigaretta, tea stb. csomagokkal. A csomagok különféle színű papirokba voltak csomagolva, a cigaretták szopókáin pedig kínai betűs gyári jelzések voltak. Ha azután egy ilyen alkalmi árus körüljárta az orosz tábor s azután kosarával hazament, az ott reá váró japán titkos megbízottal egy szót sem kellett váltania, mert az csak belenézett kosarába s a megmaradt csomagok színek szerinti elrendezéséből, a cigaretták, gyufaskatulyák számából és elhelyezési módjából pontosan megtudta, hogy milyen fegyvernemhez tartozó, milyen ezredek pihennek abban a táborban, ahonnan a kereskedő vagy a házaló jött. Sőt a cigarettákra írt jeleknek bizonyos rendszer szerint való egymásutánjából is részletes jelentéseket állíthattak össze.

Az újságokban és magánlevelekben sokszor jóhiszeműen vagy gondatlanságból megjelenő cikkek is sok, kémkedésre alkalmas adatot tartalmaztak. Ébben a tekintetben is a japánok voltak ügyesebbek, mert a front mögötti napilapokban szándékosan közöltek a helyzetről szóló teljesen koholt vagy hamis híreket. A Wladiwostokban megjelenő egyik orosz napilap viszont hosszú ideig rendszeresen hírt adott arról, hogy a közelben milyen orosz csapatok vonultak keresztül. Ezzel orosz olvasóinak akart kedveskedni, hogy azok ismerőseiket, hozzátartozóikat esetleg könnyebben megtalálhassák s nem is gondolt arra, hogy a japán vezérkarnak milyen örömet szerzett ezekkel a gyanútlan közlésekkel.

A japánok továbbá nagymesterei voltak annak is, hogy miként kell lakatot tenni a kül- és belföldi haditudósítók szájára, nehogy ezek fecsegésre hajlamosságukkal kárt okozzanak a japán hadvezetőségnek. Szigorú felügyelet és ellenőrzés alatt tartották nemcsak ezeket, hanem a külföldi fegyveres erők hivatalos kiküldötteit is. Ez az eljárás kétségtelenül igen határos eszköze volt a kémelhárításnak.

A HÍRSZERZÉS ÉS KÉMKEDÉS TÖRTÉNETE AUSZTRIA-MAGYARORSZÁGON.

I. Általában.*

Már láttuk, hogy a titkos kém- és hírszerzőszolgálat a világtörténelem minden idejében fontos szerepet játszott a hadviselésben. De a hadvezérek és államférfiak egészen a XIX. század közepéig megelégedtek azzal, ha esetenként kaptak titkos híreket az ellenség közeledéséről, és ha az ellenség egy-egy kémjét sikerült leleplezniök és ártalmatlanná tenniök. A hadviselés, hadművészet fejlődésével azonban ennek a működésnek is lépést kellett tartani és amilyen mértékben növekedett a fővezérnek és munkatársainak feladata, oly mértékben kellett fejlődnie a katonai segítőszolgálat emez ágazatának is. Savoyai Jenő korában még a fővezér maga adta utasításait a kiküldött kémeknek és maga hallgatta ki a hazaérkező titkos megbízottakat. Később már külön segédszemélyzet kellett erre; az 50-es évektől kezdve már a vezérkar-nak külön osztálya foglalkozott kizárólag kémügyekkel. Ez a szolgálat már két irányban működött: támadólagosan, vagyis amikor mi küldtünk ki kémeket idegen országokba, hogy tájékoztassanak bennünket az ottani katonai helyzetről; és védőleges formában, amit kémelhárításnak is nevezünk, amikor defensív kémszolgálat alakjában mindenáron igyekszünk megakadályozni idegen országok kémeinek beburakodását hozzánk, azokat leleplezzük és ártalmatlanná tesszük.

A XVIII. század végéig csak a hadrakelt sereg felsőbb parancsnokságainál volt valamilyen, eléggé kezdetleges kémszolgálat, amely kizárólag katonai kémkedéssel foglalkozott. A magasabb diplomáciai hírszolgálat nem tartozott ide. Az idegen országok hadseregeiről nem volt nehéz híreket kapni, hiszen abban az időben mindennapos eset volt, hogy tisztek, tábornokok, — akik a katonáskodást élethivatásnak tekintették, — egyik állam hadseregéből átléptek a másikéba. Savoyai Jenő idejében pedig különösen kitüntetés-számba ment az, ha valaki az ő seregében szolgálhatott s magasabb tiszti-karában valóban megtaláljuk az összes európai államok hadseregének tagjait.

* Zsinórmértékül szolgált Ronge osztrák tábornoknak, a vezérkar világháborús nyilvántartóirodája utolsó főnökének: «Kriegs- und Industriespionage» című könyve.

A hadseregek akkor csak gyalogmenetben mozogtak, így tehát könnyű volt helyzetüket és létszámukat megtudni a sokszor hónapokig tartó menetek közben. A hadjáratok döntő időszakában pedig, amikor nagy csatákra került sor, az akkori vonalharcászat szerint egy-egy hadvezér egész hadserege egy mezőn ütközött össze ellenfelével.

Amikor a francia forradalom után — különösen I. Napoleon háborúiban — az összefüggő vonalakban való összeütközés már idejét múlta, a had-

Radetzky.

seregek mindig több harccsoportra tagozódva mozogtak és csak az összecsapás előtt gyülekeztek. A kémkedés eddigi kezdetleges módjával sem lehetett tehát már megfelelő adatokat gyűjteni, hanem katonailag képzett emberekre volt szükség, akik hasonló titkos megbízatásokkal ellátott társaikkal vállvetve működtek és tájékoztatták megbízóikat. I. Napoleon alatt a kémszervezet hatalmas lépésekkel haladt előre. Ugyanakkor már az osztrák-magyar monarchia hadvezetősége is komolyabban kezdett foglalkozni ezzel a kérdéssel. Az akkori idők egyik legnagyobb hadvezére, Radetzky gróf — aki a napoleoni háborúkban Melas tábornagy vezérkarában mint ezredes, később pedig mint tábornok, csapatparancsnok szerepelt — volt az első, aki a titkos hírszolgálat jelentőségét felismerte. Ekkor már Bécsben is

felállítottak egy központi, úgynevezett «Evidenzhaltungs Abteilung»-ot, ahová a hadrakelt seregek fővezérei az ellenségről kapott híreket továbbították. A kémszolgálatot tehát már egységesen kezdték vezetni, pénzáldozattól sem riadtak vissza, úgyhogy 1812-ben a hadügyminisztérium évenként közel 100,000 forintot áldozott erre a célra.

A 40-es években Hess altábornagy, a vezérkar akkori főnöke, ezt a nyilvántartó csoportot véglegesen a vezérkar hatáskörébe utalta és tiszteket bízott meg azzal, hogy külföldi államokban utazva, híreket hozzanak. Ezek a katonák az illető idegen országban működő diplomáciai kirendeltségekkel össze-

köttetésben voltak. 1850-ben a központi hírszolgálatot vezető iroda, mint «Evidenzbureau» («Nyilvántartó Iroda»), véglegesen a vezérkar fennhatósága alá került, mint annak önálló osztálya. Akkori vezetője Kalik Antal őrnagy volt, aki 15 évig állt ennek az osztálynak az élén s mint tábornok adta át utódjának. Kezdetben csak csekélyszámú segédszeméllyel, 5—6 tiszttel dolgozott. Az 1859-es háború kitörésekor ez a fontos iroda lényegesen kibővült, mert az olaszországi bonyodalmakkal kapcsolatban távolabbi országok — főleg Franciaország — katonai helyzetének kipuhatolására is szükség volt. Ebben az időben már tisztázódott a kémiszolgálatban alkalmazott vagy arra önként jelentkező személyek hatásköre is. Minden idegen államban — ahonnan híreket akartunk szerezni — voltak titkos «ágens»-ek, akik a maguk szakállára működtek ugyan, de a bécsi «Evidenzbureau» irányítása szerint. Ezek külön, kis kémszervezetekkel hálózták be az idegen országot és így látták el hírekkel a bécsi központot. A titkos ügynökök közül sokan hazafias lelkesedésből, fizetés nélkül vállalkoztak ilyen szolgálatra. Ezeket «bizalmi emberek»-nek hívták. Azokat, akik állandóan külföldön laktak, «megbízott»-aknak, végül «hírszerzők»-nek nevezték azokat, akik a központi irányítás szerint esetenként külföldre utaztak, hogy meghatározott feladatokat hajtsanak végre. Ez a megkülönböztetés a szolgálat minőségére és lényegére nézve

nem jelentett semmi különbséget, mert végeredményben mindezek az emberek egyaránt kémiszolgálatot végeztek s az első csoportba tartozókat kivéve, szolgálataikért bőséges anyagi javadalmazásban részesültek.

Az 1859. évi háború után a vezérkar belátta, hogy a titkos hírszerzőszolgálatot békében is folytatni kell. A vezérkar nyilvántartó irodája most már teljes erővel megszervezte az idegen országokban való támadólagos és elhárító kémiszolgálatot. Ezekben az években rendszerítették a katonai attasé, vagyis a katonai követségi szolgálatot is. A külföldön megbízólevéllel ellátott diplomáciai képviseltekhez, azaz követségekhez, konzulátusokhoz magasabb-

Kalik Antal tábornok, az osztrák-magyar vezérkar nyilvántartóirodájának első főnöke.

rangú, több nyelven beszélő, különös rátermettséggel és képzettséggel bíró vezérkari tiszteket osztottak be. Ezeknek feladata volt az illető ország hadseregének megfigyelése és nyilvántartása. A monarchia katonai attaséi 1860 óta már minden nagyobb európai állam fővárosában nyíltan foroghattak és igen jó hírekkel látták el vezérkarunkat. Legfontosabb volt abban az időben a monarchia határaival szomszédos országok megfigyelése. Ezért a határokhoz közel eső városokban (Lemberg, Zágráb, Nagyszében, Zára stb.) a vezérkar kisebb hírszerző központokat rendezett be, azután az osztrákok által megszállott Felső-Olaszországban is. De a monarchiának titkos megbízottjai ekkor már Svájcban, Németország nagyobb városaiban, Párizsban, Londonban, Pétervárott, továbbá a balkán államok fővárosaiban is működtek.

Az 1866-i porosz háború kitörése előtt a vezérkar nyilvántartó irodája a cseh, morva és sziléziai közigazgatási hatóságok segítségével és az északi hadsereg vezérkara által irányított hírszerző irodával együtt oly ügyesen dolgozott a Csehországba törő porosz hadsereg soraiban és háta mögött, hogy minden ellenséges hadmozdulatról idejekorán értesült. Éppen ilyen kitűnő volt a kémiszolgálat ugyanekkor a déli olasz hadszíntéren is. Ezekben az években a vezérkar nyilvántartó irodájában már olyan kiváló vezérkari tisztek működtek, mint például Welsersheimb gróf, a későbbi osztrák Landwehr-miniszter, Galgóczy Antal, a későbbi tábornagy és mások.

A porosz háború szerencsétlen vége után a hírszerzőszolgálat ellanyhult, s csupán az 1870/71-es német-francia háború idejében kezdett újból eredményesebben dolgozni. 1872-ben már nyomtatott szabályzata is volt: «Anleitung zum Kundschaftdienste» címen. Érthetetlen, hogy a békebeli hírszerzőszolgálatra ekkor újból kevés súlyt vetettek, pedig az európai államokban ebben az időben kezdtek áttérni az általános védkötelezettségre, tehát kétszeresen fontos lett volna már békében tájékozódni arról, hogy mozgósítás idejében az illető állam tényleges létszáma mennyire fog megnövekedni. E balkezes intézkedésnek okát abban kereshetjük, hogy az állam nem szívesen áldozott pénzt olyan szolgálatra, amelynek a nyilvánosság előtt nem igen volt látszata. A katonai kémkedés tehát ezekben az években jórészt csakis a katonai attasék vállaira nehezedett, akik azonban sokszor még ilyen mostoha körülmények között is igen jó szolgálatokat tudtak teljesíteni. Az ő segítségükkel kapta meg például vezérkarunk az olasz mozgósítási utasítást és mindazokat az évi beszámoló jelentéseket, amelyeket az orosz hadügyminiszterek a hadsereg tagozódásáról és állapotáról a cár elé terjesztettek. Ez csakis úgy volt lehetséges, hogy egy-két ügyes tisztnek sikerült szinte meghonosodnia az idegen államban, a nélkül, hogy gyanút keltett volna. Az illető, mint a katonai attasé vagy a követség irodavezetője, vagy beosztott közege, évek hosszú során ott lakott és mindig szélesebb ismeretségi körei révén megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. Így például egy Klepsch Eduard nevű százados 1875-ben került ilyen állásba Pétervárra s 1900-ig maradt ott, amikor mint altábornagyot nyugdíjazták.

A bécsi külügyminisztérium kezdettől fogva felismerte a katonai hírszolgálat jelentőségét és a vezérkart e munkásságában mindenkor támogatta. Elősegítette tiszteknek külföldi tanulmányútjait és a diplomáciai kiképzést végző, úgynevezett «Keleti Akadémiában» katonai tárgyakat is felvett tanrendjébe, hogy a külföldre kerülő konzulok ott katonai természetű megfigyeléseket is teheszenek.

Az olaszországi irredenta mozgalmakkal kapcsolatban a 70-es években az innsbrucki katonai parancsnokság vezérkari irodájának külön feladata volt az olasz határszéli erődítmények nyilvántartása, amelyekről valóban kitűnő adatokat tudtak Bécsbe küldeni. Bosznia és Hercegovina okkupációja alatt igen fontos feladat hármlott a hadszíntérrel szomszédos államban tartózkodó katonai attasékra. Ezek közül ügyes működésével különösen kitűnt lovag Thoemmel vezérkari alezredes, aki Montenegróból küldött kitűnő és fontos híreket.

Ugyanebben az időben kezdett vezérkarunk behatóbban foglalkozni az Oroszország elleni kémkedéssel. Ezzel kapcsolatban különösen a kémelhárítás végrehajtása okozott sok fejtörést, mert az oroszok — a nagy pánszláv propaganda érdekében — már ebben az időben kezdték kémeikkel és ügynökeikkel elárasztani főleg a Keleti-Kárpátok vidékét.

Közben a vezérkar nyilvántartó irodája mindjobban kibővült s abban már külön alosztályok alakultak az orosz, olasz és egyéb külföldi államok katonai életének megfigyelésére. Az oroszországi kémkedés évről-évre fontosabbá vált, úgyhogy a 80-as években a hadügyminisztérium külön erre a célra már évente több mint 60,000 forintot áldozott. Elkerülhetetlenül szükséges volt minden időben, hogy azok a tisztek, akik valamely idegen államba mentek hírszerzőszolgálatra, annak nyelvét is jól ismerjék. E végből 1890-ben sikerült vezérkarunknak kieszközölnie, hogy évente két tisztet küldhetett Oroszországba, Kazanba, az orosz nyelv elsajátítása végett, bár ez ellen az akkori orosz hadügyminiszter sokáig tiltakozott.

Bármilyen fontos állambiztonsági szolgálat volt már a napoleoni háborúk óta a hivatalos hírszerző- és kémiszolgálat, a katonai és polgári hatóságok között sokáig nem volt meg az az összhang, amely e fontos cél érdekében szükséges lett volna. A XIX. század közepéig — amikor pedig a kémiszolgálat már magas fokra fejlődött — annak majdnem kizárólag katonai jellege volt. A hírek a hadrakelt sereg parancsnokságait érdekelték elsősorban. (Nem beszélünk itt a magasabb külpolitikai, diplomáciai titkos szolgálatról, amely természetszerűen a külügyminisztériumok hivatalos szerveinek és azok titkos ügynökeinek feladata volt.) Ekkor azonban már kitűnt, hogy a hadseregpáncsnokságok sem elégedhetnek meg csupán azokkal a hírekkel, amiket az ellenséges hatalomról közvetlenül a háború kitörése előtt vagy alatt szereznek. Igen fontos a háborúnak már békebeli előkészületeit is megismerni. Másrészt, mind békében, mind háború alatt lesznek olyan területek, amelyeken ideig-óráig sem állandó, sem pedig alkalmilag küldött katonai kémek

nem tartózkodnak, pedig az ezeken a területeken lefolyt ellenséges mozgalmak vagy intézkedések szintén nagyjelentőségűek lehetnek.

A hadügyminisztérium 1878-ban kezdett ezzel a kérdéssel alaposabban foglalkozni és február havában tervezetet nyújtott be jóváhagyásra az uralkodó katonai irodájának, amelyben vázolta, hogy mi módon lehetne a katonai hírszerzőszolgálatot a polgári hatóságok bevonásával még hatásosabbá tenni és ezeket a kérdéseket intézményesen rendezni. A rendkívül érdekes tervezetnek ez a tartalma :

Welsersheimb Zeno gróf,
az osztrák-magyar vezérkar nyilvántartó-
irodájának volt főnöke.

Idegen hatalmak katonai be-
rendezéseinek ismerete már bé-
keidőben is igen fontos, eze-
ket tehát állandóan meg kell
figyelni. Másrészt minden mó-
don meg kell akadályozni, hogy
idegen hatalmak bepillanthas-
sanak a mi katonai viszonya-
inkba. Ez csak úgy lehetséges,
ha a polgári közigazgatási ha-
tóságok a hadvezetőséget tá-
mogatva, alárendelt közegeiket
arra kötelezik, hogy az alább
meghatározandó adatokat gyűjt-
sék és a katonasággal közöljék.

A polgári hatóságok szerepe
e cél érdekében más lesz béké-
ben, mint háborúban.

Békében a külképviseleti ha-
tóságok és konzulátusok, ha
külön katonai szakértő vagy
attasé nincs hozzájuk beosztva,
kötelesek figyelmet fordítani az
illető állam mindenféle katonai

eseményére. Figyeljék meg az illető ország hangulatát is és esetenként fel-
merülő kósza hírekből hámozzák ki azt, amit megbízható adat gyanánt lehet
felhasználni. Mivel ezek a külképviseleti szervek állandóan az idegen állam
területén tartózkodnak, módjuk lesz az ottani katonai berendezéseket meg-
ismerni és minden változásukat nyilvántartani.

Tájékoztatásul szolgáljanak a következő kérdések, amelyekre vonatkozó
adatokat gyűjteni különösen szükséges és fontos :

nagyobb lóvásárlások vagy lovak eladása idegen országoknak ; nagyobb-
mennyiségű gabonavásárlások és raktárak felállítása ; fokozottabb fegyver-
és lövészergyártás ; észlelhető nagyobb személyi mozgalmak a hadsereg köte-
lékben. Ujjoncozás, tartalékok, népfelkelés behívása, csapatösszevonások,

csapatáthelyezések ; erődítmények javítása, felszerelése, új megerősített helyek építése ; vasúti szállítóeszközök gyűjtése és központosítása, új vasútvonalak telepítése, vasúti építőanyag gyűjtése stb.

Az ország határainak közelében elhelyezett határ-, pénzügy-, vám-, csendőrségek s általában mindazok a hatóságok, amelyek a határon vannak és hivatásuknál fogva érintkeznek a szomszédos állam lakosságával, igyekezzenek ott összeköttetéseket szerezni, híreket kapni. Megfigyeléseiket azonnal jelentsék felettes politikai hatóságaiknak. Ugyancsak jelenteni kell, ha az illető államban más, idegen állam nagyobb mennyiségben fegyvereket, ruházati felszerelést és gabonát rendel. Ilyen esetekben különösen pontos híreket igyekezzenek szerezni.

A közbeeső politikai hatóságok a hozzájuk érkezett jelentéseket összegyűjtve továbbítják a legközelebbi katonai parancsnoksághoz, amely azt kellő áttanulmányozás és kiválasztás után a hadügyminisztériumnak terjeszti fel. Különösen sürgős és nagyon fontos esetekben mindezeket közvetlenül a hadügyminisztériumnak is be lehet küldeni.

Az ily módon megszervezett hírszerzőszolgálaton kívül az előbb említett politikai hatóságoknak és közegeknek mindent el kell követniök, hogy a mi katonai berendezéseinknek kikémlelését megakadályozzák. Gyanúsnak tetsző személyeket rendőri felügyelet és állandó ellenőrzés alá kell helyezni. Házkutatások és elkobzások sürgős végrehajtásának érdekében minden hosszadalmas közigazgatási eljárást mellőzve, egyszerűbb eljárásokat kell életbeléptetni. A sajtó ellenőrzése főleg abból a szempontból is fontos, hogy hadseregünk intézkedéseiről ne közöljön részleteket.

A mozgósítás és a háború ideje alatt az előbb vázolt és már a béke idejében megkívánt hírszerzőszolgálatnál sokkal fontosabb az idegen hatalmak katonai adatainak megállapítása és jelentése, a hadbalépést megelőző időszakban és a mozgósítás kitörésekor, éppúgy a mi mozgósításunk alatti elleneséges kémkedés megakadályozása. Mindezt a következő eszközökkel érhetjük el :

az idegenforgalom megszigorítása ; az útlevelváltás és jelentkezési kötelezettség pontos szabályozása és ellenőrzése ; a gyanúsnak tetsző személyek, továbbá az országban maradt külföldi képviseltek tagjainak megfigyelése ; magánfelek táviratozásának korlátozása, titkos szövegű magántáviratok betiltása ; a távirdahatóságnak joga legyen bármily veszélyesnek vagy aggá-

Galgóczy Antal,
[az osztrák-magyar vezérkar nyilván-
tartóirodájának volt főnöke.

lyosnak tartott magántáviratot visszautasítani s a magántáviratozást esetleg teljesen megszüntetni ; a magánlevélforgalom állandó ellenőrzése és időnkint teljes megszüntetése ; a sajtó legszigorúbb ellenőrzése és katonai hírek közlésének megtiltása ; lovak, gabonaneműek, fegyverek és lövészek kivitelének megtiltása ; ennek ellenőrzése már a hadi előkészületek megkezdésének idejében a határszéli hatóságok feladata ; a vasúti és hajózási igazgatóságokat idejekorán értesíteni kell a közeledő mozgósításról és utasítani őket arra, hogy összes szállítóeszközeiket az ország határain belül gyűjtsék és csapatszállítások céljaira készentartsák.

A hadsereg felvonulásának kezdetekor pedig :

az ellenséges ország határát le kell zárni ; a vasúti állomásokat, amelyeken keresztül csapatokat szállítanak, be- vagy kiraknak, csak az arra hivatottak használhatják ; a határszéli közegek fokozottabban figyeljék a szomszédos országok eseményeit és az ottani lakossággal fennálló kapcsolataikat felhasználva, igyekezzenek a mi érdekeinket szolgáló megbízható egyéneket szerezni hírszerzőszolgálatra.

A hadiállapot bekövetkezte után minden, az ellenségről szóló hírt a politikai feljebbvaló hatóságok kikapcsolásával a hadrakelt sereg területén közvetlenül a főparancsnoksághoz, más területekről a hadügyminisztériumhoz kell küldeni.

Ha az ellenség a mi területünkre tör, akkor a politikai hatóságok — ha lehetséges — továbbra is helyükön maradnak, az ellenség minden mozdulatát megfigyelik és mindenről megfelelő úton tájékoztatják a legközelebbi katonai parancsnokságunkat.

Az országunk határain belül maradt idegen külképviseleti hatóságok és a területenkívüliség kedvezményét élvező személyiségek ellenőrzésére szintén gondot kell fordítani és a kémkedés elhárítása érdekében különösen távirati és levélforgalmukat kell megfigyelni.

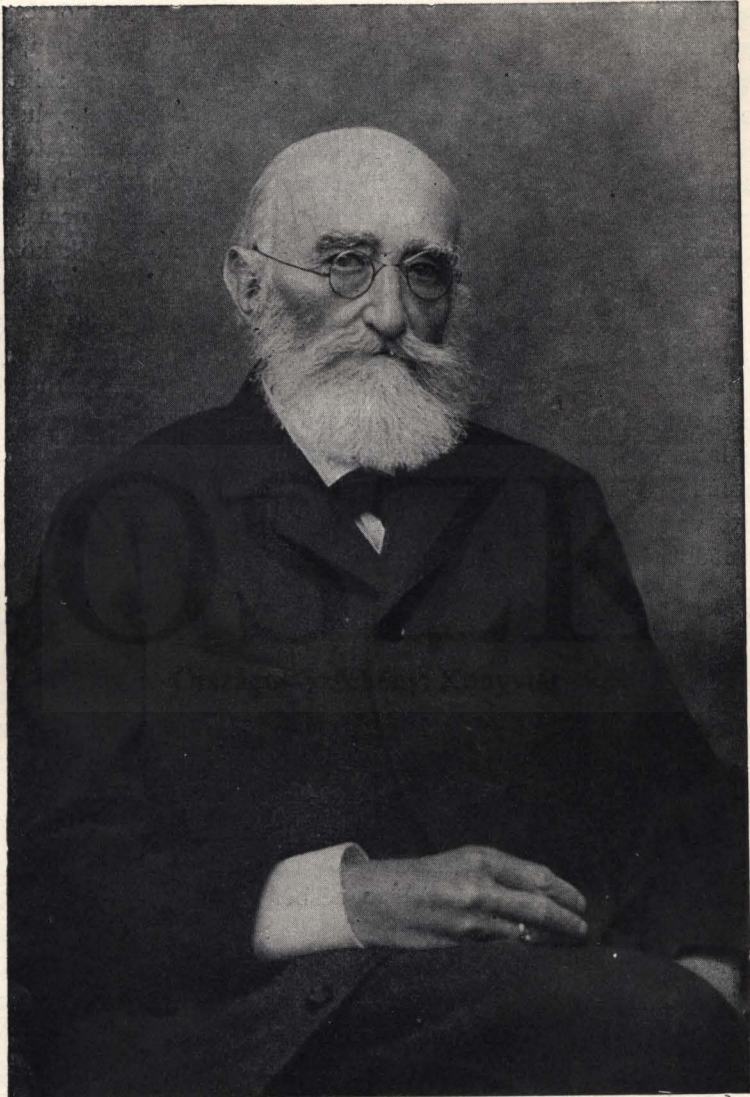
Ugyanígy kell ellenőrizni mindazokat a személyeket, akik hivatásunkál fogva olyan helyzetben vannak, hogy csapatszállításokat vagy folyamatban lévő katonai intézkedéseket megfigyelhetnek (vasúti, táviró- és postahivatalok személyzete). Ha magasabb állami érdek úgy kívánja, a gyanús egyéneket idejekorán el kell távolítani állásaikból.

A hadrakelt sereg területén az ostromállapotot ipso facto bekövetkezett, különleges helyzetnek kell tekinteni, amely megadja a hadseregpáncsnokoknak azt a jogot, hogy a forgalmat saját felelősségükre korlátozhassák és minden egyéb szükségesnek látszó intézkedést megtegyenek, tekintet nélkül arra, hogy a hadiállapot bekövetkezését előzőleg a különleges helyzetből folyó politikai intézkedések szabályozták volna.

Mielőtt a hadügyminisztérium, illetve a király katonai irodája ezt a tervezetet jóváhagyta volna, hozzászólás végett leküldték Budapestre Tisza Kálmán miniszterelnöknek.

Tisza igen érdekes megjegyzéseket fűzött az egyes pontokhoz. Természe-

tes, hogy alapjában véve mindennel egyetértett és helyesnek tartotta a katonai és politikai hatóságok szoros együttműködését ebben az állambiztonsági kérdésben. De a magyar kormány annyira féltékenyen őrizte mindig alkot-

Tisza Kálmán.

mányát és a Bécsből jövő legtöbb intézkedést olyan bizalmatlanul fogadta, hogy egy-két módosítást kívánt, főleg olyan vonatkozásokban, amelyekben a magyar törvényhozás és a magyar ember személyes jogainak korlátozásától félt. Így például ellenezte, hogy a házkutatást és vagyonek Kobzást rövidített

eljárás alapján is lehessen végrehajtani, mert Magyarországon ehhez a törvényhozás beleegyezése feltétlenül szükséges. Ha másképp nem megy, akkor a törvényhozást általában fel kell hatalmazni arra, hogy sürgős esetekben a közvetlenül elrendelt házkutatásokat is jogosaknak tekintse. Úgyszintén törvénybeütközőnek tartotta a posta magánforgalmának ellenőrzését, főleg pedig a levelek felbontását, mert ez csak bűn- és vizsgálati ügyekben, törvényeségi ítélet alapján lehetséges. A sajtószabadság korlátozása szintén csak törvényes felhatalmazással volna lehetséges. Azt sem helyezte, hogy válogatás nélkül minden jelentést közvetlenül lehessen a katonai hatóságokhoz továbbítani. Azt kívánta, hogy pontosan határozzák meg, milyen természetű jelentések lehetnek azok, amelyekről a polgári hatóságoknak nem szükséges tudomást szerezniök. Mivel pedig Magyarországon a vármegyék közvetlenül a központi kormány alá tartoznak, kívánatos volna királyi vagy kormánybiztosok kinevezése, akik a hadrakelt sereg katonai parancsnokságai és a magyar állami hatóságok között az érintkezést lebonyolítsák. Ugyancsak szükséges már előre azt is szabályozni, hogy a hadrakelt sereg területén maradt polgári hatóságok milyen természetű jelentéseket küldjenek közvetlenül a hadseregfőparancsnoksághoz és milyeneket a hadügyminisztériumhoz. Az ostromállapot, illetve hadiállapot kihirdetésének módozatai Magyarországon törvényileg nincsenek szabályozva. Ezt tehát pótolni kellene, vagy legalább módot keresni arra, hogy az a törvényhatóságok felhatalmazásával történjék.

Látjuk, hogy mennyi közjogi aggodalma volt a m. kir. miniszterelnöknek. A király — amint az az okmányon látható sajátkezű megjegyzéseiből kitűnik — figyelmesen tanulmányozta ezt a kérdést, magyar miniszterelnökének több javaslatát elfogadta és végül úgy döntött, hogy a hadügyminisztérium külön megbízottat küldjön Budapestre, hogy személyesen beszélje meg a szükséges intézkedéseket, illetve változtatásokat.

A megegyezés, úgylátszik, könnyen létrejött s ez a tervzet lett az alapja mindazoknak az intézkedéseknek, amelyek a következő évtizedek bizalmas katonai és polgári utasításaiban a hírszerzésben való közös működést szabályozták.

A kémügyekkel foglalkozó központi intézményeknek igen nehéz volt sokszor megállapítaniok, hogy a kémszolgálatra jelentkezők valóban megbízható munkát végeznek-e nekünk, nem kémkednek-e egyúttal az ellenség számára is, vagy pedig nem közönséges szélhámosok-e, akik pénzkeresés kedvéért hamis híreket koholnak és közölnek, tehát az ügynek esetleg jóvátehetetlenül sokat ártnak. Az akkori igazságszolgáltatás a rajtacsípett kémek iránt meglehetősen elnéző volt. Kémkedésért a 90-es években az osztrák törvények szerint legfeljebb öt évi fegyház járt, a magyar törvények szerint csak börtönbüntetés. Katonai titkok elárulásának megtorlásáról az akkori törvénykönyvek még nem intézkedtek. E tekintetben Franciaország volt az első (1886.), míg nálunk csak 1896-ban került a két ország parlamentje elé az

a törvényjavaslat, amely végre szigorú büntetést szabott az állam érdekeit veszélyeztető ellenséges kémvizsgáló vállalkozó és póruhárt kémek megbüntetésére.

A 90-es évek óta azután a mi vezérkarunk is már ugyanolyan széleskörű és alapos intézkedésekkel szervezte meg külföldi kémhálózatát és kémelhárító vizsgálatát, mint a többi európai nagyhatalom. A világháború előtt, a nyílt katonai élettel párhuzamosan haladt ez a titkos vizgalat, mint a hadviselésnek immár nélkülözhetetlen támasza.

Az alábbiakban néhány különösen érdekesebb kémvizsget ismertetünk a XVIII. és XIX. század történetéből, főleg olyanokat, amelyek magyar vonatkozásúak, vagy más szempontból érdekesek, közöttük néhány olyat is, amelyek története a bécsi hadilevéltárban található iratok alapján itt lát először napvilágot.

2. Kémkedési esetek a XVIII. században.

A spanyol örökösödési háborúban és a XVIII. század első felében Savoyai Jenő herceg gyakran és szívesen küldött kémeket az ellenség háta mögé. Az udvari haditanácsnak azonban ilyen vizgalatokra nem volt pénze. A kémeket a herceg saját pénztárából fizette. Nemcsak mint hadvezér és csatavezető volt kiváló, hanem korát megelőzve, a hírszerzés és titkos kémkedés terén is túlszárnyalta a vele szemben álló hadseregek fővezéreit. Nemcsak alkalmi, szűkebben körülhatárolt feladatokkal megbízott kémeket foglalkoztatott, hanem gondoskodott arról is, hogy a hadszínterekről távol is legyenek olyan megbízottai, akiknek révén betekintést nyerhet az ellenség kártyáiba. Nagy Frigyes, a kémvizgalatról írt egyik utasításában követendő példaképpen felemlíti, hogy Savoyai Jenő állandóan pénzelte Franciaországban a Versailles községben alkalmazott francia postamestert, akinek kezén keresztül mentek mindazok a levelek és rendeletek, amelyeket a párizsi udvar küldött a hadsereg tábornokaihoz. A postamester ezeket a leveleket titokban felbontotta és Jenő herceg számára lemásolta. A császári fővezér ily módon sokszor hamarabb értesült a francia udvar terveiről, mint azok a francia tábornokok, akiknek a rendeletek szóltak.

Savoyai Jenő minden hadjáratában meg tudta nyerni a lakosság rokonzését s így ezek támogatásának köszönhette sok merész haditettének sikerét. Így például az Alpokon való átkelését, lovasainak Milano felé való merész portyázását és Cremona város megrohanását titkos megbízottainak ügyes működése előzte meg. Különösen érdekes Cremona éjjeli megrohanásának története 1702. január 31-én. A városban lakott Jenő híve, egy Consoli nevű kanonok. Bizalmas embere útján megüzente a hercegnek, hogy háza mellett — amely a vár egyik legfontosabb erődítményének szomszédságában van — található egy emberek számára is járható alagút, amely onnan a várfalak alatt vezet a külső nagy várakba és az erődökben felgyülemlt víz

levezetésére szolgál. Ezt a kanálist a franciák, úgylátszik, nem ismerik, mert kijáratánál nem áll őrség. Ha Jenő seregét ezen az úton tudná a várba csempészni, ő szívesen segítségére lesz és gondoskodik megbízható vezetőkről. Csak az a fontos, hogy a császári sereg az éj leple alatt észrevétlenül érje el a külső várároknak azt a pontját, ahová ez az alagút torkollik. Jenő herceg elfogadta az ajánlatot. Consoli kanonok ezután még részletesebben tájékoztatta a herceget az alagút helyzetéről és állapotáról. Azzal az ürüggyel, hogy a lakása melletti alagút tele van szeméttel és dögletes szagot terjeszt, még azt is kieszközölte a francia főparancsnoktól, Villeroi marsalltól, hogy az alagutat katonáival kitisztíttatta. A savoyai herceg január utolsó estéjén akarta a vár megrohanását végrehajtani. A megszállásra szánt sereget hajnali két és három óra között két oszlopba tagolva elindította. Az egyik, az említett alagút kijáratára felé indult, a másik pedig a Po-folyón épített híd felé. A téli zivataros éjszakán mindkét hadoszlop észrevétlenül elérte ugyan a kijelölt helyeket és az alagúthoz közeledő csapatnak első osztagait (körülbelül 400 embert) Consoli kanonok emberei a rejtett alagúton észrevétlenül a várba vezették, de a jól előkészített vállalkozás még sem sikerült. Az előző napok viharai, főleg pedig az este óta szakadatlanul zuhogó eső a menetoszlopok előnyomulását annyira megnehezítette és az alagúton oly nehéz volt a felfegyverzett csapatnak keresztülvergődnie, hogy a főtámadó csoport már csak reggeli szürkület után, hét óra tájban érkezett a várba. Ott előre megbeszélt terv szerint három csoportra oszolva megrohanta a főőrséget és a várnak két kapuját, hogy azokon a két hadoszlop a várba juthasson. Azonban a rejtett alagutakból kirohanó osztagok nem tudták a franciákat készületlenül meglepni, mert ekkor — reggel 7—8 óra között — már az egész várőrség talpon volt, sőt egyik ezrede teljesen felfegyverkezve a vár egyik piacán szemlére gyülekezett. A herceg merész rohamoszlopának még is sikerült a főőrséget és az egyik kaput elfoglalnia, amelyen át az egyik császári harccsoport a várba rohanhatott. A másik csak a hídig jutott, mert a várban keletkezett harci lármára a hidat az őrség széjjelbontotta.

A várban elkeseredett közelharc keletkezett, amelynek végén a franciák Savoyai Jenőnek a várba hatolt csapatait kiszorították. A déli órákban a herceg kénytelen volt valamennyi csapatát a Po tulsó partjára visszarendelni. De az egyik rohamosztagnak sikerült Villeroi marsall lakásába behatolnia. Az őrséget lefegyverezte, a francia főparancsnokot foglyul ejtette és Jenő táborába kísérte. A hadtörténetben szinte példa nélkül álló eset, hogy lehetséges volt az ellenséges fővezért megerősített várából kiragadni és foglyul ejteni. Tragikus véletlen, hogy ezzel Savoyai Jenő voltaképpen magának ártott, mert a tehetetlen és gyenge képességű Villeroi marsall helyébe XIV. Lajos Vendôme herceget, a kitűnő hadvezért küldte olasz földön harcoló csapataihoz, aki később Jenő igen kemény ellenfelévé vált.

Savoyai Jenő azonban nemcsak olasz földön tudott magának híveket szerezni, hanem a törökök ellen viselt háborúiban is például a megszállt Temes-

Savoyai Jenő herceg.

vár vidékén élő magyar és német lakosság is készségesen hozta táborába a török hadseregről szóló híreit. Amikor pedig a hadjárat a Duna déli partjára, bosnyák földre terelődött, a szerb keresztény lakosság soraiból jelentkeztek sokan kém szolgálatra, akiket Jenő herceg bőkezűen jutalmazott. A szerb papság mindenütt, még a törököktől megszállt helységekből is, a császári sereg javára kémkedett.

Az 1717. évi és Belgrád megvételel végződő győzelmes hadjáratban különösen az a kémkedési eset érdekelhet bennünket, amelynek főszereplője Vékony János, Rákócziak egykori vitéz huszára.

Ifjúságáról nem sokat tudunk. Bizonyos, hogy törökül tökéletesen beszélt, tehát valószínűleg már a Rákóczi-felkelést megelőző időkben teljesített szolgálatot a törökökkel szomszédos valamelyik végvárban. A kuruc felkelés alatt Rákóczi hadseregében harcolt, talán Károlyi Sándor valamelyik ezredében. Károlyi ugyanis a felkelés után is szívén viselte Vékony János sorsát és sokat tett érdekében. A szatmári kibékülés után Vékony Jánost nem vonzotta az otthon, a békés csendes élet. Vérbeli lovaskatona volt, csak ehhez a mesterséghez értett s ily módon a bujdosó kurucok egyik csoportjával együtt került a török fennhatóság alatt levő Temesvár várába. Lelkében azonban magyar maradt s amikor 1716-ban Savoyai Jenő csapatai Temesvárhoz közeledtek, Vékony Jánosnak sikerült valami módon Pálffy János gróf tábornagy közelébe jutnia. Ez a hadvezér hamar felismerte Vékony rátermettségét és jól felhasználta felvilágosításait a török hadseregről.

Temesvár feladása után Vékony János Pálffy huszárai közé szeretett volna beállni, de Savoyai Jenő nem akarta seregébe fogadni azokat a szegény bujdosó magyarokat, akik a török császár zsoldjában harcoltak ellene. Vékony János tehát kénytelen volt Mustafa basa seregével együtt török földre távozni. De még az oszman sereg elvonulása előtt sikerült Pálffy Jánossal újból találkoznia, akinek megígérte, hogy a török táborból titkos híreket fog küldeni neki. Igéretét be is váltotta.

Savoyai Jenő 1717 nyarán körülzárta Belgrádot és megkezdte bombázását. A nagyvezir erős felmentő sereget gyűjtött Boszniában s annak élén közeledett a szorongatott Belgrád felmentésére. A szerencsés véletlen folytán Vékony Jánost bízta meg azzal, hogy levelet vigyen a körülzárt Belgrádban védekező török csapat parancsnokához, amelyben közölte vele a felmentő seregnek kiadott intézkedéseit és utasította, hogy miképpen törjön ki a várból és igyekezzék vele egyesülni. Vékony János örömmel vállalkozott rá, hogy bármily módon, de keresztülcsúszik a várat körülzáró keresztény seregen s átadja a levelet a belgrádi basának. Mielőtt azonban ezt megtette volna, előbb Pálffy Jánost kereste fel főhadiszállásán, átadta neki elolvasásra a nagyvezir levelét és tájékoztatta arról, hogy annak serege nem Orsova, vagy Erdély felé igyekszik, hanem a legközelebbi úton Belgrád felmentésére siet.

Pálffy és Savoyai Jenő természetesen örömmel fogadta ezt a fontos hírt. Az ő tanácsukra Vékony beszökött Belgrádba, onnan pedig visszatért a nagyvezir táborába. Ettől kezdve állandóan tájékoztatta Pálffyt a török sereg minden mozdulatáról, úgyhogy amikor két hónappal a csata előtt Vékony János utolsó híradása Savoyai Jenő táborába érkezett, ez már teljesen tájékozva volt mindkét török sereg helyzetéről és tervéről. Tudjuk, hogy a herceg folytatta Belgrád ostromát, de seregének egy részével oly ügyesen előzte meg a felmentésre siető török főszereget, hogy augusztus 16-án

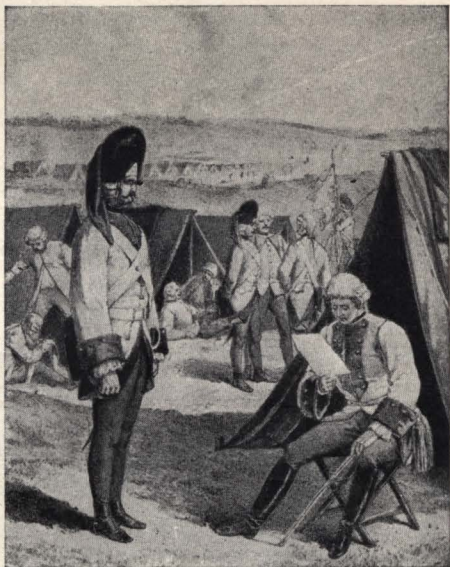
a déli órákban teljes győzelmet aratott. A török főereget széjjelverte, a magára maradt belgrádi őrség pedig két nap múlva kénytelen volt megadni magát.

Az elmondottakból kitűnik, hogy Vékony János ügyes kémkedésének jelentékeny szerepe volt a belgrádi győzelemben. A savoyai herceg 200 arannyal jutalmazta s amikor Vékony János, Károlyi Sándor támogatásával a császári seregben tiszti rang elnyeréséért folyamodott, kérelmét Savoyai Jenő is pártolta. Ráckevéről 1718 június 3-án levélben fordult az udvari haditanácshoz, amelyben elismerte, hogy Vékony János Belgrád ostrománál igen hasznos titkos szolgálatokat végzett.

A király az egykori kuruc vitézt és Pálffy hűséges hírhozóját csakugyan kinevezte az Ebergényi-huszárezred kapitányává. Ennek soraiban a későbbi háborúkban is résztvett és sebekkel borítva tért haza felvidéki otthonába.

Mária Terézia uralkodásának idejében a titkos hírszolgálat és kémkedés a hadvezetés számításaiban nem játszott túlságosan nagy szerepet. Csak alkalmi kémeket foglalkoztattak. Ezeknek működéséről csak akkor lehet valamit megállapítani, ha az ellenség elfogta őket, vagy ha kémgyanú miatt vizsgálat alá kerültek, ezért nem sokat tudunk szerepükről. A kém-szolgálatot nem vezették egységesen. A titkos hírszerzőket a hadrakelt sereg parancsnokai, vagy — kisebb hatáskörön belül — a csapatparancsnokok küldték meghatározott feladatokkal az ellenség háta mögé. A hírszolgálat terén tehát Mária Terézia és az udvari haditanács intézkedései és a szolgálat fontosságának értékelése nem olyan alapvetők, mint Nagy Frigyeséi. A két hadsereg vezetésében ezen a téren óriási különbséget látunk. Mindkét sereget ügyes vezérek vezették, mindkettőnek csapatai kiválóan harcoltak, de a titkos hírszerző- és kémszolgálatot csak Nagy Frigyes méltányolta és használta fel, az akkori viszonyok között eléggé kiterjedt mértékben. Mária Terézia serege e tekintetben hátrányosabb helyzetben volt, mert ily módon sohasem szerezhetett előre híreket ellenségeinek nagyobbszabású haditerveiről.

A bécsi Kriegsarchiv irataiban éppen ezért nem is találunk a titkos hírszolgálat irányítására vonatkozó utasításokat, csupán egy-egy kihallgatási jegyzőkönyvet, személyleírást elfogott porosz kémekről, ami bizonyítja, hogy Mária Terézia hadseregében legalább a kémelhárítás eléggé jól működött.

Pálffy-gránátos kémjelentést ad át tisztjének. (1733.)

Mária Terézia idejéből csupán az egyik hadiszabályzatban találunk néhány pontot, amely a kémkedés kérdésével foglalkozik. Ez a szabályzat Khevenhüller gróf tábornagy ismeretes gyakorlati szabályzata, amelyet megjelenése után 1746-ban adtak ki magyar nyelven. A könyv teljes címe: «Hadi exercitium, vagyis Gyalog Regementek Gyakorlási, Mel Kewenhiller Fő Generalis alkotmányából Magyar-Tiszt-Uraimék kedvéért Nyelvünkre fordított: Úgy némel Mathematica Observatiókkal megvilágosított Nemes-Hazájjának javát Kivánó Kováts János Mathematicus által. Posonban, 1746».

A szabályzat «Hadi bölts intések» című fejezetében a kémkedésről a következőket olvashatjuk: «42. pont: A szorgalmatos és gyakor kémlés által, sokszor a Hadban több vitetik végben, mint kézi erővel»; «43. pont: Jobb az Ellenség népe közül némel kémekeket pénzel megnyerni, mint sem maganyájából valakit rendelni; ha pedig ez meg nem lehetne, és az ember elégségesen nem bátoríthatatnék, tehát némellek az ellenséghez mint szökevények által küldetessenek, hogy így azok által, minden igyekezeti és indulati az ellenségnek, ki-tanultatthassanak»; «135. pont: Nem kölletik a Piribék vagy kémekeket személ-válogatás nélkül el-veszteni, hanem ha az ember nép és eleséggel elégségesen provisus, tehát az illetén kémnek a készületet: Hatalmat és erőt lehet megmutatni, és azokat szabadon botsáttani, evvel az Ellenség nagyobb félelemben üzetik».

Látjuk ebből, hogy ezek az utasítások csak nagyon általános irányelveket tűznek ki, de a kémkedés technikájára és a titkos hírszerzés különböző ágazataira és módszereire nézve nem nyújtanak felvilágosítást.

A báró Splényi nevét viselő huszárezred parancsnokságának 1755 elején feltűnt, hogy igen sokan szöknek el soraiból. Ennél a kitűnő huszárezrednél azelőtt ritkán fordultak elő szökések, így tehát az a gyanú merült fel, hogy a huszárokat valaki titokban, kecsgetető ígéretekkel igyekszik szökésre csábítani azért, hogy más hadseregben vállaljanak szolgálatot. A gyanú beigazolódott, mert az egyik ilyen szökött katonának régi bajtársaihoz írt leveléből kitűnt, hogy az orosz hadsereg számára titokban toborzó emberek csábítják a magyar huszárokat hűtlenségre. Ezen a nyomon a hatóságok hamar kiderítették, hogy ezek az orosz toborzók, egy állítólagos orosz tiszt vezetésével a lengyel-magyar határszéleken Bártfa és Dukla között bujkálnak és főleg a Sáros megye községeiben akkor tartózkodó Splényi-ezred huszárjaira vetették ki hálójukat. Legtöbb szökés Zahorák kapitány századánál fordult elő, amíg végre sikerült a kapitánynak két ilyen titkos toborzót nyakoncsípnie. Az egyiket Boteán (Battyán) Mihálynak, a másikat Lázár Jánosnak hívták, mindketten Arad és Temes vidékéről való rációk voltak. Egyforma lengyeles szabású egyenruhában járkáltak mindaddig, amíg Zahorák kapitány századának egy tizedese 1754. október 16-án le nem tartóztatta őket. Az ezred parancsnoka, Eötvös ezredes, kihallgatta ugyan őket, de nem lehetett semmit sem rájuk bizonyítani. Így azután más bajuk nem történt, mint hogy a len-

gyel határig kísérték és az országból kitiltották őket. Amikor ezt a két gyanús embert lefogták, azonnal jelentkezett egy Pana nevezetű orosz hadnagy az ezredparancsnokságnál, aki az orosz szolgálatban álló Horváth tábornoktól aláírt igazolványt mutatott fel és kérte a letartóztatottak szabadonbocsátását. Azt állította, hogy valamennyien engedéllyel utaznak Bécsbe, hogy ott egyenruhákat csináltassanak.

Eötvös ezredesnek gyanús volt a dolog, ezért röviden úgy intézte el az ügyet, hogy ezt az orosz hadnagyot is egyszerűen kitoloncoltatta az országból.

Ugyancsak ilyen gyanús emberek titokzatos megjelenéséről számol be Temesvári Antal hadnagy levele, amelyet 1755. március 24-én századparancsnokának, Farkas kapitánynak írt. Akkoriban mindketten a Baranyay-huszár-ezred soraiban a Szepességen táboroztak. A magyarnyelvű levelet eredeti írásmódjával teljes szövegében közöljük.

«Bizodalmas Nagy jó Uram, Kapitány Uram!

Mivel Nemes Compagnia Numerussában Jurgov Névű Helységben két Saxonai Urak Drezda Varosbul Szolgastul a mint is accludált Passusokból ki tetszik, emlitet helységben megtelepedtek minden bagazsiastul és szerkerestül, ot lévén pedig kvártélyos Szarka János nevő katonám, meg értvén hogy bizonyos Urak ottan volnának, az mely is hozájok menvén, meg követvén, tudakozza őket hogy kik legyenek avagy is mit akarnak, akoron az egyik kérdezi az katonát ki légyen, ez felele néki hogy eö Felsőghe katonája légyen és parancsolattya van, hogy ha ollyjas vidéki Ember elő adna magát, tudakozná meg ki légyen és micsoda járatu és hogy ez az eö kötteleséghe, ha nem mondgyák megh kik legyenek avagy is az Passeportokat adgyák neki, hogy maga Tisztýének reportálhassa akoron az edgyike azt felelé hogy eök az Passeportyokot nem adhatyák, hanem lefoghják copiálatni, melynek is Copiáját accludáлом Kapitány Uramnak, annak utána pedig azzal ÓFaluban mentem Harmintzados és Contra Uraimhoz, azon dolgot vélek communiáltam (gondolván netalántán valami Contrabandot akarnak csinálni) egyetértvén Harmintzados Uraimékkal, azonnal az Uj Béllai Filialistát és Mesterházy Strasa Mestert azoknak megvizsgálására oda küldöttük, mivel pedig az szavokkon el nem mehettek directe, tehát az egyiket az Uj Bellai Ditrich névű Filialista magával ÓFaluban vitte, az másika pedig ottan maradt az Strasa Mesterrel ugy rendelt katonáknak gondviselése alatt, mivel még in Suspitione voltanak, meg érkezvén pedig tehát Harmintzados Uram tuttomra adgya, hogy egyike ottan volna hanem mennék hozzá, az mint is azonnal általmentem azon Uri Embert Examenre vettük hogy ki lenne és mit akarna, az ki is legh elsőbben directe meg nem akarta vallani, ha nem utolyára azt mondgya, Uraimék én per errorem azon helységben jöttem, mivel én azt gondoltam, hogy Lublohoz tartozando helységben vagyok mivel én az én Udvaromtul avagy is Királyomtul küldve vagyok, az Tátra hegyeknek vagy is ottan lévő köveknek vizsgálatára, azoknak mitsoda virtussa legyen avagy

is azon kövekből mitsoda Mineraliákat vehetek ki, mely bizonyos is mert az Instrumentumjaiból avagy is eszközeiből melyeket magokkal kaptak azokból kitészik, hogy a véghre jöttek, ha nem hogy eők aztatt eő Felsőghe Tartományában próbálni ha nem pure preacise Lublohoz vagy is Lengyel Országhoz tartozando helységben és így az Emberek reá vették eőket, melyre nézve Harmintzados ugy Contra Uram velem edgyütt bizonyos okra nézve mind addig megengedődött nekik azon operatioknak véghezvétele, valameddig az Camarátul tovább való parancsolatt nem érkezik, az mellyet is mai napon az Harmintzados ugy Contra Uram az Cameranak representáltak, ezen Emberek ott quartélyozó két katonáknak gondviselése alatt fognak lenni miglen tovább való parancsolat nem érkezik, mivel ezen dologh leginkább az Camerat illetti, arra való nézve magam is köttelesegem szerént kívántam ezen dolgot nagy jó Uramnak, Kapitány Uramnak reportálni, hogy azon Urakat nagyobb gondviselés alatt tartasuk-é avagy nem, mivel azon helység közel vadgyon és épen Lengyel Orzágh szélén, mind azon által nem oly Suspectus Emberek ha nem hogy pure preacise országunkban azon Mineraliákat keresik, mely nem szabad, erre mentül elő valaszat el várván, Mátyásfalva 24ter Marty 1755.

Temesvári Antal hadnagy.

A hadnagy levelére küldött választ nem ismerjük. Mivel azonban ez az eset ugyanabban az időben és helyen játszódott le, mint az előbb említett rejtélyes toborzás és a Splényi-ezrednél elharapódzott sok szökés, nagyon valószínű, hogy ezek a rejtélyes geológusok szintén ugyanannak a titkos orosz toborzó társaságnak tagjai lehettek.

A titkos hírszolgálat és kémkedés módszereiben II. József és II. Lipót uralkodása alatt sem látunk még lényegesebb fejlődést. A monarchia hadvezetősége Nagy Frigyes módszereiből nem sokat tanult, úgyhogy még a Napoleon alatti hadjáratokban is csak a kémkedések egyéni, primitív módszereivel találkozunk. Csupán e korszak vége felé ismerte fel a haditanács, főleg pedig a Napoleon ellen küzdő hadseregben Radetzky — a későbbi nagy hadvezér — a hadviselés e rendkívül fontos segédszolgálatának valódi jelentőségét.

3. Kémkedési esetek a XIX. században.

Tudjuk, hogy a titkos hírszolgálat intézményének megalapozója a monarchia hadseregeiben Radetzky gróf tábornagy volt. Sokat ő sem tehetett e téren, mert a katonai kincstár még nem ismerte fel ennek a szolgálatnak jelentőségét és nagyon szűkmarkúan bocsátott e célra pénzt Radetzky rendelkezésére. Pedig olyan hadjáratokban, amelyekben a hadsereg idegen földön visel hadat, alig találni olyan embert, aki hazafias lelkesedésből vállalkoznék a megszálló sereg érdekében ilyen veszélyes feladatokra. Titkos ügynököket, kémeket ilyen esetekben csak drága pénzen lehet fogadni.

A bécsi Kriegsarchiv irataiból megállapítható, hogy 1810. és 1811-ben már rendszeres kémjelentések futottak be nemcsak Radetzkyhez, hanem az udvari haditanácshoz is Bécsbe. Bár a török veszély végleg elmúlt, a Balkánon tovább is zavaros állapotok voltak, úgyhogy szükségessé vált a Délvidéken külön hírszerző központ felállítása. Vezetője Maretich vezérkari őrnagy volt, aki Péterváradról kitűnő tájékoztató jelentéseket küldött Bécsbe. A jelentésekben a kémek neve sehohsem szerepel, csak nevük kezdőbetűje. A jelentéseket sorszámokkal látták el, ami arra vall, hogy állandó hírszerző egyéneket foglalkoztattak.

A Bécsbe érkező jelentésekről rendes iktatókönyveket vezettek, rövid tartalomkivonatokkal. A jelentések küldőjének nevét természetesen a feljegyzésekben nem tüntették fel. Mindezekről ezenkívül még összefoglaló jegyzőkönyveket is vezettek: «Protokoll des Militärischen Kundschaftswesens» cím alatt. 1811-ben e Protokoll-on kívül még külön gyűjteményeket is találunk, amelyek között különösen érdekes az «Eingegangene Nachrichten des Obersten Czerwenka» jelzésű iratcsoport. Czerwenka ezredes (lehet, hogy álnév) Zimonyból küldte ezeket a jelentéseket, nem hivatalos alakban, hanem «Lieber Bruder» megszólítással kezdődő magánlevelek formájában. Ezekben közvetlen hangon beszéli el megfigyeléseit a szerb-bosnyák határ eseményeiről, vázolja a lakosság hangulatát és felsorolja a monarchia iránt ellenséges érzelletet tápláló lakosok neveit. A leveleket oly ügyesen írják, hogy azokat a gyanútlan olvasó nyugodtan elfogadhatja bizalmas családi közléseknek. Az a körülmény azonban, hogy végeredményben sorszámozva és iktatva a bécsi Kriegsarchiv iratai közé kerültek, mutatja, hogy igen ügyesen fogalmazott kémjelentések voltak.

A magyar nemesi inszurrekció mozgalmas idejében kémkedés magyar részről csak igen szűk keretek között folyt. Kisfaludy Sándor, aki mint József nádor szárnysegédje, az inszurrekció történetét német nyelven megírta, csak néha tesz említést arról, hogy titkos híreket kaptak az ellenség helyzetéről. A győri csata után pedig megemlíti, hogy a zalai huszárezred egyik káplárja parasztruhában belopódzott a franciáktól megszállt Győr városába s onnan jó híreket hozott.

A napoleoni háborúk lezajlása után a szabadságharc kitéréséig a monarchia nem viselt hadat s ezért a titkos hírszolgálat terén is szünet következett be. A szabadságmozgalmaknak egész Európában való fellángolása felkavarta a monarchia nyugalmát is. Seregei itthon és olasz földön harcoltak. Mivel a magyar szabadságharc titkos hírszolgálatáról külön fejezetben már megemlékeztünk, itt csupán az olasz hadszíntér néhány érdekesebb eseményéről óhajtunk beszámolni.

Radetzky seregének hadműveletei a Po síkságán, Felsőolaszországban mentek végbe. A tábornagy a napoleoni háborúk alatt szerzett tapasztalataira támaszkodva, ebben a hadjáratban még fokozottabb súlyt vetett a

1866.

~~##/##~~
~~##/##~~
Zettel

Ill. d.

Valay-namun

Viktorijaszon Landolofon au Staatsminister

Aufgegeben Bielefeld, 8. August 6 Uhr, Staßfurt
Angabemera Wien 8. " 10 Uhr 40 Min. (Abend)

N. 197 Res.

III

Laut vom Oberst Fischer im Generalstab
von Friedek anstellbarer Mittelführung soll das Klappa-
ka'pfer Corps frühest 3 Uhr Staßfurt mit drei Eisen-
bahnen von Sehl nach Tauchitz befördert werden.
Offize der Lejterklämter Oderau, Weigstadt Wags-
stadt, Benisch, Königsberg, Troppau, Oderberg in Schle-
sien und Fulneck, Ostrau in Mähren an, sich über
die Bewagung des Klappa'pfer Corps und über
allnähliche Züge für daselbe genau zu
informieren und nachlässige Notizen unge-
fährlich dem Generalstab an Friedek
zu notifizieren und mich anzugehen.

Grafen
Fischer

1866.

Klapka légiózára vonatkozó sürgöny.

titkos hírszolgálat megszervezésére. Éppúgy mint Savoyai Jenőnek, neki is sikerült megkedveltetnie magát a megszállt idegen terület lakosainak egy részével, úgyhogy ezekre támaszkodva, széleskörű kémhálózatot rendezhetett be. Valóban jól volt tájékoztatva a piemonti hadsereg minden megmozdulásáról, ami annál könnyebben ment, mert Károly Albert szárd király vezérkara a Radetzkyéhoz képest csak sokkal jelentéktelenebb kémszervezetet tudott megszervezni. Radetzky emberei viszont igen ügyesek voltak a kémelhárítás terén is és igen jól tudták ellensúlyozni a szárd és piemonti sereg számára kémkedők működését. Radetzky maga ajánlotta fiatal tisztjeinek, hogy nyelvtanulás ürügye alatt kössenek bizalmas ismeretségeket olasz nőkkel, akiktől valóban használható híreket is kaptak. Hogy Radetzky kémei között igen sok olasz nemzetiségű volt, annak bizonyítéka, hogy a reánk maradt iratok között igen sok az olasznyelvű titkos kémjelentés. Találunk francianyelvű jelentéseket is.

De a monarchia akkori kémszervezete már nem csupán a hadrakelt sereg területére szorítkozott, hanem kiterjedt Európa olyan államainak területére is, amelyek az akkori időkben az Ausztria ellen fellépő hatalmakkal együtt éreztek. Báró Welden altábornagy 1849 február 15-én Bécsből közölte Radetzkyval, hogy már évek óta figyelteti a külföldön lakó osztrák és magyar emigránsokat, mert valószínű, hogy ezek a monarchia ellen — tehát az adott esetben az olasz egység érdekében — dolgoznak külföldön. Sikertült neki egy már évek óta Párizsban élő volt osztrák hivatalnokot megnyerni, aki a társágban az olasz helyzetről beszélgetve igyekezett az ottani olaszok körében adatokat gyűjteni a monarchia ellen szőtt tervekről. Ennek a párizsi megbízottnak beszámolójából ismerjük meg az egyik igen serény titkos megbízott nevét, akit Tausenau-nak hívtak; akkor Frankfurt környékén tartózkodott és német földön igyekezett hangulatot kelteni és felkelést szítani Bécs ellen. Környezetében gyakran láttak egy Szerdahelyi nevű magyar emigránst, aki állítólag Kossuthtól kapott pénzt és híreit a Boroszlóban lakó Engelmann nevű egyén segítségével küldötte Magyarországra.

Ennek a Tausenau-nak sikerült Párizsban a magyar emigránsok egyik vezetőférfiával, Pulszkyval is megismerkednie. Gyanútlanul forgolódott a magyar emigránsok között, megismerte báró Splényi Lajost és Teleki László grófot. Úgy értesült, hogy Splényi Pulszkyval Turinba készül, hogy egy olaszszárd szövetség létrehozásában közreműködjenek. Arról is értesült, hogy a magyarok nagyon sokat remélnek a piemonti republikánus mozgalmaktól, de csalódní fognak, mert ezek a mozgalmak előreláthatólag csödbe jutnak.

A szabadságharc lezajlása után magyar menekültek majdnem minden nyugati ország területén letelepedtek. Ezek megfigyelését, bécsi központi irányítás szerint, a külföldön élő külképviseleti és osztrák kereskedelmi hatóságok és szervek végezték. Úgy látszik a postai cenzura is alaposan működött. A Kriegsarchiv iratai között igen sok külföldről hazaküldött, vagy Magyar-

1866.

J. ~~1866~~ ~~1867~~ 1867 611 e.

Absehrift

in der Valaynummer des Legationsarchivs im
Kaiserlichen Archiv zu Paris (Quelle) von
Wassermeyer

Aufgaben S. August 7 u. 10 Min. 21.

Aufgaben S. 10 " 26 " "

Das eingeleitete Kurierstück ist aus
den Moskau angekommen, bei der
Einfuhrstation Pöhl gelangte es
zu Klapka'sten Kurierstück mit
dem dem Späher über Lauchell gegen
Oderberg abgegangen.

Gulafau
J. 1867

1866.

Klapka légiónjára vonatkozó sürgöny.

országból kiküldött levelet találunk, amelyeket a posta gyanúsna vélt tartalmuk miatt elkobzott és Bécsbe küldött.

Tudjuk, hogy a magyar szabadságharc vezetői sokat fáradoztak azon, hogy hadműveleteiket az olasz háború eseményeivel valamiképpen összhangba hozzák és hogy elősegítsék a Radetzky hadseregében harcoló magyar ezredek tisztjeinek és legénységének hazaszökését. Erről érdekes bizalmas jelentést találunk a Kriegsarchivban, ami annak bizonyítéka, hogy Kossuth olaszországi titkos megbízottainak sikerült a magyar ezredek soraiba férkőzni és az ottani legénységet a szabadságharc állapotáról tájékoztatni.

Roszbach altábornagy, a Dél-tirolban Trient körül működő hadosztály parancsnoka jelentette 1849 elején Bécsbe, hogy ezredeiből igen sok magyar eltűnik. Kémei szerint ezek az emberek Brescia-Bergamo vidékén gyülekeznek. A Val Camonicában kémei egy körülbelül 5—600 emberből álló csoport gyülekezését figyelték meg. Hogy ezek a kémjelentések igazat beszéltek, bebizonyosodott akkor, amikor a tábori csendőrség két Radetzky-huszár szökevényt elfogott. Olasz nyelven írott útlevelet találtak náluk, amelyen határozott utasítás volt olvasható és egy előre meghatározott menetvonal, hogy az illetők minél előbb megtalálják Kossuth seregét, aki az útlevélben mint: «Generalissimo delle armate Ungheresi» szerepelt.

Ugyancsak ebben a jelentésben olvashatjuk azt, hogy amikor Radetzky seregének egyik magyar zászlóalja Rovereto városán keresztülment, a lakosság «Evviva Ungheria» kiáltással fogadta, a házak falait a magyarokat ünneplő mondatokkal írták tele s a fiatalság a keresztülvonuló zászlóaljat körülfogta és a magyarokat lelkes éljenzés közben kísérte.

A magyar szabadságharc leverése és a lengyel szabadságmozgalmak elcsendesedése után az osztrák központi hatóságoknak igen sok gondot okozott a külföldön élő magyarok és lengyelek megfigyelése. Kémeiket könnyen kaptak, hiszen a nyomorúságba jutott emigránsok között akadt olyan, aki azért, hogy megélhessen, vállalkozott erre a szerepre. De ezekben a kémekben Bécsnek nem lehetett sok öröme, mert kiderült, hogy közöttük sok szélhámos is vállalt pénzkeresés céljából szolgálatot. Az osztrák külképviseleti szervek nem szívesen tárgyaltak az emigránsokkal, mert sohasem tudhatták, hogy ezek nem azért vállalkoznak-e kémszolgálatra, hogy ennek ürügyén saját hazájuk és újabb forradalmi mozgalmak érdekében dolgozhassanak.

Az 1859-i olasz hadjárat idejéből nem ismerünk különösen érdekesebb kém-történeteket. Ekkor már az osztrák kormány is tudatában volt, hogy milyen fontos a kémhálózat minél szélesebb kiterjesztése, különösen olyan időkben, amikor a magyar emigráció tagjai a nyugati államok rokonérzésétől kísérve és támogatva, igen sokat árthattak az osztrák központosító politikának.

A bécsi kormány nyugat felé irányuló kémszervezetének központja ezekben az években Svájcban, Bernben volt, ahol báró Menshengen osztrák

Cs. k. osztrák-magyar gyalogos hírszerző- és felderítő-járőr.

követ irodájába futottak a német, francia és olasz földről küldött bizalmas jelentések. Ezeket a berni osztrák követség rendezte és vagy Bécsbe küldte, vagy közvetlenül az olasz harctéren működő főparancsnokhoz, Gyulay gróf, majd Hess táborszernagyhoz Veronába.

Kossuthnak Genovába érkezéséről ez a kémiroda értesítette először Bécsset. Párizsból igen pontos adatokat kapott egyrészt egy Viande nevű svájci állampolgártól, aki az egyesült francia-olasz seregről küldött kitűnő

adatokat, másrészt pedig a francia származású Du Mont nevű volt osztrák ezredestől, aki Párizsban lakott, továbbá egy Leonhard Müller nevű, szintén svájci embertől. A kémjelentések között több női írású is található. Ebben az időben már gyakrabban találkozunk titkos írással írt levelekkel is. A rejtjelezés rendszeren számokkal történt. A számrendszer ebben az időben már bonyolultabb volt. Az iratok között találunk egy titkosjelkulcsot, amelyben 4-es számcsoportok váltakozva vagy egész szavakat, vagy pedig csak szótagokat jelentettek. Így például ez a mondat

«und schleunigst hierher berichten»,

ilyen számcsoportokkal

III4 2430 4280 3029 3510

szerepelt.

Ezt a titkos írásmódot kulcs nélkül nagyon nehéz volt megfejteni, mert a betűk és számok hasonlatosságára ennél a rendszernél támaszkodni nem lehet.

Mivel a postaközlekedés a külfölddel abban az időben már rendszeresen működött, igen nagy szerepe volt a magánlevelekben küldött híreknek is. Voltak a bécsi kormánynak olyan kémei Párizsban, akik rendszeresen olvasták a francia napilapokat és azok kivonataiból és gyanútlan hírközléseiből szerkesztették összefüggő tájékoztató jelentéseiket. A bécsi kormány ezek alapján egészen jól volt tájékozva III. Napoleon különféle intézkedéseiről és azokról a hírekről, amelyeket francia csapatoknak az olasz hadszíntérre való szállításáról a lapok révén megtudhattak.

Hogy a Párizsban Bécs számára kémkedő, bizonyára jól megfizetett kémek között milyen ügyesek is voltak, kitűnik a bécsi hadilevéltár egyik érdekes iratából. Ezt a francia nyelven írt részletes jelentést 1859. június 21-én küldték Párizsból Bécsbe gróf Grünne altábornagynak, I. Ferenc József szárnysegédjének. A jelentés az egész francia hadsereg részletes hadrendjét és tagozódását tartalmazza. Külön felsorolja a gárda-hadtest alakulatait, a háború alatt Párizsban maradt hadsereg adatait, a Lyon körül táborozó hadsereget, az önálló lovas hadosztályokat és Pelissier tábornok hadseregét. Mindezeknél felsorolja az összes parancsnokok és törzsek pontos névsorát, az ezredek állomáshelyeit stb. Ezt a részletes jelentést csak olyan ember küldhette, aki vagy maga is magasabb katonai állást töltött be a francia hadseregben, vagy pedig ezt a részletes hadrendi kimutatást a francia vezérkar, vagy valamelyik magasabb parancsnokság vasszekrényéből lopta ki.

A németországi osztrákellenes körök ellenőrzése a Frankfurtban és Brüsszelben felállított központok feladata volt. Azonban a bécsi kormány itt már nagyobb nehézségekkel küzdött, mint Franciaországban. A frankfurti megbízott egyik jelentéséből kitűnik, hogy Németországban nehéz volt megfelelő kémeket találni. A németországi kémközpontok titkos ügynökeiket jelentéseikben egy-egy betűvel jelölték meg. A bécsi központtal az összeköttetést rendszeresen utazó megbízottak tartották fenn, akik, hogy gyanút ne

keltsenek, idegen útlevelekkel mentek külföldre. Így például a Svájcba utazó osztrák megbízott angol néven, angol útlevéllal kereste fel az ottani osztrák hírszerző központokat.

Az 1859-i háború ütközeteiben osztrák fogságba került hadifoglyok vallomásaiból szintén igen sok értékes adatot szerzett az osztrák hadsereg vezérkara. A hadifoglyokat ebben az időben már különösen ügyes és kémügyekben jártas közegek faggatták ki és minden parancsnokságnál részletes jegyzőkönyveket vezettek mind ezekről, mind a titkos megbízottaktól eredő bizalmas jelentésekről. A bécsi hadügyminisztériumban ezeket «Kundschaftsberichte» című gyűjteményben egyesítették, adataik innen a különféle helyekről érkezett hírek egybevetése után, az úgynevezett: «Kombinierter Kundschaftsrapport» gyűjteménybe kerültek. E gyűjteményekben található összefoglaló leírások már azt bizonyítják, hogy a kémisztolgálat elméleti vezetésében az akkori osztrák-magyar hadsereg vezérkara igen előrehaladt és kellően méltányolta annak szükségességét.

A rövid ideig tartó schleswig-holsteini, vagy úgynevezett dán hadjáratban 1864-ben, mint tudjuk, egy hadtestünk vett részt a német hadsereg kötelékében. A titkos hírvivő és kémisztolgálat ebben a hadjáratban nem játszott nagy szerepet. Ezt bizonyítja az is, hogy a Gablenz gróf altábornagy parancsára hallgató osztrák-magyar hadtest vezérkarában nem volt külön hírszerző vagy kémkedést irányító iroda. Ezt a szolgálatot Zebegényi Grünndorf Vilmos vezérkari százados látta el mellékesen, egyéb vezérkari teendői mellett.

Mégis ebben a háborúban olyan érdekes kémkedési esetről olvashatunk, amelyben — minden hadijog és szokás ellenére — az egyik semleges nagyhatalom végzett kémisztolgálatot az egyik hadviselő fél érdekében.

Anglia — bár e háborúban nem volt érdekelve — titokban a dánokat támogatta. A dán partok közelében tartózkodó angol, semleges hatalom hajóinak parancsnokai állandóan tájékoztatták a dán flotta parancsnokságát Tegethoff admirális flottájának minden mozdulatáról és mondvacsinált ürügyek alatt igyekeztek az osztrák flotta hajóit időnkint feltartóztatni és félrevezetni. Tegethoff hamar észrevette azt is, hogy a zátonyos kikötőbejáratokkal ismerős helyi pilóták szándékosan rosszul kalauzolják az osztrák flotta osztagait. Ezért úgy intézkedett, hogy a pilótát rendszerint jelentéktlenebb kis hajóra ültette, hogy ha az szándékosan zátonyra vezetni őket, csak ez a kisebb hajó szenvedjen kárt, ne pedig valamelyik nagyobb csatahajó. Így is történt az eset Ramsgatenál. Amikor pedig Tegethoff 1864 május 9-én hajórájával Kuxhavenből kifutott, hogy a Helgoland közelében jelentett dán hajórajt megtámadja, győzelmét az angolok akadályozták meg. Indulásakor ugyanis a Kuxhavenben éppen szentet felvevő angol gőzös kapitánya abba hagyta a szénrakodást, kifutott onnan, megelőzte Tegethoffot s mivel hajója gyorsabb járatú volt, mint Tegethoff nehézkes hadihajói, idejekorán értesítette a dán flottát, úgyhogy ennek sikerült a csatát kikerülnie.

1866-ban már egészen kifejlett és pontosan működő titkos hírszolgálat találkozunk mindkét hadviselő fél oldalán.

A monarchia ebben a válságos évben két ellenség ellen, két harctéren viselt hadat. Délen olasz földön és északon Csehországban. Az olaszoknak igen kapóra jött, hogy Poroszország a németek középeurópai hegemoniájáért ebben az évben indította meg háborúját Ausztria ellen, azért a poroszokkal katonai egyességre léptek és hadat üzentek Ausztriának.

Titkos hírszerzés és kémkedés tekintetében a déli, olasz harctéren különösen említésre méltó esetekkel alig találkozunk. Albrecht főherceg főhadiszállása Radetzky rendszere szerint pontos híreket tudott szerezni az olasz haderő helyzetéről. Az olasz kémkedés gyenge volt és inkább a megszálló osztrák csapatok elleni nyílt és titkos lázongások szításán fáradozott. E tekintetben főleg az olasz papság izgatott az osztrák uralom ellen.

Az osztrák kémkedés legnagyobb eredménye Albrecht főherceg döntő győzelmének, a custozzai csatának előkészítése volt. Albrecht főherceg vezérkara ugyanis titkos kémektől értesült arról, hogy az olasz hadseregnek alig van hadihírdanyaga, tehát a Po-folyón keresztül legfeljebb csak egy hidat verhet. Ezért a Po mellett, Cialdini olasz tábornok seregcsoportjával szemben, csak kisebb erőket hagyott és teljes erejével rávetette magát a Viktor Emánuel király vezetésével a Minción átkelt fősergre s azt Custozzánál megverte. Cialdini tábornok a Po-folyón átkelve már nem érkezett idejekorán a csataterre s az olasz főserg pusztulásának láttára szintén visszavonult. Később elterjedt az a hír is, hogy Cialdini, aki katonai nevelését fiatal korában Ausztriában kapta, szándékosan halogatta átkelését, tehát az osztrákokkal összejátszott. Ezt azonban nem tudjuk igazolni. Valószínű, hogy Albrecht főherceg csatatervét a kitűnő kémhírré alapítva, még akkor is győzelemmel hajthatta volna végre, ha Cialdini a harcba avatkozik.

Az északi hadszíntéren, ahol Benedek tábornagy és az osztrákokkal szövetséges szász hadsereg állt a poroszokkal szemben, a kémszolgálat mindkét ellenfélnél kitűnően működött. A kémszolgálat lelke a porosz főhadiszálláson Stieber Vilmos, a tábori titkos rendőrség vezetője volt, akinek működéséről már az 1870—71-es német-francia háború eseményeinél emlékeztünk meg részletesebben. Mivel az osztrák hadsereg felvonulási területe Csehország németlakta vidékein volt és a döntő harcok is a német határok közelében zajlottak le, a porosz kémeknek eléggé könnyű volt a szerepük, a németekkel rokonérző lakosság, főleg az ottani evangélikus papság támogatása miatt. A németek jól tudták, hogy a magyar ezredek a hadsereg legkitűnőbb részei és teljes fegyelemben és kitűnően harcoltak, de nem felejtették el a szabadságharc befejezését lezáró osztrák erőszakoskodásokat. A poroszok tehát Nagy Frigyes példájára magyarnyelvű proklamációkat csempészték kémek segítségével a magyar ezredekhez, vagy pedig hadikövetként jelentkező tisztek keresték fel koholt ürügyek alatt a magyar ezredek kikülönített osztagait (főleg az egri 60. Wasa gyalogezrednél fordultak elő ilyen esetek) és terjesz-

tették ezeket a röpiratokat. Markotányosok, különféle cikketek áruló házalók is jártak-keltek a csapatok között. Nádasy ezredesnek, aki az északi hadsereg tábori rendőrségének és legfőbb haditörvényszékének elnöke volt (Generalgewaltiger), több jelentését találhatjuk a Kriegsarchivban, amelyekben ilyen üzemlekről beszámolt.

Klapka György.

Tudjuk, hogy a poroszok ebben a hadjáratban nem utolsó sorban annak köszönhették győzelmüket, hogy új rendszerű hátultöltő puskáikkal sokkal gyorsabban tudtak lőni, mint a monarchia hadseregének gyalogsága, nehézkes előltöltő fegyvereivel. A lövőfegyverek felsőbbisége a régi kézi fegyverek felett már a XIX. század második felében bebizonyosodott és a 60-as évek

elején már Ausztriában is foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy a nehézkes elöltöltő puskákat átalakítják hátultöltőkre, vagy pedig ilyeneket külföldi gyárakban vásárolnak. Erre azonban nem került a sor, mert a parlament sokallta ezt a kiadást — körülbelül másfél millió forintot — amibe 350,000 puská átalakítása került volna. Amikor a háború már elodázhatatlan volt, a bécsi hadügyminisztérium érintkezésbe lépett egy angliai fegyvergyárral s legalább 50,000 Snyder-rendszerű, hátultöltő karabélyt akart vásárolni, hogy azokkal a gyorsabban mozgó vadászszászlóaljakat felszerelje. Ezt a tervét azonban egy ügyes porosz kém megakadályozta. A londoni porosz követ ugyanis az ottani fegyvergyárakban foglalkoztatott bizalmi embereitől értesült a bécsi kormány vásárlási tervéről, megelőzte az osztrák megrendelést, azonnal az angol fegyvergyártás központjába, Enfieldbe utazott és darabonként 1 tallérral többet kínált a karabélyokért, mint az osztrákok. Az angoloknak mindegy volt, hogy ki veszi meg árujukat s a gyár egész készletét (60,000 drb. karabély) a porosz hadseregnek adta át. A poroszoknak ugyan ezekre a fegyverekre nem volt égetőn szükségük, mert már mindenütt az új, hátultöltő puskát használták, de nagyon valószínű, hogy a londoni követ nem kapott szemrehányást az állam pénzének ilyen váratlan pocskolása miatt. Tagadhatatlan, hogy ezzel az ügyes kémföndorlattal igen sokat ártott az osztrák hadseregnek és mindenesetre hozzájárult vereségéhez.

Benedek főhadiszállásán vezérkarának külön osztálya foglalkozott a kémügyekkel. A bécsi hadügyminisztériumban az oda befutó jelentésekről részletes protokollumokat, iktatókönyveket vezettek, mint a megelőző évek hadjárataiban. A hadsereg hírszerzőszolgálatát igen eredményesen egészítette ki a velünk szövetséges szász hadsereg kémszervezete. A szász vezérkar a hozzá érkező kémjelentésekből részletes összefoglaló előadásokat készített Benedek tábornagyszámára. Ezek a «Mitteilungen des sächsischen Generalstabes» című gyűjteményben, a bécsi hadilevéltárban ma is megtalálhatók. Kizárólag csapatmozdulatokkal, hadműveleti és harcászati kémkedéssel foglalkoznak.

Az 1866-i északi háború eseményeivel szorosan összefüggnek azok a titkos híradások és kémjelentések, amelyekkel a bécsi kormány és az északi hadsereg főparancsnoksága a poroszok oltalma alatt alakuló Klapka-légió minden lépését s rövid életét megfigyelte. A bécsi hadilevéltár eddig ismeretlen iratai alapján ismertetjük ezeket a titkos kémjelentéseket, amelyekkel a Klapka-légió néhány eddig felderíthetetlen eseményére rávilágíthatunk.

Tudjuk, hogy a szabadságharc után külföldre menekült magyar vezető férfiak közül Klapka Angliába került, onnan pedig az 1866-i porosz-osztrák háború kitörése előtt Berlinbe sietett és azon fáradozott, hogy a porosz hadsereg segítségével magyar légiót szervezzen és a poroszokkal együtt harcoljon Bécs ellen, abban a reményben, hogy a Habsburgok uralmának megdöntése után Magyarországon újból kitűzheti a szabadság lobogóját. A légió megalakulásának körülményei nem tartoznak ide; itt csupán azokról az adatokról

számolunk be, amelyeket az osztrák hadsereg jól működő kémei Bécsbe jelentettek. Ezek megerősítik azt a történelmi valóságot, hogy a Klapka-légió a háború vége felé valóban megalakult, de még nem volt olyan szilárd kerete és tagozódása, hogy harcba lehetett volna küldeni. A rövid nyári hadjárat a Pozsony felett július 22-én vívott ütközettel végetért, Poroszország békét kötött a monarchiával.

Ezek után igen fontos volt Bécsnek megtudni, hogy a Klapka-légió, amely hírek szerint akkor már több ezer főnyi erejű volt, a békekötés után mit fog csinálni. Ellenőrizhetetlen hírek szerint ez a csapat nem tartotta magára nézve kötelezőnek a fegyverszünetet és a békét, hanem ezután állítólag Magyarországra akart betörni. A hadsereg kémeinek tehát főleg ezekben a napokban vált rendkívül fontos feladatává megállapítani azt, hogy ez a csapat hol van és mit csinál.

A bécsi hadilevéltár hadműveleti irataiban igen sok erre vonatkozó érdekes kémjelentést találunk, a július végétől augusztus közepéig terjedő időkből. Természetes, hogy — mint minden kémjelentésben — ezekben is sok fantázia és helytelen adat is van, de mégis ki tudjuk belőlük hámozni e rövid életű magyar próbálkozás utolsó napjainak történetét. A légió részei ebben az időben morva földön, közel a magyar határhoz, Ungarisch-Hradisch-Schönhof-Dobrau vidékén s részben a sziléziai határon tartózkodtak.

Aicher Ferenc, porosz hadifogságból Bécsbe hazatért katona július közepén azt vallotta, hogy Neisse városában magyar hadifoglyok közé került, akikből ott 200 főnyi lovas századot és 8 osztrák ágyúból álló üteget állítottak össze. Az állomáson magyar légionista ruhába öltözött, aranygalléros tisztet látott, akiről azt mondták, hogy Klapka. Ugyanebben az időben feltűnt Ungarisch-Hradisch környékén is körülbelül 1500 főnyi magyar csapat. Július 28-án Klapkát az oderbergi vasúti állomáson látták: Poroszországból érkezett oda 800 gyalogossal és 600 huszárral. Állítólag Teschen-Jablonka felé készültek, Magyarországra. Öltözetük porosz Waffenrock és zsinóros magyar nadrág volt. Velük volt még egy Hunyadi nevű tiszt s állítólag Kossuth is ezen az úton készült Magyarországra.

Humoros, de a bécsi hadügyminisztériumban bizonyára bosszúságot keltő epizód volt, hogy ezt a fontos kémjelentést, amely titkos írással készült, a hadsereg főparancsnokságnál nem tudták megfejteni, mert a szakember — Wattmann ezredes — hivatalos kiküldetésben a csapatokhoz utazott és elővigyázatosságból magával vitte a titkos írás kulcsát.

Július 30-i és augusztus 3-i kémjelentések szerint Schönhof vidékén ismét feltűnt a légió, amely állítólag 35 tisztből, 1600 gyalogosból, 400 lovasból és 80 porosz társzekeréből állt. A légió kétharmad része magyar hadifogoly, a többi szedett-vedett népség. A porosz királyra felesküdtek és a jövő magyar inszurrekció magvát fogják alkotni. Klapka ügyesen kikerül minden találkozást a hadsereg alakulataival és tagjaival és a légiónak ezért Oderberg körül nyomaveszett.

Egy augusztus 1-én kelt krakói bizalmas jelentés szerint Kossuth, két fia és Türr tábornok is a légió táborába érkezett. A legénységben nincs nagy harci kedv, túlnyomórésztben csak azért tart velük, hogy hamarébb haza szökhessen. A porosz parancsnokság a szökések meggátlására egy vadászászlóaljjal körülzárta a légió táborát és állítólag Poroszországba visszarendelte az egészet. Amikor Klapka, — aki magyar tábornoki ruhát viselt — ezt meghallotta, sírni kezdett. A szökésben megakadályozott magyarok dühükben garázdálkodnak, úgyhogy karhatalom ment utánuk. Ezekből a jelekből az látszik, hogy a Klapka-légióval való kísérletezés kudarcra végződött. A légió elhagyott táborhelyein talált levelekből és írásokból kitűnt, hogy annak rendes katonai tagozódása van.

A sziléziai tartományfőnök augusztus 6-án már azt jelenthette Bécsbe, hogy a magyar légió nem jutott Morvaországig, hanem nyugati irányba széjjelszóródott. Egy magyar őrnagyot a demarkációs vonal közelében elfogtak, 5000 ezüst forintot és sok kompromittáló iratot találtak nála.

Augusztus 11-én az osztrák vasútak mentén kiküldött kémek megállapították, hogy körülbelül 1400—1500 Klapka-gyalogost és 100—150 lovast szállítottak Ratibor felé. Állítólag Banewitz mellett fognak táborozni addig, amíg a fegyverszünet tart s akkor Magyarországba törnek.

A Klapka-légió valóban feloszlott, a nélkül, hogy Magyarországra tudott volna jutni. Rzikowsky altábornagy, Krakó katonai parancsnoka, augusztus 7-én már a következőket jelentette Bécsbe: «A magyar légió, valóságos hajtóvadászat után, kiszökött karmainkból. A gyalogság teljesen, a lovasság félig feloszlott». Az altábornagy jelentéséből azt is megtudjuk, hogy egy poroszsidó kémet felakasztatott. A község katolikus lakossága a temetés alatt nagy tüntetést rendezett, a zsidókat megkövezték, úgyhogy rendőrségnek kellett közbelépni. Elfogtak még egy lengyel paraszt-kémet is, aki nagyon együgyű volt és azonnal bevallotta, hogy 10 ezüst garasért vállalkozott erre a feladatra és fogalma sem volt arról, hogy ezzel hazaárulást követ el. Rzikowsky altábornagy maga sem hitte, hogy ez az ember kém. Ferenc Józsefnek mindent pontosan jelentettek és erre az ügydarabra saját kezével ráírta a döntést: «Der Bauer ist zu pardonieren». A Klapka-légió ügyei nagyon foglalkoztatták a bécsi kormányt is. Kitűnik ez abból, hogy Ferenc József szárnysegédje — Crénneville altábornagy — a magyar ügyekről Bécsbe érkezett bizalmas híreket esetenként közölte az olaszországi haderő főparancsnokával, Albrecht főherceggel. E titkos jelentésekből a következő érdekes dolgokat tudjuk meg. Irányi Dánielnek, Kossuth titkárának három levelét elfogták. Az egyik levél július 23-án kelt Firenzében és Nemeskéri Kiss Miklós magyar ezredesnek, Kossuth párizsi megbízottjának szólt. Pártfogásába ajánlja a Poroszországba utazó Telkessy ezredest s reméli, hogy a magyar vállalkozás sikerülni fog, bár az osztrákok és németek úgylátszik, békét fognak kötni. A másik levél, a Párizsban lakó Simonyinak szólt. Ebben azt üzeni Irányi, hogy a magyarok reményeége csak akkor fog elveszni, ha Olaszország is békét köt Ausztriával.

A harmadik levelet szintén Párizsba küldte Gerando Attilának. Tartalma ugyanaz s levelét ezzel végzi: «Minden jól fog menni, csak otthon el ne rontsák». Bizalmas hírek szerint Kossuth azt a hírt terjeszti, hogy már 14,000 magyar hadifogoly jelentkezett a Klapka-légióba, amelynek toborzását báró Üchtritz végzi, aki porosz születésű tiszt, de 48-ban a magyaroknál szolgált. A Klapka-légió számára Glogauban, Glatzban és Neisseban raktárakat rendeznek be. Bismarck Firenzebe táviratozott s azt kívánta, hogy a magyar légió tiszthiányának pótlására olasz tisztek jöjjenek Berlinbe s ezeket az olasz kormány fizesse. Ez állítólag meg is történt. Bizalmas jelentések szerint a következő híresebb magyarok vannak a légióban: Klapka és Vetter tábornokok, Telekessy ezredes, Mogyoródy, Seiter, Benedikty alezredek, Hevessy, Mondola, Koromzay, Vidos, Bittó kapitányok. Berlinben Csáky gróf a főszervező. Türr tábornok Kiss József alezredes kíséretében forradalmi megbízásokkal Szerbiába ment.

A titkos kémhírek a Klapka-légió feloszlása után sem szűntek meg. 1866. augusztus végén a bécsi kormány egyik kéme azt jelentette Berlinből, hogy Klapka augusztus 24-én Berlinben tartózkodott. A légiónak sok tisztje letette a porosz tisztvizsgát, hogy ebbe a hadseregbe léphessen. Hírek szerint a légió megalakulása idejében pénzt is vertek Frigyes Károly porosz herceg képével és «Magyarország királya» felirattal. De ilyen pénzt még senkisémet látott.

Egy december 26-i jelentés azt írja, hogy Klapka az osztrák-lengyel határ mentén újból felbukkant és az orosz kormány ellen agitál Langiewitz és Mieroslawski lengyel «pártütők»-kel.

Az 1866. évi porosz és olasz háborúkat követő 10 év a kémkedés történetében nem hozott semmi újabb érdekes jelenséget. Csupán a boszniai okkupációt megelőző évben találunk a bécsi hadilevéltár anyagában egy érdekesebb kémkedési iratot, amely Mainardis százados állítólagos kémkedésével foglalkozik.

Az 1877—78-i orosz-török háború lezajlása után rövid idő múlva következett a monarchia világháború előtti utolsó nagyobb hadjárata, az 1878 nyarán kezdődő boszniai okkupáció. Az orosz-török háború a monarchia keleti és déli határához eléggé közel játszódott le s befejezése után az orosz hadsereg határmenti részeinek magatartása érthető módon érdekelhette vezérkarunkat. Hadvezetőségünknek ugyanis igen fontos volt tudni, hogy az oroszok az okkupáció bekövetkeztekor hogyan fognak velünk szemben viselkedni. Számolni kellett azzal, hogy éppúgy, mint mi az ő területükön, ők nálunk, főleg Erdélyben titkos kémhálózatot fognak berendezni. Erdély akkor katonailag a Nagyszébenben elhelyezett Militärkommando alá tartozott, amelynek parancsnoka Ringelsheim József altábornagy volt, akinek vezérkari irodája volt egyúttal az Erdéllyel határos országokban működő hírszolgálat központja.

Videat p. cap.

Militärkanzlei des Majors des
Kaisers. Hoff.

Demnach wird dem Herrn Hauptmann
Mainardis die Stelle Mainardis
zu lassen fallen um die Kommando
Ehrenmünzen nicht zu verlieren, für
den Rest nicht zu kompensieren.

Der Herr in der Person des
Herrn Hauptmanns Kaiser Franz
Joseph I., Anton Mainardis
hat bei Galgenfeld eines
Kriegsgerichts in Brest in
Kaiserliche Dienste in Aufnahme
genommen, daß derselbe nicht
an mitgenommenen Briefen

Jelentés Mainardis százados ügyében, I. Ferenc József sajátkezü
megjegyzésével.

1878 nyarán jelentkezett a bécsi hadügyminisztériumban egy Mainardis Antal nevű nyugalmazott százados, aki mint tényleges tiszt, az 1. számú hadmérnökkari ezredben szolgált. Elmondta, hogy Bukarestben való tartózkodása alatt megbízható módon megállapította, hogy az oroszok ebben a városban kitűnően működő hírszerző központot létesítettek Erdély és Magyarország katonai és politikai viszonyainak kikémlelésére. Ő (Mainardis) ismer néhány ott dolgozó orosz megbízottat és hajlandó lenne — ha a bécsi hadügyminisztérium ezzel megbízná — az ellenkémkedést megszervezni és az orosz kémeket ártalmatlanná tenni. Ha erre megbízást kap, azonnal Brassóba utazik. Megemlítette azt is, hogy több volt osztrák-magyar tartalékos tiszt engedett az orosz csábításoknak és hogy az orosz megbízott neki is tett már ajánlatokat.

A hadügyminisztérium utasította Mainardist, hogy jelentkezék Nagyszebenben Ringelsheim altábornagynál, aki majd a többit megbeszéli vele. Ringelsheimhez pedig sürgős utasítást küldtek, hogy figyelmeztesse az összes csapattesteket és katonai hatóságokat az orosz üzemekre, különösen a műszaki csapatok tisztjei legyenek óvatosak és senkinek se engedjenek betekintést a vár- és erődépítési tervekbe. Mainardist is, bár tapintatosan, meg kell figyelni, de őt sem szabad az erődítmények közelébe engedni, annál kevésbé, mert mint volt hadmérnökkari tiszt, könnyebben tudna odajutni, mint más polgári kém.

A hadügyminisztérium e rendeletének fogalmazványára Ferenc József király írónnal sajátkezűleg a következő megjegyzést írta: «Ringelsheim altábornagyot utasítani kell arra, hogy a csapatokhoz küldendő utasításaiban Mainardis nevét seholse említse és őt semmiképpen se kompromittálja». A hadügyminisztérium óvatosságból kérdést intézett Mainardis személyét illetőleg régi felettes hatóságához, a műszaki katonai bizottsághoz, ahonnan azt a felvilágosítást kapta, hogy Mainardist jól ismerik. Évekkel ezelőtt valóban ott szolgált s bizalmas kiküldetésben beutazta Oroszország egy részét. Mivel azonban köteles írásbeli beszámolóját nem terjesztette fel idejében, a kincstártól előlegezett útiköltségét visszakövetelték tőle. Ekkor nyugállományba ment. Amikor az orosz-török háború kitört, Mainardis újból felkereste a műszaki bizottságot és közölte, hogy mint az egyik német folyóirat haditudósítója a harctérre utazik. Szeretné ezt az alkalmat felhasználni arra, hogy a katonai multján esett szégyenfoltot kitörölje, ezért utasításokat kért a műszaki bizottságtól, hogy milyen módon lehetne a hadvezetőség szolgálatára: adjanak neki határozott megbízásokat. A Technisches Militärkomité azonban nem nagyon bízott benne s azzal bocsátotta el, hogy, ha híreket küld, azt szívesen veszik, de ezért pénzt nem adnak neki. A katonai attasék ügylátszik ebben az időben már igen jól működtek, így például a Konstantinápolyba küldött tiszt részletes beszámolót küldött Drinápoly erődítményeiről. Lehet, hogy ez volt az oka annak, hogy Mainardis ajánlkozását nem vették komolyan.

De ez a kudarc nem vette el Mainardis kedvét. Elment a külügyminisztériumba, ott — úgylátszik — elfogadták ajánlkozását, úgy hogy kellő igazolványokkal ellátva Erdélybe utazhatott. Azonban a bécsi Kriegsarchiv Mainardis esetével foglalkozó irataiból kitűnik, hogy a százados, már hivatalos megbízatásának elnyerése előtt, titokban megkezdte kémszolgálatának megszervezését. A Kolozsvárott állomásozó 51. gyalogezredben szolgált egy gyermekkori barátja, Mosetig Andor káplár, Bukarestben pedig jól ismert egy Hauser Lipót nevű vasúti mérnököt, aki viszont az orosz kémirodával állott összeköttetésben.

Ringelsheim altábornagy, amikor a hadügyminisztérium első tájékoztatását megkapta, azonnal utasította Brassó titkos rendőrségét, hogy állapítsák meg, vajjon Mainardis odaérkezett-e már? Együttal utasítást adott, hogy nevezettnek levelezését a postán megfigyeljék. Pár nap mulva már megkapta Kolozsvárról az 51. gyalogezredparancsnokság jelentését, amelyhez csatolva volt Mainardisnak Mosetig káplárhoz intézett elkobzott levele. A németnyelvű levél magyar fordítása így hangzik: «Kedves Andor! Peppina levelét megkaptam. Az idecsatolt levelet dobd azonnal a levélszekrénybe. Peppinának Minnához intézett levelében Rólad nem tesz említést». A levélhez csatolt másik levél Hausernek volt címezve Bukarestbe. Rejtélyes szövegében ismét csak női neveket említ és nagyon érdeklődik, hogy mi történt a «Schwertgasseban», annál inkább, mert egy hónap óta nem kapott onnan híreket. Az ezredparancsnokság kihallgatta Mosetig káplárt, aki beismerte, hogy Mainardis az osztrák kormány megbízásából folytat kémszolgálatot és meg van győződve róla, hogy kellő meghatalmazásokkal mindenütt tudja magát igazolni.

Az ezred e jelentésével egyidőben érkezett Kolozsvárról Esterházy herceg főispán értesítése Ringelsheim altábornagyhoz, hogy a brassói titkos rendőrség jelentése szerint Mainardis július 30-án onnan Kolozsvárra utazott. A következő napon reggel valóban jelentkezett a Kolozsvárott lévő legmagasabb katonai hatóságnál, a 35. gyaloghadosztály parancsnokságánál. Ott, mint nyugalmazott műszaki százados mutatkozott be, bemutatta a bécsi külügyminisztérium igazolványait, csupán arra kérte a hadosztály parancsnokát, hogy jelenlétét tartsa titokban. Már tudott arról, hogy Mosetig barátjához intézett levelét elkobozták s kérte annak visszaadását. A hadosztály parancsnoka nem kételkedett szavában s a levelet kiadta neki. Igazolására megemlítette azt, hogy ha a hadosztályparancsnokság még mindig kételkednék benne, forduljon a külügyminisztériumhoz s ott meg fogja találni a Hauserhez intézett, most elkobzott levelének másolatát is.

Elmondta azután, hogy érzi, hogy a katonai hatóságok bizalmatlanok iránta és orosz kémnek tartják, mivel Hauserrel, aki valóban orosz kém, levelezést folytat. Ezek után bizalmasan beismerte, hogy ő (Mainardis) is a bukaresti orosz hírszerző központ szolgálatában áll és onnan fizetést húz. De ezt a veszélyes kétszínű játékot csak azért folytatja, hogy a bécsi külügyminisztériumnak hiteles adatokat tudjon küldeni. Minden jelentését, amit

az osztrák viszonyokról az orosz kémiroda főnökének, Nikolics ezredesnek Bukarestbe küld, előbb fogalmazványban Bécsbe küldi s csak akkor adja át Nikolicsnak, ha ott jóváhagyják. Természetes, hogy ezek a hírek vagy semmitmondóak, vagy látszólag fontosak, de valóságban koholtak. A bukaresti kémiroda szervezetét jól ismeri. Erdélyben és Magyarországon hét megbízottal dolgozik. Ezek közül négy volt osztrák tiszt, sőt van közöttük egy őrnagy is. Egyikük Szolnokon, a másik Brassóban lakik. Hauserrel pedig azért levelez sűrűn, mert szeretné ezt a veszélyes embert Bukarestből a monarchia területére csalni, hogy letartóztathassák. A hadosztályparancsnok ezután Mainardist Esterházy gróf főispánhoz küldte, de a gróftól előzőleg értesítette a kémekkel folytatott beszélgetés teljes tartalmáról. Mainardis valóban jelentkezett Esterházynál.

A kolozsvári rendőrség állandóan figyelte Mainardis és Mosetig minden lépését és pár nap múlva már jelentette Ringelsheim altábornagynak, hogy Mainardis Brassóba utazott, mert sürgőnyt kapott Hausertől, hogy ott találkozzanak. Esterházy gróf ezt az esetet azonnal közölte Brassó főispánjával, Szentiványival, úgyhogy Mainardis megfigyelése ott is tovább folyt. Elutazása előtt Mainardis a hadosztályparancsnokságon bejelentette, hogy egy báró Rahden nevű orosz kém Magyarországra utazott s egyelőre Mehádia és Temesvár környékén tartózkodik.

A külügyminisztérium azonban úgylátszik, nem bízott Mainardisban. Az iratok között ugyan nem találjuk nyomát, hogy azok a megbízó levelek, amelyeket Kolozsvárott felmutatott, hitelesek vagy hamisítottak voltak-e, de tény, hogy amikor Mainardis augusztus 21-én Hauserrel Szolnokon találkozott, mindkettőt letartóztatták és Budapestre szállították. A hadügyminisztérium kérdésére a m. kir. miniszterelnök — Tisza Kálmán — azt a választ küldte, hogy a magyar politikai hatóságok azért tartóztatták le Mainardist, mert gyakori ide-oda utazgatásával és a magyar hatóságok előtt gyanús személyekkel való többszörös találkozásával maga is gyanússá vált, és minden jel arra mutatott, hogy ellenünk kémkedik. Letartóztatásakor az erdélyi erődökről készült vázlatokat találták nála, Hauser csomagjában pedig ugyancsak az erődök vázrajzeit és leírásait találták meg, amelyekről megállapíthatták, hogy Mainardis kezétől származnak. A miniszterelnökség az elkobzott gyanús iratokat felküldte a külügyminisztériumhoz, ahol azokat szakértők tüzetesen megvizsgálták. Kiderült, hogy mind a rajzok, mind a leírások értéktelen dolgok s ezért mindkét embert rövid idő múlva szabadlábra helyezték.

Mainardis azonban nem hagyta annyiban a dolgot, hanem a becsületügyi eljárás megindítását kérte maga ellen, hogy ártatlansága, illetőleg szavahihetősége, hogy ő csakis a monarchia javára kémkedett, kiderüljön. Hogy ez az eljárás hogyan végződött, arra nincs adatunk. Azt sem lehet az iratokból megállapítani, hogy a Mainardistól megindított kémiszolgálat ilyen hirtelen megszakadása kinek használt, vagy kinek ártott. Lehet, hogy a bécsi hatóságok és az erdélyi katonai parancsnokságok rontották el a dolgot és megfosz-

Telegramm

des k. und k. Ministers des Aeußern an Obstk. R. v. Thoenmel
in Cetinje, d. 21. August 1878.

Chiffre

Antwort auf Ihr Telegramm vom 17. August:

Mit kühnschaffter Organisation vollkommen ein-
verstanden, obwohl ich vorgezogen hätte, wenn dortige
intelligente Officiere für die betreffenden Zwecke ver-
wendet würden. Ebenfalls danken Sie dem Fürsten für
seine Mitwirkung.

Was dagegen den Antrag anbelangt, die bewaffne-
ten Herzogswirer unseren Truppen einzureihen, so sehen
wir das in zwar einen Beweis des loyalen Entgegenkom-
mens des Fürsten, können denselben aber nicht annehmen.
Sie sind insofern ermächtigt, dem Fürsten in Rücksicht zu
stellen, daß, insofern die Bewaffnung der bewaffne-
ten Herzogswirer oder die Aufrechterhaltung der Disci-
plin unter denselben, ihm Kosten verursachen sollte,
wie ihm dieselben bis zu einem Fünftelbetrag von
zweihunderttausend Gulden zu ersetzen bereit wären. Noch
lieber wäre es mir, wenn Sie mit dem Fürsten einen
Königs combinirten Kömmer, die Chefs zu subventioni-
ren, damit sie ihre Leute in Ordnung halten, vorläufig
aber von jeder Action bis auf weitere Weisung absehen.
Ihren vaterl. Officiere zu geben oder unter ihre Leitung
zu stellen, bitte ich Sie als angeschlossen zu betrachten.

69-1

70-123

2

1878.

tották magukat egy ügyes kémről, azáltal, hogy nem támogatták kellően és nem adtak neki olyan igazolványokat, amelyekkel letartóztatását megelőzhette volna. Lehet azonban, hogy végeredményben inkább Oroszország javára kémkedett, hiszen onnan — bevallása szerint — fizetést is kapott, míg a monarchiának látszólag önzetlenül akart szolgálatot teljesíteni. Azonban az eset jellemző a kémiszolgálat legfelsőbb irányításának akkori bizonytalanságára.

Az 1878. évi boszniai okkupáció eseményei nagy lépéssel vitték előre a titkos hírszerzés és kémkedés használatát és technikáját. E katonai segédszolgálat fontosságával, sőt sokszor döntő jelentőségével a hadsereg legfőbb vezetői már tisztában voltak s a kincstár is sokat áldozott már a szolgálat kifejlesztésére. A bécsi hadiléváltár ez időből származó iratai között talált adatokból csupán azt említjük meg, hogy ez év augusztus 30-án a hadügyminisztérium 2000 arany forintot utalt ki az okkupációs sereg fővezérének kémszolgálatok jutalmazására. Ugyanezen a napon pedig a zágrábi katonai parancsnokság 1000 forintot folyósított ugyanerre a célra. Szeptember 1-én a hadügyminisztérium újból értesítette a főparancsnokságot, hogy az előző napon kiutalt pénzen felül 750 Napoleon d'Or-t, azaz akkori értékben 6075 forintot, és még külön 6000 forintot bocsátott rendelkezésére a zágrábi hadbiztosság útján. Mindezek a tételek azonban nem csupán egy bizonyos feladat megoldásának jutalmazására vonatkoztak, mert az okkupációs hadműveleti iratok között később is nyomát találjuk, hogy a hadügyminisztérium a hadjárat egész ideje alatt bőségesen jutalmazta e nehéz szolgálat eredményeit.

Bosznia és Hercegovina területén a legjobb híreket a római katolikus papság és a ferencrendi kolostorok tagjai szolgáltatták, továbbá a mohamedán lakosságnak azok a tagjai, akik jobban örültek az osztrák-magyar monarchia fennhatóságának, mint annak, hogy a szerbek uralma alá kerüljenek. A titkos hírszolgálat központja Bródban, a Száva partján volt. Ennek egyik legszorgalmasabban dolgozó titkos megbízottja egy Nuri Effendi nevű mudir volt. Ehhez a központhoz tartozott a Derventben elhelyezett hadtápparancsnokság Frigan kapitány vezetése alatt, akit munkájában főleg a derventi kajmakam támogatót. A bródi központba küldött jelentéseket általában rendes írással írták, csupán a gyakrabban előforduló fontosabb nevek, szavak, helységmegjelölések helyett használtak előre megállapított számcsoportokat.

A monarchiához ragaszkodó és az okkupációs hadsereg működését elősegítő bosnyák kémek követeléseikben igen szerények voltak. A derventi hadtápparancsnokság számadásaiból kitűnik, hogy egy-egy kémjelentésért legfeljebb 5—20 forintot fizettek.

Természetes, hogy a szerb agitátorok és az okkupáció ellen hadrakelt felkelők szintén sűrű kémhálózat segítségével figyelték hadseregünk minden mozdulatát. A «svábák» elleni gyűlölettől szított fanatizmussal kémlelte a lakosság szerb része, férfiak, asszonyok, gyerekek egyaránt, katonaságunk

minden lépését és bizony sok derék járőrünket, sőt nagyobb osztagunkat sikerült nekik törbecsalni és megsemmisíteni.

Bródi hírszerző központunknak augusztus vége felé feltűnt, hogy egy Melida Mülin nevű asszony — volt osztrák távirtdaigazgató özvegye — feltűnően sokat utazgat Belgrád-Bród-Bréka és Banjaluka között. Megfigyeltették és megállapították, hogy szerb agitátorokkal és az insurgensek vezetőivel szokott titokban találkozni. Hír szerint ezek levelezéseit közvetíti és a jelentéseket alsóruhájának ráncaiba varrva továbbítja. Szeptember közepén az okkupációs hadsereg hadbíróságának intézkedésére az asszonyt le kellett volna tartóztatni. Ez az intézkedés azonban elkésett, mert Melida Mülin szeptember 7-én Brodban meghalt. Környezete halála előtt úgylátszik gondosan megsemmisített minden áruló nyomot, mert a lakásán tartott házkutatás eredménytelen maradt.

Az okkupációs hadsereg főparancsnokságát a legkitűnőbb és legmegbízhatóbb hírekkel Thoemmel vezérkari alezredes, katonai attasénk látta el, aki abban az időben a montenegrói udvarban, Cettinjében tartózkodott hivatalos minőségben. Igen ügyesen rendezte be titkos hírszolgálatát, ami azért is rendkívül fontos volt, mert Montenegro magatartása és semlegességének megőrzése nagy befolyással volt a monarchia történetének erre a jelenetére. Működéséből csupán egy eddig ismeretlen, de annál érdekesebb adatot közlünk.

1878. augusztus 22-én érkezett Ő Felsége katonai irodájába Thoemmel alezredes következő jelentése. Sikerült neki a montenegrói fejedelem hozzájárulását megszereznie ahhoz, hogy egész Montenegro és határvidékeinek területére kiterjedő kémhálózatot szervezhessen. Döntést és utasítást kérő jelentésére a katonai iroda részletesen válaszolt. Örömmel vette tudomásul a montenegrói fejedelem előzékenységét, de azt az ajánlatát, — bár loyaltásában Ő Felsége nem kételkedik — hogy felfegyverzett hercegovinai bandák csatlakozzanak a mi csapatainkhoz — nem fogadhatja el. Ha azonban a fejedelemnek a fegyveres hercegovinai lakosságból alakult bandák ellenőrzése és azoknak rendben, fegyelemben való tartása pénzbe kerülne, akkor az osztrák-magyar kormány erre a célra neki néhány ezer forint átalányt szívesen felajánlana. Thoemmel alezredes igyekezzék a fejedelemmel valamilyen megoldást keresni, olyan módon, hogy inkább a hercegovinai bandák főnökeit kellene pénzzel támogatni, hogy embereiket maguk tartsák rendben és ne engedjék meg, hogy hadseregünk ellen bármiféle fegyveres vállalkozást próbáljanak. Kívánatos volna céljainknak néhány montenegrói tisztet megnyerni. Arról azonban szó sem lehet, hogy osztrák-magyar tiszteket küldjünk oda a bandák megszervezésére, vagy hogy ilyeneket bocsássunk a bandafőnökök rendelkezésére.

Az okkupációval összefüggésben még egy érdekes bizalmas adatra bukkanunk a Kriegsarchiv iratai között. Báró Bechtolsheim 1878 július 13-án Szentpétervárról — ahol a monarchia képviselője volt — azt javasolta Ő Felsége katonai irodájának, hogy rendezzenek be Oroszországban is megfelelő

kémszolgálatot; most erre néhány alkalmas egyént tudna találni. A válasz elutasító volt. Ő Felsege a berlini kongresszus határozatainak tiszteletben tartása miatt ezt az intézkedést akkor fölöslegesnek tartotta; a bizonytalan jövőre való tekintettel kívánatos ugyan, hogy ilyen emberekről tudjunk s ha szükség lesz rájuk, alkalmazzuk is, de ez egyelőre ne kerüljön pénzbe.

A boszniai okkupáció és a világháború között eltelt, több mint harminc év alatt vezérkarunk titkos hírszerző és kémszolgálatát az akkori tapasztalatok és követelmények szerint már korszerűen kifejlesztette. Szorosan együtt-

Kálnoky Gusztáv gróf,
Ausztria-Magyarország külügyminisztere.

működött a külügyminisztériummal, amely állandó összeköttetésben volt a vezérkar «Nyilvántartó irodájával». Kálnoky Gusztáv gróf külügyminiszter 1882. óta külföldi szerveit már erősen foglalkoztatta a katonai titkos hírszerzőszolgálat különféle ágazataiban is. E tekintetben különösen a monarchia akkori moszkvai konzulja, báró Burián István küldött sok érdekes adatot.

A XIX. század utolsó évtizedeiben vezérkarunk a legnagyobb súlyt az oroszországi kémszolgálatra vetette. Ellenfelének támadólagos kémszolgálatára — mint Klembovski orosz tábornok munkájából tudjuk — csak 1895 után fejlődött ki. Kémelhárító szolgálata és titkos rendőrsége azonban annál jobban működött és több titkos megbízottunkat leleplezte, — közöttük egy katonatisztet és egy konzuli tisztviselőt is. Így azután a mi ellenkémszolgálatunk

is erélyesebb lett. 1889-ben a mi vezérkarunknak is sikerült több orosz kémeket lelepleznie és elítéltetnie. Érdekes volt Marek Vencel cseh katonaszökevény esete. Katonai szolgálata alatt betört Przemysl várparancsnokságának irodájába. Ellopta onnan a várnak, 1887-ben készült tervrajzait és azokkal Varsóba szökött. Megpróbálta a tervrajzokat több állam varsói képviselőjénél értékesíteni. Mivel fogalma sem volt róla, hogy a németek hírszerző irodája a mienkkel szoros összeköttetésben van és a kettő egymást támogatja, ügyetlen módon a németeknek is felajánlotta e tervrajzokat. A német megbízott színleles tárgyalásba bocsátkozott vele, német területre csalta át és kiszolgáltatta az osztrák hatóságoknak.

A 90-es évek elején nagy port vert fel Bartmann Pál esete, aki gyilkosság kísérlete miatt tiszti rangját elvesztette. Börtönbüntetésének kitöltése után titokban jelentkezett Zujew orosz ezredesnél, a bécsi orosz katonai attasénál kémiszolgálatra és egy Waniczek nevű cinkostársával együtt hat évig űzte mesterségét ellenünk. Egy vasúti utazás alkalmával leleplezték.

1903-ban, amikor a csapatok őszi gyakorlatokon helyőrségeiktől távol tartózkodtak, Stanislauban ismeretlen tettes betört a lovas hadosztályparancsnokság irodájába s ellopta onnan a mozgósítási utasítást és a titkos levelezések kulcsát. A gyanú Bodnár Antal volt szakaszvezetőre terelődött, akit rövid idővel azelőtt rangjától megfosztottak. Sikerült Amerikába menekülnie. 1904-ben visszatért Galiciába, ahol azonnal letartóztatták. Hiába tagadta bűnösségét, mert utazóbőröndjében megtalálták az említett hadosztály-parancsnokság egyik irodahelyiségéből való függöny darabját, amelybe a lopás alkalmával valószínűleg az ellopott iratokat csomagolta. Letartóztatása után oly ügyesen színlelte az örültséget, hogy elmeógyintézetbe zárták. Onnan 1910-ben megszökött Rómába és a következő évben amnesztia segítségével visszatért Bécsbe. Tovább is elmebajt színlelt, de egyetlen elmeógyintézet sem akarta befogadni ezt a kalandos embert, azért Galicia egyik félre eső községében helyezték el házi felügyelet alatt. Innen is megszökött s a világ minden részéből írt különféle gúnyos és szemtelen hangú leveleket Bécsbe, végül pedig tudatta, hogy megszerezte az amerikai mérnöki doktorátust és nagy vagyonra tett szert (?).

A monarchia galíciai hatóságainak és katonai parancsnokságainak igen sok bajt okozott Batyusin ezredes, a varsói orosz hírszerző központ vezetője. Kitűnően szervezte mind a támadó kémiszolgálatot, mind a kémelhárítást. Hogy milyen széleskörű működést fejtett ki, arról tanúskodik a következő eset. 1906-ban a Neue Freie Pressében és több németországi napilapban hirdetés jelent meg arról, hogy egy Holton nevű úriember Párizsban volt tényleges tiszteket keres «gyarmati üzletek» lebonyolítására. Többen jelentkeztek nála s nagy csodálkozásukra Holton rövid kertelés után azt a

Báró Burián István.

nyílt ajánlatot tette nekik, hogy vállaljanak kémvizsgálatot Németország és Ausztria-Magyarország ellen. Néhányan erről azonnal jelentést küldtek Berlinbe és Bécsbe, ahol úgy sejtették, hogy Holton ajánlatai mögött a francia hírszerző szolgálat főnöke rejtőzik. Egy-két ügyes tisztünk kellő utasításokkal azután újból jelentkezett Holtonnál, komolyan kezdett tárgyalni vele és az eredmény az volt, hogy a szálak végül Batyusin ezredeshez vezettek. Ez volt az első bizonyítéka, hogy az orosz és francia vezérkarok titkos hírszolgálatukat közösen végezték.

A kémkedés történetének legnagyobb fejezetét kétségtelenül a világháborús kémkedés alkotja. A XIX. század utolsó és a XX. század első éveiben folytatott ilyen szolgálat már mind ennek előkészítője volt.

KÉPEK ÉS VÁZLATOK AZ I. KÖTETHEZ.

	Oldal
Római kereskedőhajó, egy borkereskedő síremlékéről. Trieri Múzeum	5
Julius Caesar	9
Római speculator szolgálati úton. Belgrádi Múzeum.....	13
Római kémhajó. Dombormű Traianus császár oszlopán.....	15
Polybios. Arkádiai dombormű	17
Hannibal, pún hadvezér. Nápoly, Museo Nazionale.....	19
Kürtösök Titus diadalívén.....	20
Hajóhídon átvonuló római gyalogság. Dombormű Traianus császár oszlopán....	21
Germán szökevények Marcus Aurelius császár előtt. A képen két labarum is látszik. Relief a római Palazzo dei Conservatoriban.....	23
A tűztávíró vonala Trójától Mykenai-ig. Vázlat. Diels: Antike Technik c. műve nyomán	27
Víztávíró. U. o.	29
Limes-órházak, Marcus Aurelius oszlopán, Róma.....	31
Scipio. Róma, Museo Capitolino.....	33
Fáklyajelzés római jelzőtoronyokon. Dombormű Traianus császár oszlopán.....	35
Táblázat a fáklyajelzéshez	36
Polybios fáklyatávírója. Diels i. m.....	37
Ókori chiffre. Görög és római gyorsírási jelek és rövidítések.....	41
Római mértföldkő	45
Lovasfutár a váltóállomáson. Aeserniumi relief.....	48
Római lovasság megfutamít barbár felderítőlovasokat. Dombormű Traianus császár oszlopán.....	49
Utazókocsi. Mesambriai márványrelief. Szófiai Múzeum.....	51
Eraviscus kocsi és lovaspostás. Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története I. kötetéből	53
Castricius altiszt sírköve. Aquincumi Múzeum.....	57
Vitruvius hodometera. Diels i. m.....	59
Via Appia. Fénykép.....	63
Perikles. London, British Museum.....	65
Követség III. Salmanassar király előtt. Relief. U. o.....	67
Traianus mellszobra. Róma, Vatikán.....	69
Claudius császár. U. o.....	71
Augustus császár. U. o.....	73
Megbilincseltek hadifogoly. Nápoly, Museo Nazionale.....	77
Megkötözött hadifoglyok a fáraó előtt. Kr. e. 2550. Berlin, Staatl. Museum.....	77
Phoeniciai könnyű hírszerző-hajó. Kr. e. VIII. század. Párizs, Louvre.....	81
Római katonák barbár szökevényt hoznak a táborba. Dombormű Traianus császár oszlopán.....	84
Traianus császár felderítő úton. U. o.....	85
Caesar figyelőtornya Alesia-nál. Modell a Musée de Saint-Germain-en-Laye-ban ..	89
Caesar sáncai és árcai Alesia előtt. Modell. U. o.....	91

	Oldal
Caesar hídja a Rajnán. Modell. U. o.....	94
Justinianus császár. San Vitale-templom, Ravenna.....	95
Teodora császárné és kísérete. Mozaik. U. o.....	97
Jelenetek VII. Gergely pápa életéből. Rajz. Freisingeni Otto krónikájából.....	99
A velencei Doge-palota. Fénykép.....	101
Colleoni. Verocchio szoborműve Velencében.....	103
Marco Polo. Badia-képtár, Róma.....	105
Cesare Borgia. Versailles, Történeti Képtár.....	109
Lucrezia Borgia érme 1502-ből. Filippino Lippi műve.....	111
Lorenzo de Medici. Vasari festménye.....	115
Bandini, Giuliano Medici gyilkosa az akasztófán. Bonnat-Múzeum, Bayonne....	117
Bianca Capello. Bronzino festménye. Die Weltkriegsspionage, Moser-Verlag, München, 1931.....	121
Árpád fejedelem szobra az ezredévi emléken. Zala György szoborműve.....	125
A ménfői csata. Bécsi képes krónika.....	129
A kroissenbrunni csata. U. o.....	131
Nagy Lajos. U. o.....	133
A havasalföldi hadjárat (1330). U. o.....	137
Hunyadi János szobra a budai Halászbástyán. Tóth István szoborműve.....	139
Mátyás király mellképe. Relief a bécsi udvari műtörténeti múzeumban.....	143
Magyarország a török hódoltság kezdetén és a bécsi béke korában, 1606-ban. Vázlat Magyar huszárak és gyalogosok török hadifoglyokat kísérnek. A háttérben Tata vára. Anthoni Ernst Burckhardt von Birckenstein: Ertz-Herzogliche Handgriffe stb. című 1686-ban Wienben Joh. von Ghelen kiadásában megjelent művéből	149
Híreket közvetítő török kereskedő. A háttérben Köpcsény vára. U. o.....	153
Magyar vitézek megmótoznak egy török hadifoglyot. A háttérben Verebély vára. U. o.	157
Magyar vitézek karóba vonnak kémeket, pribékeket és latrokat. A háttérben Pápa vára. Houfnagel metszete a Magyar Történelmi Arcképcsarnokban.....	159
Kémkedő pásztor. A háttérben Devescer vára. Birckenstein i. m.....	162
Kémkedő török kereskedők pihenője. A háttérben Koppány vára. U. o.....	167
Egy kém karóbahúzása. A háttérben Gesztes vára. U. o.....	169
Absolon Dániel, Thököly Imre titkárja. Eredetije a Szépművészeti Múzeum Magyar Történelmi Arcképcsarnokában.....	173
Török vitézek magyar hadifoglyokat kísérnek. A háttérben Hatvan vára. Birckenstein i. m.....	175
Portyázó török lovas és hírszerző török kereskedő. A háttérben Simontornya vára. U. o.....	177
Marosvásárhelyi Kovács Péter portai postás címere. Dr. Biró Vencel: Erdély követe a portán c. művének címlapja. Cluj-Kolozsvár, Minerva, 1921.....	179
II. Rákóczi Ferenc arcképe. Metszet 1711-ből.....	183
Rákóczi-kiáltvány a bajor hadszíntérről, 1705-ből. Hadtört. Közlemények XXXV. évf.	187
Gróf Bercsényi Miklós arcképe. Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc c. művéből.	189
II. Rákóczi Ferenc-korabeli titkos íráskulcs jelekkel. Országos Levéltár. Rákóczi-Aspremont-levéltár.....	191
Francia és kuruc tiszt kémszemlére és hírszerzésre indul. Rugendas festménye után	193
II. Rákóczi Ferenc-korabeli titkos íráskulcs betűkkel és jelekkel. Országos Levéltár. Rákóczi-Aspremont-levéltár.....	195
II. Rákóczi Ferenc-korabeli táblázatos titkos íráskulcs. Országos Levéltár. U. o.	199
II. Rákóczi Ferenc-korabeli titkos íráskulcs zenei jelekkel. Országos Levéltár. U. o.	201
II. Rákóczi Ferenc-korabeli oszlopos titkos íráskulcs számokkal és szavakkal. Országos Levéltár. U. o.....	203

II. Rákóczi Ferenc-korabeli császári hadsereg titkos íráskulcsa. Országos Levéltár.	
U. o.	205
Károlyi Sándor titkos írással Bercsényihez írott levelének egyik részlete. Országos Levéltár. U. o.	207
Kossuth Lajos	211
Kossuth Lajos levele Görgeyhez kémek ügyében. Országos Levéltár.	213
Gábor Aron	214
Szemere Bertalan	215
Wanski megbízott Kőrösmezőről írott és a Honvédelmi Bizottmányhoz intézett jelentésének első oldala. Országos Levéltár.	219
Ugyanaz, de a jelentés utolsó oldala. U. o.	221
Ludvig János kormánybiztos Kossuth Lajoshoz intézett egyik jelentésének befejező része. Országos Levéltár.	225
A Wiener Zeitung külön kiadványa Buda, 1849. május 21-i estére vonatkozólag. A bécsi osztrák Kriegsarchiv irataiban.	227
Görgey Artur. Daguerrotip a m. kir. Hadimúzeumban.	231
Boronkay Albert kormánybiztosnak a Honvédelmi Bizottmányhoz intézett egyik jelentésének első oldala. Országos Levéltár.	233
A magyar pénzügyminisztérium átírt a magyar hadügyminisztériumhoz kémek jutalmazása tárgyában. Országos Levéltár.	235
Német Károly pozsonyi polgármester jelentése Jellachich mozgalmairól. Országos Levéltár	239
Markotányosnő a szabadságharc idejéből. M. kir. Hadimúzeum gyűjteményében.	241
Szintay János beregi kormánybiztosnak Szemere Bertalan miniszterelnökhöz intézett jelentéséhez csatolt lengyel kémjelentés magyar fordítása. Országos Levéltár	245
Nagy Frigyes	249
Bestushew gróf, Erzsébet cárnő bizalmasa és felelős minisztere. Éremkép. Marczali: Világtörténet IX. k.	253
Kaunitz Vencel Antal németbirodalmi herceg, osztrák udvari- és államkancellár. Rézmetszet	255
I. Frigyes Vilmos porosz király. Wolffgang rézmetszete.	257
Bornstedt, Nagy Frigyes ezredese, a bajorországi magyar csapatokhoz beosztott porosz tisztek vezetője.	261
Gróf Schwerin! Kurt Kristóf porosz tábornagy. Illustrierte Zeitung, Leipzig, 1912. évf.	263
Nagy Frigyes az 1757. november 5-i rossbachi csata előtt kikémleli az ellenséges haderő felvonulását. Seiler festménye. U. o.	267
Zieten-huszárs hírszerzés közben. Pelet-Narbonne: Geschichte d. brandenburg-preuss. Reiterei c. művéből, Berlin, 1905.	270
Charles de Rohan, Soubise hercege. Massard festménye, a versaillesi történelmi képtárban	271
Porosz-magyar huszártiszt és porosz-magyar huszártrombitás. Amsler-Ruthardt: Adolf Menzel c. 1923-i műből.	275
Buonaparte Napoleon mint első konzul a marengói csatatéren. Figaro Illustré, Paris, 1899. évf.	279
Buonaparte Napoleon aláírása alezredes korában. Marczali: Nagy Képes Világtörténet, X. k.	281
Fouché József, Otranto hercege, I. Napoleon rendőrfőnöke. Claude Marie Dubuse festménye	283
Talleyrand Périgord Károly beneventi herceg, I. Napoleon híres külügyminisztere. Hesse rajza	285

Savarv tábornok, rovigói herceg, I. Napoleon katonai hírszerzőirodájának főnöke. Figaro Illustré, Paris, 1908. évf.....	287
Schulmeister Károly Lajos, I. Napoleon híres kémjének miniatúr arcképe 1809-ből. Die Weltkriegsspionage, Moser-Verlag, München, 1931.....	289
Schwarzenberg Károly Fülöp herceg, később osztrák tábornagy, a napoleoni idők pétervári és párizsi osztrák nagykövete. August Friedrich Oelenheinz festménye	291
A fleurui csatában, 1794. június 26., a franciák először alkalmazzák felderítésre a kötött léggömböt.....	293
III. Napoleon francia császár. Metzmacher rézmetszete.....	297
Bismarck Ottó herceg, a német birodalom megalapítója. Lenbach festménye...	299
Dr. Stieber Vilmos, a «vizslák királya», Bismarck híres rendőrtanácsosa.....	300
A «francs-tireurs»-ök szabotázsja a németek által megszállott területen.....	301
Lewal francia ezredes, a francia hírszolgálat neves szakembere. Fénykép.....	303
Baden Powell angol tábornok.....	307
Baden Powell borostvánlevele. Magyar Könyvtár 793—794. sz.....	309
Álruhák Baden Powell könyvéből. U. o.....	311
Baden Powell pillangója. U. o.....	313
Az orosz-japán háborúban a japánok felfogják az oroszok szikratáviratait. Illusztirte Zeitung, Leipzig, 1905. évf.....	315
Japán gésák. Fénykép.....	317
Radetzky apó	320
Kalik Antal tábornok, az osztrák-magyar vezérkar nyilvántartóirodájának első főnöke. Fénykép Ronge: Kriegs- und Industriespionage c. könyvéből.....	321
Welsersheimb Zeno gróf, az osztrák-magyar vezérkar nyilvántartóirodájának volt főnöke. Fénykép	324
Galgóczy Antal, az osztrák-magyar vezérkar nyilvántartóirodájának volt főnöke. Fénykép	325
Tisza Kálmán. Fénykép.....	327
Savoyai Jenő herceg. Jaques v. Schuppen festménye.....	331
Pálffy-gránátos kémjelentést ad át tisztjének (1733).....	333
1866. A velencei cs. és kir. rendőrfőnökség jelentése Albrecht főherceghez. A bécsi osztrák Kriegsarchiv irataiban.....	335
1866. Klapka légiójára vonatkozó sürgöny. U. o.....	339
1866. Klapka légiójára vonatkozó sürgöny. U. o.	341
Cs. és kir. osztrák-magyar gyalogos hírszerző- és felderítőjárőr.....	343
Klapka György. Fénykép	347
Magyar ezredeknél terjesztett magyar röpiratokra vonatkozó jelentés. A bécsi osztrák Kriegsarchiv irataiban.....	349
Jelentés Mainardis százados ügyében, I. Ferenc József sajátkezű megjegyzésével. U. o.	353
1878. A cs. és kir. külügyminisztérium távirata Thoemmel vezérkari alezredeshez, a monarchia cetinjei katonai attaséjához. U. o.....	357
Kálnoky Gusztáv gróf, Ausztria-Magyarország külügyminisztere. Fénykép.....	360
Báró Burián István. Fénykép.....	361
II. Rákóczi; Ferenc-korabeli francianyelvű titkos íráskulcs. Országos Levéltár. Rákóczi-Aspremont-levéltár. Külön melléklet.	

TARTALOMJEGYZÉK

AZ ELSŐ KÖTETHEZ.

	Oldal
Ő fensége vitéz József királyi herceg tábornagy bevezető sorai.....	I
Előszó!.....	II
A kémkedés és hírszerzés az ókorban.....	3
I. A kémkedés közegei	4
II. A híradás eszközei	16
III. Adatok az ókori kémkedés történetéhez	78
A kémkedés virágkora	95
A kémkedés és hírszerzés a magyar hadviselés szolgálatában.....	124
1. A honfoglalás és a vezérek kora.....	124
2. Az Árpádházi királyok kora	128
3. A vegyesházbeli királyok kora	135
4. A török hódoltság kora	143
1. A katonai kémkedés és hírszerzés	143
2. A magyar diplomácia fénykora	162
5. A kuruc-labanc világ kémei	181
6. Kémek a száműzött Rákóczi körül	198
7. Az 1848/49-i magyar szabadságharc kémei	209
Kémkedés és hírszerzés Nagy Frigyes idejében.....	248
Kémkedés és hírszerzés I. Napoleon idejében.....	278
Kémkedés és hírszerzés az 1870/71. évi német-francia háborúban.....	295
Kémkedés és hírszerzés az orosz-török, az angol-búr s az orosz-japán háborúkban	305
1. Orosz-török háború (1877—1878)	305
2. Angol-búr háború (1899—1901)	306
3. Orosz-japán háború (1904—1905).....	313
A kémkedés és hírszerzés története Ausztria-Magyarországon.....	319
1. Általában	319
2. Kémkedési esetek a XVIII. században	329
3. Kémkedési esetek a XIX. században	337
Képek és vázlatok az I. kötethez	363

